

DİNLERARASI DİYALOG ve BAŞKALAŞTIRILAN İSLÂM

Prof. Dr. Mehmet BAYRAKDAR

KELAM YAYINLARI

DİNLERARASI DİYALOG ve BAŞKALAŞTIRILAN İSLÂM

Prof. Dr. Mehmet BAYRAKDAR

Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi
Emekli Öğretim Üyesi
Din İşleri Yüksek Kurulu Eski Üyesi

KELÂM YAYINLARI

İstanbul 2011

DİNLERARASI DİYALOG ve BAŞKALAŞTIRILAN İSLAM

Prof. Dr. Mehmet BAYRAKDAR

1. Baskı Nisan 2011

© Her hakkı KELÂM YAYINLARI'na aittir

KELAM YAYINLARI : 17
Dinlerarası Mukayese : 5

Yayıncı Sertifika No.: 19063
ISBN : 978-99-44-457-13-2

Grafik Tasarım
www.dizgiservisi.com

Baskı-Cilt
BARIŞ MATBAA - MÜCELLİT
Davutpaşa Caddesi, Güven Sanayi Sitesi, C Blok, No. 255-256
Topkapı-İstanbul

İsteme - İrtibat Adres ve Telefonları
0216 325 00 33 - 0216 341 36 22 - 0533 221 09 81
e-mail: nizamiye@mynet.com
www.ahmettekin.net, www.mealvehadis.com, www.kelamyayinlari.com

KELÂM YAYINLARI
Sarayardı cad. 15/11 Acıbadem-Kadıköy/ İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

Yeni Baskıya Önsöz .....
BÜTÜN DİNLER VE TANRILAR AYNI DEĞİLDİR 11

GİRİŞ : YENİ BİR DİN OLUŞTURMA İSTEMİ VE NEDENLERİ 15

1. Mehdi ve Mesih İnancı 15
2. Siyâsal Dinî Sinkretizm 15
3. Firavunculuk 17

DİNLERARASI DİYALOG VE ÜÇ YÜZÜ 22

A. Diyalog ve Dinlerarası Diyalog Kavramları 22
1. Diyalog 23
2. Dinlerarası Diyalog 26
B. Diyaloğun Üç Yüzü 28
1. Oryantalizmin Yeni Bir Söylemi Olarak Dinlerarası Diyalog ... 29
2. Yeni Dünya Düzeni Aracı Olarak Dinlerarası Diyalog 32
3. Misyonerlik Olarak Dinlerarası Diyalog..... 41

DİNLERARASI DİYALOG VE TARİHÇESİ 47

A. II. Vatikan Konsili Öncesi Dinlerarası Diyalog 48
B. II. Vatikan Konsili'nin Hazırlık Safhasında
ve Konsil'de Dinlerarası Diyalog 63
C. II. Vatikan Konsili Sonrası Dinlerarası Diyalog 70
D. Ortodoks Kilisesi ve Dinlerarası Diyalog 74
E. Budizm, Hinduizm ve Dinlerarası Diyalog 75
F. Yahudiler ve Dinlerarası Diyalog 75

DİNLERARASI DİYALOG VE MİSYONERLİK 79

A. II. Vatikan Konsili Kararlarında
Diyaloğun Misyonerlik ve Ekümenliklik Olması 80
B. Papaların Bildiri ve Genelgelerinde Diyaloğun Misyonerlik Olduğu 82
C. Misyon ve Misyonerlik 86
D. Misyonerlik Türleri 91
E. Misyoner Teşkilatları 93

ARÛSÎLİK VE
TÜRKİYE'DE İLK DİNLERARASI DİYALOG HAREKETİ 100

DİNLERARASI DİYALOG VE BAŞKALAŞTIRILAN İSLÂM 113

1.Misyonerliğe Ortak Olma 118
2. İslâm ve Hıristiyanlığı, Hz. Meryem'i
Hz. Muhammed ile Nikâhlayarak Birleştirme 121
3. Hz. Muhammed'siz Bir İslâm'a Doğru 123
4. Ilımlı İslâm İçin Çalışma 124
5. Papa Olmak Bile Cemaat Onayından Geçiyor 125
6. Hz. Muhammed'in Ümmetliğini Bırakıp
Hz. İsa'nın Ümmeti Olmaya Yönelme 126
7. Oryantalistlerin ve Misyonerlerin
Kur'an Hakkındaki Görüşlerine Onay Verme 128
8. Kelime-i Tevhid'den Muhammed İsmini Çıkarma 131
9. Âyetlerden ve Hadislerden
Hıristiyan ve Yahudileri İşaret Eden
Olumsuz Kelimelerin Çıkartılması 132
10. Riyâzu's-Salihîn'den Diyalog ve
Medeniyetler İttifakı Gerekçesiyle Hadis Ayıklama 134
11. Tevhid ile Teslisi Aynîleştirmek 134
12. Allah'ın Birliğinden de Şüphelenmek 141
13. Cennet Allah'ın Tekelinden
Diyalogcuların Tekeline Geçiyor 143
14. Müslüman Diyalogcuların Papa'ya Gönderdikleri
"Aramızdaki Ortak Kelime" Başlıklı Mektup 145
15. Cuma Hutbelerine İtiraz 148
16. Hıristiyanlar Doğuştan Hıristiyan Yaratılmış 149
17. Türkiye'nin Şehirlerine Haç ve Siyon Damgası Vurmak 150
18. İslâm'ın Hedefi İnsanlığın Müslüman Olması Değilmiş 157

İSLÂM VAHYİ'NİN HIRİSTİYANÎLEŞTİRİLMESİ GİRİŞİMİ 160

KUR'ÂN VE SÜNNET'İN DİNLERARASI DİYALOĞA ALET EDİLMESİ 167

1. Yöntemsel Hatalar ve Yanlışlar 168
2. Bilgisel Hatalar ve Yanlışlıklar 172

DİNLERARASI DİYALOGCULARIN MÜSLÜMANLARA HEDİYESİ:
"EL-FURKANÜ'L-HAKK" 188

1. Hz. İsa'nın Çarmıha Gerilmesi 190
2. İncil ve Tevrat'ın Tahrif Edilmediği 190

3. Çokeşlilik Zina Sayılıyor 190
4. Hz. Peygamber'e Sahtekârlık İftirası ve Müslümanların Kâfir Oluşu 191
5. Müslümanların Kıldıkları Namazın, Tuttukları Orucun, Yaptıkları Hacc'ın Değersiz Olduğu İddiası 191
6. Cihad'ın Reddedilmesi 192

DİNLERARASI DİYALOĞA KARŞI İNSANÎ DİYALOG 196

A. İnsanî Diyalog 200
1. İnsanî Diyalogun Tanımı 200
2. İnsanî Diyaloğun İlkeleri 200
3. İnsanî Diyaloğun Türleri 202
B. Kur'ân'a Göre Diyalog 205
1. Kur'ân'ın Diyalog için Öngördüğü Temel İlkeler 205
2. Kur'ân'ın Diyalog Yöntemiyle İlgili İlkeleri 206
3. Diyaloğun Konusu 207
C. Sünnet'e Göre Diyalog 208

KUR'AN'DA DİN KAVRAMI 214

A. Dilbilimsel Açıdan Din Kelimesinin Kur'an'da Anlamı 214
B. Din Kavramları ve Dinler 214
1. Allah'ın Dini 216
2. İnsan Din 220
C. Din Kavramının Anlamsal Tanımı 221
1. Din İmandır 221
2. Din Yaratılış ve Evrendir 222
3. Din Borçtur 222
4. Din Yasa Demektir 223
5. Din Ceza Demektir 223
D. Evren Olarak İslâm 224
1. İlim 225
2. Siyaset ve Hukuk 226
3. İktisat 227

ÇAĞDAŞ HERMENÖTİK ve TARİHSELCİLİK İLE KUR'ÂN YORUMLANABİLİR Mİ? 230

Prof. Dr. Mehmet BAYRAKDAR

1952 yılında Konya-Beyşehir ilçesinin Bayavşar köyünde doğdu. İlköğretim ve lise eğitimini Beyşehir'de tamamladı. 1973 yılında Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Fransa-Sorbonne Üniversitesinde "La Philosophie Mystique de la Religion chez Dawud de Kayseri" isimli teziyle 1978 yılında doktorasını tamamladı. 1979 yılında Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi İslâm Felsefesi Anabilim Dalında Dr. Asistan olarak göreve başladı. 1982 yılında Yardımcı Doçent, 1985 yılında Doçent ve 1991 yılında ise Profesör unvanı aldı. 1980-1982 yılları arasında Londra Üniversitesin'nde SOAS'-ta post doktora çalışması yaptı. Georgetown Üniversitesi (1988-1989), Malezya Uluslararası İslâm Enstitüsü (1990-1993), Roma Gregoriana Üniversitesi (1999-2000) ve Japonya Kyoto Üniversitesinde (2000-2001) misafir öğretim üyesi olarak bulundu. ODTÜ'de (1985-1989) ve Gazi Üniversitesinde (1994-2009) dersler verdi. Ayrıca 2001-2007 yılları arasında Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliği yapmıştır.

Hâlen Yeditepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde öğretim üyeliği yapmaktadır.

Arapça, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Farsça, İspanyolca, Malayca, Japonca, Latince ve Klasik Yunanca dillerini bilmektedir.

ÖNSÖZ

Ne Doğu'da, ne de Batı'da geniş kitlelerin ve hatta diyaloğa katılan dinî cemaatlerin ve kişilerin dinlerarası diyalog faaliyetinin amacı hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. "Dinlerarası diyalog" kavramı, her ne kadar, 1962-1965 II. Vatikan Kongresi ile gündeme gelmiş ise de, bu kavramla ifâde edilmek istenen mana ve amaç eser okunduğunda görüleceği gibi, XVI. yüzyıla kadar gider. Amaç, dinler üstü tek bir insan dini veya insanî din oluşturmaktır.

İnsanlığı tek elden yönetmenin siyaset haline getirildiği XIX yüzyılın ortalarından itibaren ve dünyayı küreselleştirme planlarının yapıldığı XXI. yüzyılın başlarından itibaren, dinlerarası diyaloga yeniden gündeme getirilerek hız kazandırılmıştır. Geçmişin ve özellikle XIX. yüzyılın emperyalizmine karşı, en dirençli hareketler farklı dinî otoriteler ve cemaatlerden geldiği bilindiği ve tarihi bir tecrübe olarak yaşandığına göre, küreselleştirmenin tam anlamıyla gerçekleşmesi için, din engellerinin kaldırılması gerekir. Bunun için de bugün dinlere doğrudan karşı olmak yerine, mevcut dinleri insanın da toplumsal yaşama için ihtiyacı olduğu bir ahlâkî manevî öğreti etrafında dönüştürme siyaseti uygulanmaktadır.

Burada her yerleşik din tehlikede olduğu kadar, en çok tehlikede olan İslâm'dır. İslâm'ın diğer dinlerden her açıdan farklı oluşuyla yukarıdaki amaca en çok direncin İslâm'dan

geleceği bilindiği için, dinlerarası diyaloğun merkezine çekilmek istenen de İslâm'dır.

Dinlerarası diyaloğun gizli boyut ve amacını bilen bir çok kişi ve otorite zaten buna karşıdır. Örneğin Katolikliğin en büyük otoritesi, XVI. Benedictus, Kardinal iken de ve bugün Papa olarak da dinlerarası diyaloğa karşıdır. Katolik Kilisesi, bugün dinlerarası diyalogta etkin ise de, bu kilise içindeki ve dışındaki başka etkin güçlerin zorlamasıyladır. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Papa XVI. Benedictus, her vesileyle diyaloğa karşı olduğunu ifâde etmiştir. Karşıtlığının en son örneğini, İtalyan senatosu eski başkanlarından Marcello Pera'nın yazdığı *"Niçin Hıristiyanız Demeliyiz"* (Perche Dobbiamo Dirci Cristiani) adlı eserine yazdığı önsözünde söyledikleridir. 23 Kasım 2008 tarihinde Corriere della Sera adlı gazetenin yayınladığı söz konusu önsöz yazısında Papa, dinlerarası diyaloğun mümkün olmadığını belirtiyor ve gerekçesini de "Kişinin kendi inancını parantez içine almak anlamına gelir" diye belirtiyor.

Bugün lehte ve aleyhte görüşlerin olduğu bu dinlerarası diyaloğa bir açıklık getirme zarureti vardır. Kitabın bir kısmı daha önce yayımlanmış makalelerimizden oluşmaktadır.

Umarım okuyucuya faydalı olur. Gayret bizden Tevfik Allah'tandır.

31 Ocak 2009

Yeni Baskıya Önsöz:
Bütün Dinler ve Tanrılar Aynı Değildir

Dinlerarası diyalogcuların en saçma iki söylemlerinden birisi, "Bütün dinler aynıdır" parolasıdır. Biz de diyoruz ki, bugünkü mevcut şekilleriyle bütün dinler aynı değildir, **tam tersine hepsi ayrıdır.** Dinlerde söz gelimi Allah, peygamber, kitap, âhiret inancı gibi temel kavramların olması, bütün dinleri aynı yapmaz. Puterestlikte bile diğer dinlerle aynı birçok kavram vardır; sözgelimi âyinler, kurban, mabet ve bazı çeşitlerinde kitap ve peygambere benzer aracılar... Kâfirûn sûresinde Allah Hz. Peygamber'e o günkü Cahiliye Arapları'na "Sizin dininiz size, benimki bana" dedirtmekle onların müşrikliklerine, yani putperestliğine de "din" demesine bakarak, diyalogcular niçin putperestlikle de bütün diler aynı demiyorlar? Kaldı ki, Allah, Mâide suresinin 72.-73. âyetlerinde Meryem Oğlu İsa'ya Mesih ve üç tanrıdan biri diyenlerin hem kâfir, hem de müşrik olduklarını beyan etmiştir.

Bu durumda diyalogcular, bütün dinler aynıdır derken, bütün dinlere hıristiyanlığı da sokuyorlarsa, bütün dinlere putperestliği, yani müşrikliği ve kâfirliği niçin sokmuyorlar? Sokmamaları dinlerarası diyalog adına büyük bir çelişki olmuyor mu? Niçin putperestler adam yerine konmuyor ve diyalog toplantılarına çağrılmıyor?

Diğer taraftan, putperestlik de dahil, bütün dinlerde idda edildiği gibi ortak kavramlar ve değerler vardır. Ancak o

ortak kavramların anlamı her dine göre değişik ve farklıdır. Örneğin peygamberlik İslâm'da da var; Hıristiyanlık'ta da var. Bugünkü hıristiyanlara göre peygamber kimdir? İnciller'in yazarları ve Papalığın veya Kilise'nin aziz ilân ettiği kimselerdir. İslâm'ın peygamberlik anlayışı böyle midir? Değilse; bütün dinler aynı değildir. O halde bütün dinler aynıdır anlayışı ve mantığı üzerine dinlerarası diyalog bina edilemez. Çünkü her ortak sanılan kavram, anlam bakımından birbirinden farklıdır.

Diyalogcuların önemli saçma söylemlerinin ikincisi, "Hepimiz aynı Allah'a inanıyoruz" cümlesidir. Hayır hepimiz aynı Allah'a inanmıyoruz. Evet, Allah tektir ve tek olan Allah her dine göre çoğalmaz. Ancak her din, kendi Allah veya tanrı öğretisiyle kendi inananlarına farklı farklı ilâh tasavvur ettiriyor. Bu farklı ilâh tasavurlarından hiç birisi İslâm'ın Allah'ı veya Allah tasavvuruyla aynı değildir. İslâm'ın öğrettiği Allah ile Hıristiyanlığın öğrettiği Baba, Oğul ve Kutsal Rûh üçlüsü veya üçlü birlik tanrı anlayışı aynıdır diyebilir miyiz? Mûsevîler'den özellikle yahudilerin bir kısmı, ne olduğu henüz açık olmayan ve bilinmeyen **Yahve**'ye inanırlar. Yahve'yi nasıl Allah ile eş ve aynı göreceğiz? Keza hinduların Nirvana'sı; bir şahıs tanrı mı, yoksa zihinsel bir ilke mi olduğu henüz açık değildir. Nirvana'yı nasıl Allah'a denk bir tanrı olarak tutacağız?

İslâm'ın bütün dinlerden ayrı oluşu ve ayrıldığı en esaslı husus, Allah'ın bir değil "tek" olduğu gerçeğidir. Tek olmasından dolayı müslümanlar Allah'a "bir" de diyebilir. Ancak kendisine bir denen her varlık veya nesne, Allah hariç, mutlak anlamıyla bir olmadığından, Allah veya Tanrı'ya bir demek yeterli değildir. Dolayısıyla dinler tarihçilerinin, sosyologlarının, antroploglarının ve psikologlarının genellemeleriyle İslâm'a da Hıristiyanlık veya başka dinler gibi "monoteizm" de-

nilemez. Çünkü her şeyden önce Kur'an'da Allah kendisini Allah kavramıyla anlatırken, numerik kavram olan vâhid (bir) ile nitelemeyip, numerik olmayan ahad (tek) kavramıyla niteliyor.

Kısaca demek istediğimiz, eğer insanlar samimi olarak birbirleriyle insanlığın sulhu ve selâmeti, daha iyi bir gelecek için diyalog yapacaklarsa, bu dinler üzerinden ve dinleri kullanarak olamaz.

Bugüne kadar sayısız diyalog toplantıları yapıldı, benim bildiğim kadarıyla hiçbirisinde örneğin Bosna-Sırp ve İsrail-Filistin savaşları, Afganistan ve Irak işgallerinden söz edilmedi. Bunlarda her dinden insan öldü. Dendiği gibi, dinlerarası diyaloğun gerekçesi, insanların huzuru ve barışı için ise, niçin bunlar diyalog konusu yapılmıyor? Dinlerarası diyalog gerçekte dinler için yapılıyor. Böylece dinleri dinlerle tokuşturarak ve bütün dinler aynıdır detirterek İslâm'ın içini boşaltmak ve "Ilımlı İslâm" söyleminde de olduğu gibi İslâm'ı nominal bir din haline getirmek amaçlanıyor.

GİRİŞ

YENİ BİR DİN OLUŞTURMA İSTEMİ ve NEDENLERİ

Tarihe baktığımızda çok eski devirlerden itibaren mevcut dinleri birleştirme veya dinlere karşı yeni din oluşturma düşüncelerinin ve faaliyetlerinin olduğunu görüyoruz. Bunun üç temel nedeni olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar:

1. Mehdi ve Mesih İnancı: Farklı anlaşılsa da, bütün dinlerde var olan Mehdi, Mesih ve Gâib İmâm anlayışları, siyasî ve dinî önderleri ve hatta sıradan insanları, çeşitli nedenlerden dolayı toplumlarda ortaya çıkan maddi ve manevî çöküşlerin ve sarsıntıların olduğu dönemlerde mehdilik ve mesihlik, psikozuna itmiştir. Bu yolla mehdi, hatta nebi veya peygamber olduğunu iddia eden insanlar, mevkilerine ve içinde bulundukları toplumun dini yapısına göre değişmekle birlikte, mevcut dinlerden de bilgiler aktararak yeni din anlayışları oluşturmaya çalışmışlardır. Tarihte ve günümüzde bunların örnekleri çoktur.

2. Siyâsal Dinî Sinkretizm: Bu tarihte görüldüğü şekliyle, çok dinli veya başka din anlayışlarının bulunduğu toplumlarda, dini kavgaları ve toplumsal huzursuzlukları aza indirmek veya ortadan kaldırmak için siyasî otoritelerin ve bilginlerin farklı dinleri birleştirme girişimleridir.

Bu girişimler, özellikle Avrupa'da din savaşlarının ve hıristiyanların antisemitizm düşüncelerinin yaygınlık kazandığı, bu arada İbn Rüşd ve diğer müslüman bilginlerinin düşüncelerinin Batı'da etkin olduğu XIV-XVI. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır.

Din Sinkretizmini savunan Batılılar'ın ilklerinden birisi Broton asıllı Fransız bilgin Guillaume Postel'dir (1510-1581). Postel, devrin en ilginç şahsiyetlerinden birisidir. Collège de France'da Doğu Dilleri Kürsüsü'nde öğretim üyeliği ve Kral I. François'ya danışmanlık yapmış. Bir ara kral tarafından Ortadoğu'da müslümanların yazdıkları eserleri toplayıp Fransa'ya getirmesi için görevlendirilmiştir. Krala, Osmanlı Devleti ile yakınlık siyaseti izlemesi için teklif ve proje sunması üzerine, kral kendisini 1536 yılında Kanûnî'ye elçi olarak İstanbul'a göndermiştir. Postel, Kabbala inancından etkilenmiştir; bunun için Hıristiyanlığa kabalist fikirleri ilk sokanlardan kabul edilir.

O döneme göre Postel'in en ilginç fikirlerinden birisi, Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslâm dinlerini birleştirme fikridir. Her dinden eşit oranda unsurlar alarak insanlık için ortak bir din oluşturmayı önermiştir. Bu ve diğer fikirlerinden dolayı engizisyon mahkemesi tarafından 1555 yılında tutuklanmış ve dört yıl Roma'da hapsedilmiştir.

Başka bir sinkretizm örneği de Babûr Devleti sultanlarından Ekber Şâh ile Dârâ Şakûh (1616-1659) gibi sultanların girişimidir. Bu sultanların tebaasını müslümanlar, çeşitli Hinduizm mezhebine mensup kimseler ve hıristiyanlar teşkil ediyordu. Bu sultanlar dinî ve mezhepsel kavgaları yatıştırmak ve bozulan toplumsal düzeni sağlamak için dinleri, özellikle İslâm ve Hinduizm'i birleştirme yoluna gitmişlerdir.

Ayrıca bu bağlamda bir toplumda azınlık olarak yaşayan din mensuplarının sosyal ve siyasî zorluklar ve zorunluluklar gereği o toplumun dini ile kendi dinleri arasında uzlaştırma çabalarına girmelerini de zikredebiliriz. Tarihte bunun da örnekleri çoktur. Günümüzde bu anlamda uzlaşım ve diyalog çağırısında bulunan düşünürler arasında Mordocai M. Kaplan, Will Herberg ve Abraham J. Heschel gibi kimseler zikredilebilir. Bu yahudi düşünürler Amerika ve Avrupa'da yaşayan yahudilerin, hıristiyanlarla uzlaşım içinde yaşamalarını salık vermektedirler. Kaplan, çifte bağlılık kuramını öne sürerek, yahudilerin bir yandan kendi milletine ve dinine, diğer yandan Amerikan milletine ve dinine bağlanmalarını önermektedir. Kaplan'a göre bu bir fırsatçılık değil, Yahudiliğin ilkelerindendir. Çünkü Kaplan'a göre tanrı kavramı esasen sadece ahlâkî bir göndermedir.

Mesihçilik ve sinkretizm yoluyla yeni bir din oluşturma girişimlerine modern dönemlerden bazı örnekler verecek olursak, şunları sayabiliriz: Babîlik, Bahaîlik, Ahmedîlik, Yahova şakirtçiliği, Moonculuk, Mormonculuk, Objektivizm vs.. Bunlardan Babîlik ve Bahâîlik gibi olanlar İslâm'a genelde Yahudilik geleneklerini sokmakla; Yahova şakirtçiliği ve Objektivizim gibi olanlar Hıristiyanlığa Yahudilik gelenekleri sokmakla ve Mormonculuk gibi olanlar Hıristiyanlığa İslâm gelenekleri sokmakla oluşturulmuş dini akımlardır. Joseph Smith'in mormonculuğu oldukça ilginçtir; zira bu, Bruce Kinney'in *"Mormonism, the Islam of America"* adlı eserinin başlığında yansıttığı gibi, İslâm'a benzetilmiştir. Hatta Eduard Meyer'e göre J. Smith, kendisine "İkinci Muhammed" demiştir.[1]

[1] Meyer (Ed.), *Ursprung und Geschichte der Mormonen*, Halle, 1912, s. 119.

3. Firavunculuk: Bilindiği gibi Firavun, eski Mısır kral-larının lakabıdır. Anlamı, "ulu mimar", "ulu usta" ve "kâinatın efendisi"dir. Firavunlar, Peygamberler'in tebliğ ettiği hak dinlere karşı olmuşlardır; Hz. Musa ile mücadeleleri bilinen bir hususdur. Firavunlar, kendilerini insanlığın ve yeryüzünün tanrıları gördüklerinden, ilâhî dinlerin Allah'ının onların hakimiyetine son vereceğini biliyorlardı. Bunun için ilâhî dinleri ortadan kaldırmaya güçleri yettiği oranda çaba sarfediyorlardı.

Her ne kadar Firavunlar tarihe karışıp gitmişler ise de, onların zihniyeti olan Firavunculuk farklı isimler ve farklı düşünce biçimleriyle yaşamaya devam etmiştir ve etmektedir. İnsan dini oluşturma fikri Hegel ve A. Comte ile yeniden canlılık kazanmıştır. Hegel ateist olmamakla birlikte, pozitiv dinlerin, yani tarihte ortaya çıkmış dinlerin, ona göre en sonuncusu Hıristiyanlık'tır; ancak Hıristiyanlık da tarihteki misyonunu tamamlamıştır. Bunun için *Din Felsefesi Dersleri* adlı eserinde de savunduğu gibi Hegel dinin işlev ve amacını felsefeye yüklemektedir. Kendi yaptığı felsefenin bir çeşit din olduğuna inanmaktadır.

Hegel'in çağdaşı A. Comte daha da ileri giderek, dinlerin Ortaçağ'da kaldığını ve XVIII. yüzyılın positivist bir çağ olmasından hareketle, bu çağa uygun Allah'sız veya tanrısı insan olan yeni bir insanlık dini oluşturulması gerektiğini savunarak yeni bir girişimde bulunmuş, bu yeni dine "Positivist Din" adını vermiştir.

Hegel, Comte ve Feurebach'dan etkilenen XIX. ve XX. yüzyılda bazı mason hıristiyan ve siyonist yahudi bilginler yerleşik dinlere doğrudan karşı olmak yerine, diyalog yoluyla onları dönüştürerek, bir insanlık dini oluşturma siyaseti geliştirmişlerdir. Kitabta verilen bazı örneklerin de gösterdiği gibi,

1850 yılından itibaren bu amaçla bazı dernekler ve cemiyetler kurulmuştur. Katoliklerin II. Vatikan Konsili (1962-1965) kararlarıyla dinlerarası diyaloğa fiilen katılma kararı verdikleri tarihlerde, Yahudiliğin Hasidizm mezhebine bağlı Avusturya vatandaşı meşhur teolog ve filozof Martin Mordocai Buber (1878-1965) gibi bazı siyonistler dinler üstü ve ötesi insanlık dini için bir diyalog felsefesi geliştirmekteydiler.

Buber, insanları kültürlerinden ve dinlerinden soyutlayarak sadece onları insan görmek istemektedir: "...Buber'de, Kitâb-ı Mukaddes'in ötesine geçen diyaloğun ve yakarışın, ne Yunanlılar'ın, ne yahudilerin, ne hıristiyanların, ne Budistler'in söz konusu olmayacağı alanlara götüren bir işlevi vardır... sadece insan. ... Bununla birlikte Buber, 20. yüzyılın başında Yahudiliğin almış olduğu çok özel ve çok tekil şekil Siyonizm içinde evrensel gücü keşf etmiş olmakla, ilk evrenselci yahudidir."[2]

İşaret etmeye çalıştığımız gibi bugün yürütülmekte olan dinlerarası diyalog faaliyetinin arkasında kökenleri Hegel ve A. Comte kadar giden bir düşünce vardır. Yukarıda saydığımız birinci ve ikinci nedenle ilgili anlattığımız dinleri birleştirme düşünceleri tarihte etkili olamamış, gelip-geçici hareketler olarak kalmışlardır.

Ancak bu, üçüncü akım için söylenemez. Dinler üstü bir insanlık dini oluşturma amaçlı bu akım, geçmişten bugüne yavaş ilerlemiş olsa da, dinlerarası diyalog faaliyetini besleyen "Dinî Çoğulculuk, Dinlerin Aşkın Birliği ve Medeniyetler İttifakı" gibi XIX. ve XX. yüzyılın bazı düşünceleri ve faali-

[2] Neher (A.), "La Philosophie Juive Moderne", *Histoire de la Philosophie,* c. III, Paris, Gallimard, 1974, s. 837.

yetleri, özellikle İslâm ve İslâm dünyasına karşı canlı tutulmuştur ve tutulmaktadır. Örneğin A. Comte, kendi oluşturduğu insanlık dininin tanınması ve yaygınlaştırılması için, Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'ya bazı mektuplar göndermiştir. Başka bir örnek de, üç dinin temsilcileri olduklarını söyleyen bir gurup insanın, Sultan Abdülmecid'in huzuruna çıkarak, dinlerin birliği konusunda Sultan'ın da gayret göstermesini istemeleridir. Ünlü masonlardan Mithat Paşa'nın ay ve yıldızın yanına Türk bayrağına bir de haç işareti koydurtma girişiminde bulunması, benzer olaylardandır.[3]

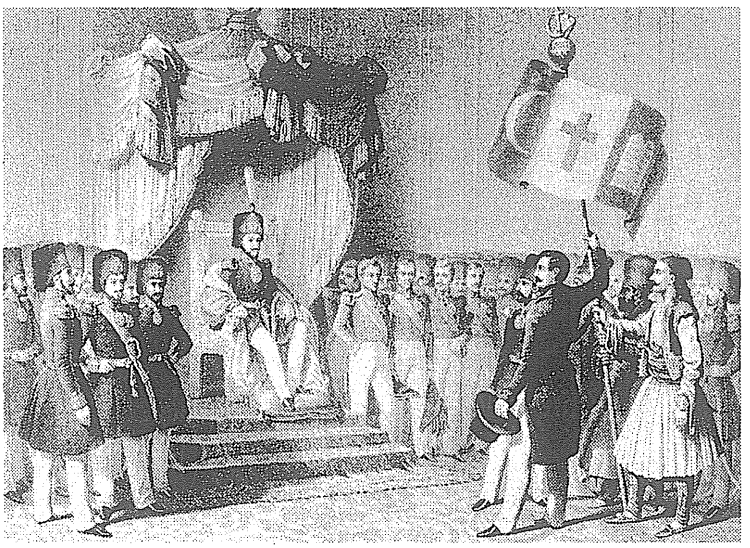
Dinlerarası diyaloğu, özetlemeye çalıştığımız bu arka planı ve geçmiş tarihiyle görmemezlik, yanıltıcı olur. Biz diyaloğu bu bağlamıyla değerlendirdiğimiz ve müslümanlardan diyaloğa aktif olarak katılanların diyalog için söylemlerinin ve yaptıklarının dilayog olmadığını gördüğümüz için karşı olmuşuzdur. Çünkü gerçekte söylemlere bakıldığında bugünkü şekliyle yapılan diyalog yürüyüşünün, dinleri birleştirme ve yeni bir din oluşturmaya doğru gittiği görülmektedir.

Kelâmî veya teolojik olmadığından dinlerarası diyaloğun uzun vadede başarılı olacağına da inanmıyoruz. Siyasî ve ideolojik olan böyle bir harekete, böyle olduğunu bilen Yahudiliğin, Hıristiyanlığın ve Budizm'in bazı otoriteleri, bugünkü Papa 16. Benedicstus gibi, karşıdırlar.

Burada pek tabii olarak, "o halde örneğin Papalık niçin dinlerarası diyalog toplantıları düzenlemektedir ve bu türden faaliyetlere aktif olarak katılmaktadır" sorusu akla gelebilir. Kitapta yer yer bunun cevabını verdiğimiz gibi, bu fırsatı Katolik hıristiyanların da, diğerleri gibi, ekümenikliğin ve misyo-

[3] Mithat Paşa, *Tabsıra-i İbret,* İstanbul, 1325, c. 1, s. 181.

nerliğin yeni ve yardımcı bir faaliyeti olarak değerlendirmekte olduklarını söyleyebiliriz. Bunun için de dinlerarası diyaloğu sürdürmektedirler.

1842 yılında bir Fransız tarafından çizilen taşbaskı resim. Üç dini birleştiren bir sancakta Sultan Abdülmecit'ten bu yönde hak talep eden insanlar. Black J. "Avrupa Devletlerinin Savaş Alanı Akdeniz: 1700-1900", Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, Editor:Abulafia, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2005, s. 276.

DİNLERARASI DİYALOG ve ÜÇ YÜZÜ

Dinlerarası diyalog, Vatikan'ın 1962 - 1965 yıllar arasında yaptığı II. Vatikan Konsili'inde alınan bir karardır. Bu karara istinaden Vatikan kilisesi dünya dinleri mensuplarıyla diyalog başlatmıştır. Türkiye'deki Vatikan merkezli ilk diyalog faaliyeti 1987 yılında yapılmıştır. Vatikan'ın Türkiye'deki akademisyenler ve bazı cemaatlerle yürüttüğü diyalog faaliyetinin başlamasına CHP eski Genel Sekreteri Kasım Gülek'in aracı olduğu bilinmektedir.

Gerçekte dinlerarası diyalog denen düşünce ve hareketin ne olduğunun tam olarak anlaşılabilmesi için, bâtınî ve zâhirî bütün yönlerinin ve amaçlarının tam olarak ortaya konması gerekir. Esas konumuz dinlerarası diyalogun doğrudan öne çıkarılmayan ve üzerinde durulmayan üç bâtınî yönünü aydınlatmaktır; ancak önce diyalog ve dinlerarası diyalog kavramları üzerinde kısaca durmak istiyoruz. Zira dinlerarası diyalogun gizli anlamı ve amacı her şeyden önce bu kavramların kullanımında saklıdır.

A. Diyalog ve Dinlerarası Diyalog Kavramları

Bu kavramların anlamlarının ne olduğu bilinmekle birlikte, yukarıda ifade ettiğimiz gerekçe ile konumuza onlarla girmek istiyoruz.

1. Diyalog

Sözlük Anlamı: Diyalog, bilindiği gibi iki kişinin karşılıklı konuşması ve sohbetidir. Bu anlamıyla diyalog, tek kişinin veya kişinin kendi kendine konuşması anlamındaki monologun zıddıdır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken şey, diyalog veya monologun iki veya tek kişinin alelade konuşması olmadığıdır. Diyalog, bir konu etrafında iki farklı görüşe sahip iki veya daha fazla kişinin konuşmasıdır. Dolayısıyla diyalog, konuşmada tarafların iki veya fazla kişi olmasından ziyade farklı iki görüşün tartışılmasını ifade eder. Buna karşılık monolog, konuşmada tek veya fazla kişinin olmasından ziyade benimsenen tek ve aynı bir görüş üzerinde konuşulmasıdır. Diyalog fikir ayrılığını, monolog fikir birliğini ifade eder. Diyalog fikir ayrılığı üzerinde konuşma olduğu için bir konuda ayrı iki fikri konuşan ister istemez en az iki kişi veya iki taraf olacaktır. Monolog aynı fikir üzerinde tartışma olduğundan, sayıca birden fazla kişi de olsa, tartışma yine monologdur.

Felsefî Anlamı: Felsefî bir kavram olarak diyalogun iki şeklî kullanımı vardır. Birincisi, Eflâtun'un kullanımıdır; ki o, diyalogu felsefî anlamda ilk kullanan filozof kabul edilir. İkincisi Hegel ve Hegelciler'in kullanımıdır, –ki Hegel ile diyalog daha geniş kullanım alanıyla Diyalektik adını alır.– Şimdi felsefî bir kavram olarak diyalogun bu iki kullanım şeklini kısaca açıklamaya çalışalım.

a) Eflâtun ve Doğrunun Tespit Yöntemi Olarak Diyalog: Bilindiği gibi Eflâtun"un eserlerinin büyük bir kısmına "Diyalog" adı verilir. Çünkü Eflâtun eserlerinde diyalogu doğrunun tespitini yapmada felsefî bir yöntem olarak kullanmıştır. Eflâtun ele aldığı bir mesele hakkındaki doğru görüşü bir kişinin ağzından ve yanlış görüşü başka bir kişinin ağzından söyletir

ve bu iki kişiyi doğru görüşün doğruluğunun ortaya çıkmasına kadar uzun uzadıya tartıştırır. Sonunda doğru görüşü savunan, yanlış görüşü savunanı ikna eder. Böylece ele alınan mesele hakkındaki doğru görüş, ki bu Eflâtun"un kendi görüşüdür, ortaya konur.

b) Hegel ve Doğrunun Doktrini Olarak Diyalog: Hegel'de diyalog, bir yöntem değil bizzat doktrinin, yani bir konu hakkındaki öğreti veya nazariyenin kendisidir. Hegel'e göre başlangıçta hiçbir felsefî fikir tam doğru veya tam yanlış değildir; o halde bir konu hakkındaki tez ile o tezin karşıtı veya zıddı olan tez birleştirilmelidir. Bundan daha doğru olan sentez doğar. Bilindiği gibi Hegel bunu: "tez, antitez ve sentez" şeklinde ifade eder.

Ne var ki Hegel'e göre iki zıt fikrin diyalogunun sonucu ortaya çıkan sentez son durak değildir. Sentez, yeni bir tezdir; bu yeni tezin yeni antitezi vardır. Bunlar da sentezlenerek yeni bir senteze ulaşılır. Bu tez-antitez-sentez işlemi, sürekli yenilenerek devam eder gider ki, buna Hegel diyalektik der. Diyalektik son bulunca tam hakikat kendini gösterecektir. Burada Hegelci diyalektik anlayışının teferruatına girmeye gerek yoktur.

Aslında Hegel'in bu diyalektik anlayışı, Eflâtuncu diyalog anlayışının genelleştirilmiş bir şeklinden ibarettir. Hegelci bu diyalektik anlayışının Batı'da doğruluk, hakikat, bilgi ve din konusunda farklı göreceli, şüpheci ve inkârcı felsefî olan ve olmayan anlayışların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Hakikatin ve doğruluğun sabit olmadığını savunan tarihselcilik ve hermenötik akımları, Hegelci diyalektiğin çağımızdaki şüpheci dünya görüşlerindendir. Matematikçi filozof Ed-

mun Husserl'in haklı olarak septik diye nitelediği bu akımların söyledikleri, W. M. Watt gibi oryantalistlerin teşvikiyle Fazlur Rahman Türkiye'deki ve İslâm dünyasındaki onun takipçileri tarafından Kur'ân-ı Kerim'i anlamanın yegane yöntemi olarak kabul edilmiştir.

Hegelci diyalektiğin bilim felsefesi alanındaki yansıması, Th. S. Kuhn gibi filozofların bilimsel nazariyelerin oluşumunu paradigma varsayımıyla izahlarında kendini göstermektedir. Bilim onlara göre sürekli yanlışlanan ve bunun için de sürekli bozulan ve sürekli yeniden oluşan paradigmalarla oluşturulmaktadır. Bilimde esas olan yanlışlamadır derler. Postmodern bilim anlayışı olan bu paradigmacılık, aslında bilimde sürekli sorun olmuş olan Ortaçağ Hıristiyanlık tarihini aklama gayretinden öte bir şey değildir. Çünkü Hıristiyanlık hurafeleriyle oluşturulan Batı Ortaçağ bilimi sürekli yanlışlanmıştır; bu yüzden de bilindiği gibi sürekli kilise-bilim çatışması yaşanmıştır. Kilise, Galile'yi örneğin daha 1986 yılında affedebilmiştir.

Burada hakikatin ve doğrunun sürekli değişkenliğini ve göreceliğini iddia eden bu görüşleri tenkid edecek değiliz. Sadece bir örnekle bu akımların ne tarihen ne de hakikat açısından tutarlı olmadıklarını ifade etmekle yetineceğiz: Arşimed'in bilim paradigması suyun kaldırma gücünün olduğunu keşfettirmişti; aradan yaklaşık 2500 yıl geçmesine rağmen onu yanlışlayan başka bir bilim paradigması henüz oluşturulamamıştır.

Özetleyecek olursak, diyalog Eflâtun'da olduğu gibi felsefî bir yöntem olarak iki görüşten birisinin doğrulanması, diğerinin yanlışlanmasıdır. Doktrin olarak Hegel ve sonrakilerde

olduğu gibi yanlışla doğrunun birbirine karıştırılarak harmanlanmasıdır.

2. Dinlerarası Diyalog

Dinlerarası diyalog kavramı, aslında Türkiye'de bu şekliyle kullanımı, Vatikan resmi dokümanları açısından doğru bir kullanım değildir. Doğrusu, "dinî diyalog" veya "dinîlerarası diyalog" olmalıdır; çünkü Vatikan'ın kullandığı kavram İngilizcesiyle "Interreligious Dialog"tur. Dinlerarası diyalog, dinlerin kendilerinin diyalog yapamayacağına göre, zaten anlamsızdır.

Dinlerarası diyalog adıyla yürütülen faaliyet için kullanılan diyalog kavramı, tesadüfen seçilmiş olamayacağına göre, yukarıda kısaca anlattığımız hangi anlamıyla seçilmiştir?

Diyalogun hangi anlamı benimsenerek seçilmiş olursa olsun, neticede diyaloga taraf olanların ortaya atıp tartıştıkları bir mesele olması lazımdır. Taraflar mesele hakkında birbirlerini etkilemeden sadece görüşlerini izhar edip geçiyorlarsa, zaten bu diyalog olmaz. Birinde olmaz diğerinde birbirlerini etkiliyor veya Hegelci anlayışta olduğu gibi farklı görüşlerini sentezliyorlar ise, diyalog mantığına göre zaten bunlardan birisi olması gerekir, kim doğru veya kim yanlış olacaktır? Örneğin İslâmiyet-Hıristiyanlık diyalogunu düşündüğümüzde, bir yanda İslâm ve müslümanlar, diğer yanda Hıristiyanlık ve hıristiyanlar vardır; sonuçta hangi konu tartışılırsa tartışılsın, madem diyalog mantığı taraflardan birisinin kazançlı diğerinin zararlı çıkmasını öngördüğüne göre taviz veren kim olacaktır? Diyelim bazen bir taraf, bazen diğer taraf. Bu durumda taraftarların, doğrulanıp yanlışlanabilen kabul ettikleri inançlarına, dinî inanışlarına iman etmelerinin anlamı ne olabilir? Bu duru-

mu örtbas etmek için özellikle hıristiyanlar biz kelâmî/teolojik ihtilâflı konularda değil, İslâm'daki ve Hıristiyanlık'taki veya genel olarak dinlerdeki ortak ahlâkî ve manevî değerler üzerinde diyalog yapıyoruz diyorlar. Böyle olduğunu kabul etsek dahi, bu diyalog olmaz, monolog olur. Kaldı ki hangi konuyu tartışırsanız tartışınız bunun doğrudan veya dolaylı olarak kelâmî konularla ilgisi vardır.

Öte yandan yaklaşık 30 yılı aşkın fiilî diyalog geçmişinin bugün geldiği noktayı değerlendirdiğimizde, tam aksi bir durumla karşı karşıyayız. Diyalogcu müslüman kesimin söylemlerine, yazıp-çizdiklerine baktığımızda İslâm'ı diğer bütün dinlerden ayıran en temel akide "Tevhid"i bile neredeyse "Teslis"in vaftiz suyuyla sulandırma aşamasına geldiğini görüyoruz. Konuyla ilgili diyalogcu müslümanların geldikleri noktayı ve verdikleri tavizleri başka bir yazının konusu yapacağımıdan burada daha fazla bir şey söylemek istemiyoruz. Bu açıdan baktığımızda yapılan gerçek anlamıyla kuşkusuz diyalogdur. O halde bu faaliyetler için seçilen diyalog kelimesi tesadüfen değildir.

Bu arada dinlerarası diyalog kavramıyla ilgili başka bir konuya da işaret etmekte fayda vardır. Türkiye'de dinlerarası diyalog olarak bilinen bu kavram, Vatikan'ın resmî kullanımında tam böyle değildir. Vatikan'ın kullanımı, Dinîler veya Dindarlararası Diyalog'tur: "Interreligious Dialogue". Aslında bu Vatikan kullanımı birçok açıdan daha doğrudur. Her şeyden önce dinleri diyaloga sokan din mensuplarıdır; dinlerin kendisi değildir. İkinci ve daha önemli bir neden, kavramı böyle kullanmakla hıristiyanlar, her vesileyle söyledikleri ve diyalog sürecinde de zaman zaman ifade ettikleri gibi, insanlığın tek kur-

tuluş dininin Hıristiyanlık olduğunu öne sürdüklerinden Hıristiyanlığı hiçbir dinle eş tutmak istememektedirler.

Konuyla ilgili başka önemli bir noktaya daha işaret etmek gerekir. Bu, dinlerarası diyalogun, Batı'da son dönemlerde artan Doğu dinlerine ve bu arada İslâm'a yönelişlerin önünü kesme gibi psikolojik bir ortam yaratmasıdır. Böyle bir yan etki, baştan düşünülsün veya düşünülmesin sonuçta taraflar dinlerarası diyalog yaparak ortak değerlerini öne çıkaracaklarına göre, bu insanlarda "bir dinden diğerine geçmeye gerek yoktur; bütün dinler aynıdır" gibi bir psikolojik etki yaratacağı gibi, tam aksine dinlere bağlılığı gevşeterek, bir dinden diğerine geçişi de kolaylaştıracaktır. Tabii bu son durumdan, kim daha çok misyonerlik yapabilirse, o kazançlı çıkacaktır.

Dinlerarası diyalogun Batı'da halk arasında nasıl bir etki yaptığını bilmiyoruz; fakat Türkiye'de ve diğer İslâm ülkelerinde diyalog sonrası hızlandırılan misyonerlik faaliyetlerine paralel olarak hıristiyanlaştırılanların sayısının artış gösterdiği bir gerçektir. Dolayısıyla dinlerarası diyalogun, İslâm dünyasında İslâm'a bağlılığı gevşetici ve koparıcı psikolojik bir etki yaptığından söz edilebilir.

B. Diyaloğun Üç Yüzü

Dinlerarası diyalog, aşağıda izah etmeye çalışacağımız gibi insanlığı, mevcut dinlerle "insanî dine" dönüştürmek için yapılmış büyük projenin özel bir siyasetidir. Bir açıdan bakıldığında dinlerarası diyalogun farklı yüzleri ve amaçları olduğu görülür. Sadece Türkiye'de değil Doğu'da ve Batı'da çoğunluğun bilmediği diyalogun bu farklı yüzlerinden burada üçü üzerinde duracağız.

1. Oryantalizmin Yeni Bir Söylemi Olarak Dinlerarası Diyalog

Bugünkü anlamıyla bir fikir olarak işlenen ve bir faaliyet olarak yürütülmekte olan dinlerarası diyalog, aslında 20. yüzyıl oryantalizminin yeni bir projesidir. Bilindiği gibi oryantalizm veya şarkiyatçılık, kökenleri 10. yüzyıla kadar inen ve bizzat Papa II. Sylvester'ın girişimiyle kurulmuş olan siyasî ve ilmî bir kurumdur. Oryantalizm, tarihî gelişimi içinde sadece Papalığın bir kurumu olarak kalmamış Batı devletlerinin de akademik bir kurumu haline gelmiştir. Oryantalizmin başlangıçtan bugüne kadar ki esas amacı, İslâm dinini ve kültürünü inceleyerek, İslâm ve müslümanlara karşı dinî ve siyasî olarak savunma oluşturmak ve hatta fırsat buldukça da İslâm'ın varlığına kasdetmeye yönelik bilimsel ve stratejik faaliyetler oluşturmaktır.

Tarihî süreci içerisinde, misyonerlik ve diplomasi ile elele faaliyet gösteren oryantalizm, edindiği tecrübeler sonucu farklı taktik ve yöntemler geliştirmiştir. Oryantalizm başlangıçtan XVII. yüzyıla kadar uzun süre İslâm düşmanlığını açıktan ve aleniyetle yapmıştır. Misyonerlik, diplomasi ve bazı gizli örgütlerle yaptığı işbirliğiyle XVIII ve XIX. yüzyıllarda emperyalizmi gerçekleştirmiştir. Emperyalizm ile işgal ettikleri müslüman ülkelerde efendiler olarak yaşayan oryantalistler, hatta onlardan bazıları müslüman ismi alarak ve müslüman giysileriyle "müslümanca!" yaşayarak, yeni tecrübeler edinmişlerdir. Bu yeni tecrübe ile oryantalizm, ünlü İngiliz oryantalisti R. Bell'in de dile getirdiği gibi, daha etkili ve başarılı olabilmek için, İslâm karşıtlığını dıştan ve alenen değil içten yapmaya yönelik yöntem ve taktik değişiklikleri yapmanın zaruretini fark etmiştir.

Bu yeni yöntem ve taktik, İslâm dini ve kültüründeki varolan bazı kavramlar ve düşüncelerle kendilerinin yahudi-hıristiyan geleneğindekilerle benzerlik ve yakınlık kurmak olmuştur. Bu açıdan XX. yüzyıl oryantalistleri arasında yahudi asıllı oryantalist I. Goldziher (1850-1921) ile özellikle hıristiyan oryantalistler M. Asìn Palacios ve Louis Massignon'un çalışmaları ayrı bir önem arz etmektedir.

Burada konumuz açısından oldukça ilginç olması yönüyle kısaca L. Massignon (1883-1963) üzerinde duralım. Hıristiyanlığın İslâm tasavvufuna bir tesiri olduğu iddiasından hareketle, M. Asìn Palacios gibi[4], Massignon da tasavvuf, özellikle de Hallâc'ın fikirleriyle ilgilenmiştir. Ona göre Hallâc'ın sadece tasavvuf anlayışı değil, idam edilerek öldürülmesi bile Hz.İsa'nın hayatına ve çarmıha gerilmesine benzemektedir. Kur'an'daki Hz.İsa ve Hz. Meryem anlatımının, Hıristiyanlık'la ortak bir zemin oluşturacağına inanan Massignon, yine Kur'an'ın "Ehl-i kitap" kavramı üzerinde durarak İslâm ile yahudi-hıristiyan geleneği arasında sıcak ilişkiler kurulabileceğini ortaya atar. Sonuçta II. Vatikan Konsili'nde alınan resmî dinlerarası diyalog nazarından çok önceleri Massignon, özellikle hıristiyanların Hz.İsa ve Hz. Meryem ile Ehl-i kitap kavramları etrafında müslümanlarla diyalog yapmaları önerisinde bulunur. İslâm, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin Hz. İbrahim geleneğine bağlı dinler olduğundan hareketle "İbrahimî Dinler" kavramını ortaya atar.

---

[4] Bu açıdan M. A. Palacios, "Hıristiyanlaştırılmış İslâm" anlamına gelen *Islam Cristianizado* (Madrid, 1931) adlı eserinde Muhyiddin İbn'ül-Arabî'nin fikirlerinde Hıristiyanlık tesirlerini araştırır. Var veya yok; fakat yazarın eserinin başlığı tam bir oryantalizm mantığını ve zihniyetini yansıtmaktadır; İbn'ül-Arabî'de iddia edildiği gibi eğer bir Hıristiyanlık tesiri varsa eserin başlığında "İslâm" kelimesinin yeri nedir? İslâm ayrı, müslümanlık olarak İbnü'l-Arabî ayrı olması gerekir. Oryantalizmin bu yanlış tutumu maalesef biz müslümanlara da geçmiştir.

Anlaşılacağı gibi, Massignon bugünkü diyalogculardan önce onların sıkça kullandıkları temel kavramları ve fikirleri oluşturmuştur. Zaten, Papa 4. Paul'a II. Vatikan Konsili esnasında da danışmanlık yapan Massignon, "Dinlerarası Diyalog" kararının Konsil'de resmen karara bağlanmasında etkin rol oynamıştır.

II. Vatikan Konsili öncesi, dinlerarası diyalog fikrinin doğmasına farklı açılardan hizmet eden başka kişi ve fikirler de vardı. Yahudi asıllı Fransız vatandaşı müslüman R. Génon ve onu takipçilerinin oluşturdukları "Gelenekselcilik" ve "Dinlerin Aşkın Birliği" fikirleri, başta İslâm, Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi bu üç dinin, ezelî geleneği ve felsefeyi oluşturan ortak zeminleri var dır. Génon'a göre örneğin, Hıristiyanlık'ta geleneği oluşturan Katoliklik'tir, diğer anlayışlar sapmadır; İslâm'da, geleneği tasavvuf temsil eder. Dolayısıyla bu gelenekler zemininde dinler bir birlik oluştururlar. Ayrıca Allah'ın indinde farklı dinler olmayacağından bütün bu dinler "Aşkın" olarak da birdirler; fakat tarihte farklı tecelli etmişlerdir.

Bu kısa açıklamalardan da anlaşılacağı gibi 20. yüzyılın oryantalistleri II. Vatikan Konsili öncesi oryantalizmin yeni bir projesi olarak dinlerarası diyalog fikrini oluşturmuşlardır. Dolayısıyla dinlerarası diyalogun bir yüzü oryantalizmdir. Meşhur Lawrance ile ortak çalışmalar yapan L. Massignon'un dinlerarası diyalog mimarlarından olarak amacının ne olduğunu Edward Said'in şu cümleleriyle anlatalım: "Massignon özel bir tavrı seçti; İslâm"ı yeniden tanımlayıp, onu bir yandan Avrupa'ya diğer yandan da kendi Katolikliğine karşı savundu. Doğu'nun canlandırılması ve müdafaa edilmesi yolundaki bu mücadele iki şeyin sembolü idi; birincisi kendisi Doğu'nun farklı olduğunu kabul ediyordu. İkincisi, onu (Doğu'ya) iste-

diği şekle sokabileceği ümidiyle giriştiği teşebbüs ve sarfettiği çabalar."[5]

L. Massignon takipçileri sayılan W. M. Watt, L. Gardet, W. C. Smith gibi diğer oryantalistler, diyalog için alt yapı hazırlanmadan İslâm-hıristiyan diyalogunun iyi sonuç vermeyeceği kanaatindedirler. Bunun için özellikle Watt, daha önceleri Arthur Jeffery ve Theodor Nöldeke gibi, Kur'an'a tarihselci ve edebî tenkid yöntemlerinin uygulanarak, Kur'an'da sözüm ona anlaşılması mümkün olmayan âyetlerin daha doğru anlaşılabileceğini vurgulayarak, kısaca Kur'an'ın düzeltilmesini istiyor. Watt'ın düzeltilmesini önerdiği âyetlerden birisi, "Allah katında din şüphesiz İslâm'dır" (Mâide: 19) âyetidir.[6] Çünkü onların zihniyetine göre müslümanlar İslâm'a tek gerçek din olarak baktıkları sürece diyalog gerçekleşmeyebilir.

O halde Ed. Said'in de ifade ettiği gibi, tarihi XIX. yüzyıla kadar giden dinlerarası diyalog fikriyle oryantalistlerin çabası, İslâm'ı ve müslümanların zihniyetini katolikliğe ve hıristiyan zihniyetine dönüştürmekten ibarettir.

2. Yeni Dünya Düzeni Aracı Olarak Dinlerarası Diyalog

Dinlerarası diyalog fikri ve faaliyeti bu adla 1962-1965 yılları arasında yapılan II. Vatikan konsilinde Papalık tarafından Konsil kararı olarak resmen onaylandığı için, çoğu insan bunu söz konusu tarihte ortaya atılan Papalığın bir projesi olarak görür. Aslında bu tarihte Vatikan, kendisine biçilen özel

---

[5] Said (Ed.), *Oryantalizm,* çev. S. Ayaz, 3. baskı, İstanbul, 1991, s. 423.

[6] Watt (W. M.), "Western Approach to the Understanding of the Qur'an", *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu,* İzmir, 1985, s. 25-30.

rol ve amaçla, Yeni Dünya Düzeni (Novus Ordo Seclorum) denen büyük projeye resmen ortak olmaya ikna edilmiştir.

Yeni Dünya Düzeni'nin ne olduğunu ve kimlerin projesi olduğunu anlatmak elbette çok uzun bir bahistir. Burada sadece 1980'li yılların başından beri gelinen siyasî ortama uygun olarak aldığı isimleri hatırlarsak bu düzenin ne olduğu hakkında az-çok bir fikre sahip olabiliriz: Küreselleştirme / Küreselleşme (Globalizasyon), Büyük Ortadoğu Projesi, Dünya Organizasyonu, Armegedon, Kaos'tan Düzene (Ordo Ab Chao), Yeni Çağ, Üçüncü Dalga, Medeniyetler Çatışması ve Medeniyetler İttifakı vb. isimler.

Yeni Dünya Düzeni projesi ve düşlemesi, bu isimle aslında XVI. yüzyılın başlarına kadar geri götürülebilir. 14 Temmuz 1556 günü İngiltere Başbakanı Disraeli, Avam Kamarası'nda şu hitapta bulunuyordu:

"Bu Kamara'da nadiren bahsettiğimiz bir güç var. ... Gizli cemiyetlerden bahsediyorum... İnkâr etmek yersiz, çünkü Avrupa'nın büyük bir kısmının... bu gizli cemiyetlerin şebeke ağı ile örüldüğünü örtbas etmek imkânsız. ... Peki amaçları ne? Hiçbir şeyi saklamaya çalışmıyorlar. Anayasal bir hükümet istemiyorlar. ... Dinî kuruluşlara bir son vermek istiyorlar. Bazıları daha da ileri gidebilir..."[7]

Özellikle II. Dünya Savaşı arefesinde etkin hale gelen Yeni Dünya Düzeni projesi, Avrupalıları birbirine kırdırtmıştı. Yine bir İngiliz Başbakanı W. Churchill, olayın faillerini araştırırken, "grubun kökenlerinin Spartacus'a dayanabileceğini yazmıştı. Elbette, 1 Mayıs 1776'da Avrupa'da Illuminati tarikatını kuran Cizvit profesör Adam Weishaput'tan bahsediyor-

[7] Webster (Nesta), *Secret Societies and Subversive Movements,* London, 1924, s. 71.

du."[8] Bu cümlelerini alıntıladığım Texe, Illuminati'nin köklerini çok daha ileriye götürerek, Tapınak Şövalyelerine ve Jacques de Molay olayına bağlamaktadır.[9]

Netice şu ki Yeni Dünya Düzeni bugün Amerika Birleşik Devletleri'nde şekillenmekte ve oradan idare edilmekte olduğunu, Senatör Robert F. Kennedy'nin şu cümleleri özetlemektedir: "Her birimiz eninde sonunda Yeni Dünya Düzeni'nin kurulmasına ne kadar katkıda bulunduğumuzdan sorgulanacağız."[10]

Dünya Düzeni'nin kimler tarafından kurgulandığına böylece işaret ettikten sonra, bu düzen neler içeriyor ve amacı nedir sorusuna, bu düzenin önde gelen teorisyenlerinden Alder Vera Stanley'nin cümleleri cevap vermektedir:

"Bütün yaratılışın ardında bir plan var. Evrimin şu anda ilerlediği hedef Dünya Birliği. Dünya Planı şunları içeriyor: Dünya Örgütü... Dünya Ekonomisi... Dünya Dini....."[11]

Dünya dini, hangi dindir? Bu, C.W. Smith"in ifadesiyle: "Tanrı"nın planı bütün ırkları, dinleri ve felsefeleri birleştirmeye vakfetmiştir. ... mezheplere ayrılmamış ve Büyük Işık diye bilinen ve zaten var olan yeni bir din."[12] Toffler ise bu yeni dini şöyle tanımlar: "Üçüncü Dalga: ... kültürleri, değerleri ve ahlâk anlayışlarını birleştirir. ... Bundan böyle farklı dinî inançlar olmayacaktır."[13]

---

[8] Marrs (Texe), *Illuminati, Entrika Çemberi,* çev. A. Çimen ve P. Demir, İstanbul, Timaş Yayınları, 2002.

[9] A.g.y.: *A.g.e.,* s. 243.

[10] R. F. Kennedy'nin cümlesi için bkz. A.g.y.: *A.g.e.,* s. 153.

[11] Stanley (A.V.), *When Humanity Comes of Age,* New York, 1974, s. 190-193.

[12] Smith (C.W.), "God's Plan for America", *The New Age Dergisi,* Eylül, 1950.

[13] Toffler (H. ve A.), *Creating A New Civilization,* Atlanta, Turner Publishing, 1995, s. 84.

Yahudi asıllı Amerikalı senatör Al Gore söz konusu oluşturulmak istenen yeni din ve tanrının ne olduğunu şöyle ifade eder: "Doğa her şeyiyle Tanrı'dır. ... İnsanlığın kaderi, gelecekte yeni bir dinin ortaya çıkmasına bağlı. Böyle bir dinle güçlenerek, dünyayı yeniden kutsama imkânına sahip olabiliriz."[14] Bu Yeni Dünya Düzeni için düşlenen başkenti Texe Marrs şöyle açıklıyor: "Dünyayı gizliden gizliye idare eden, ama 2000 yılı itibari ile tüm dünyanın hakimiyetini ele geçirmek isteyen belli başlı hanedanları ve aileleri inceleyerek, bu kötü ruhlu grubun geleceğimize yönelik genel düşüncelerini kavramaya başladık. İç Çember'in adamları, başkenti Kudüs olacak şekilde bir Dünya Hükümeti, hatta Dünya İmparatorluğu kurmak için çalışıyorlar. Siyonizmi yüceltiyor, yahudilerin Büyük Tapınağını yeniden inşa etmeyi ama aslında bunları yaparken, ne Tevrat'ı, ne Mûsâ'nın şeriatını, ne de Mesih İsa'yı şereflendiriyorlar. İnsanlığı, küresel hakimiyet hedefinin önünde engel teşkil eden faydasız yiyiciler olarak görüyorlar."[15]

O halde Yeni Dünya Düzeni'nin mimarlarının kim olduğu ve amaçlarının ne olduğu az çok anlaşıldı sanırım. Amaçları dünyayı sadece parasal açıdan değil din açısından da yönetmektir. Dinden anladıkları yukarıda da işaret edildiği gibi insanın Tanrı'nın yerine hakim kılındığı bir din anlayışıdır. Kısaca Yeni Dünya Düzeni, modern bir Firavunculuktur ki, zaten bu düzenin mimarlarının çok çeşitli kuruluşlarının sembol ve ritüelleri Firavunların sembol ve ritüelleridir. Evrensel ışık, piramit, pergel ve gönye gibi. Firavun sözcüğünün anlamı da zaten "ulu mimar" veya "usta" demektir.

---

[14] Gore (A.), *Earth in the Balance,* New York, 1991, s. 263-265.
[15] Marrs (T.), *A.g.e.,* s. 79.

Tarihte görüldüğü gibi Yeni Dünya Düzencileri, sürekli dinleri kendi din anlayışlarına dönüştürmek ve bu yolla insanları ve toplumları kendi hakimiyetleri altına alabilmek için başta Yahudilik ve Hıristiyanlık kurumları ve din adamlarıyla sıkı ilişkiler kurmuşlardır. Dean Grace'in şu cümleleri bunu ortaya koymaktadır.

"... Marksist, sosyalist, komünist, siyonist, mason ve enternasyonalist benzeri değişik isimler altında saklanırlar. Londra, Berlin, Roma, New York gibi yerlerde yaşarlar. Birleşmiş Milletler'i, Wall Street'i ve Washington DC'yi idare ederler. Silâh sanayine maddî kaynak sağlar, isimsiz asker benzeri anıt mezarların dikilmesine yardımcı olurlar... Üyelik nesilden nesle, İngiltere ve Avrupa'nın soylu ailelerinden, uluslararası finans piyasalarını yöneten saraylardan, Dünya Yahudiliği ile Roma Katoliklik hiyerarşisinden geçer."[16]

Yeni Dünya Düzencileri'nin yahudiler ve hıristiyanlarla doğrudan ilişkileri olduğunu gösteren bu ifadelerden sonra, "merkezî görevini Vatikan'ın üstlendiği bugünkü dinlerarası diyalog onların bir projesi midir?" diye daha açık bir şekilde sormak gerekir.

Din, her zaman her toplumda çok önemli bir dönüştürme aracı ve toplumları idare etme gücünün kaynağı olmuştur. Din çoğunluğun dini olduğunda toplumu dönüştürür; azınlığın dini olduğunda toplum dini dönüştürür. Birincisine İslâm örnek teşkil eder; daha ilk günlerinden itibaren etkin ve çoğunluk dini haline gelen İslâm, toplumları değiştirmiştir. İkincisine örnek Hıristiyanlık'tır; yaklaşık üç asır çoğunluğun ve ida-

[16] Dean Grace: *A Little Masonic History Book: The One Dollar Bill,* Aralık 1984; bu kaynaktan Texte Marrs"ın atıfları yoluyla faydalandık. Bkz. A.g.y.: *A.g.e.,* s. 54.

reciler sınıfının dini olamayan hıristiyanlık ortama uyum sağlamak amacıyla teologları ve cemaatleri tarafından dönüştürülmüştür. Bu mesele konumuz dışı olduğundan teferruata girmeyeceğiz. Dinin bu dönüştürücü öneminden dolayı, Yeni Dünya Düzencileri 21. yüzyılın eşiğinde, tarihî süreçte gelinen aşamalar ve kazanımlarla oluşturulmakta olan, Al Gore'un yukarıda aktarılan sözlerinde de ifade ettiği Evrensel Dünya Dini'nin gerçekleştirilmesine hız verilmesi, hatta buna en büyük engel olabileceği düşünülen İslâm'ın ve müslümanların da artık sıkı bir kontrole alınması inancıyla bütün dinleri tek merkezden sistemli idare etmenin daha sağlam bir vasıtası olarak dinlerarası diyalog fikrini geliştirdiler; bunu da II. Vatikan Konsilini fırsat olarak değerlendirip konum itibariyle en şanslı kurum olan Papalığa pazarlamışlardır. Bunun böyle olduğunu söz konusu Konsilin hazırlık safhası aşamasında ve Konsil sonrası faaliyetlerden açıkça anlıyoruz. Şimdi de kısaca bu noktalar üzerinde duralım.

Her ne kadar bazı kimseler II. Vatikan Konsili toplantısının esas yapılış amacının dinlerarası diyalogu kurumsal hale getirmek olduğu fikrinde iseler de, belki bu biraz abartılı karşılanabilir. Fakat gerçek şu ki bu Konsilden çıkan ve hızlı bir şekilde uygulamaya konan sonuçlardan en önemlisi dinlerarası diyalog olmuştur.

1869-1870 yıllarında yapılan I. Vatikan Konsili'nden sonra, Hıristiyanlık dünyasında ortaya çıkan çeşitli teolojik meseleler, kilise idaresi ve iç hukuku ile ilgili konular, ortaya çıkan toplumsal ve ahlâkî sorunlar karşısındaki Vatikan'ın tavrının belirlenmesine yönelik yeni bir konsilin icrasına ihtiyaç olduğu, 1958 yılında Papa seçilen XXIII. John tarafından dile

getirilmiştir. O, bu fikrini 25 Ocak 1959 tarihinde kardinallere açtıktan sonra, Konsil'in hazırlık safhası başlamıştır.[17]

17 Mayıs 1964'te kurduğu "Hıristiyan Olmayan Dinler Sekreteryası" başkanı olarak atanan kardinal Paula Marella'-dan yahudilerle ilgili yeni bir taslak metin hazırlaması istenmiştir.

Papalığın II. Vatikan Konsili hazırlığı gündeme gelir gelmez, söz konusu konsilin yapılması fikrini atan Papa XXIII. John'un kendisi konsilde yahudilerle hıristiyanların yakınlaşmasını sağlayacak meselelerin de ele alınmasını istemiştir. Papa XXIII. John, "Hıristiyan Birliği Sekreteryası'nı 18 Eylül 1960'ta kurdurtmuş ve başına yahudi asıllı Kardinal Augustine Bea'yı getirmiş ve onu hıristiyan-yahudi yaklaşımını sağlayacak bildiri ve projenin hazırlanması için görevlendirmiştir. Yahudi asıllı Fransız tarihçi Jules Isaac bir heyetle 13 Haziran 1960 günü Papa XXIII. John'u ziyaret etmiş ve isteklerini bir rapor halinde kendisine sunmuştur. Aynı yılın Ekim ayında Alman yahudilerinden bir heyet yine aynı Papa'yı ziyaret etmişlerdir. ABD New Jersey'de bulunan Yahudi-Hıristiyan Araştırmaları Enstitüsü ile Hollanda'daki "Apeldoorn Çalışma Grubu" konuyla ilgili ayrı ayrı hazırladıkları raporları söz konusu Papa'ya göndermişlerdir. Kardinal Augustine Bea, bu raporların ve ziyaretlerin talepleri doğrultusunda ilk taslak planını 1961 yılında hazırlayarak, bunu 1962 yılında Konsil'de müzakere edilmek üzere Merkezî Komisyon'a havale etmiştir. Söz konusu taslak plan büyük tartışmalara neden olmuştur. Neticede plan geri çekilmiştir.

---

[17] Güngör (A. İ.), *Vatikan, Misyon ve Diyalog,* 2. baskı, Ankara, Alperen Yayınları, 2002, s. 73, 86.

Papa XXIII. John'un 3 Temmuz 1963 günü ölümü üzerine yerine geçen Papa VI. Paul, yahudi meselesi üzerinde pek fazla durmak istememiştir; fakat baskılar nedeniyle 17 Mayıs 1964'te kurduğu "Hıristiyan Olmayan Dinler Sekreteryası" başkanı olarak atadığı kardinal Paula Marella'dan yahudilerle ilgili yeni bir taslak metin hazırlamasını istemiştir. Ancak bu metin de kilise içerisinde büyük tartışmalara neden olmuştur. Bazı kardinaller bu yeni taslak metninin iptal edilmesi yönünde fikir beyan etmişler.

Bütün bu tartışmalara son vermek için Papa VI. Paul, sadece yahudiler ile değil bütün dinlerle diyalog yapılmasını önerdiği 6 Ağustos 1964'te "Ecclesian Suam" isimli bir genelge ilan etmiştir. Yahudilerle ilgili bir önceki taslak metin yeniden gözden geçirilerek son haliyle Yahudilik ile birlikte İslâm, Hinduizm ve Budizm gibi diğer dinlerle de diyalog yapılmasının gereği anlatılan bir deklerasyon, Nostra Aetate adıyla 14 Ekim 1965 yılında 250 çekimser oya karşılık 1763 olumlu oyla kabul edilmiştir.

Nostra Aetate'nin son şekliyle çıkması, bazı yetkililerce Papa VI. Paul'un yahudilerin veya Arap dünyasının baskılarına teslim olması şeklinde yorumlanarak, kuşkuyla karşılanmıştır. Xavier Rynne, Papa ile ilgili şüphelerini şöyle ifade etmiştir: "Değiştirilip kıymeti bozulan bu metni Papa VI. Paul'un desteklemesi belki de onun tek ve en büyük hatasıydı. Bu olay onun niyeti hakkındaki şüphelerin artmasına sebep olmuştur."[18]

Anlaşılacağı gibi II. Vatikan Konsili esnasında ve sonunda bazı hıristiyan otoriteler, dinlerarası diyalog ile ilgili ka-

[18] Rynne (X.), *Letters from Vatican City,* London, 1966, IV/163.

rarların alınmasında Vatikan dışı çevrelerin gizli elleri olduğu hakkında şüpheleri olmuştur.

II. Vatikan Konsili sonrası gelişmeler ve girişilen diyalog faaliyetleriyle ilgili vurgulanması gereken ve konumuz açısından önemli bazı hususlar da vardır. Bunlar, Dünya Kiliseler Konseyi ve Milli Kiliseler Konseyi gibi Yeni Dünya Düzeni kuruluşlarının maddî desteğine sahip[19] bazı hıristiyan kuruluşlarının II. Vatikan Konsili'nde müşahit üye sıfatıyla bulunmaları yanında, diyalog toplantılarının Vatikan yetkilileriyle birlikte tertipçileri olarak da faaliyette bulunmalarıdır. 1973 yılında Hıristiyan Olmayanlar Sekreteryası başkanı olan kardinal Pignedoli Dünya Kiliseler Konseyi'ne bağlı "Yaşayan İnançlar ve İdeolojiler Diyalog" kurumundan kendi faaliyetlerine katılma daveti almıştır ve Sekreteri P. Rossano, onların bütün toplantılarına katılmıştır. İslâm-Hıristiyan dinlerarası diyalog toplantılarının birçoğunu tek başına veya Vatikan ile birlikte Dünya Kiliseler Konseyi tertip etmiştir. 12-18 Temmuz 1972 Brounsana-Lübnan ve 26-30 Haziran 1976 Cenevre-Chambesy gibi önemli büyük diyalog toplantıları bunlardan bazılarıdır.

Diğer yandan Yeni Dünya Düzencileri, kutsal kitapları da birleştirme girişimini yaparak, insanlığı dönüştürmek istemektedirler. İngiliz Kraliçesi'nin eşi Prens Philip, Garter Düzeni başkanıdır ve aynı zamanda Birleşmiş Milletler Kutsal Yazın Mütevellisi başkanıdır; bu sıfatıyla "söz konusu mütevelli, dünyadaki tüm İncilleri, Kitab-ı Mukaddesleri ve kutsal kitapları tek bir merkezde toplamak için hazırlanan gizemli bir projeyi yönetiyor. Amacı ise, tüm insanlık için ortak ahlâk ve dinî yaşam kuralları oluşturacak, "Tek Bir Dünya İncili"

[19] Marrs (T.), *Illuminati*, s. 30.

geliştirmek."[20] Bu doğru ise, ister istemez insanın aklına, geçtiğimiz sene Arapça ve İngilizce olarak bastırılan ve Irak'ta dağıtılan ***"el-Furkanü'l-Hakk"*** adlı sözde yeni vahiy kitabını aynı mütevellinin yazdırtıp yazdırtmadığı sorusu gelmektedir. Filistin kökenli Amerikalı Rahib Anis Shorrosh'un yazdığı sanılan bu kitap, Kur'an'ı tahrif için yazılmıştır. Birçok Kur'an âyeti, İncil sözleriyle birleştirilerek İncil ile Kur'an'ın aynı şeyleri söyledikleri fikri işlenmek istenmiştir.

O halde yukarıda da izah etmeye çalıştığımız gibi dinlerarası diyalog fikri oryantalizmin eseridir; fakat onu, dinler yoluyla insanlığı Yeni Dünya Düzeni'ne doğru dönüştürmek için uygulamaya koyanlar veya koydurtanlar Yeni Dünya Düzencileri'dir.

3. Misyonerlik Olarak Dinlerarası Diyalog

Dinlerarası diyalogun gizli üçüncü yüzü şüphe götürmez bir biçimde yeni bir misyonerliktir; zira aşağıda göreceğimiz gibi II. Vatikan Konsili'nin resmî kavramları bunu böyle tanımlamaktadır.

Oryantalizmin, yukarıda kısaca anlatmaya çalıştığımız şekilde son iki yüzyıldan beri İslâm'ı içten fethetme projesinin bugünkü son aşaması olan dinlerarası diyalogu, kendi emelleri doğrultusunda kullanmak isteyen Yeni Dünya Düzencileri, yine anlattığımız gibi II. Vatikan Konsili'ni fırsat bilerek bunun yürütülmesini Papalığa havale etmişlerdir. Papalık da kendi hesabına bunu sahiplenmiştir; çünkü İslâm dünyasında üzerinde asırlar öncesine varan misyonerlik faaliyetlerinden istediği başarıyı elde edememişti; Oryantalizmin bilimsel ve akade-

[20] Marrs (T.), *A.g.e.*, s. 76.

mik, Yeni Dünya Düzencileri'nin malî ve siyasî destekli bu dinlerarası diyalog Papalık için bulunmaz bir imkândı.

Dinlerarası diyalogcular, bunlar ister müslüman kesimden olsun ister hıristiyan kesimden olsun, diyalogla ilgili olarak sürekli, özel olarak Konsil'in 4. oturumunda kabul edilen ve Papa IV. Paul'un onayıyla 28 Ekim 1965 tarihinde ilan edilen "Nostra Aetate" kararına ve genel olarak 1964 tarihli "Lumen Gentium" kararına atıfta bulunurlar. Bu kararlarda hıristiyan olmayan din salikleri ve bu arada müslümanlarla diyalog yapılmasının gereği dinlere saygı ve dinlerdeki ortak değerler olarak ortaya konuyor. Müslümanlarla diyalog yapılmasının gereği Nostra Aetate'de şöyle açıklarlar:

"Katolik Kilisesi, müslümanlara da büyük bir saygıyla bakar. Onlar tek, diri, mevcut, bağışlayıcı ve Kadir-i Mutlak, Cennet'in ve yeryüzünün yaratıcısı, insanlara seslenmiş olan Tanrı'ya taparlar. Onlar, kendi inançları ile İbrahim'in kendi inancı ile kendişini Tanrı'nın planına adaması arasında bağ kurarak Tanrı'nın gizli emirlerine samimiyetle boyun eğmeye çalışırlar. Her ne kadar onlar İsa'yı Tanrı kabul etmeseler de, O'nu bir peygamber olarak yüceltirler; O'nun bakire annesine de hürmet ederler..."[21]

Alıntı yaptığımız pasajda da ifade edildiği gibi, yukarıda isimlerini zikrettiğimiz iki kararda İslâm-Hıristiyan dinlerarası diyalog anlayışı tamamen hıristiyanların İslâm ve Hıristiyanlık arasındaki gördükleri benzerliklere dayandırılmakla birlikte, bu iki kararda diyalogun gerçek amacı zikredilmediği için, diyalogcular sıkça duyduğumuz insanlararası hoşgörü, dünya barışına katkı, medeniyetler ittifakı gibi çok güzel sloganvari

[21] *Nostra Aetate*, 3

sözde ülküsel ifadelerle diyalogun amacını ortaya koymaya çalışmaktadırlar.

Ancak, II. Vatikan Konsili Papalığın kendi açısından dinlerarası diyalogun amacını belirlediği "Ad Gentes" kararına diyalogcular hiç atıfta bulunmazlar. Konsilin 1965 yılındaki dördüncü son oturumunda Kilise'nin misyonerlik faaliyetleri hakkındaki Ad Gentes kararlarında dinlerarası diyalogun amacını aşağıdaki cümlelerle açıkça misyonerlik olarak tanımlamaktadır:

"İkinci bölüm, misyonerlik çalışmasıyla ilgilidir (10-18). Bir taraftan hıristiyan şehadetini, diyalog aracılığıyla (11) ve sadaka (charity) sunumuyla (12) ve diğer taraftan İncil'in öğretilmesiyle Tanrı'nın halkını toplayan hıristiyanlaştırmayı (evangelisation) sentezler (13-14). Zaten misyonerlik faaliyeti olan birincisi, tabii olarak ikincisine götürür."[22]

Aynı şey II. Vatikan Konsilinden sonra çeşitli vesile ve nedenlerle bazı Vatikan yetkililerince de ifade edilmiştir. Örneğin 1973 yılında Hıristiyan Olmayanlar Sekreteryası'nın sekreterliğine atanan Pietro Rossano: "Diyalogtan söz ettiğimizde bu faaliyeti Kilise şartları çerçevesinde misyoner ve İncil'i öğreten bir cemaat olarak yapmakta olduğumuz açıktır. Kilise'nin bütün faaliyetleri, üzerinde taşıdığı şeyleri yani Mesih'in sevgisini ve Mesih'in sözlerini aktarmaya yöneliktir. Bu sebeple diyalog, Kilise'nin İncil'i yayma amaçlı misyonun

[22] Neuner (J.) ve Dupuis (J.), *The Christian Faith in the Doctrinal Documents of the Catholic Church,* 3. baskı, London, 1983, c. I, s. 323. Ad. Gentes'ın ilgili II. Bölümünün metninin tercümesi uzun olacağından, bu iki yazarın metnini özetinden kısa bir alıntıyı yapmakla yetiniyoruz. Tam metnin tercümesini başka bir yazımıza bırakıyoruz.

çerçevesi içinde yer alır."[23] diyerek aynı şekilde açık bir dille diyalogun, misyonerlik olduğunu ortaya koymaktadır.

Nitekim en yetkili ağız olan ve dinlerarası diyalog kararının uygulayıcısı Papa II. John Paul daha da açık bir biçimde dinlerarası diyalogun misyonerlik olduğunu 1991 yılında yayınladığı "Redemptoris Missio" adlı genelgede aynen şöyle ifade etmiştir:

"Dinlerarası diyalog, Kilise'nin bütün insanları Kilise'ye döndürme amaçlı misyonunun bir parçasıdır. ... esasen misyonla ve misyonun şekilleriyle diyalog arasında özel bir bağ vardır. Bu misyon aslında Mesih'i ve İncil'i bilmeyenlere ve diğer dinlere mensup olanlara yöneliktir. ... Diyalog Tanrı'nın Krallığına doğru bir yoldur ve bunun süresini ve mevsimini sadece Baba bilse de, mutlaka sonuç verecektir."[24]

Bu açıklamalardan dinlerarası diyalogun gerçek amacının misyonerlik olduğu şüphe götürmez bir biçimde artık anlaşılması gerekir.

Dinlerarası diyalog, oryantalizmin en son ulaştığı safha ile İslâm'ı Hıristiyanlık ve Yahudilik'le uyumlu hale getirmenin bir fikri, Yeni Dünya Düzeni kurmak isteyenlerin dünyayı tek elden yönetmeye yönelik projesinin önemli bir vasıtası ve Vatikan'ın da yeni misyonerlik yöntemidir. Dinlerarası diyalog, Küreselleştirme, Büyük Ortadoğu, Medeniyetler İttifakı, Avrupa İslâm'ı, Dinî Çoğulculuk, Light İslâm gibi isimlerle seslendirilen fikirlerin ve yapılan faaliyetlerin ayrılmaz ve tamamlayıcı bir parçasıdır.

---

[23] Rossano (P.), The Sekretariat for Non-Christian Religions from the Beginnings to the Present Day: History, Ideas, Problems, *Bulletin,* XIV/2-3, Roma, 1979, s. 100.

[24] Papa John Paul II: Redemptoris Missio, Libreria Editirce Vaticana, Roma, 1991, s. 55-57. Papa"nın son cümlesi, Resullerin İşleri I, 7'den alınma bir cümledir.

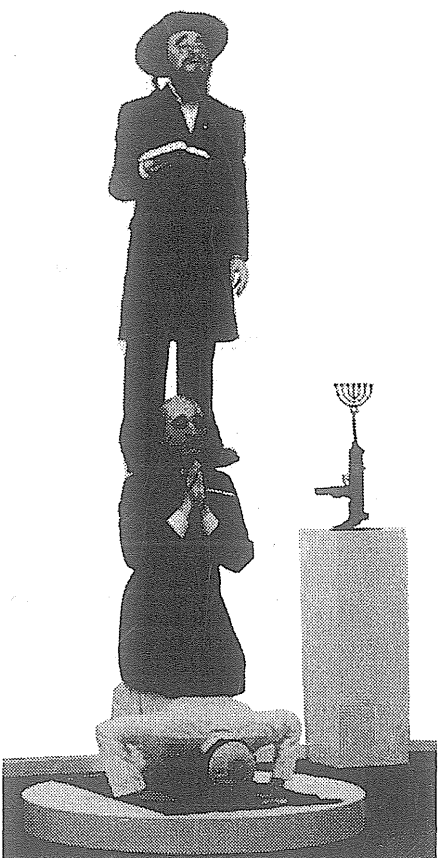
Bu şekliyle yürütülmekte olan bugünkü dinlerarası diyalog, gelecekte sadece İslâm için değil bizzat Hıristiyanlık ve Mûsevîlik için de bir tehlike arz edebilir. Çünkü dinlerarası diyalog bu dinler için, tamamen dinî amaçlı olarak yapılmamaktadır. Diyaloga katılan taraflar, her zaman açıkça ifade etmeseler de bundan kendileri için bir fırsat ve imkân yakalama umuduyla samimi duygulara sahip olabilir; fakat insanlığın birliği, barışı ve hoşgörüsü gibi ülküsel amaçlar için yapıldığı söylenen 30 yıllık diyalog sürecinde, terör ve şiddetin, savların ve iç çatışmaların giderek arttığı bir dünyada yaşamakta olduğumuzu da görmezlikten gelemeyiz.

Tertip ettikleri Abant Platformları ve benzer toplantılarıyla dinlerarası diyaloga katılan Fethullah Hoca Efendi, işin nereye varacağından kuşkuları ve çekinceleri olmuş olmalı ki, kendi ifadesiyle "Ama bununla beraber, acaba iyi ediyor muyuz, yanlış anlaşılır mı bu mesele? diye oturup bir yerde hıçkıra hıçkıra ağladığımı bilirim."[25] demiştir.

Nitekim diğer taraftan, öteki taraf olan Vatikan da, İslâm-Hıristiyan dinlerarası diyalogda ya samimi görünmüyor veya ona kuşkulu bakıyor. Zira Papa 16. Benedictus'un 28 Kasım - 1 Aralık 2006 tarihleri arası Türkiye ziyaretinin hemen arkasından Kardinal Carlo Caffarra'nın Corriere della Sera gazetesine verdiği demecinde Vatikan'ın gerçek anlamda dinlerarası diyaloğun, sadece Yahudilik'le yapılabileceğini vurgulayarak, İslâm ile ancak makuliyet çerçevesinde kültürel ilişkiler kurulabileceğini ifade etmiştir. İslâm ile yapılacak gerçek diyaloğun Batı hıristiyan kimliğinin bozulması olaca-

[25] *Zaman Gazetesi,* 30.3.2004.

ğına işaret eder. Oysa Kilise'nin esas görevinin Batı kimliğini korumak olduğunu belirtir.[26]

İspanyol sanatçı Eugenio Merino'nun Madrid ARCO modern sanat galerisinde 18 Şubat 2010 günü sergilediği "Cennet'e Yükselen Merdiven" adlı Dinlerarası Diyalog Heykeli.
En alta Müslüman, önündeki İncile secde ediyor. Üstündeki papaz, koltuğundaki Tevrat'la dua ediyor. En üstte haham, elinde Kur'an var. Dinlerarası Diyaloğun anlam ve rûhunu çok güzel anlatan bir heykel.

[26] L'Intervista il Cardinale Caffarra, *Corriere della Sera,* 14 dicembre 2006, s. 13.

DİNLERARASI DİYALOG ve TARİHÇESİ

Bugün, İslâm dünyasından ve Türkiye'den de katılımlarla yaklaşık 40 yıldır Vatikan'ın yürütmekte olduğu dinlerarası diyaloğun tabiatının ve amacının ne olduğunu anlamak için tarihini bilmek son derece önem arz etmektedir. Fakat biz burada bu hareketin teferruatlı bir tarihini de konu edinmeyeceğiz; sadece bazı önemli gördüğümüz hususlara işâret edinmekle kısa bir tarihî panaroma çizmeye çalışacağız.

Dinlerarası diyalog denince, hemen akla 1962-1965 yılları arasında gerçekleştirilen II. Vatikan Konsili ve dinlerarası diyalogla ilgili Konsil'in kararları akla gelmektedir. Oysa gerçekte Konsil kararları, uzunca tarihî bir sürecin sadece önemli bir evresini teşkil etmektedir. Dinlerarası diyaloğun kökenlerini bulmak için, belki XII. yüzyıla kadar geri gitmek gerekir. Haçlı seferlerinden beklenen sonuca ulaşamayacaklarını anlayan hıristiyan dünya başka yollar aramaya başlamıştır; Fransiken tarikatının kurucus Assisili Francis (1181-1226) hristiyanlara ve misyonerlere savaşmak yerine, İslâm ülkelerine göç ederek, müslümanlarla beraber yaşamayı önermiştir. Ancak bu yolla onlara İncil'i ve Hıristiyanlığı öğretebileceklerini söylemiştir. Hatta bu amaçla beşinci haçlı seferinin yapıldığı günlerde Mısır'a bir de seyahat yaparak yetkililerle görüşmüştür. Anlaşılıyor ki, o zaman onun önerisi kabul görmemiştir. Böyle barışçı yolla Hıristiyanlığı anlatmayı Alman asıllı Katolik Kardinal Cusalı Nicolas (1404-1464) tasarlamıştır. *De Pace Fidei* adlı eserinde, gök yüzünde hayal ettiği bir toplantıya farklı

dinlerden on yedi bilge katılır ve çeşitli dini meseleleri tartışırlar ve sonuçta Hıristiyanlık'ın daha makul bir din olduğuna karar verirler. Nicolas bu hayalî diyalog toplantısıyla, hıristiyanlığı yayma yolunun savaş değil sulh yoluyla olması gerektiğini anlatmak istemiştir. Çünkü o günlerde Fatih'in İstanbul'u feth etmesi üzerine Papalık ve Alman imparatoru Türkler'e karşı yeni bir haçlı seferi düzenlemeyi düşünüyorlardı. Bazıları gibi Nicolas da o günün şartlarında bunun doğru bir seçenek olmadığını anlatmak istiyordu.

Ancak bugün sürdürülen diyaloğun başlangıcını görmek için 1860 yıllarına dönmek gerekiyor. Yani II. Vatikan Konsili'nden yaklaşık 100 ve günümüzden 150 yıl öncesine geri gitmek lazımdır. Adı diyalog olmasa da amacı dinlerarası diyalog olan birbiriyle irtibatlı ABD'de o tarihlerde ve Avrupa'da ortaya çıkan bazı cemiyet ve dernek gibi dinî kuruluşları ve kurucularını tanımak gerekiyor; zira II. Vatikan Konsili öncesi ve esnasında dinlerarası diyaylg fikrinin konsil kararlarına girmesinde sözünü edeceğimiz kuruluşların ve onlarla irtibatlı olan kişilerin büyük rolü olmuştur. Dinlerarası diyaloğun tarihçesini, II. Vatikan Konsili öncesi ve sonrası olmak üzere iki safhada ele alacağız.

A. II. Vatikan Konsili Öncesi Dinlerarası Diyalog

19. yüzyıl Amerikası, kökenleri daha önce Avrupa'dan gelen bir çok dinî, felsefî, spiritüalistik, humanistik fikirlerin yoğun bir şekilde canlı olduğu bir yüzyıldır. Rönesans ve Reform hareketleriyle Hıristiyanlığın ve Papalığın sorgulanmaya başlanması, Protestanlığın ortaya çıkışı ve Aydınlanma hareketi Batı'da humanizm denen akımı doğurur; bu hareketin temel fikri insanın otonomluğunu, yani Tanrı otoritesi yerine

aklın otoritesini koymaktı. Fransız devrimiyle Papalık siyasi otoritesini de kaybetti. Ancak, insan vicdanının ve toplumun gereksinimlerini dikkate alarak Batılı aydınlanmış kesimler, Hıristiyanlık ve Papalık karşılığı olmak üzere kurucusu insan olan dinler ve manevi akımlar oluşturmaya başladılar. Bunlardan ilki A. Comte'un 1850 yılında teşkil ettiği "İnsanlık Dini"dir (La Religion de l'Humanite). Bunu 19. yüzyılda bir çok benzer teşekkül izlemiştir. Önemlileri: 1853 yılında İngiltere'de kurulan İnsanî Dinî Cemiyet'tir (Humanistic Religions Association). Bu cemiyet kuruluşunu: "Biz kendimizi, Kilise'nin çağımızda hâlâ bağlı olduğu Asya'dan alınmış dogma, mit ve âyinlerden azad ettik..." cümlesiyle başlayan bir deklerasyonla ilân etmiştir. Bir başka benzer kuruluş da 1859 yılında Almanya'da ortaya çıkan "Almanya Hür Dinî Cemaatler Federasyonu'dur (Bund Freireligioser Germeinden Deutschlands). Bunları aşağıda kısaca işaret edeceğimiz Amerika'da ortaya çıkan kuruluşlar takip etmiştir. Bu fikirler temelinde çeşitli cemiyetler ve dernekler kurulmaya başlanmıştır. Amerika'nın belirgin bir şekilde siyasi, iktisadî ve teknolojik olarak artan gücü, bugün "Küreselleşme" dediğimiz siyasetin kapısını aralıyordu.

Hatırlanacağı gibi diğer taraftan bu yüzyıl, aynı zamanda özellikle Avrupa'nın ve Amerika'nın emperyalizm siyasetinin başladığı yüzyıldır. 1840-1850 yılları İngiltere'nin Hindistan'ı, Fransa'nın bugünkü Tibet ve Vietnam bölgelerini işgale başladıkları, ayrıca bu Batılı devletler ile Amerika'nın Çin'i tehdit ettiği yıllardır. Yerli halklar bu işgalci emperyalist güçlere karşı isyan ediyorlar ve başkaldırıyorlardı. Aynı emperyalizm Afrika ve Asya'nın diğer ülkelerini de tehdit ediyordu. İşte bu Batılı devletler, oryantalistlerin ve misyonerlerin yardı-

mıyla yerel direnişleri kırmak ve etkisiz hale getirmek için 1860 yılından itibaren Asyalı kültürleri ve dinleri yahudi-hıristiyan geleneğiyle buluşturma yöntemleri geliştirmeye başlamışlardır. Böylece dinleri ve kültürleri emperyalizm siyasetine âlet ederek, bugün İslâm-Hıristiyan diyaloğu için "Yollar Farklı, Allah Tek" dendiği gibi, "Biz de sizdeniz, siz de bizdensiniz" denilmek, ötekiliğin yerine birlikteliği ve efendiliği yerleştirmek isteniyordu. Bu açıdan diğer sahalarda olduğu gibi dinler ve manevi akımlar sahasında da tek elden idare etme düşüncesi kendini gösteriyordu. Özellikle 1867 yılından itibaren bu amaçla birbirini izleyen önemli dinî cemiyetler ve dernekler ortaya çıkar. Bunlardan konumuz açısından önemli bir kaç kuruluş üzerinde durmak gerekiyor.

1. Hür Dinî Cemiyet

Bunlardan ilki ve önemlisi, Hür Dinî Cemiyet'tir (Free Religious Association, FRA). Bu cemiyet, 30 Mayıs 1867 tarihinde Boston'da kurulmuştur. Boston'da 26-28 Mayıs günleri cemiyeti kurmak için ön toplantılar yapılmıştır. Cemiyetin kurucuları arasında Ralph Waldo Emerson, Haham Isaac M. Wise, Robert Dale Owen, Lucretia Mott gibi devrin önemli simaları vardır; bunların bir kısmı unitarian mezhebinin din adamlarıdır, bir kısmı yahididir; ama hepsi aynı zamanda masondurlar.

Cemiyetin ilk başkanı Emerson'dır. Bu şahıs hakkında kısa bilgi vermekte yarar var. Emerson, 1803 yılında Boston'da doğmuş ve 1882 yılında Concord'ta ölmüştür. Bir unitariyan papazının oğludur; Harvard Divinity School'dan mezun olmuştur. Gençlik yıllarında New England Köktenci (Puritanism) hareketine katılmıştır. Hegel felsefesinden çok etkilenen

Emerson, aynı zamanda Budizm gibi diğer dini hareketleri de yakından incelemiştir. Özellikle 1840'tan sonra Tanrı'nın gayri şahıslığı (impersoneity of God) ve aşkınlığı (trans cendental) fikirlerini işlemiştir. Burada gerek Emerson'ın ve gerekse diğer cemiyet üyelerinin Tanrı için kullandıkları "Transcendental" kelimesi üzerinde kısaca durmakta fayda vardır. Onların bu kelimeyi kullanımı, Tanrı'nın yüceliği anlamında aşkınlığını belirtmek için değildir; dolayısıyla onlar kelimeyi geleneksel anlamıyla değil daha çok, Kant'tan da etkilendiği bilindiğine göre Kantçı anlamıyla kullanmışlardır. Tanrı hakkındaki genel düşünceleri itibariyle, söz konusu kelimeyle Tanrı'nın düşsel ve hayalî bir varlık olduğu, sadece ülküsel zihnî bir ilke olduğunu ifâde etmek istemişlerdir. Tanrı akılsal bir tasarım ve tasavvurdan ibarettir. İşte bu bağlamdadır ki, Emerson'a göre Tanrı'nın ne bir mabedi ne de bir mihrabı (altar) vardır. Bütün dinler, hür insan aklı için eş değerdedir; bunun için bütün dinler bir ülküsel aşkınlık ilkesi etrafında toplanabilirler.

Böylece R. Guenon'dan S. H. Nasr'a ve J. Hick'e kadar dinî çoğulculuk ve dinlerin aşkın birliği fikirlerini savunan ve dinlerarası diyalog faaliyetlerine katılanların fikri kökenlerinin nerelerden geldiğini anlamak hiç de zor değildir.

Hür Dini Cemiyet, aslında 1853 yılında Londra'da "İnsancıl Dinî Cemiyet (Humanistic Religious Association) adıyla kurulmuş olan masonik ve spinitualist bir cemiyetin devamıdır.

Nitekim Emerson, Hür Dinî Cemiyet'in kuruluş günü başkan sıfatıyla yaptığı konuşmasında kuruluşun mason bir müessese olduğunu ve köklerinin fisagorculuk ilkelerine dayandığını söylemiştir.

Emerson gibi fikirlere sahip Hür Dinî Cemiyet'in iki önemli üyesi daha vardır.[27] Bunlar Jenkin Lloyd Jones ve Paul Carus'tur. Ancak onlardan aşağıda bahsedeceğiz.

2. Dünya Dinleri Parlamentosu

Dinlerarası Diyalog konusunda daha etkin bir kuruluş, Dünya Dinleri Parlamentosu'dur (Parliament of World's Religions, PWR).

Dünya Dinleri Parlamentosu, 1893 yılında Chicago'da J. Lloyd Jones ve Paul Carus'un girişimi ve öncülüğünde kurulmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu iki zât Hür Dinî Cemiyet'in üyesidirler.

Amerika'nın Kristof Kolomb tarafından keşfinin 400. yılını kutlamak için Chicago Belediye Başkanı Sr. Carter Harrison'ın girişimiyle "Kolombcu Dünya Sergisi" (World·Columbian Exposition) adıyla büyük bir etkinlik düzenlenir. Yaklaşık 2,5 km² üzerinde bir fuar şeklinde düzenlenen serginin resmi açılışı 21 Ekim 1892'de yapılır; ancak halkın ziyaretine 1 Mayıs 1893 günü açılır. Etkinliğe katılmak üzere dünya ülkelerine davetiyeler gönderilir. Chicago'ya 46 ülkeden katılımcılar gelirler. Çeşitli konularda bir dizi küçük "kongreler ve parlamentolar" (Congresses and parliaments) düzenlenir. Bu münasebetle J. L. Jones'in girişimiyle bu parlamentolardan birisi, o günkü adıyla "Dinlerin Dünya Parlamentosu" (World's Par-liament of Religions) özel bir kuruluşa ve etkinliğe dönüştürülür.

Dünya Dinleri Parlamentosu, 11-27 Eylül 1893 tarihleri arasında, gerek Amerika içinden ve dışından gelen başta

---

[27] R. W. Emerson'ın hayatı ve fikirleri için bkz. Nathan (H.D.), *The Life of R. W. Emerson,* 1899; Warren (S.), *American Freethought* 1860-1914, Columbia University Prcs, 1943; Sorcssi (S.), *Ralph Waldo Emerson,* Armando, 2004.

çeşitli hıristiyan mezheplerinin din adamlarının, yahudi, Budist, Hindu, İslâm gibi dinlerin temsilcileri ve din adamlarının, Bahaî, Hıristiyan Bilim (Christian Science) gibi dini akımların ve çeşitli spiritualizm derneklerinin temsilcilerinin katılımıyla bir diyalog toplantısı gerçekleştirir. Amerika'nın yerli dinlerinden kimsenin çağrılmadığı bilinmektedir. Böyle geniş bir katılımla gerçekleştirilen toplantı da herkes kendi dinini tanıtır ve dinî etkinlikler düzenlenir.

Dünya Dinleri Parlamentosu'nun bu ilk diyalog toplantısında, bildiğimiz kadarıyla Müslüman ülkelerden bir katılımcı olmamıştır; ancak İslâm'ı iki Amerikalı Müslüman temsil etmiştir. Bunlardan birisi "Mısır Beyi" ünvanıyla anılan J. A. S. Grant'tır; diğeri Muhammed Alexander Russell Webb'tir. Webb (1846-1916) önemli bir şahsiyettir. Zamanın ABD Başkanı G. Cleveland, Webb'i 1887 yılında Filipinlere Başkonsolos tayin etmiştir. Bu vazifesi esnasında müslüman olduğunu açıklayan Webb, 1892 yılında vazifesinden istifa ederek Amerika'ya geri dönmüştür. Dünya Dinleri Parlamentosu toplantısında İslâm hakkında iki kez konuşmuştur. Sultan II. Abdülhamid, 1900 yılında Webb'i Osmanlının New York fahri konsolosu olarak atamıştır; Sultan'ın daveti üzerine Webb, 1901 yılında İstanbul'a ziyarete gelir ve iki nişanla ödüllendirilir. Webb, İslâmı tanıtmak için 1911 yılında "*The Muslim World*" adlı bir dergi çıkarmıştır. Bu dergi, 1938 yılından itibaren Amerika'nın en büyük misyonerlik teşkilatı olan Hart-ford Seminery'nin eline geçmiştir ve bugüne kadar onların bir yayın organı olarak çıkmaya devam etmektedir.

Dünya Dinleri Parlamentosu'nu kuran ve öncelik yapan J. L. Jones ve Paul Carus, Hür Dinî Cemiyet'in, Emerson gibi,

unitarian ve üniversalist (evrenselci) akımlara mensup üyeleridirler.

J. L. Jones (1843-1918) Pennsylvania Meadville Theological School'dan mezun olmuş bir Pastör'dür. Batı unitarian konferans (Western Unitarian Conference, WUC) adlı kilisenin ve kuruluşun, 1875 yılında sekreteri ve 1880 yılından itibaren de misyoner sekreteri olmuştur. 1878'den itabaren *"Unity"* adlı haftalık bir dini dergi çıkartmış ve editörlüğünü yapmıştır.

Diğer bir çok önemli görevler üstlenen Jones ölümüne kadar Chicago'daki "Bütün Ruhlar Kilisesi"nde (All Souls Church) pastörlük yapmıştır.[28]

Paul Carus'a (1852-1919) gelince, bu kuruluşların ve dinlerarası diyaloğun en önemli girişimcilerinden ve en bilginlerinden birisidir. Alman asıllı olan Carus, Strassburg (Fransa) ve Tübingen üniversitelerinde Ortodoks Protestanlık eğitimi almıştır: ancak orta yaşlarından itibaren, liberal düşüncelere sahip olmuş ve Protestanlık'tan da uzaklaşmıştır. Bu düşüncelerinden dolayı Bismarck idaresiyle arası açılınca, 1884 yılında ABD'ye göç ederek; Chicago'ya yerleşmiştir.

Teoloji, felsefe, karşılaştırmalı dinler tarihi gibi konularda yetkin bir kimse olan Carus son zamanlarında özellikle Emerson gibi Budizm'e merak salmıştır. Budizmi, Batı'ya taşıyanlar arasında ona anahtar isim olarak bakılmaktadır. Yaklaşık 1500 makalenin ve 75 kitabın yazarıdır. Devrinin ünlü zatlarıyla mektuplaşmaları vardır; bunlar arasında Leo Tolstoy, Th. Edision, Ernst Mach, Nicola Telsa, Ernst Haeckel ve John Dewey gibi bir çok isim vardır.

---

[28] J. L. Jones'in hayatı ve fikirleri için bkz. Robinson (D.), *The Unitarians and the Universalists,* Greenwood Pres, 1985; Vetter (H.F.), *Notable American Unitarians 1740-1900,* Harvardsqure Library, 2005.

Birçok dergi çıkarmış ve bazı dergilerin de editörlüğünü yapmıştır. Kurucusu ve editörü olduğu felsefî akademik dergi *"The Monist"* çok ünlüdür ve hâlâ çıkmaya devam etmektedir.

Kendisini bir filozoftan ziyade, teolog kabul eden ve bununla da övünen Carus, kendisini "Tanrı'yı seven bir ateist" olarak nitelemesiyle meşhurdur:

Niçin böyle, çünkü o da Emerson gibi, Tanrı'yı aşkın ve ideal bir ilke olarak görmektedir; Hıristiyanlığın şahıs tanrılarına inanmamaktadır. Dini, bilimin dini olarak görmüştür, ki bu bir kitabının da adında yansımıştır: *"Religion of Science."* O'na göre geleneksel dinler ve inançlar, sadece "Evrensel gerçeğin kozmik dinini" kurmaya yararlar. Bir çeşit manevi panteizm olan düşüncesine kendisi "monizm" (monism) adını vermiştir. Doğu dinlerinden ve düşüncelerinden çok etkilenen Carus, eski Yunan düşüncesinin etkisiyle, daha başlangıcından itibaren Batı düşüncesi, hataya düşmüştür. Ona göre hem Batı felsefesinin hem de Hıristiyanlığın yaptığı bu hatalar: Beden-zihin, madde-nefs, Kant'ın numen-fenomen, Hıristiyanlığın tabiî-tabiat üstü (natural-supernatural) ve ruh-beden ayırımlarıdır.[29]

Tam olarak nedeni bilinmemekle birlikte, -Dünya Kolombcu Sergi'yi düzenleyen Chicago Belediye Başkanı'nın serginin kapanış günü olan 30 Ekim 1893 tarihinde bir suikast sonucu öldürülmesi olabilir-, bir yüzyıl başka hiçbir etkinlik düzenlemediği görülmektedir.

---

[29] P.Carus hakkında bkz.: Sheridan (J. F.), *Paul Carus,* Ann Arbor, Ml., 1957; Hay (W. H.), "Paul Carus: A. Case Study of Philosopoher on the Frontier", *JHI,* c. 17 1956, s. 498-510; Meyer (D. H.), "Paul Carus and the Religion of Science" *AQ,* c. 14, 1962, s. 597-607.

Chicago'daki "Vivekananda Vedanta Society"den iki Hindu din adamının teklifiyle Dünya Dinleri Parlamentosu'nun kuruluşunun 100. yılını kutlama kararı üzerine, 1988 yılında Parlamento yeniden yapılandırılır. Önce "Dinlerin Dünya Parlamentosu" şeklindeki eski isim, şimdiki Dünya Dinleri Parlamentosu (Parliament of World's Religions) ismine çevrilir. İkinci önemli gelişme, kurumsal yapı olarak büyüme ve idarî yapıdaki değişikliklerdir. Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

Aynı tarihte, Dünya Dinleri Parlamentosu bünyesine, Dünya Dinleri Parlamentosu Konsili (CPWR) ile Dünya Dinleri Parlamentosu Meclisi (The Parliament Assembly) gibi iki kurumsal teşekkül eklenmiştir. Dünyanın çeşitli şehirlerinde merkezler ve temsilciler oluşturulmuştur; çeşitli kardeş şehirler belirlenmiştir. Ayrıca kuruluş amacı benzer şekilde dini ve kültürel diyalog olan Amerika içindeki ve dışındaki diğer bazı kuruluşlarla işbirliği anlaşmaları yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: The Millennium Institute, Vivekananda Vedanta Society, Goldin Institute. Ayrıca Parlamento, bugün Vatikan ile de işbirliği içerisendedir.

Dünya Dinleri Parlamentosu'nun ilk kurucuları ve yöneticileri, daha önce işaret edildiği gibi liberal görüşlü unitasianlar idi. Şimdiki idari yapısını teşkil edenler daha çok Evangelistler ve özellikle de Presbyterianlar'dır; idari kadroda başka din mensupları da vardır. Örneğin Konsil'in şimdiki icracı müdürü, Presbyterian Papaz Dirk Ficca'dır; Konsil'in mütevelli heyeti eski ve yeni üyeleri arasında Haham H. Bronotain, Hindu Ma Jaya Bhagavati, Protestan Thomas Baima gibi kimseler ile Konsil'in danışma kurulu üyeleri arasında Müslüman Suudî Saliha Abedin, Oxford'tan Angilikan M. C. R. Braybrooke gibi kimseler vardır.

Dolalıyısıyla Dünya Dinleri Parlamentosu, 1988 yılından itibaren her yönden gelişmiştir ve büyümeye devam eden bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. 1988 yılında amaçlandığı gibi, Dünya Dinleri Parlamentesu, kuruluşunun 100. yılını kutlamak için Chicago'da 1993 yılında ikinci uluslar arası toplantısını gerçekleştirmiştir.

Dünyanın çeşitli ülkelerinden, çeşitli dinlere mensup din adamları ve akademisyen, yarı dinî ve siyasî akımlara mensup kimseler, halktan insanların katılımıyla yapılan ikinci Chicago toplantısı görkemli bir şekilde icra edilmiştir. Yaklaşık 8.000 kişinin katıldığı bir toplantıda dinî folklorik gösterilerden bilimsel ve akademik konferanslara çeşitli etkinlikler vardır. Toplantının ana konusu, Küresel Etik (Glabol Ethic) idi. Toplantıya, Hans Küng'ün girişimiyle, o ve onun ekibi tarafından hazırlanan "Towards a Global Ethic: An Initial Declaration" adlı bir ahlâk bildirisi damgasını vurmuştur.[30] Hatırlanacağı gibi Hans Küng, II. Vatikan Konsili'nin dinlerarası diyalog için karar almasında da etkin bir rol oynamış kişidir.

Dünya Dinleri Parlamentosu, üçüncü önemli uluslararası toplantısını 1999 yılında Güney Afrika'nın Cape Town şehrinde yapmıştır. Buraya yaklaşık 80 ülkeden 7.000 civarında kişinin katıldığı söylenmektedir; ele alınan temel konular AIDS, dinlerarası diyalog ve çeşitli sosyal meselelerdi. Bu toplantıya F. Gülen de davet edilmiştir; toplantıya fiilen katılmamakla birlikte bir kutlama mesajı ile iki bildiri göndermiştir. Bugün Dışişleri bakanı olan A. Davutoğlu ile birlikte Türkiye'den başka zevât da toplantıya katılmışlardır. Diğer

[30] H. Küng'ün daha sonra K. J. Kuschel ile birlikte kitaplaştırıp yayımladığı bu bildirisi, "Evrensel Ahlâka Doğru" ismiyle N. Aşıkoğlu, C. Tosun ve R. Doğan tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Ankara, 1995).

önemli bir toplantı da 2004 yılında İspanya Barcelona'da Kültürlerin Evrensel Forumu (Universal Forum of Cultures) başlıklı ve konulu toplantıydı. Bu toplantıda, dini yönelimli terör ve kavga olayları, dünyadaki su sorunu, göçmenler meselesi, dinlerarası diyalog gibi çeşitli sosyal ve dini meseleler tartışılmıştır.

Dünya Dinleri Parlamentosu'nun bir sonraki toplantısı, 3-9 Aralık 2009 tarihleri arasında Melbourne kentinde yapılmıştır. Bu toplantının ana teması: "İnsanlar birbirini dinlesin ve yaralar sarılsın" şeklinde tespit edilmiştir.[31]

Görüldüğü gibi Dünya Dinleri Parlamentosu, Vatikan'dan önce ve şimdi de Vatikan'ın yanında veya ayrı dinlerarası ve kültürlerarası diyalog yapan günümüzün önemli bir kuruluşudur.

3. Etiksel Kültür Kurumu

Dinlerarası ve kültürlerarası diyalogcu önemli diğer bir kuruluş da tam adıyla "New York Etiksel Kültür Kurumu'dur (The New York Society for Ethical Culture). Bu kurum, daha önce bahsettiğimiz "Hür Dinî Cemiyet'in üyesi olan yahudi Felix Adler tarafından New York'ta 15 Mayıs 1876 yılında kurulmuştur. Bütün dinler ve dinî akımlarla diyaloğa açık olan bu kurum diyaloğu, Dünya Dinleri Parlamentosu gibi geniş kitlelerin katılımıyla değil, çok dar bir çerçevede entelektüel kesimle yapmaktadır; biraz bu tarz diyalog bakımından Vatikan'ın diyalog siyasetine benzemektedir; ancak onlar gibi de çok sık diyalog toplantısı düzenlememektedir.

---

[31] Toplantıya çeşitli dinlere mensup yaklaşık 1000 kişi katılmış, 30 ayrı salonda 500 oturum icra edilmiştir. İstanbul İlim ve Kültür Vakfı da bu toplantıya iştirak etmiştir.

Kurumun, F. Adler'in girişimiyle New York'ta 1878 yılında açılan "Ethical Culture Fieldston School" adlı özel bir yüksek okulu vardır; kurum bu okula maddi destek sağlamaktadır. Amerikan ordusunda ve sivil bürokrasisinde vazife almış bazı önemli kimseler bu okul mezunudur. Okulun 2006 yılı itibariyle 1.600 civarında öğrencisi var olduğu söylenmektedir.

Şimdi de kısaca F. Adler hakkında bilgi verelim. Adler, Almanya Alzey'de 1851 yılında dünyaya gelmiştir ve Haham Samuel Adler'in oğludur. Aile, 1857 yılında ABD'ye göçmüştür. Babası, New York'taki Emanuel adlı havrada din adamlığı yapmıştır. Adler, Columbia Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Almanya'ya giderek, Heidelberg Üniversitesi'nde doktora yapmıştır.

New York'a geri dönünce, babasının havrasında vaizliğe başlamıştır. Daha sonra, havrada vazifesi devam ederken, diğer taraftan da çeşitli görevler üstlenmiştir. 1902'de Columbia Üniversitesi'nde siyaset ve ahlâk dersleri vermiştir ki, bu görevini ölümüne kadar sürdürmüştür. 1917 yılından itibaren Sivil Hürriyetler Bürosu'nda vazife almıştır. 1928 yılında Amerikan Felsefe Derneği'nin Batı kolunun başkanı seçilmiştir. Adler de bir çok kitap ve makale yazmıştır.

F. Adler, hayatı boyunca havrada ve başka yerlerde vâizlik yapmış olmasına rağmen, hiçbir vaazında Tanrı sözcüğünü bir kere olsun kullanmamış olmakla ünlüdür. Adler ahlâk konusunda özellikle "Hür Dini Cemiyet"in kurucusu Emerson ve Kant'tan etkilenmiştir. F. Adler'e göre din, sadece ahlâktan ibarettir; o dini ahlâk olarak tanımlamıştır. Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz benzer düşünürler gibi F. Adler de aşkıncı (transcendantalist) bir düşünürdür. Siyaset ve iktisad konularında da-

ha çok sosyalist olan Adler, sözünü ettiğimiz diğer cemiyet ve kuruluşların bir çok üyesi gibi, masondur.[32]

4. Dünya Misyonerlik Konferansı

Hıristiyan mezheplerinin kendi içinde ve diğer dinlerle diyalog fikrini öne çıkaran, daha doğrusu temel amacı açıkça dinlerarası diyalog olan önemli bir kuruluş, Dünya Misyonerlik Konferansı'dır (The Conference of World Missionery, CWM) Dünya Misyonerlik Konferansı, 1910 yılında İngiltere'nin Edinburgh şehrinde kurulmuştur. Katoliklerin dışında, Protestan ve Angilikan kiliselerinin başlattığı bu hareket aynı zamanda değişen dünya şartlarına uygun biçimde yeniden yapılandırılmış bir ekümeniklik ve misyonerlik hareketidir.

Askeri ve siyasî sömürgeciliğin durağanlaştığı, buna karşılık kültürel sömürgeciliğe ağırlık verilmesinin ortaya çıktığı bir ortamda kurulan bu teşkilat, daha sonra I. ve II. Dünya Savaşlarının ortaya çıkmasıyla daha çok Hıristiyanlar arasında barış ve ekümenikliğin yeniden tesisi için çalışmıştır. Daha sonra, aşağıda göreceğimiz daha büyük bir hareket olan Dünya Kiliseler Birliği'nin kurulmasına öncülük etmiştir.

5. Dünya Kiliseler Birliği Konseyi

Dünya Kiliseler Birliği Konseyi (The World Council of Churches, WCC), Dünya Misyonerlik Konferansı adlı yukarıda kısaca anlattığımız kuruluşun, 1937 yılında aldığı bir kararla, İsrail devletinin kurulduğu aynı yıl ve aynı günlerde, 1948'de, Hollanda'nın başkenti Amsterdam'da fiilen kurulmuştur. Bu-

[32] Felix Adler'in hayatı, eserleri ve fikirleri hakkında bkz. Krant (B.) From the Religious Reform, Judaism to Ethical Evolution of Felix Adler, Cincinnati, Hebrew Union College Pres, 1979; Bridges (H. J.) ed.: Aspects of Ethical Religion: Essays in Honor of Felix Adler, New York, 1926.

gün bu kuruluşun merkezi Cenevre'dedir. Bu kuruluş, Protestan, Angilikan ve Ortodoks kiliselere bağlı çeşitli 47 kilisenin birlikteliğiyle kurulmuştur. Dünya Kiliseler Birliği Konseyi'nin bugün 120 ülkede 350 civarında teşkilatı vardır.

Katolik Kilisesi, Dünya Kiliseler birliği Konseyi'nin üyesi değildir; ancak II. Vatikan Konsili diyalog hareketinden sonra Katolik Kiliseleri ile Dünya Kiliseler Birliği Konseyi arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Ortaklaşa bir çok diyalog toplantıları düzenlemişlerdir.

Bugün en güçlü bir dinlerarası diyalog ve ekümeniklik kuruluşu olan Dünya Kiliseler Birliği Konseyi'nin en büyük finans kaynaklarından birisi, Amerika'daki gizli bir teşkilat olan İlluminati'dir.[33] Bugünkü genel sekreteri, Samuel Kobia'dır. Özellikle 1975 tarihinden itibaren başta Vatikan olmak üzere diğer kiliselerin tertipledikleri dinlerarası diyalog toplantılarına katılmışlardır.

Dünya Kiliseler Birliği Konseyi'nin düzenlemiş olduğu önemli bazı diyalog toplantıları şöyle sıralanabilir:

Amsterdam, 22 Ağustos – 4 Eylül 1948
Evanston, ABD., 15 Ağustos – 31 Ağustos 1954
Yeni Delhi, Hindistan, 19 Kasım – 5 Aralık 1961
Uppsala, İsveç, 4-20 Haziran 1968
Nairobi, Kenya, 23 Kasım – 10 Aralık 1975
Vancouver, British Columbia, Kanada, 24 Haziran – 10 Ağustos 1983
Canberra, Avustralya, 7-21 Ocak 1992
Harare, Zimbawe, 3-14 Aralık 1998
Porto Alegre, Brezilya, 14-23 Ocak 2006

[33] Marr (T.), *İlluminati,* Çev. A. Çimen ve P. Demir, İstanbul, 2002, s. 30.

6. Evrensel Hıritiyanlığın Birleşmesi İçin Kutsal Ruh Cemiyeti

Kısa adıyla Birleşimci Kilise (The Unification Church, UC.) olarak anılan bu cemiyet, 1954 yılında Kuzey Kore asıllı rahip Sun Myung Moon tarafından Seul'de kurulmuştur. Temel amacı ekümeniklik olan bu hareket kiliseleri hıristiyan birliğine çağırmaktır; aynı zamanda İslâm da dahil diğer dinleri Hıristiyanlık temelinde birleştirmektir. Cemiyet ve kurucusu Moon, 1959 yılında ABD'ye taşınmıştır. Cemiyet, soğuk savaş döneminde antikomünist faaliyetleriyle de meşhur olmuştur. 1970 yılından itibaren Avrupa ve Asya ülkelerinde de merkezler açmaya başlamıştır. Çok zengin olan bu kuruluşu medyada çok etkindir; çeşitli ülkelerde dergiler ve gazeteler çıkarmaktadırlar. Bunların en önemlileri, *The Washington Time* gazetesidir. Güney Kore'deki Budist halkın % 40'ını bu cemiyet hıristiyanlaştırmıştır. Özellikle 1980 yılından itibaren "Dini Araştırmalar Konferansı" adıyla dünyanın çeşitli ülkelerinde Dinlerarası diyalog toplantıları tertiplemişlerdir. İşte bu amaçla ve bu bağlamda 1982 yılında Türkiye'ye de girmişlerdir. Ankara, İstanbul ve İzmir'de ilâhiyatçılar da dahil çeşitli kesimlerin katılımlarıyla toplantılar düzenlemişlerdir. Ayrıca Amerika'da tertipledikleri daha büyük çaplı toplantılara Türkiye'den siyasiler de dahil bir çok kimse katılmıştır.

Vatikan'ın ve Papalığın II. Vatikan Konsili ile diyalog hareketine katılımının sağlanması, diyalog tarihinin en önemli bir aşamasıdır. Yaklaşık bir asırdır devam eden diyalog hareketi, 19. yüzyılın şartları içerinde daha fazla bir aşama kaydedemezdi. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Amerika'nın ve Avrupa'nın gelişen ve değişen dünya siyaseti ve iktisat siyaseti, özellikle fiilî sömürgeciliğin sona ermesiyle daha yük-

sek sesle ortaya çıkan hıristiyan dünyaya karşıtlığı, onlar açısından yeni oluşumları ve uluslararası ilişkilerde yeni yapılanmaları gerektiriyordu. Hatta bunlara paralel olarak Doğu'da ve Batı'da din anlayışlarında da değişmeler ortaya çıkmıştır. Özellikle Katolik kilisesinde temel dini konular ile kilisenin işlevi hakkında ayrılıkçı yeni düşünceler ortaya çıkmaya başlamıştı.

İşte böyle bir ortamda Papalığın Hıristiyanlığı güncellemek için yeni bir Konsil düzenleme ihtiyacı ve istemi, dinlerarası diyalog fikri ve hareketi için tarihi yeni bir fırsat olarak görünmüştür. Bundan sonraki dinlerarası diyalog tarihini, II. Vatikan Konsilinin hazırlık dönemi ve süreci ile Konsil sonrası aşamalar olarak iki ayrı başlıkta özet olarak ele alacağız.

B. II. Vatikan Konsili'nin Hazırlık Safhasında ve Konsil'de Dinlerarası Diyalog

Papa XXIII. John, 25 Ocak 1959 tarihinde hazırladığı bir genelgeyle II. Vatikan Konsili'nin yapılacağını ilân etti. O tarihten Konsilin açılış günü olan 11 Ekim 1962'e kadar yaklaşık üç yıl Konsil'in hazırlık devresidir. Papa seçilmezden önce XXIII. John, Vatikan'ın önemli bir diplomatıydı; genelde II. Dünya Savaşı'yla hıristiyan dünyanın birbirini katletmesinden ve Naziler'in yahudi katliamından rahatsız olduğu bilinmekteydi. Bunun için Konsil'de hem geçmişin hem de günün hıristiyan-yahudi düşmanlığını izale edici ve yakınlaşmayı sağlayıcı konuların da ele alınmasını istiyordu.

Bu, sadece Papa XXIII. John'un kendi isteği değildi; Avrupa'dan ve Amerika'dan bu bağlamda Papa'yı ziyarete gelen yahudi ve yahudi-hıristiyan kuruluşlarının da isteğiydi. Bu girişimlerden bazılarını şöyle özetleyebiliriz:

Fransız vatandaşı yahudi tarihçi Jules Isaac, 13 Haziran 1960 günü Papa ile görüşür ve isteklerini bir dosya halinde Papa'ya takdim eder. Jules Isaac'ın Papa'dan istediği, Konsil vesilesiyle Hıristiyanlığın ve hıristiyanların, yahudiler hakkında sahip oldukları yanlış inanış ve kararların kaldırılmasıdır. Ekim 1960 tarihinde Alman Yahudileri adına bir heyet Paya'yı ziyaret ederek benzer bazı isteklerde bulunmuşlardır. Roma'daki Kutsal Kitap Araştırma Enstitüsü'nün başkanı yahudi asıllı Kardinal Agustin Bea, Enstitüsü adına yahudilerle ilişkilerin iyileştirilmesine dair hazırladığı bir raporu Papa'ya takdim etmiştir. New Jersey'de bulunan Yahudi-Hıristiyan Araştırmaları Enstitüsü hazırladığı raporu ve Hollanda'nın Apeldoorn şehrinde toplanan çoğu yahudi asıllı olan bir heyet "Apeldoorn Çalışma Grubu" adıyla hazırladığı raporu Papa'ya ayrı ayrı göndermişlerdir.

Dünyanın dört bir yanından gelen bu ve benzeri istekler karşısında Papa XXIII. John, yukarıda ismini zikrettiğimiz yahudi asıllı Kardinal Bea'yı 18 Eylül 1960 tarihinde kurulan Hıristiyan Birliği Sekreterya'sına atamıştı; ondan aynı zamanda Konsil'e sunulmak üzere Kilise ile yahudiler arasındaki ilişkiler konu alan bir bildiri hazırlamasını da istemişti. Kardinal Bea, hazırladığı taslak plan ve bildiriyi 1961 yılında tamamlayarak Papa'ya sunmuştur.

11 Ekim 1962 günü Papa XXIII. John'un konuşmasıyla Konsil açılmıştır. Bu tarihten sonra Papa, Kardinal Bea'nın hazırladığı metni Konsil'de müzakere edilmek üzere, Konsil'in merkez komisyonuna havale etmiştir. Ancak metin, söz konusu komisyonda büyük tartışmalara neden olmuştur; metin, dini ve teolojik olmaktan ziyade siyasi olduğu gerekçesiyle

onaylanmamıştır. Bunun üzerine Papa devreye girerek, Bea'-dan metnini geri çekmesini istemiştir. Metin geri çekilmiştir.

Papa XXIII. John'un 3 Haziran 1963 günü ölümü üzerine, yeni seçilen Papa VI. Paul, Yahudi meselesine sıcak bakmamıştır. Ancak gerek Vatikan içinden ve gerekse dışarıdan baskılar ve istekler karşısında Papa, 17 Mayıs 1964 günü "Hıristiyan Olmayan Dinler Sekreteryası" adıyla bir kuruluş oluşturmuş ve başkanlığına Kardinal Paola Marella'yı atamıştır. Müzakereler sonucu, kilisenin sadece yahudiler ile değil diğer din mensuplarıyla da ilişkilerini konu alan yeni bir metin hazırlanması düşüncesine gelinilmiştir. Bu yönde yeni bir metin hazırlanmıştır, bu metin de tartışmalar yaratmıştır; uzatmayalım neticede "Kilisenin Hıristiyan Olmayan Dinler İlişkisi Hakkında Deklarasyon" adıyla hazırlanan son metin; 14 Ekim 1965 günkü Konsil'in 149 ve 150. genel kurullarında yine uzun tartışmalardan sonra 250 olumsuz oya karşılık 1763 olumlu oyla yani oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

Bu deklarasyonun ilk cümlesi Nostra Aetate (Günümüzde) ile başladığı için bugün "Nostra Aetate" deklarasyonu olarak meşhurdur ve dinlerarası diyalog için temel kabul edilir. Şimdi de kısaca bu deklarasyonun içeriği üzerind duralım.

Notra Aetate'de bütün insanların kardeş olduğuna vurgu yapıldıktan, kilisenin bütün insanlarla ve dinlerle ilişki kurması gerektiği belirtildikten sonra, sırasıyla önce Hinduizm ve Budizm'den, Müslümanlık'tan ve Yahudilik'ten bahsedilir.

Hinduizm ve Budizm hakkında kısa iki paragrafta bu iki dinin de insanın kurtuluşu için yollar olabileceği anlatılır. Müslümanlarla ilgili kısım biraz daha uzundur. Katolik Kilisesi'nin müslümanlara büyük bir saygıyla baktığı; müslüman-

Fransız vatandaşı yahudi tarihçi Jules Isaac, 13 Haziran 1960 günü Papa ile görüşür ve isteklerini bir dosya halinde Papa'ya takdim eder. Jules Isaac'ın Papa'dan istediği, Konsil vesilesiyle Hıristiyanlığın ve hıristiyanların, yahudiler hakkında sahip oldukları yanlış inanış ve kararların kaldırılmasıdır. Ekim 1960 tarihinde Alman Yahudileri adına bir heyet Paya'yı ziyaret ederek benzer bazı isteklerde bulunmuşlardır. Roma'daki Kutsal Kitap Araştırma Enstitüsü'nün başkanı yahudi asıllı Kardinal Agustin Bea, Enstitüsü adına yahudilerle ilişkilerin iyileştirilmesine dair hazırladığı bir raporu Papa'ya takdim etmiştir. New Jersey'de bulunan Yahudi-Hıristiyan Araştırmaları Enstitüsü hazırladığı raporu ve Hollanda'nın Apeldoorn şehrinde toplanan çoğu yahudi asıllı olan bir heyet "Apeldoorn Çalışma Grubu" adıyla hazırladığı raporu Papa'ya ayrı ayrı göndermişlerdir.

Dünyanın dört bir yanından gelen bu ve benzeri istekler karşısında Papa XXIII. John, yukarıda ismini zikrettiğimiz yahudi asıllı Kardinal Bea'yı 18 Eylül 1960 tarihinde kurulan Hıristiyan Birliği Sekreterya'sına atamıştı; ondan aynı zamanda Konsil'e sunulmak üzere Kilise ile yahudiler arasındaki ilişkiler konu alan bir bildiri hazırlamasını da istemişti. Kardinal Bea, hazırladığı taslak plan ve bildiriyi 1961 yılında tamamlayarak Papa'ya sunmuştur.

11 Ekim 1962 günü Papa XXIII. John'un konuşmasıyla Konsil açılmıştır. Bu tarihten sonra Papa, Kardinal Bea'nın hazırladığı metni Konsil'de müzakere edilmek üzere, Konsil'in merkez komisyonuna havale etmiştir. Ancak metin, söz konusu komisyonda büyük tartışmalara neden olmuştur; metin, dini ve teolojik olmaktan ziyade siyasi olduğu gerekçesiyle

onaylanmamıştır. Bunun üzerine Papa devreye girerek, Bea'-dan metnini geri çekmesini istemiştir. Metin geri çekilmiştir.

Papa XXIII. John'un 3 Haziran 1963 günü ölümü üzerine, yeni seçilen Papa VI. Paul, Yahudi meselesine sıcak bakmamıştır. Ancak gerek Vatikan içinden ve gerekse dışarıdan baskılar ve istekler karşısında Papa, 17 Mayıs 1964 günü "Hıristiyan Olmayan Dinler Sekreteryası" adıyla bir kuruluş oluşturmuş ve başkanlığına Kardinal Paola Marella'yı atamıştır. Müzakereler sonucu, kilisenin sadece yahudiler ile değil diğer din mensuplarıyla da ilişkilerini konu alan yeni bir metin hazırlanması düşüncesine gelinilmiştir. Bu yönde yeni bir metin hazırlanmıştır, bu metin de tartışmalar yaratmıştır; uzatmayalım neticede "Kilisenin Hıristiyan Olmayan Dinler İlişkisi Hakkında Deklarasyon" adıyla hazırlanan son metin; 14 Ekim 1965 günkü Konsil'in 149 ve 150. genel kurullarında yine uzun tartışmalardan sonra 250 olumsuz oya karşılık 1763 olumlu oyla yani oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

Bu deklarasyonun ilk cümlesi Nostra Aetate (Günümüzde) ile başladığı için bugün "Nostra Aetate" deklarasyonu olarak meşhurdur ve dinlerarası diyalog için temel kabul edilir. Şimdi de kısaca bu deklarasyonun içeriği üzerind duralım.

Notra Aetate'de bütün insanların kardeş olduğuna vurgu yapıldıktan, kilisenin bütün insanlarla ve dinlerle ilişki kurması gerektiği belirtildikten sonra, sırasıyla önce Hinduizm ve Budizm'den, Müslümanlık'tan ve Yahudilik'ten bahsedilir.

Hinduizm ve Budizm hakkında kısa iki paragrafta bu iki dinin de insanın kurtuluşu için yollar olabileceği anlatılır. Müslümanlarla ilgili kısım biraz daha uzundur. Katolik Kilisesi'nin müslümanlara büyük bir saygıyla baktığı; müslüman-

ların yaratıcı ve kadir-i mutlak bir Tanrı'ya inandıkları, Hz. İbrahim geleneğine bağlı oldukları, Hz. İsa'yı Tanrı kabul etmeseler de, bir peygamber olarak ona ve annesi Meryem'e büyük saygı besledikleri anlatılır. Bu bölüm şu sözlerle sona erer: "Asırlardır müslümanlarla hıristiyanlar arasında birçok kavga ve anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Şimdi bu Kutsal Konsil bütün herkesi geçmişi unutmaya çağırır ve karşılıklı anlayışı gerçekleştirmek için samimi gayret göstermeye davet etmektedir. Bütün insanlığın menfaati için herkes beraberce barışı ve sosyal adaleti, hürriyeti ve ahlâkî değerleri korusun ve ilerletsin."[34]

Nostra Aetate'nin geri kalan uzunca kısmı yahudilere ayrılmıştır. Bu da gayet doğaldır; Konsil başlangıçta sadece yahudilerden bahsetmek istemişken, öngörülmeyen gelişmeler Konsil'i diğer dinlerden de böylece söz etmeye sevk etmiştir.

Nostra Aetate ve yine kısa olarak Lumen Gentium adlı başka bir kararda müslümanlardan bahsedilmesinde Fransız oryantalist Louis Massignon'un etkisinden söz edilmektedir.[35] Papa VI. Paul, Massignon'un bir dostu ve Massignon'un İslâm'da Mesih anlayışını ve imajını araştırmak üzere kurduğu "Badaliya" isimli bir derneğin de üyesiydi. Massignon'un İslâm'a ılımlı bakışı, H. A. R. Gibb'in de ifade ettiği gibi özellikle tasavvuf ile Katolik ruhaniyeti arasında bir ilişki ve benzerlik görmesindendir. Burada Massignon'un amacı, E. Said'in de haklı olarak tesbit ettiği gibi, İslâm'a menfi tavır takına-

[34] NA., 3. NA. Metninin Türkçe çevirisi için bkz. Aydın (M.), *Monologdan Diyaloğa,* Ankara, Ankara Okulu, 2001, s. 267-271.

[35] Robinson (N.), "Massignon, Vatikan II and Islam as an Ibrahamic Religion", *Islam and Christian-Muslim Relatious,* 1991, II/2, s. 190-192.

rak, müslümanları uzaklaştırma yerine İbrahimî bir din bakışıyla müslümanları istediği şekle sokabileceği ümidiydi![36]

Uzun yıllar meşhur Lawrence ile çalışan Massignon, özel bir oryantalizm ekibinin üyesidir. Bu ekipte, Massignon'un manevi baba kabul ettiği Abdul Celil vardır; Faslı olan bu zât, müslüman iken, hıristiyan olmuştur ve Fransisken tarikatına intisâb etmiştir. Başka önemli bir isim, Massignon'un hayranlık duyduğu Marunî Papaz Youkaim Moubarac'tır. Bu ekip, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'ı Hz. İbrahim geleneğinde yorumlayarak, Yahudiliğin bu gelenekte şeriata, Hıristiyanlığın sevgiye, İslâm'ın akideye önem verdiği şeklindeki görüşleriyle meşhurdur. Onlara göre üç din, kendi yolunda doğru ve Tanrı her üç dinde kendini farklı tezahür ettirmiştir.

Tarihsel ve kelâmî / teolojik açıdan bir çok noktadan yanlış olan bu düşünce, Batı'da, dinlerarası diyalog faaliyetlerinin arttığı 1980 yıllarından itibaren "Dinî çoğulculuk" şeklinde gelişmiştir. Bunun için S. H. Nasr gibi Massignon hayranı kişiler teslis ve haç, Allah'ın hıristiyanlara özel tecellisidir diyebilmişlerdir.

Tekrar esas konumuza dönersek, sözünü ettiğimiz Nostra Aetate ve Lumen Gentium gibi kararlarıyla II. Vatikan Konsili, çoğu kimsenin de değerlendirdiği gibi, Katolik kilisesinin kapısını diğer din mensuplarıyla diyaloğa açmıştır. Diğer din mensuplarının da "Kurtuluş" imkânının olanağından bahsetmiştir. Bazıları bunu Katolik kilisesinde büyük bir devrim olarak nitelemektedirler. Ancak aşağıda göstermeye çalışacağımız gibi aynı II. Vatikan Konsili'nin diğer kararlarında ve bu benzer suretteki bazı Papalık genelgelerinde aksi durumlar

---

[36] Said (E.), *Oryantalizm,* terc. S.Ayaz, 3. baskı, İstanbul, 1991, s. 412, 423.

varittir. Başka din mensuplarına "Kurtuluş" olanağının tanınması, Katolik kilisesinin tarihinden bugüne devam eden, istediğini cennete, istemediğini cehenneme göndermeye, endülüjans geleneğinden başka bir şey değildir. Başka bir ifadeyle Vatikan, dinlerarası diyalog yoluyla, eskiden sadece hıristiyanlara uyguladığı bu endülüjansı, her din mensubuna uygulama hakkını elde ettiğini sanmaktadır.

Katolik Kilisesi'nin diğer din mensuplarını, diyaloğa daveti, bir yönüyle manevi ve insanî değerlerin korunması ve yaygınlaştırılması ise de, şimdi sözünü edeceğimiz II. Vatikan Konsili kararlarında ve çeşitli Papalık genelgelerinde, bu kurtuluşun katolik olmakdan geçtiğini, dinlerarası diyaloğun bunun için bir vasıta yani misyonerlik olduğu açıklamaları vardır.

Dinlerarası diyaloğun yeni bir misyonerlik olduğunu açıkça bildiren en önemli II. Vatikan Konsili kararı, Konsil'in 28 Ekim 1965 günü ilân edilen Ad Gentes Divinitus adlı kararıdır.[37]

Aynı şekilde dinlerarası diyaloğun ekümeniklik ve misyonerlik olduğunu bildiren diğer önemli bir II. Vatikan Konsili kararı da 21 Kasım 1965 günü ilân edilen Ekümeniklik Kararı'dır (Unitatis Redintegratio).[38]

Örnek olarak Ad Gentes'ten şu cümleyi aktaralım: "Misyonerlik faaliyetinin yöntemsel ve uygun icraatı, İncil için çalışanlardan amaçları için, özellikle de Hıristiyan olmayan dinler ve kültürler ile diyalog için bilimsel olarak hazır-

---

[37] Flannery (A.), *Vatican Council II, The Conciliar and Post Conciliar Documents, Dublin,* 1981, s. 819, 832, 843, 849.

[38] Agy.: *A.g.e.,* s. 467, 469.

lanmış olmalarını ister, bunların başarılmasına etkin biçimde yardım etmeleri gerekir..."[39]

Bu kararlarda, Kilise'den haberdar olmayanların ve Katolikliğe katılmayanların kurtuluşa ulaşamayacakları açıkça belirtilmektedir.[40] Ayrıca ve daha önemli olarak dinlerarası diyaloğun, misyonerlik olduğu tanımının Papalar'ca da yapılmasıdır.

Dinlerarası diyaloğun misyonerlik olduğunu, Papa VI. Paul de, Dinlerarası Diyalog Sekreterliği'nin kuruluşundan üç ay sonra, 17 Mayıs 1964 günü yayımladığı "Ecclesiam Suam" adlı genelgesinde Katolik Kilisesinin diyalog yapma gerekçesini açıklamıştır. Papa VI. Paul'un iki tip diyalogtan bahsettiği görülür. Birincisi, Hıristiyan olmayanlara, onlarla iyi ilişkiler kurarak İncil'i onlara tanıtarak kabul ettirmektir. Bunu, Papa, Hz. İsa'nın ölümünden sonra havarilerin Hıristiyanlığı yayma yoluna benzetir. İkincisi, Ad Gentes'te tanımlandığı gibi diyaloğu misyonerliğe çıkan bir yol olarak tanımlamasıdır. Papa şöyle diyor: "Diyalog vasıtasıyla diğer dinlerin taraftarları ile insanlığın karşı karşıya olduğu meseleleri çözerken, bu insanlar, hıristiyan inancına karşı daha iyi duygular besleyebilir ve böylece de sonunda Kilisenin misyonerlik, propagandasına daha açık hale gelebilirler."[41]

Aynı Papa, bu arada, diyalog sürecine giren Kilise'nin artık misyonerlikten vaz geçtiği anlamına gelen yorumların ortaya çıkması üzerine, şu uyarıyı da yapmayı gerekli görmüştür: "... kardeşler olarak bir araya gelme istek ve arzusu, hakikatı örtmeye veya gizlemeye yol açmamalıdır. Bizim diyalo-

[39] Agy.: *A.g.e.*, s. 849
[40] AG., 7,1
[41] Papa VI. Paul, *Ecclesiam Suam*, 81.

ğumuz, inancımıza bağlılığımız, zayıflatmamalıdır. Hem teori hem de uygulamada havarilik görevimiz, hıristiyan inancını düzenleyen ve yöneten ilkelerle alakalı olarak uzlaşmalara girmemektedir."[42]

Görüldüğü gibi, II. Vatikan Konsili'nin hazırlık aşamasında ve Konsil sürecinde söylenenler ve Konsil'in resmi dokümanları iki yüzlü ve yönlü bir diyalogtan söz ederler. Diyaloğun başlangıcı, diğer din mensupları ile iyi ilişkiler kurma safhasıdır. Diyaloğun sonucu, diğer din mensuplarını hıristiyanlaştırmak ve misyonerliktir. Diyalog amaç değil misyon için sadece bir vasıta olarak görülmektedir. Bu, aşağıda göreceğimiz gibi II. Vatikan Konsili sonrası dinlerarası diyalog sürecine de değişmeyen bir tutumdur.

C. II. Vatikan Konsili Sonrası Dinlerarası Diyalog

Papalık, yukarıda kısaca izah etmeye çalıştığımız şekilde resmen dinlerarası diyalog kararı alınca, yaklaşık bir beş yıl, yani 1970 yılına kadar, kendi içerisinde dinlerarası diyalog faaliyeti için yeniden yapılanmaya gitmiştir. Diyalog stratejisiyle ilgili ön çalışmalar yapmıştır; yeni birimler oluşturmuşlardır. Kısacası, Papalık, dinlerarası faaliyet için bir ön hazırlık dönemi geçirmiştir. Burada bu dönemle ilgili vurgulanması gereken önemli olan şey, Papalığın, kendinden önce, daha önce bahsettiğimiz dinlerarası diyalog yapan diğer hıristiyan ve Batılı kuruluşlarla işbirliği için irtibata geçmesidir.

Dinlerarası Diyalog Sekreterliği: İlk ismi Hıristiyan Olmayanlar Sekreterliği olarak ilk sekreter Paolo Marella'nın başkanlığında, daha Konsil son bulmadan, 1964 yılındaki ilk

[42] *A.g.e.*, s. 107.

diyalog danışma toplantısına, Konsil'e müşahid olarak Vatikan, Dünya Kiliseler Birliği üyelerini de davet etmiştir. Ancak iki grup arasında bazı anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bunların en önemlisi, Dünya Kiliseler Birliği üyelerinin, ekümenikliğe aykırı olduğu gerekçesiyle bizzat söz konusu sekreterliğin varlığına karşı çıkmış olmalarıydı. Ancak daha sonra Dünya Kiliseler Birliği'ne bağlı "Yaşayan İnançlar ve İdeolojilerle Diyalog" adlı kurumun, Dinlerarası Diyalog Sekreterliği'ni 1973 yılında kendi faaliyetlerine katılmaya davet etmiştir; işte bu tarihten itibaren Dünya Kiliseler Birliği ile Vatikan dinlerarası diyalog toplantıları için karşılıklı yardımlaşmaya başlamışlardır. Ortak toplantılar tertipledikleri gibi, biri diğerinin tertiplediği toplantıya katılmıştır.

İlk Hıristiyan-Müslüman Diyalog Toplantısı: Dinlerarası Diyalog Sekreterliği, müslümanlar ile toplantısını 1969 yılında Cenevre-Cartigny'de yapmıştır.

Vatikan Merkezli Dinlerarası Diyalog Sekreterliği'nin Türkiye ile İlk İrtibatı: Dinlerarası Diyalog Sekreterliği'nin Türkiye ile ilk teması 1984 yılı ortasına rastlamaktadır. Vatikan'ın ve sekreterliğin diyalog için Türkiye ile ilk temasında, eski CHP genel sekreteri Kasım Gülek'in aracı olduğu bilinmektedir.

Gülek, Vatikan'ın diyalog işbirliği için bir yandan Fethullah Gülen gibi dini cemaat önderlerini, diğer taraftan YÖK başkanlığı aracılığıyla Ankara Üniversitesi ve AÜ İlâhiyat Fakültesi yetkilileri ile Marmara Üniversitesi ve MÜ İlâhiyat Fakültesi yetkililerini ziyaret etmiştir. Diyalog için olumlu ortam hazırlandıktan sonra, 1986 yılında o günkü Dinlerarası Diyalog Sekreterliği başkanı Kardinal F. Arinze ve bir heyet Türkiye'ye gelmiştir. İstanbul'daki piskoposlar konferansına katıl-

dıktan sonra, İstanbul'da F. Gülen'i ve bazı dinî liderleri ziyaret etmiştir. Daha sonra Ankara'ya gelmiş ve Ankara Üniversitesinde bir konferans vermiştir. Aynı yıl, Ankara Üniversitesi ile Roma'daki Papalığa bağlı Gregorian Üniversitesi arasında karşılıklı kültürel ve akademik işbirliğini öngören bir anlaşma imzalanmıştır. Böylece Vatikan, Türkiye ile dinlerarası diyalog için ilk adımlarını atmış oldu.

Aynı yıl, 1986'da, Diyalog Sekreterliğinin Asya masası sorumlusu Th. Michel, bir yarı yıllığına Ankara'ya gelerek Ankara İlâhiyat Fakültesi'nde seminerler ve konferanslar vermiştir. Bu arada İzmir ve Konya İlâhiyat Fakültelerini de ziyaret etmiş ve konferanslar vermiştir. 9-13 Mayıs 1989 tarihinde, İlâhiyat Fakültelerinden 12 öğretim üyesi ile Ankara Üniversitesi'nin o zamanki Rektörü Necdet Serin'den oluşan bir heyet, Vatikan'ın davetlisi olarak Roma'ya gitti ve aynı sayıdaki Roma Katolik Enstitüsü'nden uzmanın katılımıyla söz konusu enstitüde bir diyalog toplantısı yapıldı. Türkiye'den katılan 12 öğretim üyesinin 5 tanesi –ki aralarında ben de bulunuyordum– AÜ İlâhiyat Fakültesinden idi, 7 tanesi de diğer İlâhiyat Fakültelerindendi. Bu, Vatikan'ın Türkler'in katılımıyla yaptığı ilk diyalog toplantısıdır.

Gülencilere bakılırsa, dinlerarası diyalog Hz. Peygamber ile başlamıştır; daha yakın zamanda Said Nursi ile bu iş devam ettirilmiştir.[43]

Hz. Peygamber'in uzaktan yakından bugünkü dinlerarası diyalogla bir ilgisi yoktur. Bu konu üzerinde başka bir makalede ayrıca duracağız. Said-i Nursi'yi onlar bizden daha iyi bildikleri için aksini iddia etmeyeceğiz. Said Nursi 1950 yılın-

[43] Aydüz (D.), *Tarih Boyunca Dinlerarası Diyalog*, İzmir, 2005, s. 85-123; 165-172.

da Papa XII. Pius'a yazdığı risalelerinden göndermiş; Papa'nın kâtibi de onun adına 22 Şubat 1951 tarihli bir teşekkür mektubu yollamıştır. O yıllarda, Amerika'nın Rusya ile olan mücadelesine katkı anlamında Türkiye'nin "Komünizmle Mücadele" siyasetine Menderes hükümetinin Kore'ye asker göndermesi gibi faaliyetlere katılma ve destek verme anlamında Said Nursi de Hıristiyan dünyaya sıcak bakmıştır. Ancak, bugünkü dinlerarası diyaloğu destek ve meşruiyeti için onun bazı eserlerinden yapılan alıntıların gerçekten ona ait sözler olup olmadığının, söz konusu eserlerin kendi tarafından yazılan asli nüshalar ile sonraki basımlarının bir karşılaştırılmasının yapılmasında fayda vardır. Örneğin: "Müslüman-hıristiyan ittifakını bozmaya yönelik çalışmalara karşı üç zümre; Nurcular, hıristiyan ruhaniler ve misyonerler, uyanık olmalıdır" sözü, *Emirdağ Lahikası* ve *Tarihçe-i Hayat* adlı eserlerinde aynı kelimeler ve cümlelerle aktarılıyor. O günden ziyade bugünün diyalogcu or-tamında söylenmiş gibi görünen bu ve benzeri sözleri biraz kuşku uyandırmaktadır.

Ancak, 1-6 Şubat 1976 tarihinde, Libya Arap Sosyalist Birliği, Tripoli'de "Müslüman-Hıristiyan Diyaloğu Semineri" adıyla bir diyalog toplantısı tertip etmişti; bu diyalog toplantısına Ankara İlâhiyat Fakültesinden ve Marmara İlâhiyat Fakültesinden bazı öğretim üyeleri de katılmışlardı.

Türk akademisyenlerle tertiplenen diyalog toplantıları daha sonraki yıllarda Vatikan, Ankara, İstanbul gibi şehirlerde de devam etmiştir. 1998 yılında Fethullah Gülen'in Vatikan'da Papa II. John Paul'u ziyareti ve Diyanet İşleri Başkanlığının 1999 yılında Dış İlişkiler Dairesine bağlı Diyalog Birimi açmasıyla Vatikan-Türkiye diyalog ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemde Vatikan, diyalog toplantılarını ağırlıklı

olarak daha çok Gülen cemaatiyle yürütmeye başlamıştır. Bazen Gülen cemaatinin ve bazen de Vatikan'ın ev sahipliği yaparak Türkiye içinde ve Türkiye dışında tertiplenen diyalog toplantıları hem amaçsal olarak hem de tematik olarak hem çeşitlenmiş hem de yeni boyutlar kazanmıştır. Özellikle Fethullah Gülen'in Amerika'ya göçüyle birlikte dinlerarası diyalog, özel Hıristiyanlık-Nurculuk diyaloğuna dönüşmüştür. Bu diyaloğa Vatikan'ın yanı sıra ABD'nin resmî kurumları ile Evangelist Kiliseler gibi özel kurumların da katılımıyla diyalog tarafları üçe çıkmıştır. Gerek Amerika içindeki gerekse dışındaki Evangelist misyoner teşkilatları Gülenci diyaloglarda ağırlığını hissettirmektedir. Bugün Gülencilerin diyalog insiyatifi Vatikan'dan ziyade ABD kurumlarının eline geçmiştir.

D. Ortodoks Kilisesi ve Dinlerarası Diyalog

Dinlerarası Diyalog'un tarihi seyrini tamamlamak için, son olarak bir de Ortodokslar'ın diyalog faaliyetlerine katılımı konusunda kısa bir açıklama yapmamız gerekir. Daha önce belirttiğimiz gibi, Rus Ortodoks Kilisesi hariç, Ortodokslar Dünya Kiliseler Birliği'nin kuruluş aşamasında bu birliğe katılmakla o tarihten itibaren dinlerarası diyaloğa katılmıştır.

Yine Rus Ortodoks Kilisesi hariç, diğer Ortodokslar'ın, müslüman-hıristiyan toplantılarına ilk katılımları Dünya Kiliseler Birliği Konseyi'nin 12-18 Temmuz 1972 tarihleri arasında Lübnan'ın Broumana kentinde düzenlediği hıristiyan-müslüman danışma kurulu toplantısıdır. Bu toplantıya 23 müslüman ile 30 protestan, ortodoks ve Katolik Kilisesi mensubu katılmıştır. Bu toplantıya, Ortodokslar ve Katolikler beraberce katılmakla, Ortodokslar aynı zamanda Vatikan'ın dinlerarası diyalog toplantılarına da katılmış olurlar. Nitekim bu ta-

rihten sonra Dünya Kiliseler Birliği'nin düzenlediği diyalog toplantıları yanında Vatikan tarafından tertiplenen dinlerarası diyalog toplantılarına da sürekli katılmışlardır.

E. Budizm, Hinduizm ve Dinlerarası Diyalog

Budist ve Hindu din adamları, Dünya Dinleri Parlamentosu'nun 1883 yılında Chicago'da düzenlediği ilk dinlerarası diyalog toplantısından bu yana, gerek söz konusu kurumun, gerekse Vatikan'ın ve Dünya Kiliseler Birliği'nin düzenlemiş oldukları diyalog toplantılarına sürekli katılmaktadırlar.

F. Yahudiler ve Dinlerarası Diyalog

Yukarıda anlattıklarımızdan da anlaşılacağı gibi, ilk dinlerarası ve kültürlerarası diyalog kurumlarının kurulmalarında Yahudiler etkin rol oynadıkları gibi onların kurucuları arasında da yer almışlardır. Aynı şekilde II. Vatikan Konsili'nde Papalığın diyalog kararı olmasında da çok etkin olmuşlardır. Gerek II. Vatikan Konsili öncesi ve gerekse sonrası diyalogcu kuruluşların düzenledikleri çeşitli diyalog toplantılarına katılmışlardır.

Ancak Yahudilerle ilgili şu iki husus dikkat çekicidir: Birincisi, bugüne kadar yahudi din adamları tarafından düzenlenen hiçbir diyalog toplantısı yoktur. İkincisi, başka toplantılara yahudiler katılmakla birlikte, diğer din mensuplarının katılımlarına kıyasla, onlara katılımı hem katılımcı sayısı bakımından hem de toplantı sayısı bakımından en düşük düzeydedir. Bunun şüphesiz bazı nedenleri olmalıdır. Tahminimize göre dinlerarası ve kültürlerarası diyalog kuruluşlarının ve onların faaliyetlerinin üst perdeden ve dıştan sevk ve idare edenlerin kendilerinin olmasıdır.

Buraya kadar dinlerarası diyaloğun kısa bir tarihi panoramasını çizmeye çalıştık. Bu tarihçe bize aynı zamanda dinlerarası diyaloğun ne olduğunu anlamamıza da yardım etmektedir. Bu tarihçeye dayanarak dinlerarası dayaloğun, geçirdiği tarihi safhaları şöyle tanımlayabiliriz.

Dinlerarası diyalog:

1. Evrensel insan dini oluşturmaktadır: Bu, dinlerarası diyalog düşüncesinin ve hareketinin ilk ve son gayesidir. A. Comte'un din çağının sona erdiği ve yeni çağın bilim veya positivist çağ olduğu görüşünden; Hegel'in de aynı şekilde tarihte görülen dinlerin tarihinin sona erdiğini ve dinlerin işlevini artık felsefenin üstleneceğini söylemesinden etkilenen, yukarıda isimlerini zikrettiğimiz ilk dinlerarası ve kültürlerarası diyalog cemiyetlerinin kurucuları, eski dinlerin yerine, Carus'un da açıkça ifâde ettiği gibi, onlardan faydalanarak, kurucusu insan olan bir evrensel maneviyatçılık oluşturmak istemişlerdir. Emerson'ın belirttiği gibi bu evrensel insan dini, masonik temellere dayalıdır. Bu evrensel dine onlar: "Bilim dini" "Kozmik Din" veya "Ahlâk Dini" de demektedirler. Onlara göre eski din mensupları ile diyalog yapmak, "eski" dinleri, evrensel insan dinine dönüşümlerini sağlamak içindir. Bu dönüşüm için de mevcut dinlerin törpülenmesi gerekir ki, Örneğin törpülenmesi istenen İslâm'a, bugün "Light Islam" denmektedir.

2. Evrensel Barıştır: Dinler üstü böyle evrensel bir dinle, evrensel kardeşlik tesis ederek, "eski" dinlerin insanlar arasında çıkacakları kavgaları ve kargaşalar önleneceği iddia edilmektedir. Evrensel barışın oluşması için de, dünyanın dinsel olarak da tek elden yönetilmesi gerekir. Tekelden yönetebilmenin başarısı için Batı Yahudi-Hıristiyan kültürünün diğer

kültürlere aşılanması gerekir, ki buna bugün Vatikan merkezli dinlerarası diyalogcular "İnkültürasyon" (Inculturation) demektedirler. Dolayısıyla evrensel barış öteki kültürlerin ve dini geleneklerin pasifize edilmesi üzerine inşa edilmek istenmektedir. Dinlerarası diyaloğun 1860'tan 1950'lere kadarki seyri yavaş işlediğinden, bu sefer devreye "eski" dinlerin de doğrudan devreye sokulmasının zarureti hasıl oldu. Önce yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, yapısal olarak daha liberal olan Protestan ve Angilikan kiliselerini, Vatikan'a karşı olmakta kader birlikleri olan Ortodoks Kiliseleri'ni de onlara katarak, Dünya Kiliseler Birliği Konseyi'ni oluşturdular.

3. **Ekümeniklik ve Misyonerliktir**: Bu kiliselerin devreye sokulmasıyla ve daha sonra da II. Vatikan Konsili ile Katolik Kilisesinin de gerek siyasi baskılar ve gerekse diğer kiliselerle kıskançlık yarışıyla diyalog kervanına katılmasıyla bütün bu kiliseler diyaloğu, kendi hesapları için ekümeniklik ve misyonerlik için yeni bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir. Nitekim yine daha önce işaret ettiğimiz gibi, diğer kiliselerin kararlarında olduğu gibi II. Vatikan Konsili'nin resmi kararlarında da diyalog, bir taraftan barış ve manevi değerlerin korunması olarak tanımlanırken, diğer taraftan misyonerlik için bir vasıta olduğu belirtilmiştir. Müteakip makalelerimizde resmi kararlardan alıntılar yaparak diyaloğun misyonerlik olduğunu göstermeye çalışacağız.

Burada son olarak, diyaloğun yukarıda yaptığımız birinci tanımıyla bu son tanımının çelişik olup olmadığı üzerinde kısaca durmak istiyoruz. Aslında iki tanım bir yönden birbiriyle çelişkilidir. Bir yönden evrensel insan dini oluşturmak söz konusu, diğer yandan çeşitli hıristiyan mezhepleri misyonerlik yapmaktalar. Ancak diyalog sadece hıristiyan olma-

yan din mensuplarıyla yapılmıyor, onlarla birlikte veya hıristiyanlar kendi aralarında da yapıyorlar. Dolayısıyla son zamanlarda diyaloğa bağlı olarak Hıristiyanlık anlayışlarında ve mezhepler arası karşılıklı geleneklere aykırı yorumlar çıkıyor. Aynı şeyler İslâm dünyasında da söz konusudur. İşte istenen tam bu yoldur ki her din mensubu kendi dinini kendisi içten başkalaştıracaktır. Böylece uzun sürede, eğer diyalog böyle giderse, Hıristiyanlık, Hıristiyanlık'tan başka bir Hıristiyanlık, İslâm İslâm'dan başka bir İslâm, Budizm Budizm'den başka bir Budizm halini alacak; neticede bütün dinler evrensel hale gelmiş insan dini olacaktır. Bu yönüyle de tarihi aşamalarından hareketle yaptığımız diyalog tanımları birbiriyle çelişkili değildir.

Hele şükür ki, her din mensubu arasında gidişatın böyle olduğunun farkında olan insanlar var ve böyle bir diyaloğa karşıdırlar. Sanılmasın ki, bütün hıristiyanlar dinlerarası diyaloğu benimsiyor ve katılıyor. Bugünkü Papa XVI. Benedikt de, kardinalken diyaloğa karşıydı; belki bugün de karşıdır. Ancak bugün makamı ve vazifesi icabı, kendisini diyalog hareketini yürütmekle mükellef görüyor olabilir.

DİNLERARASI DİYALOG ve MİSYONERLİK

Müslüman dinlerarası diyalogcular, özellikle F. Gülen Cemaatı mensupları, Vatikan'ın yürüttüğü dinlerarası diyaloğu, II. Vatikan Konsili kararlarından olan Nostra Aetate'ye ve Hıristiyan diyalogcuların sıradan söylemlerine atıfla diyaloğu farklı tanımlıyorlar. Örneğin D. Aydüz "Dinlerarası Diyalog Nedir?" diye sorduğu soruyu şöyle yanıtlıyor: "Değişik bir ifadeyle Dinlerarası Diyalog, dinleri temsil eden cemaatlerin, aralarındaki sorunları temsilcileri vasıtasıyla karşılıklı görüşüp konuşması, çözüme ulaştırma eğilim ve gayretleridir... Tabii bunun için evvelâ dürüst olmak lâzım. Diyalog son derece ahlâkî bir faaliyettir; çünkü işin içine yalan girerse sahtekârlıktır..."[44]

Aynı yazar "Dinlerarası Diyalog Ne Değildir?" diye bir soru daha soruyor ve onu da şöyle yanıtlıyor: "Diyalog, aynı zamanda bir misyonerlik faaliyeti de olamaz, ancak her mümin gibi diyaloga katılan bir dindar da kendi imânî tecrübesini ötekiyle paylaşmak isteyecektir, bu çok tabiîdir..."[45]

Gülen cemaati mensuplarının ve onlarla diyalog konusunda işbirliği yapan akademisyenlerin diyalogtan anladık-

---

[44] Aydüz (D.), *Tarih Boyunca Dinlerarası Diyalog,* İzmir, Işık Yayınları, 2005, s. 19.
[45] Agy.: *A.g.e.,* s. 21.

ları, üç aşağı beş yukarı, Aydüz'ün diyaloğunun ne olduğu ve ne olmadığı konusundaki yukarıda aktardığımız tanımı gibidir.

Peki Vatikan ve hıristiyan diyalogcular diyaloğu nasıl görüyorlar? Bir yönüyle Gülen Cemaatı gibi görüyorlar; daha doğrusu Gülen cemaatının görüşü, Vatikan'ın Nostra Aetate'-ye dayanarak Hıristiyan diyalogcu kesimin yaptıkları söylemlerin bir tekrarıdır.

Fakat Vatikan'ın ve Hıristiyan diyalogcular için, dinlerarası diyaloğun ikinci bir yönü ve tanımı vardır; bu da misyonerliktir. Aydüz ve diğer cemaat mensupları diyalog, misyonerlik değildir diyedursunlar, II. Vatikan Konsili'nin misyon ve Misyonerlik, Ekümeniklik gibi iki önemli diğer kararlarında dinlerarası diyalog doğrudan doğruya misyonerlik olarak tanımlanmakta ve anlatılmaktadır.

A. II. Vatikan Konsili Kararlarında Diyaloğun Misyonerlik ve Ekümenliklik Olması

II. Vatikan Konsilinin diyalogla ilgili Nostra Aetate adlı kararının dışında diğer kararlarında da diyalogla ilgili hükümler vardır. Herkesin sürekli atıfta bulunduğu Nostra Aetate her ne kadar diyalog, anlatılagelen "insanlık barışı" "ahlâkî ve manevî değerlerin korunması" gibi yönüyle tanımlanıyorsa da, aşağıda sözünü edeceğimiz diğer iki önemli kararda diyalog, müslümanların "misyonerlik" değildir veya olamaz demelerinin tam aksine misyonerlik ve ekümeniklik olduğu gerçeği vardır. Şimdi kısaca bu iki karar üzerinde duralım.

1. Ad Gentes Divinitus: Diyaloğun misyonerlik olduğunu gösteren iki önemli kararın birisini II. Vatikan Konsilinde kabul edilerek ve 28 Ekim 1965 günü ilan edilen Kilisenin Misyonu ve Misyonerlikle ilgili "Ad Gentes" adlı karardır. Bu ka-

rarın bazı bölümlerinde diyalog, misyon ve misyonerlik olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, "Misyonerlik İşi" adlı kararın II. Kısmının 2. bölümünde şöyle denilmektedir: "Onlar (misyonerler) ekümonizm ruhuyla yetiştirilmelidirler ve hassaten hıristiyan olmayanlarla kardeşçe diyalog için hazırlanmalıdırlar."[46] Yine aynı kararın "Misyonerlik İşinin Tanzimi" adlı V. Kısmının son paragrafında şöyle denmektedir: "Misyonerlik faaliyetinin yöntemsel ve uygun icraatı, İncil için çalışanlardan amaçları için, özellikle de hıristiyan olmayan dinler ve kültürler ile diyalog için bilimsel olarak hazırlanmış olmalarını ister; bunların başarılmasına etkin biçimde yardım etmeleri gerekir..."[47]

2. Unitatis Redintegration: II. Vatikan Konsili'nin 21 Kasım 1964 tarihinde kabul edilip ilân ettiği "Ekümeniklik" hakkındaki "Ekümenikliğin İlkeleri" adlı I. kısmında ve Roma Kilisesi'nin diğer kiliselerle yapacağı ekümenik hareketle ilgi VI. kısmında diyalog Hıristiyanlığın, diyalog yoluyla yaygınlaştırılması ve ekümenik hareket için bir vasıta olarak kullanılması anlatılmaktadır.[48]

Bizim kararlardan anladığımızın doğru olduğunu göstermek için, Ad Gentes kararını özetleyen iki Cizvit papazına atıfta bulunalım. Bu iki papaz J. Neuner ve J. Dupuis şöyle diyorlar: "İkinci bölüm misyonerlik çalışmasıyla ilgilidir (10-18. cümleler). Bir yandan diyalog (11) ve yardım (Charity) sunumu vasıtasıyla (12), diğer yandan da İncil'i vaaz etme aracılığıyla Tanrı'nın halkını bir araya getiren İncilleştirmeyi (13-14) Hı-

[46] Flannery (A.), *Vatican Council II, The Consiliar and Post Conciliar Documents*, Dublin, 1981, . 832.
[47] Flannery (a.), *Vatican Council II, The Conciliar and Post Consiliar Documents*, Dublin 1981, s. 849.
[48] Agy.: *A.g.e.*, s. 457, 469.

ristiyan şehadeti ile sentezlemeyi amaçlamaktadır. Zaten misyonerlik vasıtası olan birincisi (diyalog), ikincisine (İncilleştirmeye) götürür."[49]

Her ne kadar Hıristiyan diyalogcular diyalog gerekçesini ve amacını sadece Nostra Aetate'ye sürekli atıflar yaparak diyaloğun "kardeşlik", "hoşgörü" ve "manevi değerleri koruma" işbirliği gibi ülküsel şeyler için olduğunu söyleseler de, müslümanlarla diyalog ilişkilerinde hiç atıfta bulunmadıkları bu iki karara göre diyaloğun aynı zamanda misyonerlik ve ekünemiklik olduğu açıktır.

B. Papaların Bildiri ve Genelgelerinde Diyaloğun Misyonerlik Olduğu

II. Vatikan Konsili esnasında ve sonrası diyalog fikri ve faaliyetleri gündeme gelince, konuyla ilgili ortaya çıkan tartışmalara cevap olması ve Konsil kararlarında sözü edilen dinlerarası diyaloğun ne ve nasıl olması gerekliğinin açıklığa kavuşturulması için Papalar ve diğer yetkililer bildiriler ve genelgiler yayımlamışlardır. Şimdi de bunlardan bazılarına işaret ederek, gerçekte diyaloğun yetkili ağızlardan misyonerlik faaliyeti olduğunu göstermeye çalışacağız.

Papa VI. Paul: "Her ne kadar biz hıristiyan olmayan dinlerin manevî ve ahlâkî değerlerini tanıyor, saygı gösteriyor, onlarla diyaloğa hazırlanıyor ve din hürriyetini savunmak, insanlık kardeşliğini tesis etmek, kültür, sosyal refah ve sivil iradeyi oluşturmak gibi hususlarda diyaloğa girmek istiyorsak da

[49] Neuner (J.) and Dupuis (J.), *The Christian Faith in the Doctrinal Documents of Catholic Chural,* London, 1983, s. 323.

dürüstlük bizi gerçek kanaatimizi açıkça ilan etmeye mecbur etmektedir; yegane gerçek din vardır o da Hıristiyanlık'tır."[50]

Görüldüğü gibi, Papa VI. Paul kendi açısından dürüstçe bir itirafla diyalog yaptıkları kimselerin dinlerini din bile kabul etmiyor.

Aynı Papa: "Bu yüzden ne bu dinlere (diğer dinler) karşı saygı ne de Kilise'ye davetle ilgili ortaya çıkan karmaşık meseleler, İsa Mesih'in hıristiyan olmayanlara ilan edilmesine engel teşkil eder..."[51]

Papa II. John Paul: "Dinlerarası diyalog Kilise'nin bütün insanları Kilise'ye döndürme amaçlı misyonun bir parçasıdır. Karşılıklı bilgilenme ve anlayışı zengenleştirme vasıtası ve yöntemi olarak diyalog misyona zıt değildir; esasen misyonla ve misyonun şekilleriyle diyalog arasında özel bir bağ vardır. Bu misyon, aslında Mesih'i ve İncil'i bilmeyenlere ve diğer dinlere mensup olanlara yöneliktir... Bu açıklamalar yapılırken, kurtuluşun Mesih'ten geldiği ve diyaloğun evangelizasyondan (incilleştirmeden) ayrılmadığı gerçeği göz ardı edilmemiştir..."[52]

Görüldüğü gibi Papa IV. Paul'a göre olduğu gibi Papa II. John Paul'a göre de diyalog ve misyonerlik aynı şeydir.

Aynı Papa'ya göre, diyalog aynı zamanda Hıristiyanlığın ve hıristiyan kültürünün diğer kültürlere aşılanmasıdır ki, buna "inkültürasyon" demektedirler: "Kilise'nin hıristiyan olmayan kültürlere girme süreci uzun bir yoldur. Bu, sadece dışarıdan bir adaptasyon meselesi değildir. Çünkü inkültürasyon, hakiki kültürel değerlerin Hıristiyanlık'la bütünleşmek suretiy-

---

[50] *Catholic Official Teachings,* ed.O.R.Liebhard, Wilmington, 1978, VIII/124.
[51] Papa VI. Paul: *Evangelii Nuntiandi,* 8 Aralık 1975, s. 53.
[52] Papa II. John Paul: *Redemptoris Missio,* 7 Aralık 1991, s. 55.

le asli bir değişime uğraması ve Hıristiyanlığın çeşitli insan kültürlerine sokulması anlamına gelir."[53]

Peter H.Kolvenbach: Cizvit tarikatının ve cemiyetinin lideri olan Kolvenbach, diyaloğun tabiatı ve amacını şöyle ifâde ediyor: "Katolikler hıristiyan inancını müslümanlara sunmak için onlarla arkadaşça sevgi ve muhabbet içinde diyaloğa girmeye çalışmaktadırlar."[54]

John B.Taylor: Bir hıristiyan bilim adamı olan Taylor da diyaloğun misyonerlik olduğuna inanmaktadır; o şöyle diyor: "Müslümanlar arasındaki misyonerlik çalışmaları diyaloğun önemini ortaya çıkarmıştır. Burada söz konusu diyalog, misyonerliğe bir alternatif değil, bizzat şartlara uygun misyonerliktir."[55]

Pietro Rossano: 1973 yılında Dinlerarası Diyalog Sekreterliğine atanan Rossano misyonerlikle diyaloğun aynı şeyler olduğunu belirtmiştir: "Diyalogtan söz ettiğimizde açıktır ki bu faaliyeti, kilise şartları çerçevesinde misyoner ve İncil'i öğreten bir cemaat olarak yapıyoruz. Kilise'nin bütün faaliyetleri, üzerinde taşıdığı şeyleri yani Mesih'in sevgisini ve Mesih'in sözlerini nakletmeye yöneliktir. Bu sebeple diyalog Kilise'nin İncil'i yayma amaçlı misyonunun çerçevesi içinde yer alır."[56]

Paolo Marella : 1964 yılında kurulan Dinlerarası Diyalog Sekreterliği'nin (önceki adıyla Hıristiyan Olmayanlar Sekretaryası) ilk başkanı Kardinal Marella, Sekreterya'nın kuruluş

---

[53] Papa II. John Paul: *A.g.e.,* s. 52.
[54] Giacomelli (R.), *Men of God: Men for Others,* New York, 1994, s. 110.
[55] Taylor (J. B.), "The Involvement of the World Council of Churches in International and Regional Christian-Muslim Dialogue", *Islamochristiana,* Roma, 1975, c. I, s. 97.
[56] Rossano (P.), "The Secretaria for Non-Christian Religions from the Beginning to the Present Day: History, Ideas, Problems", *Bulletin,* c. XIV, 1979, s. 2-3.

amacını şöyle açıklamıştır: "Kilise'nin misyoner faaliyetlerini yürüten S. Congregation de Propaganda Fide teşkilatının çalışmalarına ve misyon faaliyetlerinin kanunen mümkün olmadığı yerlerde faaliyetlerimizle yardımcı olmaya ve boşluğu doldurmaya çalışacağız."[57]

Görüldüğü gibi dinlerarsı diyalogtan sorumlu en yetkili ağızlardan birisi olan Kardinal Marella, kanunen misyonerlik yapmanın yasak olduğu ülkelerde boşluğun diyaloğu ile doldurulacağını açıkça belirtmektedir.

II. Vatikan Konsil kararına göre ve en yetkili ağızlardan diyaloğun misyonerlik olduğunu gösterdikten sonra, şu soruyu sormamız gerekiyor: Acaba F. Gülen cemaatı ve onların faaliyetlerine katılan B. Karlığa, Mehmet S.Aydın, N. Öktem, Kenan Gürsoy gibi zevât diyaloğun misyonerlik olduğunu bilmiyorlar mı? Belki bazısı bilmiyor olabilir; ancak hepsinin bilmediklerini söyleyemeyiz. En başta F. Gülen'in bunu biliyor olduğunu sanıyoruz; zira Papa II. John Paul'a sunduğu 9 Şubat 1998 tarihli meşhur mektubunda, ona şöyle hitab etmesi: "Papa Cenapları... kutsal misyonumuzu tam manasıyla bilen halkından size selamlar getirdik... Papa 6. Paul Cenapları tarafından başlatılan ve devam etmekte olan Dinlerarası Diyalog İçin Papalık Konseyi (PCID) misyonunun bir parçası olmak üzere burada bulunuyoruz. Bu misyonun tahakkuk edişini görmeyi arzu ediyoruz. En aciz bir şekilde hatta biraz cüretle, bu pek kıymetli hizmetinizi icra etme yolunda en mütevazi yardımlarımızı sunmak için size geldik..."[58] onun misyon ve diyaloğu bildiğini gösterir. Çünkü özellikle altını çizerek göster-

[57] Rossano (P.), Agm., s. 91.
[58] *Zaman Gazetesi*, 10 Nisan 1998.

diğimiz sözleri, özenle bilinçli olarak seçilmiş cümleler ve kelimelerdir.

Papa'nın veya Kilise'nin misyonuna ortak olmak ve hizmete talib olmak demek, misyonerliğe hizmet etmek ve ona hizmet etmek demektir. O ifadelerden başka ne anlaşılabilir ki!

Çünkü Ad Gentes'te misyon şöyle tanımlanıyor: "Kilise tarafından gönderilen İncil öğreticilerinin tahahhüdü ve bütün dünyaya giderek İncil'i anlatma vazifesini yüklenerek Mesih'e henüz inanmamış halklar arasında Kilise'yi oluşturma, genel olarak misyon (mission) diye adlandırılır."[59]

C. Misyon ve Misyonerlik

Bugün, Vatikan'ın dinlerarası diyalog çağırısına ve faaliyetlerine Evangelistler başta olmak üzere çeşitli kiliseler ve hıristiyan mezhepler ve akımlar katıldığını biliyoruz ve görüyoruz. Vatikan'ın diyalog faaliyetlerini yürütenler genellikle Cizvitler'dir.

Bir yönüyle dinlerarası diyalog misyonerlik olduğuna göre ve bu işi de Vatikan adına Cizvit Papazları yürüttüklerine göre, bu açıdan dinlerarası diyaloğun daha iyi anlaşılması için biraz da misyonerlik ve Cizvitlik üzerinde durmakta fayda vardır.

Misyonerlik hakkında herkes az-çok bazı şeyler bilmektedir; ancak meseleyi diyalog bağlamında ele alarak bazı bilgileri tekrar etmek de gerekiyor sanırım.

Bilindiği gibi, hıristiyan misyonerliğinin temelini, hıristiyanlar İnciller'deki bazı cümlelere dayandırırlar; bunlar-

[59] Flannery (A.), *A.g.e.*, s. 819.

dan en meşhuru Matta İncili'nde Hz.İsa'nın on bir öğrencisini Celile'de bir dağa gönderdiği bildirildikten sonra şöyle deniyor: "İsa yanlarına gelip onlara şunları söyledi: Gökte ve yeryüzünde bütün yetki bana verildi. Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Rûh'un adıyla vaftiz edin; siz buyurduğum her şeye uymayı onlara öğretin. İşte ben, dünyanın sonuna dek her an sizinleyim."[60]

Her din mensubunun kendi dinini tanıtması ve başkalarını dinine davet etmesi kadar doğal bir şey yoktur. Ancak misyonerliğin, tam ve açık bir davet olduğu söylenemez. Zira Hıristiyanlığın doğuşundan itibaren gerek yahudilerin ve gerekse Roma İmparatorluğunun ilk hıristiyanlara yaptıkları ve takip baskı sonucu yaşanan olayların oluşturduğu olumsuz ortam, misyonerliğin daha baştan itibaren doğrudan açık bir davetten ziyade, takiyye olarak oluşup gelişmesine sebep olmuştur.

Misyonerlerin piri kabul edilen ve ilk misyoner olarak görülen Pavlus, çeşitli şehir halklarını Hıristiyanlığa davet için yazdığı mektuplarının birisinde bakınız misyonerliği nasıl tanımlıyor:

"Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye kendimi herkesin kölesi yaptım. Yahudileri kazanmak için yahudilerle yahudi oldum. Kendim "kutsal" yasanın (Hz. Mûsâ'nın şeriatı) denetimi altında olmadığım halde, yasanın altında olanları kazanmak için onlara kendimi yasa altındaymışım gibi gösterdim. Tanrı'nın yasasına sahip olmayan biri değilim, Mesih'in yasası altındayım. Buna karşın

[60] Matta: 28. Bab, 18-20.

yasaya sahip olmayanları kazanmak için yasaya sahip değilmişim gibi davrandım. Güçsüzleri kazanmak için, onlarla güçsüz oldum. Ne yapıp yapıp bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum."[61]

İnsanları kandırıp Hıristiyan yapmak için, görüldüğü gibi Pavlus her şey ve herkes olmaktan çekinmemiştir. Pavlus'un bu misyonerlik geleneği, dünden bugüne pek fazla değişikliğe uğramadan misyonerliğin ruhu ve temel ilkesi olmuştur.

Vatikan merkezli dinlerarası diyaloğu yürüten papazların çoğunluğunun Cizvit tarikatına bağlı papazlar olduğunu söylemiştik. Bu nedenle dinlerarası diyaloğun ne olduğunu ve nasıl yapıldığını anlamak için bu Cizvit tarikatı üzerinde de kısaca durmak gerekir.

Tabiî ki, her din mensubu dinini başkasına tebliğ edebilir; hıristiyanlar açısından da misyonerlik doğal bir faaliyettir. Ancak, misyonerlik, Pavlus yöntemiyle yapılırsa –ki öyle yapılıyor– bir gayri ahlâkilikdir; zira öteki gibi görünerek Tanrı ve din adına hile yapılıyor. Bizim dinlerarası diyalogcular da seviniyordur. Falan papaz "Cevşen" okuyor; filan papaz Kur'an okuyor. Okuyup da ne oluyor! Biz de zaman zaman Tevrat ve İncil okuyoruz; bir çok oryantalist ve papaz Kur'an okuyor; Kur'an'ı kendi dillerine tercüme ediyorlar. Bunda ne var? İnandığı için mi okuyorlar, yoksa başka amaçlar için mi okuyorlar?

Cizvitlere dönersek; bunlar "İsa Cemiyeti" (La Société de Jésus Christ) denen bir topluluğun üyesidirler. Bu cemiyet 1534 yılında, Paris Üniversitesi mezunu Loyolalı Ignatius adlı

---

[61] Pavlus, *Korintlilere I. Mektup,* 9. Bab, 19-22.

bir Fransız genç tarafından, başlangıçta Protestanlığın Fransa'-ya yayılmasını önlemek için kurulmuştur. Hayatlarını Katoliklik için adamış ve bu uğurda and içmiş kişiler bu kuruluşa üye olmuşlardır. Papa III. Paul 1537 yılında Cizvitler'e papazlık yapma izini vermiştir; böylece Papalık tarafından resmen tanınan bir topluluk haline gelmişlerdir. O günden bugüne büyüyen bu cemiyet veya tarikat, Katolik Kilisesi'nin en önemli organize olmuş misyonerlik ordusunun en önemlilerindendir.

"Bağlılık Yemini" denen bir törenle, Cizvitliğe kabul edilecek kişiye töreni yöneten başkanın şu nutku okuduğu söylenmektedir:

"Oğlum, şimdiye kadar sana ikiyüzlü davranman öğretildi: Romalı Katolikler arasında Romalı Katolik olman; kendi kardeşliğin içinde bile bir casus gibi davranman; kimseye inanıp, güvenmemen öğretildi. Reformcuların arasında reformcu olman... Kalvinistlerin arasında Kalvinist olman; diğer Protestanlar arasında genellikle Protestan olman ve onların kürsülerinden vaaz vermeye çalışmanın bile yollarını aramak için güvenlerini kazanman; tabiatında bulunan hararetle onları kutsal dinimize ve Papa'ya ihbar etmen, hatta yahudiler arasında yahudi olacak kadar alçalman; Papa'nın sadık bir askeri olarak örgütünün yararına bütün bilgileri toplayarak bir araya getirmene imkan verebilir..."[62]

Cizvit adayı da başkana karşı şöyle sadakat yanıt verir:

"Benim, bir ceset veya kadavra olarak bile bir fikrim ya da iradem veya herhangi bir konuda herhangi bir içsel pazarlığım olmayacak; papa ve İsa milislerindeki üstlerimden alabile-

[62] Dan Brown'un *"The Solomon's Key"* adlı eserinden naklen Taylor (G.), Dan Brown, *Süleyman'ın Anahtarı ve Şifresi*, çev. Z. Dinçerler, İstanbul, 2006, s. 128-129.

ceğim her bir emre hiç tereddüt etmeden itaat edeceğim... Üstelik, fırsat bulduğumda dinimizin inançlarına karşı gelen herkese karşı (heretiklere) gizli ya da açık amansız bir savaş başlatarak mücadele edeceğimi ilan ederek söz veriyorum..."[63]

"Cizvit Anayasası" da denen bu yeminin tarihî gerçekliğinden bazı tarihçiler kuşku duymaktadırlar; asılsız olduğunu söylerler. Diyelim ki, bu şekliyle anayasa asılsız olsun; ancak misyonerlik yönteminin, Pavlus'un bir yöntemi olarak takiye olduğunu herkes bilmektedir.

Bu o kadar öyle ki, hıristiyanlar kendi çocuklarına Hıristiyanlığı öğretirken bile bu yola baş vururlar. Benim de benzerlerini bildiğim bir olayı 20-22 Ekim 2007 tarihlerinde Köln'de bulunduğum zaman bir Türk hayranlıkla anlattı.

"Bak Hocam! Bunlar çocuklarına dini sevdirerek nasıl öğretiyorlar. Geçen Pazar günü bir kiliseye gittim. Küçük çocukları toplamışlar; papazın vaaz ettiği kürsünün önüne cicili bicili paketler koymuşlar. Çocuklara, gidin istediğiniz paketi seçin alın dediler. Çocuklar sevinçle paketleri aldılar. Herkes paketini açsın dediler. Çocuklar paketi açtılar. İçinden çeşitli ucuz oyuncaklar çıktı; ama yine de çocuklar sevinçliydi. Kürsünün önünde hiçbir çocuğun dokunmadığı bir tuvalet kağıdı topu vardı. Papaz onu aldı ve çocuklara dönüp göstererek ortasından 100 Avro çıkardı ve çocuklara: Görünüşte değerli olmayan, gerçekte ne kadar değerli olabiliyor değil mi? Dini ve manevi şeyler de işte böyledir, dedi. Biz de böyle şeyler yok be Hocam!"

---

[63] Agy.: *A.g.e.*, s. 130.

"Evet çocukları sevindirmek her zaman iyidir. Ancak sevmek ve sevindirmek de doğrulukla olmalıdır. Papazın yaptığı yanlıştır" dedim.

"Nasıl olur Hocam!"

"Şöyle olur. O çocuklar büyüdükçe bu işin bir hile ve kandırmaca, bir oyun olduğunu anlarlar. Zamanla da dinden soğurlar dedim ve ekledim: Noel gününde de aynı şeyleri yaparlar. Noel Baba gece gelecek sana hediyeler getirecek derler çocuklara. Çocuk uyuduğu zaman yastığının altına aldıkları hediyeleri gizlerler. Sabah olunca, yastığın altına bak bakalım Noel Baba sana ne getirmiş derler. Çocuklar büyüyünce bu işin bir kandırmaca olduğunu anlarlar.

Doğru şeyler doğru yöntemlerle öğretilirse, o zaman kalıcı ve değerli olur.

Gerçekten de bir hıristiyan için hıristiyan hayatı misyonerliktir. Bu açıdan Hıristiyanlığın ve Kilise'nin varlığı misyonerliğin varlığına bağlıdır denebilir.

D. Misyonerlik Türleri

Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte Kilise ve Papalığa karşı Ortaçağ'da güvensizlik ortaya çıkmaya, bilimsel ve teknolojik gelişmelerle Batılı insanın zihninin aydınlanmasıyla Hıristiyanlık inancına karşı tenkidler çoğalmaya ve ayrıca siyasî ve hukukî gelişmelerle Kilise'nin otoritesi giderek sarsılmaya başlayınca, Papalık 14. yüzyıldan itibaren din hizmetleri alanında ve faaliyetlerinde yeniden yapılanmaya gitmiştir. Papalık dinin ve din hizmetlerinin alanını ikiye ayırmıştır: 1- Kilise ve Kilise için alan; 2- Seküler alan, yani Kili-

se dışı alan. Din adamları ve misyonerler de bu alanlara göre yetiştirilmeye başlanmıştır.

Kilise Alanı: Kilise merkezli din hizmetlerini ifâde eder. Papazlar resmi kıyafetleriyle kilisede âyinleri yönetirler, Kilisede yaptıkları vaazlarıyla halka hıristiyanlığı öğretirler, mahalle veya semtlerdeki halkın dini ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik dinî hizmetleri sunarlar.

Seküler Alan: Seküler kelimesini ilk kullanan XIV. Yüzyılda Katolik Kilisesi'dir; bununla Papalık, kilise dışını ve kilise dışı alanı kast etmiştir. Kilise'ye bağlılık gittikçe azalmaya başlayınca, insanların Hıristiyanlığa bağlılığını temin için dini formatların ve geleneksel din hizmetlerinin dışında sivil olarak din hizmeti sunmayı amaçlamıştır. Bunun için bir mesleği olan seküler veya sivil papazlar yetiştirmeye başlamışlardır. Bu sivil papazlar, mesleklerine göre sosyal hizmet alanları oluşturarak, halka hizmet etmişlerdir. Hekim olanlar örneğin, geleneksel dini kıyafetlerle değil, doktor kıyafetiyle açtıkları klinikler ve polikliniklerde halka sağlık hizmeti vermeye başlamışlardır. Böylece doğrudan din hizmeti verme yerine dolaylı bir misyonerlik yaparak, halkın dindar kalmasını sağlamayı düşünmüşlerdir. Dolaylı din hizmetini, boyunlarına astıkları haçlarla, kliniklerin içine veya yakınına açtıkları küçük kiliselerle, hastalarıyla olan ilişkileri ve konuşmalarıyla gerçekleştirmişlerdir. Yani kısaca mesleklerinde Hıristiyanlık imge ve sembollerini, işâretlerini kullanarak misyonerlik yapmışlardır.

O günden bugüne bu seküler din hizmeti o kadar büyümüştür ve yaygınlaşmıştır ki, Avrupa ülkelerindeki ve ABD'deki bir çok özel eğitim kurumu, ünlü üniversiteler, özel hastaneler ve sağlık kuruluşları, yaşlı bakım evleri, çocuk yuva-

ları kiliseler tarafından kurulmuştur ve yönetilmektedir. Sadece Katolik Kilisesi'nin bugün dünyada her türden 1100 civarında eğitim kurumu olduğu söylenmektedir.

E. Misyoner Teşkilatları

Her Hıristiyan doğuştan misyonerdir diyebiliriz. Ancak kiliselerin tarih içinde kurarak geliştirdikleri büyük misyonerlik teşkilatları vardır. Katoliklerin örneğin daha önce sözünü ettiğimiz Cizvit tarikatı ile Fransisken ve Dominiken tarikatları aynı türden bir misyonerlik teşkilatıdır.

Biz burada misyoner teşkilatlarının tarihini anlatacak değiliz. Burada misyoner teşkilatlarının bir sınıflamasını yaparak, bugün önemli olanlarına ve ayrıca İslâm dünyasına has olarak kurulmuş teşkilâtlara işaret etmekle yetineceğiz.

Klasik Misyoner Teşkilâtları: Bunlar yukarıda bazılarının isimlerini zikrettiğimiz bilinen en eski teşkilatlar olup, doğrudan kiliselere bağlıdırlar. Genellikle papazlar ve kiliseler tarafından yürütülür.

Modern Misyoner Teşkilatları: Kiliselerle manevî ilişkileri olan, fakat kiliseler tarafından kurulmayan, gönüllü hıristiyanların oluşturdukları ve daha çok yakın zamanlarda kurulmuş misyoner teşkilatlardır. Bunlarda kendi içlerinde faaliyet alanlarına göre farklı sınıflara ayrılabilirler: Eğitim ve Bilim Kuruluşları; Finans ve Yardım Kuruluşları gibi.

Eğitimsel ve Bilimsel Teşkilatlar: Bunlar çeşitli bilim ve eğitim alanında yetişmiş seküler papazlar ve dindar bilim adamları tarafından, eğitim ve bilim alanında faaliyet göstermek üzere kurulan ve amaçları bilim ve Hıristiyanlığı uzlaştırmak ve Kitâb-ı Mukaddes öğretileri merkezli bilim anlayışı

oluşturmak olan kuruluşlardır. Bunlar genelde ABD ve Kanada gibi ülkelerde daha yaygındırlar. Örneğin, 1962 yılında kurulan "Yaratılış-Bilim Araştırma Merkezi (Creation Science Research Center, CSRC) bunlardan birisidir. Başlangıçta bu teşkilatın bir yan kuruluşu olarak Henry M. Morris tarafından 1972 yılında kurulan Yaratılış Araştırma Estitüsü (Institute for Creation Research, ICR) 1981 yılından itibaren bağımsız bir kuruluş olmuştur. Darwinizm ve evrim teorisini bilimsel olarak çürütmeyi temel amaç olarak belirleyen enstitü, bu yönde yaptığı faaliyetleri ve yayınlaryla meşhurdur. Harun Yahya (Adnan Oktar) ve cemaatinin bu enstitü ile irtibatı vardır; geçmiş yıllarda enstitünün müdür yardımcısı Dr. D. T. Gish'i Türkiye'ye davet ederek, konferanslar verdirtmişlerdir. Evrim aleyhine yaptıkları çalışmalarda da enstitünün çalışmalarından faydalanmaktadırlar.

Finans ve Yardım Teşkilatları: Bunlar parasal yardım kuruluşlarıdır. Hem misyonerliği finans açısından desteklemek, hem de doğal felâketlerde insanlara yardım etmek, özellikle de hıristiyan ülkelerde fakir insanlara yardım için kurulan teşkilatlardır. Ayrıca bir finans kurumu gibi ticarî faaliyetlerde bulunuyorlar; kredi verme gibi benzer işler yapmaktadırlar. Bunlardan bazılarını örnek olarak zikredebiliriz.

Caritas International (Uluslararası Yardım Kuruluşu): Bu kuruluş 1897 yılında Almanya Freiburg'ta fakir katoliklere yardım amacıyla katolikler tarafından kurulmuştur. Bu katolik yardım kuruluşlarına benzer kuruluşlar zamanla Avrupa'da çoğalmıştır; 1951 yılında, o gün varolan 154 benzer kuruluş yukardaki adıyla birleşmiştir. Bugün merkezi Vatikan'dadır ve başkanı Kardinal Rodriguez'dir. Dünyanın çeşitli ülkelerinde

faaliyet gösteren bu kuruluşun, Caritas Turkey ve Caritas Anatolik adlarıyla Türkiye'de de şubeleri vardır.

Salvation Army - SA (Kurtuluş Ordusu) : Bu, Angilikan Kilisesi'nin en büyük yardım ve misyonerlik teşkilatıdır. Kurtuluş Ordusu, Metodist olan William Booth tarafından 1865 yılında Londra'da "Hıristiyan Misyonu" (Christian Miss-ion) adıyla kurulmuştur. Daha sonra 1878 yılında Booth teş-kilatı, ordu düzenini örnek olarak yeniden yapılandırmıştır; bu sebeble o günden bugüne teşkilât bugünkü adıyla anılmaya başlamıştır. Bugün merkezi Londra'dadır ve 113 ülkede temsilcilikleri vardır.

Opus Dei (Tanrı'nın İşi) : 2 Ekim 1928 yılında Madrid'-de bir katolik papazı olan Jose Maria Escriva tarafından kurulmuştur. Bugün bir hıristiyan zenginler ve elitler kulübü gibi bir yapıya sahiptir. Gizli veya yarı gizli bir statüsü vardır; 1950 yılında Papa XII. Pius tarafından bir katolik kuruluşu olarak onaylanmıştır. Papa II. John Paul'un kendi papalık zamanında bu teşkilatla sıkı ilişkilerinin olduğu söylenmektedir. Avrupa ülkelerinde, ABD ve Kanada'da merkezleri vardır.

Yaklaşık 3 milyar dolar sermayesi olduğu iddia edilen bu teşkilatın, bugün kendisine bağlı 15 üniversitesi, 97 teknik okulu ve 36 ilköğretim okulu vardır. Avrupa'daki ve Amerika'daki bazı önemli bürokratlar, parlamenterler, iş adamları, askerler, yüksek yargıdaki hukukçular teşkilatın aktif üyeleri olduğu bilinmektedir. Opus Dei, kendi yayın organı olan *"Studi Cattolici"* dergisinde Peygamberimizi cehennemde gösteren bir karikatür de yayımlamıştır.

Bütün bu teşkilatların misyonerliği ve burada dinlerarası veya kültürlerarası diyalog toplantılarına dolaylı veya doğru-

dan finansal ve manevi açıdan destek sağladıkları da bilinmektedir.

İslâm Dünyası İçin Kurulmuş Özel Misyoner Teşkilatları

Bilindiği gibi, yahudi-hıristiyan dünyası, doğuşuyla birlikte İslâm'a karşı sürekli karşıtlık ve düşmanlık beslemiştir.

Özellikle sömürgecilikle birlikte çeşitli İslâm ülkelerinde bir taraftan Hıristiyanlığı aşılamak ve İslâm'dan halkı soğutmak için, diğer taraftan da sömürgeciliğin korunmasına ve devamına yönelik özel misyoner teşkilatları kurulmuştur. Ed. Said'in de belirttiği üzere misyonerlik ve oryantalizm sömürgeciliğin keşif kolu olmuştur. Bu özel olarak kurulmuş misyonerlik teşkilatlarının hepsini burada anlatma imkanımız yoktur; örnek olarak bazılarını zikretmekle yetineceğiz.

Örneğin Hindistan'da Protestan ve Angilikan Kiliseleri tarafından " Kilise Misyoner Teşkilatı" adı altında bir teşkilat kurulmuştur. Bu teşkilatın en önemli lideri, Alman asıllı ve Lutheran mezhebine mensup Carl G.Pfander'dir. Bu zât, bir yandan Müslümanlara Kitâb-ı Mukaddes'in bozulmamış ilâhi bir kitap olduğunu aşılamaya çalışırken, diğer yandan Kur'an ve Hz. Peygamber hakkında asılsız iftiralarda bulunmuştur. İslâm'a karşı Hıristiyanlığı savunmak için *"Mizânu'l-Hakk"* adlı bir eser yazmıştır. Bu esere karşılık, Hintli bilgin Rahmetullah Efendi de *"İzharu'l-Hakk"* adlı bir eser yazarak, misyonere cevap vermiştir.

Yine İngilizler, Mısır'da "Angilikan Kilisesi Misyonerlik Teşkilatı" adıyla bir teşkilat kurmuşlardır. Bu teşkilatın önemli misyoneri İngiliz Temple Gairdner'dır (1873-1928). Yine Mısır'da Arap dünyasına yönelik Amerika Reform Kilisesi,

misyoner Sâmuel Zwemer'in (1867-1952) öncülüğünde "Arap Misyon Teşkilatı" adıyla bir teşkilat kurmuştur.

Katolikler de, işgal ettikleri bölgelerde aynı şekilde kendi teşkilatlarını kurmuşlardır. Cezayir'de 1868 yılında Fransız Başpiskopos Kardinal Lavigerie, "Beyaz Babalar" adlı Afrika misyonerlik teşkilatını kurmuştur; amaçları Katolikliği Afrika'ya yaymaktı. Aynı şekilde diğer sömürgeci devletler de diğer İslâm ülkelerinde, örneğin Hollandalılar Endonezya'da, Amerikalılar ve İspanyollar Filipinler'de ve genellikle Güney Asya ülkelerinde benzer özel misyonerlik teşkilatları kurmuşlardır.

Burada özellikle şunu belirtmeliyiz ki, bu misyoner teşkilâtları basit teşkilâtlar değildi; misyonerler çeşitli yerel dilleri bilen ve akademik kariyerleri olan yetişmiş kimselerdi. İslâm ve İslâm dünyası hakkında sayısız eserler yazmışlardır. Böylece de oryantalizme büyük katkıda da bulunmuşlardır. Özellikle Müslümanların Endülüs'ü fethinden sonra, az sayıda da olsa, papazlar ve devrin bilginleri Arapça öğrenmişlerdir. Viyana'da 1311-1312 yılları arasında toplanan Viyana Konsilin'de Papalık Batı'daki önemli üniversitelerde Arapça kürsülerinin kurulmasını kararlaştırmıştır. Daha sonraki yüzyıllarda da Ortaçağ'da bazı üniversitelerde Türkçe ve Farsça kürsüleri kurulmuştur. Amaç misyoner ve oryantalist yetiştirmekti.

Mehmet Akif kendi zamanının ulemasından şöyle yakınıyordu: "Misyonerler gece gündüz çalışırken, acaba, oturup vahy-i ilâhi mi bekler ulema?" Akif bugünü görseydi şüphesiz şöyle serzenişte bulunurdu: Misyona ortak olmuş da ulema ve vüzera, Papalar'dan mı beklerler bir istidrac-ı tecdid?

Hıristiyanları tenkid ediyoruz da bizler ne yapıyoruz? Sadece yapabiliyorsak tenkid. Bakınız hıristiyanlar neler yapı-

yorlar. Doğuştan misyoner olduğunu kabul eden her hıristiyan Papalık veya kiliselerin emirlerini beklemeden bir şeyler yapıyor; sonunda büyük çapta bir kuruluş oluşturuyor. Adı misyonerlik teşkilatı olmayan fakat yahudi-hıristiyan kültürünü dünyaya yayan ve egemen kılmak isteyen birçok bağımsız kurluşlar ve kiliseler vardır. Yukarda zikrettiğimiz modern misyonerlik teşkilâtlarına ilâveten bunların bazılarını da burada zikretmede fayda vardır.

Bunların en önemlilerinden birisi, Bilimselci Kilise (Church of Scientology) adlı kuruluştur. Seküler ve liberal bir maneviyatçı akım olan bu kuruluş, 1904 yılınaa Almanya'dan Amerika'ya göçmüş ve yahudi asıllı bir Lafâyette ailenin oğlu olan Lafâyette Ronda Hubbard (1911-1986) tarafından kurulmuştur. Fiktif roman yazarı olan Hubbard önce 1952 yılında Scientology derneğini kurar ve 1953 yılında da Kilise'yi kurar. Akımını yeni din olarak tanımlayan Hubbard, yahudi-hıristiyan geleneği yanında S. Freud, H. Spenser ve C. Jung psikolojileri yanında Hinduizm ve Budizm'den de etkilenmiştir. Aslında akım gizemli batınî ve psikolojik bir harakettir. Hareketin 2007 yılı itibariyle ABD'de 4 milyona yakın müntesibi vardır. Özellikle yan kuruluşlarından biri olan Uluslararası Scientologistler Cemiyeti vasıtasıyla dünyada etkindirler. Türkiye'de de faaliyetleri, müntesipleri vardır.

Misyonerlik açısından daha da önemli bir sivil örgüt kuruluşu SOS Uluslararası Çocuk Köyleri (SOS Kindendorf International) adlı kuruluştur. Bu kuruluşun mimarı, Avusturyalı Hermann Gmeiner'dır (1919-1986). O, kimsesiz ve yardıma muhtaç çocukların bakımı ve dini eğitmleri için Tyrol'da 1949 yılında Çocuk Köyü Cemiyeti adıyla bir özel köy kurmuştur. Avusturalya ve diğer Avrupa ülkelerine yayılan Çocuk Köyü hareketi, Fransa'nın Strasbourg şehrinde 1960 yılında SOS Çocuk Köyü adıyla yeniden yapılandırılmış ve bir uluslararası

harekete dönüştürülmüştür. Türkiye'de de Gönüllü Çocuk Örgütü ve Türkiye Korunmaya Muhtaç Çocuklar Vakfı gibi adlarla faaliyet gösteren bu kuruluşun, SOS Ana Okulları, SOS Gençlik Tesisleri, SOS Hermann Gmeiner Okulları, SOS Sosyal ve Mesleki Eğitim Merkezleri, SOS Sağlık Merkezleri gibi benzer alt kuruluşlarıyla dünyada etkin bir konumu vardır. Asya'ya ilk adımlarını, Güney Kore'de 1963 yılında bir çocuk köyü açarak atmışlardır. Hem Kore'de hem de diğer Güney Asya ülkelerinde ve Hindistan'da kısa sürede yaygınlaşmıştır. Özellikle Korelilerin Hıristiyanlaşmasında bu çocuk okullarının büyük bir payı vardır.

BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi bünyesinde 1997 yılından itibaren sivil tolum örgütü statüsüne kavuşan hareket, son yıllarda bu konseyden de yardım alıyor. Ayrıca Lions ve Rotari kulüpleri ile de işbirliği yapmaktadır. Finans açısından en büyük destekçisi Dünya Kiliseler Birliği'dir. Bugün 132 ülkede faaliyet gösteren kuruluşun 438 çocuk köyü ve 800 civarında yan kuruluşu vardır.

Sonuç olarak, gerek II. Vatikan Konsili belgelerinden, en yetkili Katolik din adamlarının ve diğer kilise mensuplarının açıklamalarından hareketle dinlerarası diyalog, yetkililerin tanımları itibariyle bir yönüyle bir barış hareketiyse de, diğer yönüyle ve amacıyla bir misyonerlik ve ekümenizm hareketidir. Daha doğrusu, sözü edilen barış misyonerliğin rahatça yürütülmesine yönelik psikolojik zemin hazırlamaktan başka bir şey değildir. Bu hareketi yukarda da işaret ettiğimiz gibi dini ve seküler papazlar ile uluslar arası çeşitli dinî teşkilatlar yürütmektedirler.

ARÛSÎLİK ve TÜRKİYE'DE İLK DİNLERARASI DİYALOG HAREKETİ

Daha öncede belirttiğimiz gibi, her ne kadar "Dinlerarası Diyalog" ismi, II. Vatikan Konsili (1962–1965) sonrası ortaya çıkmış ise de, Dinlerarası Diyalog faaliyeti fiilen 1893 yılında Chicago'da düzenlenen "Dünya Dinleri Parlamentosu" ile vücud bulmuştur. Bu tarihten itibaren Amerikalı Evangelistler ve genel olarak protestanlar diyalog faaliyetine girişmişlerdir.

Türkiye'de II. Vatikan Konsili öncesi dinlerarası diyalog faaliyeti ilk defa Amerikalı misyoner rahip Frank N. D. Buchman'ın Arûsilik Tarikatı şeyhi Ömer Fevzi Mardin ile irtibata geçmesiyle başlamıştır. Ömer Fevzi Mardin'in söylem ve faaliyetleri ile, aşağıda da işaret edeceğimiz gibi, Fetullah Hoca'nınkiler arasında da paralellikler vardır.

Önce sırasıyla Buchman ve Ömer Fevzi Mardin'i kısaca tanıtarak diyalog faaliyetlerinde bahsedelim.

Frank N. D. Buchman (1876–1961) Kafkas kökenli muhtemelen Yahudi bir aileden gelen önemli Evangelist bir rahiptir. 1915 yılından sonra Asya ve Avrupa'daki faaliyetleriyle dikkat çeken bir isimdir. Buchman'ın ilk vazifesine 1905 yılında Hristiyan dünyasının en güçlü bir misyonerlik okulu olan Hartford Theology Seminery'de başlamıştır. Hatırlanacağı gibi Fethullah Hoca'nın bu misyonerlik okuluna beşyüz milyon

dolar bağışta bulunduğu haberi yayılmıştır. Bu bağışın nedeni, orada kendi adını taşıyan bir kürsünün kurulması olarak açıklandı.

Buchman 1915'de Hindistan'a, oradan 1916 yılında Çin'e ve Kore'ye gitmiştir. Bu ülkelerde dönemin devlet başkanları, başbakanlar ve bakanlarıyla sıcak ilişkiler kurmuştur. Kore Savaşı'ndan sonra Güney Kore'ye giderek bugünkü Moon Tarikatı'nı kurdurtmuştur. 1922 yılından itibaren ise, aktif olarak İngiltere ve Almanya'da faaliyetler göstermiştir. 1922 yılında "Oxford Grubu" olarak bilinen bir hıristiyan teşkilatını kurar; daha sonra 1928 yılında bu Grup, "Moral Re-Armament" (Manevi / Ahlaki Seferberlik veya Manevi Silâhlanma) adını alır. Yeni adıyla teşkilat Asya, Afrika ve Avrupa ülkelerinde çeşitli faaliyetlerde bulunur. Manevi / Ahlaki Silâhlanma hareketinin iki önemli amacı vardır. Birincisi, halkları Hristiyanlaştırmak; ikincisi ahlaki öğretiler yoluyla komünizme karşı olmaktır. II. Vatikan sonrası dinlerarası diyalog çağrısının en önemli gerekçesinin ve parolasının da ahlaki değerleri korumak, yaygınlaştırmak olduğunu hatırlayalım. Nasıl bir ahlaki değer ki! Buchman Çin'de iken, Çinli yetkililer oradaki misyonerlerin eşcinsellik gibi gayri ahlaki faaliyetlerinin olduğu konusunu Buchman'a arz ederek tartışmaya açarlar. Buchman misyonerleri savunan bir pozisyon takınınca Çin yetkilileri onu sınır dışı ederler. Hatta Oxford Grubu'nun kendi aralarındaki gizli toplantılarında karşılıklı mastürbasyon partileri düzenledikleri bile söylenir.[64] Ayrıca Buchman'ın CIA veya MOSSAD adına casusluk faaliyetlerinde de bulunduğu söylentileri de vardır.

[64] Lean (G.), *Frank Buchman,* Constable, 1985, s. 139

Buchman'ın Manevi Silahlanma derneğinin üç önemli merkezi vardı. Birincisi, 1942'den 1971 yılına kadar faaliyette bulunan Michigan Mackinac adasındaki merkezdi. Diğeri 1946 yılında İngiltere ve İsviçre'de açılmıştır. Bunlardan birisi Londra'daki Westminster Theatre'dır. Burası 1999 yılına kadar daha çok derneğin idare merkezi olarak kullanılmıştır. Diğeri, Genevre Gölü yakınındaki Caux kasabasında bulunan Caux Saray Oteli'dir. Burası daha çok derneğin düzenlediği uluslar arası toplantıların ve konferansların merkezi olarak kullanılmıştır ve 1986 yılına kadar açık kalmıştır.

Buchman, 1942 yılında İstanbul'a gelir ve Arûsî şeyhi Ömer Fevzi Mardin ile irtibata geçer. Bu irtibatı sağlayan kişinin aynı tarikata mensup ve Ömer Fevzi Mardin'in akrabalarından olan ilk Amerika Büyükelçisi Münir Ertegün olduğu söylenir. Buchman, Fener Rum patriği Atenagoras, Ahmet Emin Yılman ve Ömer Fevzi Mardin beraberce Eyüp Sultan'a giderler ve orada birlikte dua ederler.

Bazıları Arûsîlik Tarikatı'nın Ahmet Yesevi'nin Yesevilik tarikatının bir kolu olduğunu söylerlerse de bu, doğru değildir. Arûsîlik Libya'da 13. yüzyılda ortaya çıkan Şazîliyye Tarikatı'nın bir koludur. Adını bu tarikatın halifelerinden Tunus asıllı Ebü'l-Abbas Ahmet el-Arûsî'den (1379–1463) almıştır.

Arûsîlik'i Türkiye de ilk tanıtan Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi'dir (1865–1914). Trablusgarp'taki sürgün yıllarında (1901–1908) Arûsîlik'i tanımış ve Türkiye'ye dönünce bu tarikattan bahsetmiştir. Ancak Filibeli Ahmet Hilmi, bu tarikat mensubu bir kişi değildir. Özellikle Trablusgarp Savaşı sırasında Atatürk de dâhil Libya'ya giden tüm askerler bu tarikatı tanımışlardır. Ömer Fevzi Mardin de bu tarikatı Teşkilat-

Mahsusa görevlisi olarak bulunduğu Libya'da 1911 yılında tanımıştır. Şazîliyye tarikatının Türkiye'de tanınıp yaygınlaşmasında Ahmet Sanûsî'nin Kurtuluş Savaşı yıllarında Atatürk'ü ve Türkiye'yi ziyaret etmesi de bir rol oynamıştır.

Şimdi de kısaca Ömer Fevzi Mardin üzerinde duralım.[65] Ömer Fevzi Mardin (1878–1953), deniz kurmay binbaşı olarak, 1911–1918 yılları arasında Teşkilat-ı Mahsusa'da vazife olarak büyük hizmetlerde bulunmuştur. İttihad-i Terakki üyelerindendir.

Babası Mehmet Akif Bey, Mardin eşraflarındandır. Anne tarafından Osmanlı'da Kürtçülük hareketini başlatan Arap asıllı Berdihanzâdelerdendir. Şerif Mardin'in amcasıdır. Ebü'l-Üla Mardin'in de amcasının oğludur.

Ömer Fevzi Mardin, 1923 yılında emekli olunca, Ankara doğumlu fakat Sebateyist olduğu söylenen Küçük Hüseyin Efendi'nin (1828–1930) müridi ve halifesi olmuştur. Nakşîlik ile Arûsîliği birleştiren bu şeyhin, özellikle askerlerden müridleri vardır. Rauf Orbay ve Fevzi Çakmak gibi önde gelen komutanlar da aynı tarikata bağlıydılar. Ayrıca Yahudi asıllı müslüman müridleri de vardır. Üzeyir Garih'in babası da bunlardan birisiydi.

Küçük Hüseyin Efendi'nin 1930 yılında ölünce, Ömer Fevzi Mardin, şeyhliğini ilan etmiştir. Tarikatın adını da 1940 yılında "Arûsî-yi Selâmî" olarak değişmiştir. Ömer Fevzi Mardin, Arûsîlik tarikatındaki şeyhliğini Filibeli Ahmet Hilmi'den aldığını söylese de bu doğru olamaz. Çünkü Filibeli Ahmet Hilmi, Masonluk ve Siyonizm aleyhine yazdığı bir kitaptan

[65] Ömer Fevzi Mardin'in hayatı ve düşünceleri için bkz: Mim K. Öke: *Ömer Fevzi Mardin: Gâzî ve Sûfî*, İstanbul, İrfan Yayımcılık, 2009.

dolayı Masonlar onu 1914 yılında zehirleterek öldürtmüşlerdir. Ömer Fevzi Mardin yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, 1942 yılında İstanbul'da Buchman'ın kendisini ziyaret etmesiyle yeni faaliyetler içerisine girmiştir.

Buchman'ın davetiyle İngiltere'ye giderek Oxford Grup ve Quakers (Kuakırlar) ile tanışmıştır.[66] Daha sonra 1949 yılında Buchman'ın Cenevre'deki merkezini ziyaret etmiştir. Orada iki ay kalmıştır. Oradaki bir toplantıda Ömer Fevzi Mardin "İslâmiyet ve Ehl-i Kitap Ailesi" isimli bir tebliğ sunmuş ve diğer dinlerle diyaloğa açık olduğunu ilan etmiştir. Daha 1942 yılında Kadıköy Kızıltoprak'ta "İlahiyat Kültür Telifleri Derneği" adıyla kurduğu bir kuruluşla Ömer Fevzi Mardin aktif bir dinlerarası diyalog faaliyeti içerisine girmişti. Birçok eseri olan Ömer Fevzi Mardin'in, bazı eserleri doğrudan dinlerarası diyalogla ilgilidir. Bunlardan bazıları: *"Musevilere Çıkar Yol", "Hıristiyanların Uyanışı"* ve *"Müslüman Olmayanların Din Durumu."*

Ömer Fevzi Mardin'in diyalog fikirlerini ve faaliyetlerini bazı örneklerle açıklamaya çalışalım.

1. Batılı Siyasileri Müslüman İlan Etme: Ömer Fevzi Mardin, başta Amerika Başkanı Roosevelt olmak üzere, bazı Batılı siyasilerin "Gizli Müslüman" olduğunu iddia etmiştir. Mussolini'yi Musa Nili olarak ad değiştirmiş bir Müslüman olarak anlatmıştır. Alman imparatoru II. Wilhelm'i gizlice hac yapmış bir hacı olarak tanıtmıştır. Adolf Hitler'i Haydar adıyla anmıştır. Ömer Fevzi Mardin'in bu görüşü, Said-i Nursî ve Fethullah Gülen'in "İsevî Müslüman" görüşüne benzemektedir.

---

[66] Öke (M.K), *A.g.e.,* s. 135-136.

Ömer Fevzi Mardin hareketinin, Said-i Nursî ve Fethullah Gülen üzerine bir etkisinin olup olmadığı bir araştırma konusu yapılabilir.

2. Bütün Ehl-i Kitabı Hidâyet Ehli İlan Etme: Ömer Fevzi Mardin, Yahudi ve Hristiyanların hidâyet ehli olduğunu iddia etmiştir. Hidâyet ehli olmanın Hz. Muhammed'in nübüvvetini tasdik şartına bağlı olmadığını söyler: "O halde kitaplarına tâbi olan Museviler ve Hristiyanlar hidâyet ehlidirler. Hidâyet ehli olmak Hazreti Muhammed Efendimizin nübüvvetini tasdik şartına bağlı değildir. Bir Musevi veya Hristiyan Hazreti Muhammed'i de Allah Peygamberi sayarsa, Allah onun nurunu artıracağını buyuruyor. Fakat Allah, Muhammed ile gönderdiğim kitap ve din, evvelki dinleri ve kitapları iptal etmiştir; Muhammed'in dinine girin demediği gibi, Hazreti Muhammed'in nübüvvetini tasdik etmezseniz hidâyet ve iman ehli olamazsınız, amelleriniz de hiç olur, cennete giremezsiniz demiyor."[67]

Ömer Fevzi Mardin'in bu iddiası da, genelde Fethullah Gülen'in diyalogcu taraftarlarının söylemleriyle aynıdır. Çünkü, ileride göreceğimiz gibi Fethullah Gülen cemaatının ileri gelenleri de Hz. Muhammed'i Batı'ya taşımaya gerek yoktur; onsuz da hidayaet ehli olunur diyorlar.

Ömer Fevzi Mardin, hidâyet ehli olmak için, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin tasdikine gerek olmadığı ve İslâm'ın önceki dinleri nesh etmediği; ancak yahudiler ve hıristiyanlar Hz. Muhammed'e inandıklarında Allah sadece onların nurunu artıracağı şeklinde yukardaki sözünü veya fetvasını, Hadîd Suresi'nin şu 28. âyetine dayandırdığı anlaşılıyor:

---

[67] Mardin (Ö. F.), *Müslüman Olmayanların Din Durumu*, İstanbul, 1952, s. 30–31.

"Ey iman edenler! Allah'a sığının ve peygamberine iman ediniz; rahmetinden size iki pay versin ve size kendisiyle yürüyeceğiniz bir nur yapsın. Sizi bağışlasın; Allah bağışlayan ve acıyandır."

Bu âyeti tam olarak kavrayamayan Ömer Fevzi Mardin, Allah'ın yahudilere ve hırıstiyanlara "Peygamberine iman ediniz" emrini, Hz. Muhammed'e iman etselere de olur, iman etmeseler de olur şeklinde anlıyor. İman etmediklerinde sadece Allah'ın kendilerine vaad ettiği nur ve iki paydan mahrum kalacakların sanıyor.

Ömer Fevzi Mardin'in göndermede bulunduğu Hadîd 28. âyette geçen Nur, Kur'ân-ı Kerim'dir. Zira bu ve diğer bazı başka âyetlerde de hem Kur'an, hem de asıl Tevrat ve İncil "Nur" olarak niteleniyor. (Bkz. 3/3-4; 4/174; 5/15, 44, 46; 6/154; 14/5; 17/2; 42/52; 64/8). 64. sûre Teğâbün'ün 8. âyeti, "O halde Allah'a, Peygamberine ve indirdiğimiz Nur'a (Kur'ân'a) inanınız" demekle Ehl-i kitap da dahil herkesin Kur'ân'a ve Peygambere iman etmesini emretmektedir.

Âyette Allah'ın Ehl-i kitaba rahmetin vereceği "iki pay"a gelince; bu konuda Ömer Fevzi Mardin bir şey demiyor. Oysa bu iki pay, onların Hz. Muhammed'e ve dolayısıyla Kur-ân'a inanmalarıyla elde edecekleri dünya ve âhiret rahmetidir. Dolayısıyla âyetten, "Hz. Muhammed'e inansalar da inanmasalar da olur; inanmadıklarında sadece iki paydan mahrum kalırlar, onlar hidayet ehlidir" gibi saçma bir fetva çıkmaz.

Ömer Fevzi Mardin, Allah'ın Ehl-i kitap hakkında başka âyetlerde ve başka surelerde söylediklerini hiç hesaba katmıyor. Örneğin aynı sûrenin bir önceki âyetinde, yani 27. âyette Ehl-i kitabın az bir kısmı hariç diğerlerinin fâsıklar olduğu-

nu söylüyor. Aynı sûrenin 29. âyetinde ise, gerçek imana sahip olmadan Ehl-i kitabın Allah'ın lütuf ve faziletlerinden hiçbir şey elde edemeyeceklerine vurgu yapılıyor. Dolayısıyla 28. âyetin bir üst ve bir alt âyetleri, Ömer Fevzi Mardin'in sadece 28. âyete dayanarak yaptığı yorumun yanlış olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan örneğin Mâide sûresi'nin 72. ve 73. âyetlerinde ise, Allah özellikle hıristiyanların Meryem Oğlu İsa'ya Allah demelerinden ve üç tanrıdan birisi kabul etmelerinden dolayı kâfir, müşrik ve de cehennemlikler olduklarını beyan ediyor. Aynı şekilde Hadîd 71. âyette ise, yahudilerin Hz. Muhammed'e karşı kör ve sağır kaldıkları vurgulanıyor. O halde tek bir âyeti dayanarak ve onu da yanlış değerlendirerek Ömer Fevzi Mardi'nin Ehl-i kitabı hidâyet ehli görmesinin, Kur'an hükümleriyle bağdaşır bir tarafı yoktur.

Diğer taraftan Bakara sûresi 285. âyette Allah'a iman etmenin şartlarını beyan ederken bütün peygamberlere ve kitaplara imanı şart koşuyor. Bir Müslüman, ben Hz. İsa veya Hz. Musa'nın nübüvvetine inanmıyorum, onlar bizden önce yaşamışlardır, buna ne gerek vardır, dese iman etmiş olur mu? Hayır; çünkü peygamberlerden birisine veya kitaplardan birisine inanmamak, esasen Allah'ın nübüvvet ve risalet gönderici olduğuna inanmamak olur. Dolayısıyla iddia edildiğinin aksine, Hz. Muhammed'e ve Kur'an'a inanmadan ne hidâyet ehli, ne de "İsevî müslüman" olunur.

3. Musevilik Gibi Üç Vakit Namaz Kılmak Yeterli: Ömer Fevzi Mardin şöyle der: "Bütün ve kayiden bugünkü nesillere intikal eden cihet, beş vakit namazın herkesin takatine uymadığıdır. Onun için de Kur'an-ı Kerim, yalnız üç vakit namazı

farz kılmıştır. Şii mezhebi de üç vakitte ittifak etmişti. Ve Mûsevilikte namaz zaten üç vakittir."[68]

Ömer Fevzi Mardin, böylece açıkça müslümanların, Mûsevileşmesini ve hıristiyanlaşmasını öneriyor. Ayrıca Şiiler, üç vakit namaz kılarlar demesi de yanlıştır; çünkü Şiiler'in çoğunluğu beş vakit namazı cem ederek üç vakitte kılarlar; Ömer Fevzi Mardin'in iddia ettiği gibi onlar beş vakit namazı üçe indirgemezler.

4. Eva Peron'a Mevlit Okutmak: Ömer Fevzi Mardin, Arjantin Devlet Başkanı'nın eşi Eva Peron ölünce, Şişli Camii'nde mevlit okutmuştur. Ölen gayrimüslimlere de dua edilebileceği ve mevlit okutulabileceği için fetva vermiştir. Bilindiği gibi bu İslâm'da yasak görülmüştür. Çünkü Hz. İbrahim, Hanif olmadan vefat eden babası için dua etmek istemiş, Allah Hz. İbrahim'e bunu yasaklamıştır. (bkz. Mümtehine, 4) Hz. Muhammed de müşrik ölen amcası Ebu Talip için dua etmek istemişti; çünkü o kendisini Mekkeli müşriklere karşı savunmuş ve korumuştu. Aynı şekilde Allah, Hz. Muhammed'i uyararak hakkında dua edemeyeceğini bildirmişti (bkz. Tevbe, 113).

5. Amerikayı Mesih Olarak Görmek: Ömer Fevzi Mardin İsviçre'den döndükten sonra Amerika'yı bütün insanlığın ve bütün dinlerin kurtarıcısı ilan etmiştir. Allah'ın Amerika'yı bu iş için seçtiğine inanmıştır. 6 Eylül 1949 tarihinde bir hıristiyan liderine yazdığı mektupta şunları söylemiştir: "Yeryüzünde barış ve insanların kurtuluşu işini Amerika üzerine almış, Allah'ın birlik bayrağını çekerek milletlerin kurtuluşuna çalışmaktadır. Yeryüzünü Allah'ın melekûtuna hazırlamaktadır; harekâtına ilâhi ideal, insanlık çabası egemen olmaktadır. Al-

[68] Mardin (Ö. F.), *A.g.e.*, s. 161.

lah da onu ne güzel onaylayıp muvaffak kılmaktadır. Her adımda varlığını artırıyor, ona dünya ölçüsünde ilâhi hizmete olanak yaratıyor. Amerikalılar'ın yalnızca kalbine kuvvet, başlarına aklı selim, düşüncelerine isabet vermiyor, her şeylerine bereket veriyor, her işlerine başarı veriyor. Allah'a hür bir kul olarak hizmet için evini, barkını, bahçesini, doğup büyüdüğü yerleri, çocukluğundan beri sevdiği ve alıştığı çevreyi terk ederek vahşi ıssız çöllere göç eden, dünyanın öte ucuna kadar gitmeyi göze alan Amerikalılar'dır ki, hâlâ o ilâhi gayretle bu manevi ve insani görevleri yerine getirmek için sınırsız fedakârlıkları göze alabiliyorlar. İlk yükselen azim ruhu, bugün dahi hiç eksilmeden bozulmadan aynı manevi kuvveti, aynı fedakârlığı, aynı feragati, aynı hakseverliği, aynı hakperestliği koruyor ve ortaya koyuyor. Yani Müslümanlık devrinin bugün faal görevlerini bu varlıklı, imkânlı millet Amerikalılar üzerine almış bulunuyor. Çünkü Allah'ın onları bu işe seçtiği ve harekete geçirdiği anlaşılıyor. Babil'den dünyaya yayılmak için dağılan ırklar sanki Allah'a hizmet için Amerika'da buluşuyor ve en özgür demokrat koşullar içinde birleşiyor. Allah artırsın ve Allah onları korusun diye her mümin Amerikalılar'a duacı, dünyanın önemli bir bölüm insanlarını analar gibi emziren, kucağında besleyen, teselli ve ümit veren, dünyanın dert ortağı Amerikalılar'a her insan yürekten duacı oluyor."

Hatırlanacağı gibi Fethullah Gülen de Amerika için benzer söylemlerde bulunmuştur. Yukarıdaki sözlerinden anlaşılacağı gibi, Ömer Fevzi Mardin'e göre Amerika, Allah'ın "seçilmiş" devleti ve ırkı oluyor. Amerikan Evangelistleri ve yahudiler dinlerarası diyalogla yeryüzünde Kutsal Kitapları'nda anlatıkları ülküsel siyon devletini ve Tanrı krallığını kurmaya çalışıyorlar. Bizim cemaatler ve bazı tarikat önderleri,

M. K. Öke'nin ifadesiyle "Beyaz müslümanlar"[69] da, diyalog faaliyetleriyle onlara hizmet ediyorlar.

6. Yeni Bir Peygamber ve Yeni Bir Kitap: Ömer Fevzi Mardin Arûsilik tarikatına bağlı Enis Behiç Koryürek'in *"Varidat-ı Süleyman"* adlı eserine yazdığı bir şerh (yorum) kitabında, Koryürek'i Cebrail'den vahiy almış yeni bir peygamber ve eserini de yeni bir vahiy kitabı olarak tanıtmıştır. Bu, Evengelist diyalogcuların 1999 yılında *"el-Furkanu'l-Hakk"* adlı uydurma yeni bir kutsal kitap yazma girişiminin öncüsü gibidir.

7. Kore Savaşına Katılmanın Türk Askeri İçin Dini Bir Vazife Olduğu Fetvası: Ömer Fevzi Mardin 1950 yılında Türk askerinin Amerika'nın yanında Kore savaşına katılmasının dini bir görev olduğu fikrini savunmuştur. Hatta bu konu için de *"Kore Savunmasına Katılmamızda Dini ve Siyasi Zaruret"* adlı bir kitap da yazmıştır.

8. Bütün Din Mensuplarını Tek Bayrak Altında Birleşmeye Davet Etmesi: Ömer Fevzi Mardin şöyle diyordu: "Bayrak birleşme simgesidir. Yüksek bir amaç için birleşen insanların bayrakları da yüksek anlam ifade eder... Söz konusu bayrak, herhangi bir topluluğun ya da ulusun özel bayrağı olmayıp Hz. Davud'un kelâmında belirttiği gibi, Allah adına zavallıları korumak için açılacak "Genel Bir Bayrak"tır.

Ve bunun altına Allah gayreti duyan her iyi insan gelecek ve yardım için işbirliği edecektir. Bunun canlı örneği 30 yıldır dünyada yaşamakta olup milyonlarca yardımcısı bulunan böyle bir grubun adı Moral Re-Arınement (Ahlâkî Seferberlik) grubudur.

---

[69] Öke (M. K.). *A.g.e.*, s. 123.

Bizim gazetelerde çoğu kez bu ad Manevi Silâhlanma diye geçmektedir. Amerikalı Doktor Frank Buchman, bir Pazar günü İngiltere'de Oxford üniversitesi yakınında bir köy kilisesinde ibadetini ederken, bu esas fikrin ilhamını Allah'tan aldığını iddia etmiş, ağlayarak Oxford üniversitesindeki tanıdıklarına anlatmaya gitmiş, karşısına çıkan öğretmen ve öğrencilerden oluşan sekiz kişilik bir topluluk Frank Buchman'ın çevresinde birleşmişler ve dünyayı acılardan kurtarmak için uluslararası bir işbirliği grubunun temelini atmışlar ve çatısına manevi bayrağı çekmişler. Bugün bu kuruluş İsviçre'de Caux ilçesinde binden çok odalı bir kuruma sahip ve her zaman aynı kutsal amaçla birbiriyle iletişim kurarak görüşmeye gelip knuk olan dünyanın bütün uluslarından bireylerle meşguldür. Bu kuruluş Birleşmiş Milletler örgütünün temelidir. Birleşmiş Milletler'de delegeler devletleri temsil ediyorlar; Caıx'dakiler doğrudan doğruya milletleri... Caux'a gelen temsilciler aynı zamanda koşulları tam değişmez ahlâk ilkelerine uymak üzere ahitleşmiş, sözleşmiş kimselerden oluştuğu için, resmi (Birleşmiş Milletler) örgütündeki delegelerin sözlerine ruh veriyor, manevi destek sağlıyorlar. Ahlâkî Seferberlik (Moral Re-Armement) üyeleri, Allah işçileri, Allah'a teslimiyet ilkesiyle silâhlanır ve donanırlar... Tek çarenin iman ve ahlâk olduğuna inanmışlardır."

Arûsi şeyhi Ömer Fevzi Mardin'in "hiçbir topluluğa ya da ulusa ait değildir, genel bir bayraktır" diyerek tüm dinleri altında birleşmeye çağırdığı bayrak, Buchman'ın Şatosu'nda asılı, biri Haçlı, diğeri onun üstünde yer alan ve 12 Havari'nin güneşten çıkan 12 okla simgelendiği bir bayraktır; aynı bayrak bugün Moon Tarikatı'nın da bayrağıdır.

Bu kısa bilgilerden de anlaşılacağı gibi, Ömer Fevzi Mardin ve onun Arûsî tarikatı 1940 yılından itibaren Türkiye'-de dini ve manevi faaliyet adı altında Amerikancılık yapmıştır ve misyonerler adına çalışmıştır.

DİNLERARASI DİYALOG ve BAŞKALAŞTIRILAN İSLÂM

Özellikle II. Vatikan Konsili (1962-1965) sonrası başta Vatikan, Amerika'daki ve Avrupa'daki Protestan, Evangelik ve Ortodoks kiliselerinin "Dünya Barışı" amaçlı ve bu arada Amerikan stratejistlerinden S. Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" ve F. Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" gibi iddiasına da bir cevap gerekçesiyle,[70] başlattıkları dinlerarası diyalog faaliyetleri İslâm dünyasında da fazlasıyla yankı bulmuştur. İslâm dünyasındaki bazı dini ve akademik resmi kurumlar, vakıflar, dini cemaatler ve tarikatlar, sivil toplum örgütleri, kişisel temsilli din adamları, akademisyenler ve siyasîler diyalog faaliyetlerine katılmışlardır.

Burada dinlerarası diyalog faaliyetlerine katılan ve bunları yürüten Türkiye'deki dini cemaatlerin, resmi kurumların, sivil toplum örgütlerinin ve kişisel temsilli katılımcıların diyalog sürecinde İslâm adına yaptıkları yorumlarını ve beyanlarını, genel bir isimlendirmeyle "Hıristiyanlaştırılan İslâm" dememek için "Başkalaştırılan İslâm" adıyla tanıtmaya çalışacağız. Türkiye'de oluşmaya başlayan bu dinlerarası diyalogcu İslâm anlayışı, gerçekten sadece her hangi bir müslü-

[70] Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, bu amaçlı ve gerekçeli 6-7 Haziran 1997 tarihinde İstanbul Hilton Otel'de "Medeniyetlerarası Diyalog" isimli bir konferans tertip etmiştir. Tebliğleri, *"Medeniyetler Çatışmasından Diyaloğa"* adıyla İstanbul, 2000 neşretmişlerdir.

manın veya bir mezhebin İslâm anlayışına ters değil, bugün bizzat doğrudan İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'an'a ve Sünnet'e aykırı duruma gelmiştir.

Her vesileyle hıristiyan dinlerarası diyalogcular şöyle derler: Diyalog, dinlerin kitapları, peygamberleri, iman ve inançları üzerinden yapılmamalıdır. İnsanlığın manevî ve ahlâkî değerlerini korumak artan seküler ve ateist anlayışlara karşı ortak tavır almak, dinler yüzünden insanlar arasında kavgaların çıkmasını önlemek ve böylece de nihayi olmak insanlığın mutluluğu ve barışı için yapılmalıdır. Ve ilave ederler: Dinlerarası diyalog bir tarafın dinini diğer tarafa kabul ettirmek değildir.

Dinlerarası diyaloğun bu amaç ve gerekçelerini, Türkiye'deki ve diğer İslâm dünyasındaki müslüman diyalogcu kişiler ve çevreler de aynen tekrarlarlar.

Şimdi hem hıristiyan taraftan hem de müslüman taraftan diyaloğun aynı tondaki tanımını görme bakımından iki alıntı yapalım:

Lynn de Silva: "Diyalog hiçbir şekilde kişinin kendi inancına bağlılığına ve sadakatine zarar vermez. Aksine o kişinin kendi inancına bağlılığını geliştirir ve pekiştirir. Diyalog, dinlerin birleştirilmesine yönelik bir hareket olmayıp aksine ona karşı bir kalkandır. Çünkü diyalog sürecinde katılımcılar birbirlerini daha yakından tanıyarak birbirlerinin dinsel gelenekleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olurlar. Diyalog kişilere manevi bir yaşam için daha geniş bir perspektif sunarak onları tek düzelikten kurtaran yaratıcı bir karşılıklı etkileşimdir. Diyalog bir tarafın diğer taraf hakkındaki olumsuz tutu-

munu ortadan kaldırmak için son derece gerekli bir eylemdir."[71]

D. Aydüz: "O halde diyalog her şeyden önce; içerde diyalog ve dinlerarası, kültürlerarası diyalog, insanlara, kültürlere, dinlere kendi kendilerini tanımlama, kendi kendilerini tanıtma ve kendi kendilerini bildirme anlamına geliyor ve bu yönüyle de iyidir, kesinlikle teşvik edilmelidir.... Dinlerarası diyalog; dinleri birleştirme veya bir potada eritip 'yeni bir din' üretme teşebbüsü değildir. Dinlerarası diyalog; tüm farklılıkları koruyarak herhangi bir zorlamaya girmeden hoşgörü ve anlayış içinde ortak meseleleri konuşma, müzakere etme ve işbirliği yolları arama gayretidir."[72]

Dinlerarası diyalog amacı tanımlandığı gibi ise, müslüman diyalogcular niçin İslâm'ı, aşağıda vereceğimiz örneklerde olduğu gibi ters-yüz ederek diğer din mensuplarına tanıtıyorlar?

Dinlerarası diyologçuların diyalog için biçtikleri ulvî gaye, tanışma, dinleri tanıtma ve dünya barışını tesisi vs. vs.... Çok güzel.

Bu ulvî gayeye, ister bir dinin mensubu olsun, ister ateist olsun kim karşı çıkabilir ki! Karşı çıkmak şöyle dursun destekler. İşte bu nedenle Vatikan'ın Türkiye İlâhiyat Fakülteleri çevreleriyle yaptığı ilk diyalog toplantılarına ben de katılmıştım.

Hatta müslümanlar olarak bizim de bir katkımız olsun diye *İslâmî Araştırmalar Dergisi*'nin desteğiyle Ankara'da 1994 yılında bir dinlerarası diyalog toplantısı da ben tertip et-

[71] Paton ((D.R.), *Breaking Barriers,* Nairobi, 1975, Geneva, WCC, 1972, s. 73.
[72] Aydüz (D.), Tarih Boyunca Dinlerarası Diyalog, İzmir, 2005, s. 20-21.

mek istedim. Toplantının düzenlemesiyle ilgili son aşamaya geldiğimiz günlerde fakülteye Vatikan'dan Christian Troll geldi. O'na toplantının programını gösterdim. Troll böyle bir diyalog toplantısının olamayacağını söyledi. Bunun yerine siz Türkiye'deki hıristiyanları toplayın onlar size kendilerini anlatsınlar dedi. Ben de bu diyalog olmaz, monolog olur şeklinde bir cevap verdim.

İtiraz ettiği programımız kısaca şöyleydi:

Kur'an - İncil
Hz.Muhammed – Hz. İsa
Müslüman – Hıristiyan
Bugünkü İslâm ve Hıristiyan Dünyası.

Gerek Türkiye'den ve gerekse Avrupa ve Amerika'dan çeşitli hıristiyan kuruluşları ve temsilcileri toplantıya katılacaklarını bildirmişlerdi. İstanbul'daki American Board hariç, Troll ile görüşmemizden hemen sonraki hafta içinde hıristiyan kuruluşlardan gelecek katılımcılar özür beyan ederek toplantıya katılamayacaklarını bildirdiler.

Troll, böyle konuların Ortaçağ'daki tartışmaları gündeme getireceği, dilayog yerine kargaşa çıkacağı gerekçesiyle itiraz etmişti. Ben de kendisine, hıristiyan konularını hıristiyanların ve İslâmî konuların da müslümanların işlemelerini istediğimizden, toplantının akademik nitelikli olacağından, düşündüğü kargaşa ve nizanın olmayacağını ifade ettim. Fakat neticede toplantıyı iptal etmek zorunda kaldık.

Bu olay ve aşağıda anlatacağım daha önceki başka bir olay bende diyaloğun amacı hakkında şüphe ve tereddüt uyandırdı.

1989 yılında Roma'da katıldığım bir diyalog toplantısından sonra toplantıyı tanıtıcı kısa bir makale yazmıştım. Makalede diyalog yapan ve yapacak müslümanların Hıristiyanlığı iyi bilmeleri hususuna işaret ettim. Bunun bir misyonerlik hareketine dönüşmemesi için Avrupa'daki ve Türkiye'deki özellikle gençlerimize hem İslâm'ı, hem de Hıristiyanlığı iyi tanıtmamız gerektiğini vurgulamıştım.

Makalenin yayımından yaklaşık iki hafta sonra o zaman A. Ü. Rektörü olan Necdet Serin telefonla beni arayarak görüşmek istediğini belirtti. Makamına gittiğimde Rektör: Sabahtan Vatikan Büyükelçisi Sergio Sebastian Bey beni telefonla aradı. Bir makale yazdığını ve diyalogun ruhuna aykırı şeyler söylediğini bildirdi, dedi.

Bir makale yazdım. Ancak diyalogla ilgili olumsuz bir şey yazmadım dedim. İstersen Sebastian Bey ile bir görüş dedi. Görüştüm ve ona bu makalede diyalog ruhuna aykırı ne bulduğunu sordum.

Bu olaylar kuşkularımı artırınca, II. Vatikan Konsili'nin dinlerarası diyalog ile ilgili kararlarını ve dökümanlarını okumaya karar verdim. Diyalog için sıkça atıfta bulunulan Lumen Gentium ile Nostra Aetate (Kilisenin hıristiyan olmayan dinlerle ilişkisi hakkında Konsil deglerasyonu) kararlar dışında, Ad Gentes (Kilisenin misyonerlik hakkındaki Konsil kararı) ve Unitatis Redintegratio (Ekümeniklik hakkında Konsil kararı) gibi diğer iki kararda da dinlerarası diyaloga ait bilgiler buldum. Örneğin Ad Gentes'in ikinci bölümünde diyalogun misyonerlik olduğu açıkça belirtiliyor. Kararı özetleyen iki Cizvit papaz J. Neuner ve J. Dupuis şöyle diyorlar: "İkinci bölüm misyonerlik çalışmasıyla ilgilidir. (10-18. çümleler) Bir yandan diyalog (11) ve yardım (charity) sunumu vasıtasıyla (12), diğer

yandan da İncil'i vazetme aracılığıyla Tanrı'nın halkını bir araya getiren İncilleştirmeyi (13-14) hıristiyan şehadeti ile sentezlemeyi amaçlamaktır. Zaten misyonerlik vasıtası olan birincisi (diyalog), ikincisine (İncilleştirmeye) götürür."[73]

Bu kısa giriş cümlelerinden sonra, esas konumuza girmek için, 1986 yılından bugüne yaklaşık 25 yıldır doğrudan veya dolaylı bir şekilde diyalog yapan Türk taraftarların bilerek veya bilmeyerek misyonerliğin amacına hizmet ettiklerini söyleyelim ve bunun kanıtlarını çeşitli kesimlerin ve kişilerin diyalog adına söylediklerinden ve yaptıklarından örneklerle ortaya koymaya çalışalım.

1. Misyonerliğe Ortak Olma

Herkesin bildiği gibi Türkiye'de dinlerarası diyalogu en çok sahiplenenler en ateşli diyalogcular Fethullah Gülen ve cemaati üyeleridir. Çünkü Fethullah Gülen, Papa II. John Paul'a 9 Şubat 1998 günü sunduğu mektubunda Papa'nın dinlerarası diyalog misyonuna yürekten katıldığını şöyle ifade ediyordu: "Pek muhterem Papa cenapları, Üç büyük dinin doğum yeri olarak bilinen toprakların dünyayı daha iyi yaşanabilir bir mekân kılma yolundaki kutsal misyonumuzu tam manasıyla bilen halkından size en içten selamlar getirdik....

Papa VI. Paul cenapları tarafından başlatılan ve devam etmekte olan Dinlerarası Diyalog İçin Papalık Konseyi (PCID) misyonunun bir parçası olmak üzere burada bulunuyoruz. Bu misyonun tahakkuk edişini görmeyi arzu ediyoruz. En aciz bir şekilde hatta biraz cüretle, bu pek kıymetli hizmetinizi icra et-

---

[73] Neuner (J.) and Dupuis (S.J.), *The Christian Faith in the Doctrinal Documents of Catholic Church,* London, Collins, 1983, s. 323.

me yolunda en mütevazi yardımlarımızı sunmak için size geldik."[74]

Gülen'in mektubunun başlangıç cümlelerinden yukarıya aktardığımız iki kısım üzerinde dikkatlice düşündüğümüzde, ortaya iki husus çıkmaktadır:

Gülen nasıl oluyor da Papa nezninde üç dinin doğduğu yerlerin ve halklarının temsilciliğini kendinde görebiliyor? Üç din, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm sırasıyla Mısır-Sina'da, Kudüs'te ve Mekke-Medine'de doğmuştur. Bugün buralarda çeşitli halklar ve devletler vardır. Siyaseten ve hukuken Gülen bu yerleri ve halklarını nasıl temsil edebilir? Öte yandan bu yerlerin halkı din bakımından yahudi, hıristiyan ve müslümandır. Gülen, hadi diyelim İslâm'ı temsil edebilir ama, Yahudiliği ve Hıristiyanlığı nasıl temsil edebilir? Bu konu hakkında daha fazla durmadan bizim için çok daha önemli olan ikinci hususa geçelim.

Gülen ikinci paragraftaki cümeleleriyle Papalık Konseyi'nin Dinlerarası Diyalog misyonunun bir parçası olmayı, buna hizmet etmeyi istiyor ve bunların gerçekleşmesini arzu ediyor. Gülen, birinci paragrafta kendi hizmet ve vazifesini "Kutsal misyonumuz" diyerek misyon olarak nitelediği gibi, ikinci paragrafta da dinlerarası diyalogu da misyon olarak niteliyor.

Misyon kelimesini Gülen'in kasıtlı olarak seçip seçmediğini bilemiyoruz; ancak Papalık nezdinde "misyon" kelimesinin özel bir anlamı vardır ki, bu insanlara Hıristiyanlığı tebliğ etmektir; misyonerlik ve misyoner kelimeleri de zaten aynı kelimeden gelir. Nitekim II. Vatikan Konsili'nin misyonerlikle ilgili Ad Gentes Divinitus adlı kararında misyon şöyle ta-

[74] *Zaman*, "Dünya Barışı İçin" adlı M.Erişen ve M.Ermek'in haberi, 10 Şubat 1998.

nımlanıyor: "Kilise tarafından gönderilen İncil öğreticilerinin yükümlülükleri ve bütün dünyaya giderek İncil'i vazetme vazifesini yüklenerek henüz Mesih'e inanmamış halklar arasında Kilise'yi yerleştirmeleri, genel olarak misyon diye adlandırılır."[75]

Dinlerarası diyalog, hem yukarıda sözünü ettiğimiz Ad Gentes'te hem de Gülen'in mektubunu sunduğu Papa II. John Paul'un çeşitli vesilelerle yaptığı açıklamalarında ve deklarasyonlarında da açıkça diyalog ve misyon, "misyonerlik" olarak tanımlanmaktadır. Gülen'in hizmet etmek istediği diyaloğu ve misyonu, II. John Paul, "Redemptoris Misso" başlıklı genelgesinde şöyle tanımlıyor:

"Dinlerarası diyalog Kilise'nin bütün insanları Kilise'ye döndürme amaçlı misoynunun bir parçasıdır.... ...esasen misyonla ve misyonun şekilleriyle diyalog arasında özel bir bağ vardır. Bu misyon aslında Mesih'i ve İncil'i bilmeyenlere ve diğer dinlere mensup olanlara yöneliktir..... ... kurtuluşun Mesih'ten geldiği ve diyaloğun evangelizasyondan (incilleştirme) ayrılmadığı gerçeği gözardı edilmemiştir. ... Diyalog, Kilise'nin kurtuluşun tabiî yolu olduğu inancıyla yönlendirilmeli ve ikmâl edilmelidir. ...Diyalog Tanrı'nın Krallığı'a doğru bir yoldur ve bunun süresini ve mevsimini sadece Baba bilse de, mutlaka sonuç verecektir."[76]

En yetkili ağızdan dinlerarası diyalog gerçek amacıyla böyle tanımlanıyor. O halde Gülen'in diyaloğa ortak olmasının ne anlama geldiğini siz düşünün.

---

[75] Flannery (A.), Vatican Concil II, The Conciliar and Post Consiliar Documents, Dublin, 1981, s. 819.

[76] Papa II. John Paul: *Redemptoris Missio,* Vatican, Roma, 1991, s. 55-57.

2. İslâm ve Hıristiyanlığı, Hz. Meryem'i Hz. Muhammed ile Nikâhlayarak Birleştirme

Kur'an'dan İdrake Yansıyanlar adlı eserinde Gülen, Meryem sûresinin 17. âyetinin meâlini kendi ifadesiyle şöyle verir: "Sonra, insanlardan gizlenmek için bir perde germişti. Ruhumuzu göndermiştik de ona tam bir insan olarak görünmüştü" ve şu yorumunu ilâve eder: "Acaba ne idi bu ruh? Hemen büyük çoğunluğu itibariyle bütün tefsirler, âyeti kerimede: '... ruhumuzu gönderdik...' diye belirtilen ruhun Cebrail (a.s.) olduğunu ifade etmektedirler. Ne var ki, burada Kur'an "ruh" tabirini kullanıyor; ruhun tayininde ise ihtilâf vardır. İhtimalin sınırları ise ihtilâfın çerçevesini aşkındır; hatta Efendimizin ruhunu içine alacak kadar da geniştir. Evet bu da muhtemeldir; zira Hz. Meryem çok afîfe ve nezihe bir kadındı. Bu itibarla da gözlerinin içine başka bir hayal girmemişti ve girmemeliydi de. Ona sadece kendisine helâl olan biri bakmalıydı. O da olsa olsa Efendimiz olabilirdi; zira o bir münasebetle Hz. Meryem'in kendisiyle nikâhlandığına işaret buyuruyordu. Bu açıdan da "Ruh"un Efendimizin ruhu olabileceği de ihtimal dahilindedir..."[77]

Her ne kadar Gülen cümlesinin sonunda bu konuda başka kanıtlar bulunmadan bunun katiyet ifade etmeyeceğini belirtiyorsa da, söz konusu âyeti böyle yorumladıktan sonra geriye ne kalıyor ki? Gülen, kendi yorumuna Hz. Peygamberi de ortak ederek, "O .... Hz. Meryem'in kendisiyle nikâhlandığına işaret buyuruyordu" diyor. Hz. Peygamber'in "işareti" *Kenzu'l-Ummal'*daki bir rivâyettir. Bu rivâyet gerçek bir hadis bile olsa, Hz. Peygamber'in Meryem ile nikâhının ve zevceleş-

[77] Gülen (F.), *Kur'an'dan İdrake Yansıyanlar*, İstanbul, 2000, s. 247-248.

mesinin Âhiret'te, Cennet'te olacağını belirtiyor.[78] Gülen'in bu akıl ve mantık dışı yorumlarıyla Hz. İsa'nın annesinin, Hz. Meryem ve babasının –hâşâ– Hz. Muhammed olarak bu dünyada olmuş bir nikâhlanma gibi anlatmasının, dinlerarası diyalog çerçevesinde Hıristiyanlığı ve İslâmı "evlendirmeye" yönelik bir girişimden başka ne gibi bir değeri olabilir?

Gülen'in diyalog için Hz. İsa'ya anlattığımız özel ilgisini, cemaatin bir başka üyesi ve Aksiyon Dergisi'nin editörü İ. Karayeğen de sözleriyle doğrulamaktadır. Söz konusu derginin 470 nolu özel sayısında "İnsanlık O'nu Bekliyor: Hz. İsa" başlıklı bir kapak dosyası hazırlamıştır. Editör şöyle yazıyor: "Müslümanlık ile Hıristiyanlık sanılanın aksine Mûseviliğe nisbeten birbirine daha yakındır. Buradaki ortak payda Hazreti İsa (a.s.)'dır. Hz. İsa bizim de peygamberimizdir ve aynı zamanda Hz. Meryem, Kur'an'da bir sûrenin de adıdır. Bunlar müşterek çizginin en büyük delilidir. Müdakkik araştırmacılar, teslis inancını terk eden samimi İsevîler ile İslâm Dini arasındaki mesafenin kısaldığını görmektedirler."[79]

Görüldüğü gibi Gülen ve cemaatinin hıristiyanlarla özel ilişkilerini Hz. İsa'nın da müslümanların peygamberi olduğu inancıyla Hz. İsa üzerinden kuruyorlar. Peki Hz. Musa, müslümanların inandığı bir peygamber değil mi? Eğer ilişkiler böy-

---

[78] Bu nikâhlanma olayına eserin 146 nolu dipnotu ile Gülen, Ali el-Muttakî'nin *"Kenzu'l-Ummal"* (11/424) adlı eserinden dayanak gösteriyor. Ancak rivâyetin metnini vermiyor. Orada Hz. Peygamber'e isnad edilen söz şudur: "Sa'd İbn Cünade'den, Allah Resûlü dedi: Cennet'te Allah beni İmrân kızı Meryem, Firavun'un hanımı ve Musa'nın kız kardeşi ile evlendirecek..." Bu rivâyet farklı ravilerden az çok farklılıklarla Taberânî: *Mu'cemu'l-Kebîr,* VI, 52, no: 5485; Heysemî: *Mecmu'a,* IX, 128, gibi diğer kaynaklarda da geçmektedir. Ancak rivâyet sahih hadislerin kaynağı *Kütüb-i Sitte*'de yoktur.

[79] Karayeğen (İ.), "10 Yıldır Doğru Adrestesiniz", *Aksiyon Özel Sayı,* No: 470, 5 Aralık 2003, s. 5.

lece peygamberler üzerinden kurulacaksa niçin Hz. Musa'nın müntesipleri Mûseviler müslümanlara hıristiyanlardan daha uzak oluyor? Görüldüğü gibi hıristiyanlarla ilişkilerini meşrulaştırmak için Gülen ve cemaati çok basit, basit olduğu kadar da eksik bir mantık oyunuyla temellendiriyorlar.

Gülen ve cemaatinin diyalog yaptığı hıristiyanlar teslis inancını terk etmiş, kendi tabirleriyle "İsevîler" midir? Çünkü Hz. İsa, teslisçi değil, tevhidçiydi bize göre. Gülen'in ziyaret ettiği, meşhur mektubunu sunduğu ve mektubunda "diyaloğunuzun bir parçası olacağız" dediği Papa II. John Paul teslisi terk etmiş bir İsevî miydi?

Diyalog için bu tür tutarsız gerekçelere ne gerek görülüyor ki! Vatikan bizi diyaloğa davet etmiştir; biz de katılıyoruz demek kafi değil mi?

3. Hz. Muhammed'siz Bir İslâm'a Doğru

Gülen ve cemaatinden bazıları dinlerarası diyalog görüşmelerinde Hz. Muhammed'in Resûl olduğundan bahsetmeyi gerekli ve uygun görmüyorlar:

"Bazıları üç dinden herhangi bir dine inanmak yeterlidir. Mühim olan kelime-i tevhid inancıdır. Hz. Muhammed'i kabul ve tasdik etmek ise şart olmayıp bir kemal mertebesidir" diyor. Bazıları da "Ehl-i kitap ile amentüde ittifak halindeyiz" iddiasında bulunuyor. (Ahmet Şahin, *Zaman* 17.04.2000)

Nitekim, Fethullah Gülen de şöyle diyor: "Kur'an-ı Kerim, kitap ehline çağrıda bulunurken, "Ey kitap ehli! Aramızda müşterek olan bir kelimeye gelin." Nedir o kelime? "Allah'tan başkasına ibadet yapmayalım." Allah'a kul olan başkasına kul olmaktan kurtulur. İşte gelin, sizinle bu mevzu üzerinde birleşip bütünleşelim. Kur'an devamla, "Allah'ı bırakıp da, bazıla-

rımız bazılarımızı Rab edinmesin" diyor. Dikkat edin, bu mesajda, Muhammedün Rasûlullah yok." (*Hoşgörü ve Diyalog İklimi.* s. 241.)

"Fasıldan Fasıla" kitabında da, "Herkes kelime-i tevhidi esas alarak çevresine bakışını yeniden gözden geçirmeli ve ıslah etmelidir. Hatta kelime-i tevhidin ikinci bölümünü, yani 'Muhammed Allah'ın resûlüdür' kısmını söylemeksizin sadece ilk kısmını ikrar eden kimselere rahmet ve merhamet bakışıyla bakmalıdır..." demektedirler. *(Küresel Barışa Doğru,* 131)"[80]

Gülen ve yandaşları, hıristiyanlarla veya başka din mensuplarıyla İslâm adına diyalog yapmada, Kelime-i Tevhid'i kısaltarak, Muhammed'in son peygamber ve nebi olduğunu gündeme getirmek istemiyorlar. Eğer yaptıkları dinlerarası diyalog ise ve İslâm üzerinden bu diyaloğu yapılıyorsa, Hz. Muhammed'siz İslâm, İslâm olur mu? Kelime-i Tevhid'den Hz. Muhammed kelimesini çıkarmak, sadece Gülenciler'e mahsus değildir; belki de onun etkisiyle aşağıda göreceğimiz gibi bazı kurum ve kişiler de aynı şeyi yapıyorlar.

Şimdi de, Gülen cemaati mensupları ile bu cemaatin faaliyetlerine sürekli iştirak eden kimselerden örnek verelim.

4. Ilımlı İslâm İçin Çalışma

Gülen cemaatinin en önemli akademik kurumu olan Fatih Üniversitesi'nin Amerikan Kültürü ve Edebiyatı ile İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümleri, 2006 yılında düzenledikleri bir uluslar arası konferans için TÜBİTAK'tan mâlî katkı isteme gerekçesinde şu ifadelere yer veriyorlar: "Aslında, Avrupa ve

[80] Oruç (M.), *Dinlerarası Diyalog Tuzağı ve Dinde Reform,* 3. baskı, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, tz. s. 30-31.

Asya'nın arasında, karşısında ve ötesindeki Türkiye (ve özellikle İstanbul), ılımlı İslâmi eğitim misyonu ve ulusal sınırları aşan gelecek görüşü ile Fatih Üniversitesi ve Amerikan Kültürü ve Edebiyatı ile İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümlerini oluşturan uluslar arası eğitim kadrosu bu görev için çok uygundur." (Bkz. Belge 1).

5. Papa Olmak Bile Cemaat Onayından Geçiyor

Nuriye Akman'ın cemaate bağlı Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı başkan yardımcısı ve Kültürlerarası Diyalog Platformu Genel Sekreteri Cemal Uşşak ile yaptığı ve 9.12.2006 tarihinde *Zaman* gazetesinde "Kardinal Ratzinger Türkiye'de Papa Oldu" başlığıyla yayımlanan söyleşinin takdim cümlesinde N. Akman, Uşşak için şöyle diyor: "XVI. Benediktus'un seçildikten sonra değil, Türkiye'ye geldikten sonra gerçek Papa olduğuna inanıyor." Bu inancını Uşşak da, Akman'ın bir sorusuna verdiği cevabında şöyle ifade ediyor: "Kendisi buraya gelinceye kadar Papa olmamıştı henüz. Hâlâ kardinal Ratzinger'di, bir felsefe veya teoloji fakültesinde öğretim üyesi sıfatıyla duruyordu. Ama taç giyen baş akıllanır. Bana göre Türkiye ziyareti ile birlikte Papa olmaya başladı."[81]

Görüldüğü gibi Papa XVI. Benedikt'in Papalık onayı Uşşak'tan geçiyor. Keşke Uşşak Papa'nın niçin Türkiye ziyareti ile gerçek Papa olduğunun gerekçesini de açıklamış olsaydı da bize soru sordurma zahmeti vermeseydi.

Uşşak, biz de dinlerarası diyaloğun ve misyonun ortağıyız diyerek XVI. Benedikt Türkiye'ye gelmekle bizim de onayımızı aldı ve gerçek Papa oldu mu demek istiyor? Yoksa Uş-

[81] *Zaman On Line*, 9.12.2006, N.Akman: "Kardinal Ratzinger Türkiye'de Papa Oldu."

şak, Türkiye'yi geçmişini veya geleceğini düşünerek bir Hıristiyan ülkesi gibi görüyor da, ziyaretiyle Papa Türkiye'nin de papası mı oldu demek istiyor. Bu ve benzeri soruları çoğaltabiliriz; ancak cevabını biz değil Uşşak verebilir.

6. Hz. Muhammed'in Ümmetliğini Bırakıp Hz. İsa'nın Ümmeti Olmaya Yönelme

Dinlerarası Diyalog hareketine dahil olduktan bu yana Gülen cemaatı kadar A. Oktar (Adnan Hoca) cemaati de son zamanlarda bir biçimde Hz. İsa, Hz. Meryem ve Kıyamet ile ilgili çok sayıda eserler telif veya tercüme ettiler. Elbette bunlar yapılabilir; bizim şikâyetimiz bunları sayıca çokluğuyla ilgili değildir. İçerikleriyle ilgilidir.

Nuzûl-i İsâ (Hz. İsa'nın tekrar dünyaya dönüşü) ile ilgili söylemleri, hıristiyanlarınkine benziyor. Hıristiyan dünyada gün geçmez ki hıristiyanlar "İsa geldi", "İsa görüldü" gibi çığırtkanlık yapmasın. Diyalog ile birlikte bu cemaatlerin ezberlerinde ve söylemlerinde de benzer şeylere sıkça raslıyoruz. Kaldı ki "Nuzûl-i İsa" ihtilâflı bir meseledir.[82]

Daha önce sözünü ettiğimiz *Aksiyon* dergisinin özel sayısına kısa bir makale yazan Suat Yıldırım –ki kendisine saygı ve hürmetim var– şöyle diyor: "... Müslüman ve hıristiyan ümmetlerinin, Hz. İsa'nın şahsiyeti etrafında bütünleşerek, hem kendilerini, hem de bütün insanlığı kurtarmaya yönelmeleri, hepimizin ideali olmalıdır. Bunun bazı emareleri de görünmektedir."[83]

---

[82] Hz. İsâ'nın dönüşüyle ilgili gösterilen âyetlerin yorumunda, meşhur tefsirci el-Kurtubi'ye göre, Sahabe ve Tâbiûn devrinde yorum ihtilâfı çıkmıştır. Bkz. El-Kurtubî: *el-Câmi'u li'l-Ahkâmi'l-Kur'ân,* Kelime, 1934, c. 16, s. 105.

[83] Yıldırım (S.), "Salât ve Selâm Hz. İsa İçin", *Aksiyon,* sayı 470, 8 Aralık 2003, s. 45.

Konferans Gerekçesi ve Değişebilir Bütçe

1. Tanım ve amaç:

Disiplin ötesi ve Amerikan Çalışmaları hakkındaki bir konferans evrensel veya uluslararası bağlamda Amerikan Çalışmaları sorununa cesur ve yegâne bir yaklaşım olacaktır. Bir disiplin olarak Amerikan Çalışmaları hem politik hem de kültürel açıdan Amerika Birleşik Devletleri sınırlarının ötesine geçmiştir, ve bir disiplinden çok disiplinler arası ve çok disiplinli güçlü bir vurgu ile bir method haline gelmeye devam etmektedir - - amaç, kısmen, kendisini Amerikan olağanüstücülüğünün hayaletinden uzaklaştırmak, fakat içeride büyüyen çoğulculuk sınıfına daha büyük bir güç ve belirginlik ile hitap etmektir. Bu yeni müfredat ve (disiplinler arası / çok disiplinli) yaklaşımın Amerika Birleşik Devletleri dışındaki Amerikan Çalışmaları bölümleri tarafından nasıl benimsenebileceği - - ya da benimsenmesi gerektiği - - ve bilgi ve pedagoji olarak disiplinler arasında, karşısında ve ötesinde olan disiplin ötesi konferansta değinilecek hususlar olacaktır.

Amaç daha tarafsız bir alanda Amerikan Çalışmaları için ortak bir saha aramaktır. Aslında, Avrupa ve Asya'nın arasında, karşısında ve ötesindeki Türkiye (ve özellikle İstanbul), ılımlı İslami eğitim misyonu ve ulusal sınırları aşan gelecek görüşü ile Fatih Üniversitesi, ve Amerikan Kültürü ve Edebiyatı ile İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümlerini oluşturan uluslararası eğitim kadrosu bu görev için çok uygundur. Böyle bir konferansın Fatih Üniversitesi'ne sağlayacağı yararlar arasında dünya çapındaki diğer Amerikan Çalışmaları bilginlerine, özellikle Türkiye içindekilere, bir sempozyum havası içinde bir araya gelme ve fikir alışverişi yapma şansı sağlayacaktır.

2. Hedef Uluslararası bir Konferans:

Amaç uluslararası bir konferans düzenleyebilmektir. Bu hedef doğrultusunda Amerikan Çalışmaları alanında ün sahibi üç temel konuşmacı konferansımıza katılacaktır: Profesör Bernard Mergen, Profesör Susan Curtis, ve Profesör Guenter Lenz.

3. Önerilen Program:

25 Mayıs: Akşam Açılış Oturumu: Bernard Mergen, "Amerikan Çalışmaları ve Uluslararası bağlamda Amerika'nın Anlamı"

26 Mayıs: Müşterek Oturumlar

Akşam Oturumu : Susan Curtis, "Disiplinler Arasıcılık ve Amerikan Çalışmaları"

27 Mayıs: Müşterek Oturumla

Dergi Düzenleme Komitesi, Prof. Metin Boşnak, Tılsım: Disiplin Ötesi Çalışmalar Dergisi,

Akşam Oturumu: Guenter Lenz, "Disiplin Ötesi and Amerikan Çalışmaları"

28 Mayıs: Kültürel Olaylar / Tarihi Geziler: "İstanbul: Ortada ve Arada"

S. Yıldırım'ın bu sözlerine –bu iş gönül işi değil ama– benim gönlüm razı değildir. Kendisinin de belirttiği gibi mutlak risaletin sahibi Hz. Muhammed ise ve henüz Hz. İsa da ortada yoksa, niçin S.Yıldırım müslümanları Hz. İsa arkasında saf tutmaya davet ediyor da Hıristiyanları Hz. Muhammed etrafında toplanmaya çağırmıyor? Yoksa Hz. Muhammed'in risaleti insanlığın kurtuluşuna kâfi değil midir?

S. Yıldırım'ın sözleri ve tavrı sadece ve sadece misyonerlerin işine yarayabilir; şöyle ki onun sözleri misyonerler tarafından müslümanların hıristiyanlaştırılması için en iyi psikolojik bir zemin oluşturmaktadır. Misyonerler "Müslümanlar! Bakınız sizin büyükleriniz sizi Hz. İsa etrafında bütünleşmeye davet ediyor" deseler –diyenler de var– buna hangi Müslümanın gönlü razı olabilir?

7. Oryantalistlerin ve Misyonerlerin Kur'an Hakkındaki Görüşlerine Onay Verme

S. Yıldırım'ın yaptığı bizce en tehlikeli şey, *"Kur'an-ı Hakim ve Açıklamalı Meâl"* adlı F.Gülen'in isteğiyle hazırladığını söylediği çalışmasında bir çok âyetin sonuna, Kitâb-ı Mukaddes cümleleri ile aynı anlamlarda oldukları iddiası ile referansta bulunmasıdır. Söz konusu meâl şu üç noktadan bize göre oldukça sakıncalıdır:

a) Bilimsel Değildir: Kutsal kitaptan not düştüğü cümlelerin çoğunluğunun, Kur'an âyetleri ile ya anlam bakımından uzaktan-yakından hiç ilişkisi yoktur, ya da sadece benzer kelimeler ve olayları ihtiva etmektedir. Bu son açıdan, bazı benzerlikler olsa da, Kur'an âyetleri ile kutsal metin cümleleri farklı amaçları dile getirmektedir.

Konuyu açıklama bakımından bir çok örnekten bir tanesini aktaralım:

Yıldırım'ın Bakara Suresi 62. âyet için verdiği meâl şöyle: "İman edenler, yahudiler, hıristiyanlar, sâbiîler... Her kim Alllah'a ve âhiret gününe (gerçtekten) iman eder ve amel-i salih işlerse, elbette onların Rableri yanında mükâfatları vardır. Onlar için herhangi bir korku olmadığı gibi kendilerini üzecek bir şeyle de karşılaşmazlar. (KM, Matta 2.23; Resûllerin İşleri, 2, 22)[84]

Şimdi de ilişki kurulan Kitâb-ı mukaddes cümlelerini aktaralım:

Matta 2:23:

"Oraya varınca Nasıra denen kente yerleşti. Bu, peygamberler aracılığıyla bildirilen, 'O'na Nasıralı denecektir' sözü yerine gelsin diye oldu."[85]

Resûllerin İşleri 2:22:

"Ey İşrailliler, şu sözleri dinleyin: Bildiğiniz gibi Nasıralı İsâ, Tanrı'nın, kendisi aracılığıyla aranızda yaptığı mucizeler, harikalar ve belirtilerle kimliği kanıtlanmış bir kişidir."[86]

Bakara 62. âyet ile İncil'deki bu sözler arasında anlamca ve konuca bir benzerlik var mı? Matta 2:23'de 22'nin devamı olarak bebek Hz. İsâ'nın Meryem ve Yusuf tarafından Nasıra'ya getirilişi anlatılıyor. Resûllerin İşleri 2:22'de ise, İsrailliler'in, Hz. İsâ'ya inanmaları için bir çağırıdan söz ediliyor.

---

[84] Yıldırım (S), *Kur'ân-ı Hakim ve Açıklamalı Meâli,* İstanbul, 2002, s. 9.
[85] *Kutsal Kitap,* Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2001, s. 1193.
[86] *Kutsal Kitap,* s. 1374.

b) Oryantalistlerin Kur'an'ın Kaynağı Hakkındaki Görüşlerinin Tasdiki: Bilindiği gibi bir çok yahudi ve hıristiyan asıllı oryantalistler asırlardır Hz. Muhammed'e sahte peygamber olarak bakmaktadırlar. Kur'an'ı Hz. Peygamber'in kendisinin yazdığını iddia etmektedirler; hâlâ da böyledir.[87] Hz. Peygamber'in Kur'an'ı Tevrat ve İncil'den çalıntı yaparak yazdığını söylerler. Yıldırım asla böyle bir düşüncede olamaz; ancak öyle düşüncede olan hıristiyanlara iddialarını tasdikte bir koz vermiş oluyor.

c) Kutsal Kitapların Tahrif Olmadığına Kanıt Gösterme: Yıldırım'ın âyet meâllerinin altına Kutsal Kitab'a atıfta bulunması, Kur'an-ı Kerim'in bu kitap hakkındaki tahrif ve tebdil edilmiştir gerçeğine gölge düşürmektedir. Çünkü bu gerçeğe karşı hıristiyanlar ve misyonerler şiddetle itiraz ediyorlar. Kutsal kitapta tahrif yok diyorlar. Yıldırım böyle bir meâl hazırlamakla sanki hıristiyanların iddialarını tasdik etmiş görünüyor.

Bütün bunlar bir arada düşünüldüğünde Yıldırım'ın bu meâli ile Kutsal Kitapların nesh olmadığı, tahrif olmadığı, hatta Kur'ân'daki âyetlerin Tevrat ve İncil'den alınma olduğu şeklindeki hıristiyan-yahudi iddiaları doğrulanmış oluyor.

Hıristiyanlar ve yahudiler kendi yaptıkları Kutsal Kitap çevirilerine, Kur'ân'dan referanslar veriyorlar mı? Fakat S. Yıldırım'ın yaptığını, ondan önce onlar yapıyorlardı. Muhtemelen Yıldırım onları taklit etmiş de olabilir. Ancak onlar bu-

[87] Batı'da Kur'an hakkında en son çıkan kitaplardan birisi olan *"The Cambridge Companion to the Qur'ân"* (Cambridge University Press, 2006) adlı eserde, H. Motzki "Alternatif Accounts of the Qur'ân's Formation" adlı makalesinde, "Kur'an'ın yazarı Muhammet'tir" demektedir, bkz. s. 59.

nu Tevrat veya İncil tercümelerinde değil, ayrı çalışmalarla yapmışlardır ve yapmaktadırlar.

Bunlardan ilki, D. Masson'un "Kur'ân ve Yahudi-Hıristiyan Vahyi" adlı çalışmasıdır.[88] Yazar, çeşitli dinî konularda Tevrat ve İncil'den yaptığı alıntılarla ilgili gördüğü Kur'ân âyetlerini bir araya getiriyor. Çoğu zaman da bunları âyetlerin anlam bütünlüğü, esbab-ı nüzülû ve siyak-sebakı hesaba katmadan yapıyor. Başka bir örnek, misyoner D. Wickwire'ın çalışmalarıdır; Kitab-ı Mukaddes'in tahrif edilmediğini ispat için, o da Kur'an âyetlerinden seçmeler yaparak Kitab-ı Mukaddes cümleleriyle bir araya getirmiştir.[89]

8. Kelime-i Tevhid'den Muhammed İsmini Çıkarma

Her ne kadar kelâmî açıdan, Kelime-i tevhid: "Lâ ilâhe illâllah" demekse de, İslâm'ı öğretirken, buna her zaman "Muhammedun resulullah" cümlesi de eklenir. Geleneksel olarak Kelime-i tevhid böyle öğretilir. Geçmişte İslâm devletlerinin bayraklarında, paralarında Kelime-i tevhid yer aldığından "Allah'dan başka tanrı yoktur" sözü "Muhammed Allah'ın elçisidir" sözü ile beraber verilirdi. Kelime-i tevhid denince de bildiğimiz ifade anlaşılır.

Daha önce işaret ettiğimiz gibi Hz. Muhammed'siz bir İslâm anlayışına öncülük eden Gülencilerin etkisiyle, gerek dinlerarası diyaloğa katılma gerekse AB'ye tam üye olma istemiyle 2002 yılında Milli Eğitim Bakanlığının komisyon tarafından hazırlanan İlköğretim 5. sınıf "Din Kültürü ve Ahlâk

---

[88] Mason (D.), *Le Coran et la Revelation Judeo-Chretienne,* 2 cilt, Paris, 1958.

[89] Wickwire (D.), *Yahudi, Hıristiyan ve İslâm Kaynaklarına Göre Kutsal Kitabın Değişmezliği,* İstanbul 1999; A.g.y.: İlahiyata Ait Bir Kaynak Kitap (Henüz basılmamıştır)

Bilgisi" ders kitabında da Kelime-i tevhid'ten "Muhammedun Resulullah" ibaresi çıkartılmıştır.[90] Oysa ki daha önceki yıllarda yazılan ders kitaplarında Kelime-i Tevhid tam olarak veriliyordu.

9. Âyetlerden ve Hadislerden Hıristiyan ve Yahudileri İşaret Eden Olumsuz Kelimelerin Çıkartılması

Yine Milli Eğitim Bakanlığının aynı ders kitabında Kur'an'dan ve Sünnet'ten dua örnekleri olarak verilen âyetlerden ve hadislerden Hıristiyanlara ve Yahudilere işaret eden olumsuz ifâdeler çıkartılmıştır.

Bir-iki örnek verelim: Fatiha suresi 6. âyete kadar tam veriliyor; esas dua olan 6. âyet yarıda kesiliyor, böylece "... gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil" ifadesine yer verilmiyor.[91] Oysa dediğimiz gibi, Fatiha'nın esas dua ifade eden âyeti bu âyettir. Âyetin bu kısmının atlanılması Yahudi ve Hıristiyanlardan söz etmesindendir; çünkü bütün tefsirlerde "Gazaba uğrayanların ve sapanların" yahudiler ve hıristiyanlar olduğu belirtilir.

Başka bir örnek, Bakara Suresi'nin 284. âyetidir. Âyetin dua kısmının baş tarafı alınıyor, son kısmı olan "Kâfir kavimlere karşı bize yardım et" cümlesi alınmıyor.[92] Çünkü atlanılan kısımda Üzeyir'e Allah diyen bazı yahudileri ve Allah üçten birisidir diyen yani teslise inanan hıristiyanları, Allah, kâfirler olarak nitelemiştir.[93]

---

[90] *Milli Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi,* 5, İstanbul 2002, s. 18.
[91] *A.g.e.,* s. 29.
[92] *A.g.e.,* s. 29.
[93] *A.g.e.,* s. 29.

Âyetler ve hadisler böyle kesilerek verilirken, bazı âyetlerin anlamına, tam tersine ilâveleri de yapılıyor. İbrahim sûresinin 41. âyetinin anlamı, "Ey Rabbimiz! ...Hesap görülecek günde... ana-babamı ve inananları bağışla" şeklinde veriliyor. Âyette geçen "mü'minler"sözcüğü "inananlar" olarak karşılanarak muğlaklaştırılıyor; böylece inananın nasıl ve neye inandığı dikkate alınmadan her din mensubu "mü'min" kelimesine dahil ediliyor. Oysa ki, mü'min özel bir tabir olarak sadece Allah'a doğru inancı olan demektir. Nitekim Kur'an söz konusu surenin 37. âyetinden itibaren Hz. İbrahim'in duasını veriyor; burada Allah'a dosdoğru inanan ve ibadetlerini eda eden kişiler söz konusudur.

Kitabın danışma kurulunda ismi geçen bazılarıyla daha önce bu meseleyi tartıştım. Bana dedikleri: Bazen âyetleri tam değil de bir kısmını vermiyor muyuz? Bunu çeşitli konuları anlatırken hep yapıyoruz dediler. Doğru; ama burada yapılan tam o değil; âyetleri ve hadisleri siz dua örneği olarak veriyorsunuz tam da dua olan cümleleri ve ifadeleri çıkarıyorsunuz, dedim.

Şimdi Milli Eğitim Bakanlığından sonra Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan da bazı örnekler verelim.

Diyanet İşleri Başkanlığı da, Aralık 1999 yılından itibaren Dış İlişkiler Dairesine bağlı olarak Dinlerarası Diyalog Biriminin kurulmasıyla dinlerarası diyalog kervanına katılmıştır. Bazı Diyanet İşleri Başkanlığı mensupları ve memurları dinlerarası diyalog faaliyetlerine hizmet için bize göre yanlışlıklar yapmaktadırlar. Bir iki örnek de bunlardan verelim.

10. Riyâzu's-Salihîn'den Diyalog ve Medeniyetler İttifakı Gerekçesiyle Hadis Ayıklama

Riyâzu's-Sâlihin adlı İmâm Nevevî'nin meşhur eserinin tercümesi Başkanlık tarafından uzun suredir basılmaktaydı. Hadislere yorum eklenmiş, -bence güzel de olmuş- yeni bir basım istemiyle, Din İşleri Yüksek Kurul Uzmanlarından bazılarının inceleme raporuyla Din İşleri Yüksek Kuruluna gelen eser hakkında, uzman raporlarından birisinde bazı hadislerin eserden çıkarılması teklifi vardır ki, onlardan birisinin gerekçesi, hadisin "medeniyetler ittifakı ve dinlerarası diyalog stratejisine aykırıdır" yargısıdır.

365- وعن أبي سعيد الخُدْرِيِّ رضي الله عنه، عن النبيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وسَلَّم قال: «لا تُصاحِبْ إلاَّ مُؤْمِناً، ولا يَأْكُلْ طَعَامَكَ إلاَّ تَقِيٌّ». رواه أبو داود، والترمذي بإسناد لا بأس به.

Başkanlık diyalog ve Medeniyetler ittifakının stratejisine bir darbe vurmak için değil ilerî atkarmak tek tik hakadır.

365- Ebû Sa'îd el-Hudrî'den (ra.) Peygamber'in (as.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

Müminlerden başkasıyla arkadaş olma, yemeğini de ancak Allah'tan sakınanlar (mûttakî) yesin.

(Ebû Dâvûd, "Edeb", 16; Tirmizî, "Zühd", 56.)

366- وعن أبي هريرة رضي الله عنه أن النبيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وسَلَّم قال: «الرَّجُلُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ، فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ». رواه أبو داود. والترمذي بإسناد صحيح، وقال الترمذي: حديثٌ حسنٌ.

11. Tevhid ile Teslisi Aynîleştirmek

Diyalog süreci başladıktan bu yana gerek aktif ve gerekse pasif müslüman diyalogcular, kurum veya kişi olarak, durmadan "Aynı Tek" Allah'a inanıyoruz nakaratını tekrarlayıp duruyorlar. Bunu onlara kim öğretti: Papalık mı yoksa Kur'ân-ı Kerim mi? Ümmi bir müslüman bile bunu bilir ki bunu Kur'ân öğretmez. Kur'ân'ın öğrettiği şudur:

Maide:116 "Allah, Ey Meryem oğlu İsâ! İnsanlara: "Beni ve anamı, Allah'tan başka iki tanrı daha edinin" diye sen mi

söyledin? buyurduğu zaman, o "Hâşâ! Seni tenzîh ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz."

Mâide: 72 "Andolsun ki, Meryem oğlu Mesih, Allah'tır diyenler kesinlikle kâfir olmuşlardır. Mesih: Ey İsrâiloğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk ediniz. Kim Allah'a şirk koşarsa, Allah ona cenneti haram kılar; onun yeri ateştir ve zâlimlere yardımcılar da yoktur."

Bu âyetler apaçık dururken, hangi dinî, felsefî ve bilimsel gerekçe ile diyalogcular İslâm'ın "Tevhid"ini hıristiyanların teslisi ile aynîleştirirler, "Hepimiz Tek Allah'a inanıyoruz" diyebilirler?

Kelâm ve felsefede Allah'ın basitlik ilkesi vardır; hatta kırbaç yemişler veya engizisyona uğramış da olsalar, bu ilkeden dolayı Ortaçağ'ın Batılı bazı filozofları ve teologları "Tek Tanrı"ya inanmak üç tanrıya inanmaktan daha evladır diyerek üçlü veya üçlemeli tanrı inanışına karşı gelmişlerdir.

"Bir"in hiçbir şekilde üç, "üç"ün de bir olmadığı ve üçün içinde üç tane ayrı birin olduğu basit bir matematik bilgisiyle anlaşılır. Mantıkta ayniyet ilkesi vardır. Bu basit felsefî ve matematik zihniyete bile sahib olmadıkları anlaşılan modern müslüman diyalogcular, yukarıda zikrettiğimiz âyetlerden de mi haberdar değiller?

Bir çok putperestlik şekillerinde de insanlar Tanrı'ya inanıyorlar; burada önemli olan Tanrı'ya hangi imân ve Tanrı tasavvuruyla inanıldığıdır. Yukarıda zikrettiğimiz âyetlerde ve başka benzerlerinde de açıkça görüldüğü gibi hıristiyanların teslis tasavvuruyla inandıkları ile müslümanların tevhid tasavvuruyla inandıkları, şimdiki diyalogcu Müslümanların söyledikleri gibi, aynı ve tek tanrı olsaydı, niçin Allah teslisçi ina-

nışı küfür ve şirk olarak nitelesin ki? Şaşıran hâşâ Allah mı; yoksa Müslüman diyalogcular mı?

Tevhidi teslisin vaftiz suyuna batıran müslüman diyalogculardan ilklerinden birisi de S. H. Nasr'dır; papaz akademisyen John Hick'in dini çoğulculuğu, kendisinin geleneksel-ciliği ve dinlerin aşkın birliği adına ve burada dinlerarası diyalog adına tabiî bundan yaklaşık 20 yıl önce John Hick ile yaptığı bir diyalogta teslis inancını Allah'ın hıristiyan kullarına özel tezahürü ve tecellisi olarak temellendirmektedir. Nasr şöyle der : "Bu doktrin (teslis), tarihî olarak varolan dokümanlardan doğmamış bile olsa, bunun müslümanlara değil hıristiyanlara ilâhî olarak istendiğine inanıyorum... Tâbii olan bu doktrinin imkânına müsaade etmek için o yorum Allah'ın, iradesinin bir yönüne tekabül etmiş olması gerekir. Eğer birisi bu, binlerce yıllık korkunç bir hataydı derse, bunu ben kabul etmiyorum."[94] "Tek" olduğunu, "doğmadığını" ve "doğurtmadığını" bildiren[95] Allah'a karşı bundan daha büyük bir bühtan olabilir mi?

Allah her dine kendisini farklı akideyle tezahür ettiriyorsa, aşağıda bahsedeceğimiz Papa XVI. Benedikt'e gönderilen mektubun imzacılarından da birisi olan Nasr'a sorulmaz mı ki niçin Allah Ehl-i kitâbı Müslümanlar ile onlar arasında olması gereken "Ortak Kelime"ye davet ediyor? Eğer onlarda da aynı tek Allah'a inanıyorlarsa bu ilâhî davetin dini ve mantıksal açıklaması ne olabilir?

---

[94] Aslan (A.), *Religious Pluralism in Christian and Islamic Philosophy,* Surrey, 1998, s. 262.

[95] Kur'ân: İhlâs sûresi.

Âl-i İmrân sûresi'nin 64. âyetinde "Ortak Kelime" ile Allah'ın Ehl-i kitâba yaptığı bu daveti bile anlamamış görünen Nasr'a ve onun gibi diyalogcu müslümanlara –ki diyalog için gerekçelerinin birisi de bu âyettir– bizzat bu kelime bir cevaptır. Çünkü Allah her dine farklı bir akide veya inançla tezahür ve tecelli etmediğini beyân ediyor.

Şimdi müslüman diyalogcuların kendilerine dayanak olarak gösterdikleri ve yanlış değerlendirdikleri Âl-i İmrân sûresi'nin 64. âyetini aktaralım ve kısaca üzerinde duralım:

Allah'ın Hz. Muhammed'e (şimdi de bize) Ehl-i kitâba okumamız istediği âyet şöyledir:

"De ki: Ey Ehl-i kitâp! Bizim ve sizin aranızda ortak kelimeye geliniz! Bu, Allah'tan başkasına tapmamak, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak, Allah'tan başka bazılarınızın bazılarını rabler edinmemesi değil midir? Eğer onlar yüz çevirirlerse, bizim müslüman olduğumuza şahit olunuz deyiniz."

Allah hâşâ, bugünkü diyalogcu müslümanlar gibi şaşkın ve çelişkili olmadığı için, âyette görüldüğü gibi "Ortak Kelime"nin ne olması gerektiğini açıklayarak bunun Allah'a şirksiz ve küfürsüz bir imân, yani "Tevhid" olduğunu beyan etmiştir. Yoksa buradaki "Ortak Kelime"nin işaret ettiği ortaklık, müslüman diyalogcuların düşündüğünün, anladığının aksine, Ehl-i kitâbın bugün sahip oldukları inançları ve Tanrı tasavvurları ile Tevhid'in ortak olması değildir. Hiç şüphesiz Hz. Musa ve Hz. İsâ'nın kendilerinin tebliğ ettiği tevhidçi imân Ortak Kelime'dir; yoksa işaret ettiğimiz gibi Hz. İsâ'nın da Rab ve Tanrı olarak inanıldığı teslisin veya başka türlü inançların Ortak Kelime ile bir ortaklığı, aynîliği ve eşitliği söz konusu olamaz.

Nasr gibi, tevhidi ve teslisi aynı gören müslüman diyalogcuların sayısı hayli kabarık görünmektedir. Papa XVI. Benedikt'in Türkiye ziyaretini *Tempo* dergisi 990. sayısını "Aynı Tanrı, Yollar Farklı" başlığıyla özel sayı yapmıştır. Bu münasebetle Bekir Karlığa ve Ali Murat Yel gibi iki ilâhiyatçı akademisyenin dergiye söyledikleri cidden esef vericidir.

"Medeniyetler İttifakı ve Dinlerarası Diyalog konularındaki yetkinliğiyle dikkat çekiyor" diye tanıtılan Bekir Karlığa: "Dinlerde kast edilen aynı Allah. Fakat Hıristiyanlık'ta üçlü bir Tanrı anlayışı var. İsâ da Tanrı. Tanrı oğlu Tanrı. Baba Tanrı, oğul Tanrı ve Kutsal Ruh. Yani Cebrâil, Meryem'e üflenen ruh. Çünkü Hz. İsâ, Meryem'e üflenen ruh'tan ibarettir. Dolayısıyla burada aynı Tanrı'ya inanmıyorlar demek yanlış olur. Üçü de İbrahim'in Tanrısı. Yani tek Tanrı."[96]

Karlığa'nın bu çelişkili olduğu kadar da, yukarıda Allah'ın, Kur'ân'dan alıntıladığımız âyetlerde Hıristiyan inancını şirk ve küfür olarak nitelediği âyetlerin anlamlarına ters düşen beyânına göre, Üçlü Tanrı inancı, Tek Tanrı inancıyla aynıdır. O'na göre, öyleyse, Kur'ân'da anlatılan Tek Allah'a, haşâ, Hıristiyanlık'taki gibi Baba Tanrı'dır, Oğul Tanrı'dır (İsâ) ve Kutsal ruh Tanrı'dır demekte bir sakınca yoktur her halde! Hâşâ. Aksi takdirde İslâm tevhidiyle Hıristiyan teslisi nasıl tek ve aynı Tanrı'yı anlatabilirler ki?

Kur'ân'a göre üç dinin Tanrı inancını Hz. İbrahim'de de birleştirmek yanlıştır. Çünkü âyet apaçıktır: "İbrahim, ne yahûdi, ne de hıristiyan idi; o ancak hanîf ve müslümandı; müşriklerden de değildi" (Âl-i İmrân: 67); "De ki: Şüphesiz Rab-

[96] Tempo: Sayı 990, 23 Kasım 2006, s. 18.

bim beni doğru yola, İbrahim'in dosdoğru dinine iletti; o müşriklerden değildi" (En'âm: 161).

Bu tenkitler karşısında diyalogcuların bize yöneltebilecekleri, "Her dinin Allah'ı veya Tanrı'sı başka başka mıdır da siz bizi eleştiriyorsunuz? Dinlere göre ayrı ayrı Allah mı var?" gibi soruları ve itirazları olabilir; bunları tartışmayı daha sonraya bırakarak, diyalogcuların görüşlerini tanıtmaya devam edelim.

Tempo'nun aynı sayısından Fatih Üniversitesi sosyoloji bölümünden, "Katolik uzmanı" olarak A. Murat Yel'in de bir söyleşisi vardır; söyleşi kısa olduğu için aynen aktaralım:

"Hıristiyanların teslis yani üç Tanrı kavramı aslında sırlı bir kavramdır. Papa bile bunu açıklayamaz. Onun da bilmediği bir şey. Bir de şu örneği verirler: Elması elinize aldığınızda kaç yüzü var? Üç yüzü. Ama tek bir elmas. Bizim teslis inancımız da buna benzer derler. Aslında tek Tanrı var orada. Müslümanlar çok abartarak hıristiyanlar üç Tanrı'ya inanıyor yorumunu yapıyorlar. Teslisin temelinde de aslında birlik var. Aynı İslâm'da olduğu gibi. İslâm vahdet kavramının çok üzerinde duruyor."[97]

Eğer *Tempo*'nun bu sözleri aktarımında bir sorun yoksa, sondan başa, Yel de şöyle demek istiyor herhalde: Ey Allah, niçin vahdet üzerinde fazla duruyorsun! Niçin İhlâs suresini vahyettin? Niçin Hıristiyan inancını küfür ve şirk olarak anlattın? Sen, hâşâ, bilmiyorsun ki hıristiyanlar da İslâm'da olduğu gibi Sen'in Tekliğine inanıyorlar. Senin müslümanların da hıristiyanlar üç tanrıya inanıyorlar şeklinde meseleyi abartıyorlar; ah şunları bir sustursan!

---

[97] *Tempo*, 990. Sayı, 23 Kasım 2006, s. 19.

Peki Yel ve Yeller! Papa bile üçlü Tanrı inancını açıklayamıyor da, sizler onun adına teslisi bilip nasıl oluyor da Tevhid ve Vahdaniyetle aynı sayabiliyorsunuz? Papalar bile Tevhid ve Teslis aynıdır demiyor da sizler nasıl diyebiliyorsunuz! Nasıl oluyor da hıristiyanlar gibi elinize aldığınız bir elması örnek vererek, elmas birdir ama üç yüzü vardır diyebiliyorsunuz?

Elmas doğadan çıkarılırken doğal üç yüzlü mü çıkıyor? Yoksa, elması, üç yüzlü kesersen mi üç yüzlü olur? Velev ki, elmas doğadan üç yüzlü çıksın, bu teslise nasıl kanıt olabilir!

Verilen örnekte olduğu gibi üç yüzlü bir elmas düşünelim. Bu tek bir elmasın, üç yüzlü elmas olarak bir niteliğidir. Niteliklerine göre bir elmasa, sayıca üç elmastır denebilir mi? Denemediği için teslis "Sır" oluyor. Sırlı teslis, nasıl oluyor da açık Tevhid ile aynı oluyor? Madem ki Katolik uzmanısınız şu soruların yanıtını iyi bilirsiniz: Katolikler veya diğer teslisçi hıristiyanlar her üç Tanrı'ya ayrı üç şahıs (persona) demiyorlar mı? Aynı cevher (öz), ayrı üç şahıs, bu üç şahıs da her yönden denk ve eşit. Üç Tanrı, tanrılıkta aynı cevherdir; fakat şahıs olarak üçtür. Üç insan düşünün, bu üç insan insanlık veya insan olma cevherinde aynıdır; fakat Ali, Mehmet, Ahmet olarak ayrı şahıslardır. Nasıl olur da, Ali, Mehmet, Ahmet sayı ve şahıs olarak aynıdır, tektir diyebiliyorsunuz?

Müslüman dinlerarası diyalogcular bu konuda şimdiye kadar söylediklerimize, "Onlardan zalimlik yapanları hariç Ehl-i kitap ile en güzel şekilde mücadele ediniz. Bize indirilene de, size indirilene de inandık; bizim Tanrı'mız da, sizin Tanrı'nız da birdir; biz yalnız O'na teslim oluyoruz, deyiniz." mealindeki Ankebut 46. âyetini hatırlatarak itiraz edebilirler; bakınız âyette de bizim söylediğimiz: Bizim Tanrı'mız da, si-

zin Tanrı'nız da birdir deniliyor. Hayır siz bunu, Allah'ın küfr olarak nitelediği teslisçi hıristiyanların akidesi ile müslümanların tevhid akidesinin aynı olduğunu ifade etmek için söylüyorsunuz. Oysa ki söz konusu bu âyetin iniş nedeni, Ehl-i kitap'tan müslüman olmuş olanlara inanç açısından teminattır.Yani Allah onlara müslüman olmakla, sizin dininizde de asli olan Allah'ın birliği akidesine kavuşmuş oldunuz demiştir; zaten âyette bu imanı tasdik etmeyen Ehl-i kitap zalimler olarak nitelenip istisna edilmiştir. Yani başka bir ifadeyle zalimlere: "Sizin de bizim de Allah'ımız birdir" denilmemiştir.

Kaldı ki, bu durumu Ehl-i kitabı İslâm'a çağıran Kur'an'daki buna benzer âyetlerin sıra bakımından en sonuncusu olan Enbiyâ 108 ve 109. âyetleri çok daha açık bir biçimde anlatıyor :" De ki: Bana Tanrınızın ancak Tek bir Tanrı olduğu vahyediliyor. Hâlâ Müslümanlar olamayacak mısınız?" " Eğer yüz çevirirlerse, de ki : Sizi Ortak olana çağırdım; ancak tehdid edildiğiniz o kıyamet gününün yakın mı, uzak mı olduğunu bilmiyorum."

12. Allah'ın Birliğinden de Şüphelenmek

Müslüman dinlerarası diyalogcular, Tevhid ile teslisi aynîleştirince, ister istemez Hıristiyanlık tarihinde görüldüğü şekliyle Tanrı'nın bir mi, iki mi, üç mü, hatta bazı zamanlarda dört mü, beş mi olduğu tartışmaları onların zihnini de etkilemiş olmalı ki, inandıkları Allah'ın birliği hakkında "spekülasyonların" olduğunu söylüyorlar. Bakınız Bekir Karlığa, Sefa Kaplan'ın kendisine yönelttiği "Kur'an'da ateistlerle ilgili ne gibi hükümler var?" sorusuna verdiği cevabının ilk cümlesine: "İslâm'ın temel anlayışı, Allah'ın varlığı ve birliğine dayanır. Birliği konusunda değişik spekülasyonlar olsa da, var-

lığını kabul ettikten sonra, gerisi üzerinde fazla durmaz İslâm"[98] diyerek başlıyor.

Önce cümlenin başıyla sonu tezattır. Çünkü İslâm Allah'ın varlığı ve birliğine dayanıyorsa, Allah'ın birliği nasıl önemsiz olur! İkincisi, İslâm'ı diğer dinlerden ayıran en temel nokta, zaten Allah'ın birliği ve tekliği inancıdır. İşte bunun içindir ki, diğer dinler Allah'ın varlığına inanmalarına rağmen, Allah'ın, Kur'an'da da çok açık ifâdelerle belirttiği gibi, onların inancını Allah'ın birliğine inanmadıkları için şirk ve küfr sayarak reddediyor. Üçüncüsü, bir önceki alt başlıkta Karlığa'nın müslümanlar da hıristiyanlar da aynı tek Allah'a inanıyor derken meseleyi Allah'ın birliği ve tekliği üzerine vurgu yapmasıyla da bu son ifâdesi çelişmektedir. Dördüncüsü, kendini müslüman veya mümin kabul edip de Allah bir miydi, üç müydü diye spekülasyon yapan bir kişiye ben hiç rastlamadım; bilmem rastlayan var mı! Böyle bir müslüman bugün varsa, her halde "yeni türeme müslüman" olmalıdır.

Karlığa, Allahın birliği konusunda "spekülasyonlar" vardır derken, eğer kelâmcılar arasında Allah'ın sıfatlarının statüsü hakkında yapılmış tartışmalara işaret etmek istiyorsa, bu onların, hangi görüşü savunmuş olurlarsa olsunlar, kendi görüşlerinde Allah'ın birliği hakkında spekulasyonları olduğu anlamına gelmez; çünkü her görüşte, statülerini belirleme nasıl yapılırsa yapılmış olsun, sıfatlar ve isimler Tek Allah'a racidir, O'na eş koşulan ikinci, üçüncü başka tanrılara değildir. Kur'an'a göre Ehl-i kitap bir yana putperestler bile Allah'ın var olduğuna inanıyorlar. Ancak hem Ehl-i kitap hem de putperestler, Allah ile birlikte tabii ve insani nesneleri de tanrılar

[98] http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=218557 (Hürriyet, 18 Nisan 2004)

olarak kabul ettikleri için Allah onların inancını şirk ve küfür olarak nitelemektedir.

13. Cennet Allah'ın Tekelinden Diyalogcuların Tekeline Geçiyor

Bekir Karlığa aynı cevabının devamında şunları söylüyor: "Hatta, Allah'ın varlığından da öte, Hz. Peygamber'i kabul etmeyenlere bile hoşgörülü davranır. Nitekim bir hadiste, 'Allah'tan başka ilâh yoktur diyenler cennete girecektir' denilir. Bu hadisten dolayı İslâm bilginleri hıristiyanların, yahudilerin, zerdüştilerin, hatta Budist gibi herhangi bir şekilde bir Tanrı'ya inananların cennete gireceklerini kabul ederler. Halbuki, Kur'an tanrıtanımazlığa karşı derin bir hassasiyet göstermektedir. Ancak bu hassasiyet onların canına, malına kıyma noktasında değildir. Dolayısıyla, günümüzde ateistlere karşı olumsuz bir tutum takınılması söz konusu bile olamaz. Kaldı ki, ben ateistim diyen insanların, Kur'an'da söylenen tarzda ateist oldukları kanaatinde değilim."

Keşke Karlığa ateistleri de cennetten mahrum etmediğini açıkça ifâde etseydi daha tutarlı olurdu. Belki bunu cümlesinin sonunda zımmen de ifâde ediyor gibi. Zira o, ateistlere bile ateist olma hakkı tanımayarak, "Kur'an'da söylenen tarzda ateist" olmadıklarını düşünüyor. Öyleyse! Öyleyse gerçek ateist olmadıkları için cennete yol bulabilirler!

Gelelim kullandığı hadise, bizzat bu hadis, Karlığa'nın bütün söylediklerini boşa çıkarmaktadır.

"Allah'tan başka ilâh yoktur" ne demektir?

Allah Bir ve Tek'tir demek değil midir?

Putlar, Allah değildir demek değil midir?

İsa, Allah olamaz demek değil midir?

Kutsal Ruh, Allah olamaz demek değil midir?

Üzeyir, Allah'ın oğlu olamaz demek değil midir?

Allah'ın oğlu, kızı yoktur demek değil midir?

Melekler, Allah'ın çocukları olmaz demek değil midir?

"Allah'tan başka ilâh yoktur" demek, Allah vardır; O'ndan başka ilâh veya tanrı yorktur demektir. Bu da, Allah Bir'dir ve Tek'tir demektir. Uzatmayalım, bu da her müslümanın bildiği ve spekülasyonsuz inandığı şeydir.

Hadisten dolayı İslâm bilginleri her din mensubunun cennete gireceğini söylüyormuş! Merak ediyoruz hangi İslâm bilgini Karlığa gibi düşünüyor? Belki birkaç tane.

Bu, İslâm âlimlerinin verecekleri bir karar değil ki! Çünkü Allah'ın kararı belli:

Mâide 72: "Andolsun "Doğrusu, Allah'ın kendisi, Mesihtir" diyenler kâfir olmuşlardır. Ve Mesih "Ey İsrailoğulları! Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a tapın; doğrusu kim Allah'a ortak koşarsa Allah cenneti ona haram eder, onun varacağı yer ateştir, haksızlık edenlerin yardımcıları yoktur" demişti."

Mâide 73: "Andolsun, "Doğrusu, Allah üçün üçüncüsüdür" diyenler kâfir olmuşlardır. Ancak tek Tanrı'dan başka tanrı yoktur. Onlar dediklerinden vazgeçmezlerse, doğrusu, onlardan inkâr edenlere acıklı bir azap dokunacaktır."

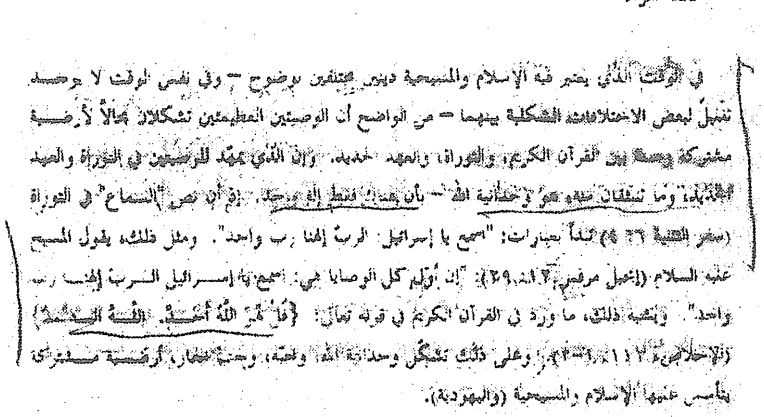
Bizler müslüman olarak Allah'a herkese cennetini nasip etmesi için dua edebiliriz. Ancak cenneti veya cehennemi parselleyerek dağıtamayız.

14. Müslüman Diyalogcuların Papa'ya Gönderdikleri "Aramızdaki Ortak Kelime" Başlıklı Mektup

Müslüman dinlerarası diyalogcular, aynı garabeti, 138 imzayla 12 Ekim 2007 günü Papa XVI. Benedikt'e gönderdikleri, "Sizin ve Bizim Aramızdaki Orta Kelime" başlıklı mektupta da sergilemişlerdir.

Ürdün Amman'daki Kraliyet Ehl-i Beyt İslâm Düşüncesi Müessesesi başkanı Prens Gazi bin Muhammed bin Tala'nın girişimiyle yazılan ve 5'i Türk 138 kişinin imzaladığı meşhur mektubun son III. kısmında şöyle deniyor:

(Tercümeyi mektubun Arapça aslından yapıyoruz:) "İslâm ve Hıristiyanlık arasındaki bazı şekli ihtilâfların azaltılması bulunmadığı zamanda İslâm ve Hıristiyanlık muhtelif iki din olarak değerlendirilmesine rağmen, açıktır ki iki büyük vasiyet, Kur'ân-ı Kerim, Tevrat ve Ahd-ı Cedid (İncil) arasında bir bağ ve ortak bir zemin teşkil etmektedir. Tevrat'ta ve Ahd-i Cedid'de iki vasiyete temel teşkil eden ve onlardan fışkıran şey, Allah'ın vahdaniyetidir; yani Tek İlâh'tır…"

كلمة سواء

في الوقت الذي يعتبر فيه الإسلام والمسيحية دينين مختلفين بوضوح – وفي نفس الوقت لا يوجد تقليل لبعض الاختلافات الشكلية بينهما – من الواضح أن الوصيتين العظيمتين تشكلان مبدأً أرضية مشتركة وصلة بين القرآن الكريم والتوراة والعهد الجديد. وإن الذي يمهد للوصيتين في التوراة والعهد الجديد وما تنطقان عليه هو إيمانية الله – بأن هناك إلهاً واحداً. إن أول نص "السماع" في التوراة (سفر التثنية ٦: ٤) تماماً بعبارات: "اسمع يا إسرائيل الرب إلهنا رب واحد". ومثل ذلك يقول المسيح عليه السلام (إنجيل مرقص ١٢: ٢٩): "إن أول كل الوصايا هي: اسمع يا إسرائيل الرب إلهنا رب واحد". ونفس ذلك، ما ورد في القرآن الكريم في قوله تعالى: {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ. اللَّهُ الصَّمَدُ} (الإخلاص: ١١٢: ١-٢). وعلى ذلك تشكل وحدانية الله وحدته، وجميع البشر، أرضية مشتركة يتأسس عليها الإسلام والمسيحية (واليهودية).

Papa'ya Müslümanca bir mektup yazılıyor; fakat her şeyden önce mektubun en önemli kelimeleri bile İncil'den alınıyor. Şöyleki: "İki Büyük Vasiyet" Pavlus İncili'nin Arapça tercümelerinden alınmadır. Markos'ta (12. Bab, 28-31. cümlelerinde) Hz. İsâ'nın,Yahudilerin "Yazıcılar" denen bir grubuna mensup birisiyle tartışması anlatılır ve o, Hz. İsâ'ya sorar: "Bütün vasiyetlerin ilki hangisidir?" Hz. İsâ cevap verir: "Birincisi, Ey İsrâil, işitin! Rabbimiz Tanrı'dır, Rabb birdir... İkincisi, komşunu kendin gibi seveceksin. Bu iki vasiyetten daha büyük vasiyet yoktur."

Oysa Kur'ânî kavram, "Emr"dir. Emr ile vasiyet arasında anlamca nüans farkı olmalıdır. Bu, o kadar önemli değildir. Burada yanlış olan, yine, İslâm'ı ve Hıristiyanlığı eş tutma; tevhidi ve teslisi eş görme; teslisi, en önemli bir İslâmî kavram olan "Vahdaniyet" ve "Tevhîd" ile karşılama girişimidir.

Aziz Egidio Cemaati tarafından 19 Kasım 2007 günü 42 kişilik farklı din mensubunun katılımıyla Napoli'de düzenlenen dinlerarası diyalog toplantısı vesilesiyle Napoli'deki Plebiscito meydanında diyalogcuların da hazır olduğu bir toplantıya hitab eden Papa XIV. Benedikt "Angelus" adlı bir konuşma yapmış ve özetle şu mesajlar vermiştir: "Bu kültürel ve dinsel etkinliğin, dünyada barışın güçlenmesine katkı olmasını diliyorum. Bunun için dua edelim. Ama bütün misyonerler için de dua edelim. Bütün insanlığın Hıristiyanlaştırılması hususunda, her kilise aynı derecede sorumludur. Zorluklarla yüz yüze olan, çoğu kez takibata maruz kalan, papazlarıyla, rahibeleriyle, sivilleriyle misyonerlik cephesine de çalışanlardan da dualarımızı esirgemeyelim" demiş ve diyalogcuları Hıristi-

yanlığa davet etmiştir.[99] Papa kendi açısında doğru mantıksal bir çıkarım yapmıştır; hıristiyanlara sürekli olarak "Aynı Tanrı'ya inanıyoruz", "İnancımız aynıdır" diyen müslüman diyaloğçulara daha başka ne gibi bir teklif yapabilirdi Papa ?

İşte Papa'nın mektuptan ve diyalogtan anladığı budur; kendi adına ve hesabına doğru anlamıştır. Biz de iyi anlıyoruz; fakat anlatamıyoruz! Bu şekliyle yaptığınız diyalog Hıristiyanlığa hizmettir diyoruz; eğer aynı Tanrı'ya inanıyorsanız ortada bir şey kalmıyor diyoruz. Fakat Papa bu işlerden doğru mantıksal çıkarım yaparak: "Buyurun Hıristiyanlığa" diyor. Haksız mı?!

Daha da önemlisi mektuba imza koyanlardan beş kişiden birisi İstanbul müftüsü Mustafa Çağrıcı'dır; diğer dördü Ali Özek, İbrahim Kalın (SETA Başkanı), Ekmeleddin İhsanoğlu ve Caner Dağlı'dır. Ayrıca Yusuf Ziya Kavakçı'nın da imzası vardır.

Çağırıcı'nın İstanbul Müftüsü ismi ve sıfatıyla mektuba imza atmasıyla Diyanet İşleri Başkanlığı da bu mektuba ortak olmuştur; böylece hem de Papa'nın Hıristiyanlığa davetine muhatab olmuştur, hem de tevhidin teslis ile denk tutulmasına katılmıştır.

Ayrıca Ürdün Kraliyet ailesinin hazırladığı, böyle uluslar arası ilişkilerle ilgili bir mektuba imza koymak da bazen son derece tehlikeli olabilir. Geçen yıllarda da zaman zaman basına yansıdığı gibi, Batı ve Vatikan, küreselleşme siyaseti için İslâm dünyasına bir halife veya lider arıyor. Dedeleri Kral Hüseyin'den beri Ürdün Kraliyet ailesi, İngilizler'in girişimi ve tahrikleriyle buna talibtir. Bilindiği gibi Ürdün Krallığının

---

[99] *Vatan Gazetesi*, "Herkes Hıristiyan Olsun", 22.10.2007.

bugün başta ABD ve Vatikan olmak üzere, Batı ile çok yönlü sıkı ilişkisi vardır; dinlerarası diyalog için verdiği çok yoğun faaliyetleri ile önde olmak istiyor. Nitekim de söz konusu Papa'ya gönderilen bu son ikinci mektup ve 2006 yılında yine onun girişimiyle hazırlanıp gönderilen birinci mektupla, bunu bir ölçüde de gerçekleştirdi. Bu mektuplara, bütün İslâm dünyasından dilayogçu kişilere ve resmi kurumların temsilcilerine imza koydurtarak önderliğini göstermiştir.

Meselenin siyasi boyutuna böyle çok kısaca işaret ettikten sonra tekrar doğruların diyalog meselesine ve diyalog adına verilen tavizleri anlatmaya tekrar dönelim.

15. Cuma Hutbelerine İtiraz

2006 yılı içerisinde, eski ABD Türkiye Büyük Elçisi E. Edelman ve AB Türkiye Deligasyonu başkanı Kretschmer'in Cuma hutbelerinde geleneksel olarak okunan "Allah indinde din, İslâm'dır" (Âl-i İmrân, 19) meâlindeki âyetin okunmasıyla dinler arasında ayırım ve Hıristiyanlığa tehdid yapıldığı iddiasıyla rahatsızlıklarını dile getirdikleri basında yer aldı. Hatta Edilman'ın bu rahatsızlığını AKP hükümetine mektupla iletiği söylendi.

Yine basında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın müftülüklere genelge göndererek, söz konusu âyetin okunmamasını taleb ettiği yönünde haberler yer aldı. Bunun üzerine Başbakanlık 03.04.2006 tarihli basın açıklamasıyla olayı yalanladı. Benim de bildiğim kadarıyla Başkanlığın müftülüklere göndermiş olduğu resmi bir genelgesi yoktur.

Ancak, o günden bugüne, gerek yut içindeki ve gerekse DİTİB bağlı yurt dışı camilerde hutbelerde bu âyetin okunmasında kayda değer bir azalma olduğu gözlemlenmektedir. Bun-

da bazı imamların veya müftülerin şahsi tutumları da etkili olmuş olabilir.

16. Hıristiyanlar Doğuştan Hıristiyan Yaratılmış

Müslüman dinlerarası diyalogcularının İslâm'ı tahrif hareketlerinden birisi de, insanların doğuştan hıristiyan, müslüman, yahudi vb. din mensubu olarak yaratılması iddiasıdır.

Bakınız aynı Uşşak ne diyor: "Yani benim müslüman, senin hıristiyan olarak yaratılman, ya da benim Türk, senin Kürt olarak dünyaya gelişin, sırf biz tanışalım, kesret içinde vahdeti bulalım diye. İşte bu çoğulculuk, çok dillilik, çok dinlilik ... Allah'ın muradı olduğunu kabullenmek."[100]

Allah elbette insanları tanışmaları için kavim kavim yaratmıştır; ancak onları doğuştan ne şu dinin ne bu dinin mensubu olarak yaratmamıştır? Acaib bir iddia. Böyle bir iddia, bir çok İslâmî hakikatı boşa çıkarmak olur.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "Her çocuk, fıtrat üzere doğar. Çocuk, ebeveyni yahudiyse yahudi, hıristiyansa hıristiyan, mecusiyse mecusi olur" şeklindeki meşhur hadislerine aykırıdır.

Allah'ın adalet ilkesini zedeler. Çünkü Allah insanları doğuştan farklı dinlerde yaratacak, sonra da kâfir ve müşrik oldukları için âhirette cezalandıracak! Bu Allah'ın âdil olmasına aykırı olduğu gibi, Allah'ın tahrif edilen her ilâhi dinden sonra dinini yenilemesi ve risalet tarihi gerçeğine de aykırıdır.

İslâm'ın önceki dinleri nesh ettiği inancına aykırıdır: İslâm inancına göre, İslâm'ın Hz. Peygamber'e vahyedilmesiyle

---

[100] *Zaman,* 09.12.2006, C. Uşşak: Diyalogda Herkez Kazanır, s. 3. (http:/www.zaman.com.tr/webapp-tr/yazdır.do?haber no=465339.

Yahudilik ve Hıristiyanlık nesh edilmiştir. İnsanları Allah doğuştan hıristiyan veya yahudi yaratıyorsa, o zaman Allah'ın ve Hz. Peygamber'in insanları İslâm'a davet etmesinin bir anlamı kalıyor mu?

İslâm'ın son din olması inancını ortadan kaldırır. İslâm sadece tarih açısından son din değildir; bir dinde olması gereken en başta doğan insan ve âhiret açısından da tam dindir. Nitekim Allah buyuruyor ki: "Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim, size nimetimi tamamladım, ve size din olarak İslâm'ı vazettim." (Mâide:3)

Uşşak gibi düşünen müslüman dinlerarası diyalogcular, sap ile samanı birbirine karıştırma deyişinde ifade edildiği, hakikat ve hevayı, doğru ile yanlışı birbirine karıştırıyorlar.

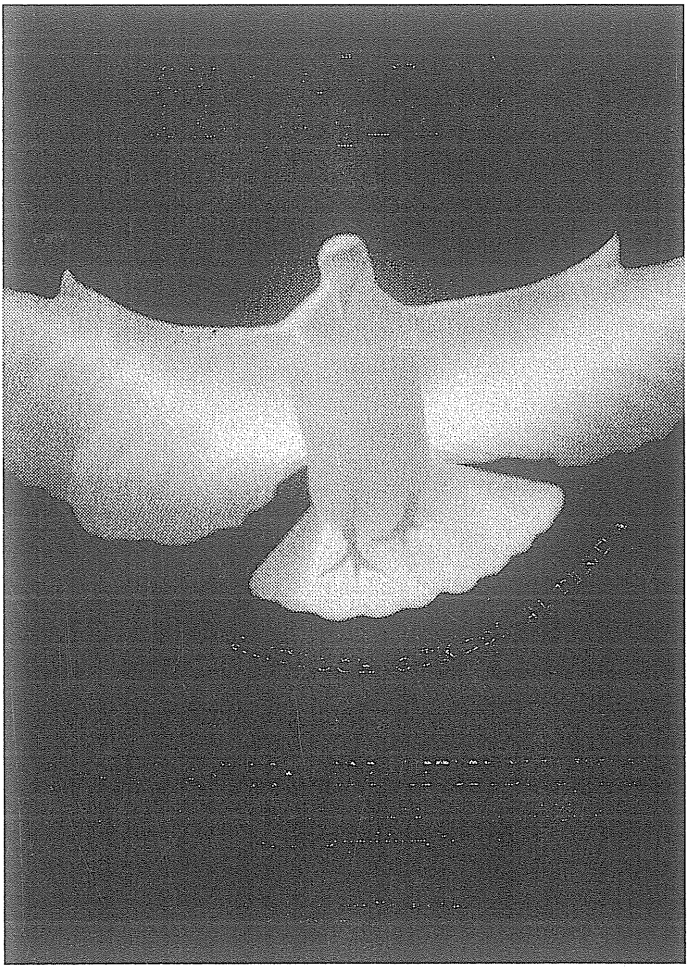
17. Türkiye'nin Şehirlerine Haç ve Siyon Damgası Vurmak

Müslüman hıristiyan diyalogcuların diyalog toplantıları için seçtikleri şehirlerimiz özellikle geçmişte Hıristiyanlık için önemli olmuş şehirlerimizdir: İstanbul, İzmir, Hatay, İskenderun, Urfa, Harran vb.

25-30 Eylül 2005 tarihinde Hatay'da tertiplenen "I. Hatay-Antioch Medeniyetler Buluşması, Antioch Güneşi Altında" adlı toplantı, bütün toplantıların en rezili ve aynı zamanda ibretle üzerinde durulması gereken bir toplantıydı. Uluslar arası nitelikli olan bu toplantı "akademik" görünümlü siyasi bir toplantıydı.

Hatay'da dinlerarası diyalog veya medeniyetler ittifakı buluşması yapmak için, Hatay ismini siyon yıldızına, hıristiyan haçına çevirmek mi gerekliydi? Toplantının alt başlığı, "Antioch Güneşi Altında" ibaresi, güneş filan temsil etmiyor!

Gökten inen, kanatlarını germiş beyaz güvercin ve ayakları altına yazılan ibare, sanmayın barışı temsil ediyor. O şekliyle o güvercin hıristiyanî bir semboldür; Teslis'in üçüncü tanrısı Kutsal Ruh'u temsil eder.

Bu sembol, varlığını şu İncil cümlesinden alır: "Bütün insanlar vaftiz edildiğinde, Mesih de vaftiz edildiğinde ve dua ettiğinde, gökler açıldı ve kutsal ruh, bir güvercin gibi kendi şekliyle onun üzerine indiğinde, göklerden bir ses geldi: Sen benim sevgili oğlumsun, seninle ben çok hoşnutum." (Luka: 3, 21-22) Başka eski İncil nüshalarında, son cümle yerine "Bugün seni doğurttum" cümlesi vardır.[101]

Bugüne dek, dünyanın çeşitli kentlerinde bir çok benzer toplantı yapıldı, o şehirlerden hangisinin ismine siyon yıldızı ve haç işareti kazındı?

Burada Ziya Paşa'nın şu meşhûr beytini hatırlamamak elde değil:

"Ümmîd-i vefa eyleme her şahs-ı değalden,

Çok hacıların çıktı haçı zîr-i beğalden."

(Her hileci kişiden vefa ümidi bekleme,

Çok hacıların koltuk altında haçı çıktı.)

Mason Mithat Paşa'nın yaptığını hatırlamamak olur mu? Mithat Paşa da, Batı'nın gelişmesini Hıristiyanlık sanarak Batıcılık sevdasıyla bir Osmanlı bayrağının ay ve hilâlinin yanına haç resmi kondurtmuştur. Hatıratında kendi yaptığı edepsizliği üçüncü bir şahıs ağzından takdirle anlatmayı da ihmal etmemiştir.[102]

Görüyorsunuz, bu ülke ne cevherler, insanlar yetiştirebilmiş! Gündüz elinde yanan fenerle sokaklarda dolaşan Sinoplu Diyogen'e sormuşlar: "Ne yapıyorsun!" Üstad, "Adam arıyorum, adam" demişti.

---

[101] The Holey Bible, *Reviser Standart Version,* 2. baskı, 1974, s. 57, dipnot k.
[102] Mithat Paşa, *Tabsıra-i İbret,* İstanbul, 1325 H, c. I, s. 181.

Üstüne üstlük, Hatay buluşmasını tanıtan kitapçığın içine bir de Atatürk resmi koymuşlar. Misyoner okullarını kapatan ve misyonerleri Türk çocuklarını Hıristiyanlaştırıyorlar diye ülkemizden kovan Atatürk'ün resmi böyle bir kitaba niçin konuyor!?

Öyle sanıyorum ki, verdiğimiz bu birkaç örnek, müslüman dinlerarası diyalogcuların diyalog adına nasıl bir İslâm anlayışına doğru gittiklerini göstermeye kâfidir. Müslüman diyalogcuların İslâm bahçesinde yetiştirmeye çalıştıkları bu acı meyveler, umarım genç nesillerimizi zehirlemez. Bunların en acısı ve zehirlisi de, daha önce de belirttiğimiz gibi tevhid ile teslisi denkleştirme aynileştirme girişimidir.

Şimdi, tartışmasını yapmayı söylediğimiz soruya gelelim: Birçok dinlerarası diyalogcunun da dediği gibi Bekir Karlığa'nın "Allah aynı, yollar farklı yaklaşımı doğrudur"[103] yargısının doğru olup olmadığı üzerinde duralım.

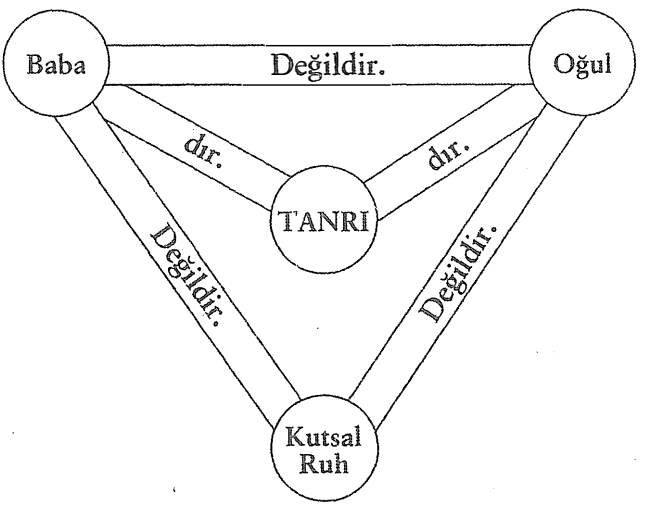
Buradan maalesef tam bir sofistik mantık ve zihniyet sergileniyor. Belki, "Her dine göre ayrı Tanrı olmaz; Tanrı Tek'tir" doğru önermesi ve akidesinden hareket ediliyor; ancak bu, her dinin Tanrı tasavvurunun O'na iman şekli olan amentüsünün aynı ve tek tanrı olduğu sonucunu zorunlu olarak doğurmaz. "Tek Tanrı, yollar farklı" şeklindeki müslüman veya Hıristiyan diyalogcuların sloganları, mantık, matematik ve bizzat farklı yollar, yani dinler açısından saçmalıktır; bizzat her dinin kendi akidesine aykırıdır.

Tek Tanrı, Hıristiyanlıktaki teslisin hangi tanrısı olabilir? Baba'ya mı, Oğul İsâ'ya mı, Kutsal Ruh Tanrı'ya mı karşılık gelecektir? Her üçüne de denirse bu, Tek = üç demek gibi

[103] *Tempo*, s. 18

bir şey olur. Bunlardan, sözgelimi Baba Tanrı, tek olarak nitelenirse, diğer ikisi artık Tanrı olmayacaklar mıdır? Teslis inancına göre üç tanrı ortak bir cevhere sahiptir; ancak her üçü de ayrı üç şahıstır (persona).

Hıristiyanlar teslisi, "Scutum Fidei" (İmân Füzesi) dedikleri bir şemayla şöyle ifade ederler.

Görüldüğü gibi hepsinin ortak cevheri Tanrı'dır; ama Baba, ne Oğuldur ne de Kutsal Ruh'tur; aynı şey böylece diğerleri için de söylenir. Dolayısıyla ortada üç ayrı şahıs tanrı vardır. Diyalogcular bunu nasıl Tek Tanrı'ya indirgeyebiliyorlar da, "tevhid gibidir" diyebiliyorlar?

Geçmişte yahudiler gibi bazı hıristiyan mezhepleri, özellikle Yahya İbn Adî gibi hıristiyan teologları, hüslümanlarla tartışmalarında ve bir ölçüde de İslâm'dan etkilenerek,

İsa Tanrı, babanın kelâm ve hikmet sıfatının ve Kutsal Ruh da O'nun güç ve kudret sıfatının tecellisidir; o halde durum, İslâm'daki Allah'ın sıfatları gibidir demişlerdir. Bugün de bazı Cizvit diyalogcu papazlar müslüman diyalogculara bu öğretiyi tekrarlıyorlar; bunların en bilinen örneği, T. Michel'dir.[104]

Diyelim, müslümanlara yanaşmak için iddia ettikleri gibi Tek Tanrı'nın sıfatları olarak kabul edelim. İslâm'da Allah'ın sıfatları veya isimleri, yine Allah'ın kendisini niteler ve Allah'tan başka ve ayrı tanrıların varlığına asla delâlet ve tekabül etmezler. Yani sıfatlarla Allah, hâşâ bir, iki, üç tanrı olmaz. Oysa Hıristiyanlık'ta, İsâ'yı Tek Tanrı'nın kelâm sıfatı ve Kutsal Ruh'u güç sıfatı kabul edilse bile, bu sıfatlar Tek Tanrı (diyelim Baba Tanrı)'dan ayrı varlıksal niteliğe sahip şahıs tanrılara tekabül ederler. Dolayısıyla İsâ'ya ve Kutsal Ruh'a Tanrı'nın sıfatları demek, tanrıları, Tek Tanrı'ya indirgemez. Çünkü bilindiği gibi teslise göre, İsa tanrı ve Kutsal Ruh tanrı, Baba'dan sıfatları olarak birincisi "doğurtma" ve ikincisi "üfleme" yoluyla çıksa bile, İsa'nın kendi başına ve Kutsal Ruh'un kendi başına ayrı tanrısal varlıkları söz konusudur.

Yahudilik'te İslâm'a yakın Tek Tanrı inancı vardır; fakat onların Tanrı hakkında, Tevrat metinlerinde geçtiği şekliyle, Tanrı'ya tanrılıkla asla bağdaştırılamayacak olumsuz nitelikte öğretileri vardır. Budizm'de ve Hinduizm'de tek ve şahıs bir Tanrı'nın olup olmadığı bile tartışmalıdır.

O halde nasıl oluyor da Allah, bu dinlerin tanrılarıyla aynı ve tek görülebiliyor? Bir dinde her şeyden önce esas olan

---

[104] Michel (Thomas), *Tevhid Çizgisinde Müslüman Hıristiyan Dilayoğu, Hz. İsa'nın Geri Dönüşü*, İstanbul, Yeni Asya Neşriyat, 2004.

Tanrı inancı ile bu inancın Tanrı'ya ait bildirilen nitelikleri, isimleri ve fiilleri vasıtasıyla insanda tasavvur ettirdiği tanrı anlayışıdır. Yollar böyle farklı olursa, nasıl bütün dinler tek ve aynı Tanrı inancını tasavvur ettirirler?

Elbette Allah, tektir; dinlere göre çok değildir, ancak, Allah, İslâm'da olduğu gibi insanlardan kendisine doğru imanla, doğru Tanrı tasavvuruna sahip olmalarını ister. İmânın manası da budur.

İhlâs Suresi: "De ki Allah Tek'tir, Samet'tir; doğmamış ve doğurtmamıştır. O'na başka bir şey eşit ve denk değildir."

Kâfirûn sûresi: "Ey kâfirler! Ben sizin taptığınıza tapmam..... O halde sizin dininiz size, benim dinim bana."

Fatiha sûresi: ..... Râhman, Râhim Allah'ın adıyla... Ancak Sana ibadet eder ve Sen'den yardım dileriz. Bizi doğru yola ilet.... Gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil" Âmin.

Müfessirlere göre gazaba uğrayanlar yahudiler; sapmışlar da hıristiyanlardır.

O halde "Yollar farklı" ise; bütün yollar Tek Tanrı inancına götürmüyor. Zikrettiğimiz bu âyetlerde Allah, zaten farklı yolların Tek Tanrı'ya götüren yollar olmadığını açıkça belirtiyor. Allah'ın kendinde tek olması ayrı şeydir; insanların bu "Tek Tanrı"yı dinlerinde ve imanlarında tasdik edip etmeleri ayrı şeydir. Dolayısıyla, farklı yollar, insanları farklı farklı Tanrı inancına götürüyor. Allah'a göre bu farklı ve tevhidçi olmayan inançların ise, hiçbir dini değeri yoktur. Çünkü Allah'ın tabiatı hakkında yanlış şeylere inanıyorlar.

Bu, "Bütün yollar Roma'ya çıkar" gibi bir şey değildir. Kaldı ki, ancak ve ancak Roma'ya çıkan bütün yollar Roma'ya çıkar; yoksa bütün yollar Roma'ya çıkmaz.

Diğer taraftan, bazı dinler arası diyalogcular "Diyalog, dinlerin inançları ve kelâmî teolojik meseleleri üzerinden yapılmamalı", "diyalog dinleri birleştirme girişimi değildir" gibi laflar ediyorlardı! Bütün insanlar Tek Tanrı'ya inanıyor demek ve böylece tevhidi ve teslisi aynı görmek nedir? Bu, kelâmî veya teolojik değil midir? Bütün iman ve inanışları denk ve aynı görmek dinleri bir görmek değil midir?

"Yollar farklı, Allah Tek'tir" önermesi, zaten doğru sonuç vermeyen çelişkili bir önermedir. Yolların farklılığı neden ve neredendir? Eğer hıristiyanlar da doğrudan Allah, Tek'tir; doğurtmaz ve doğrulmaz deselerdi yollar farklı olmayacaktı.

Örneklerde ortaya koymaya çalıştığımız gibi, çıkarım, diyalog için anladıkları ve anlattıkları İslâm, Hz. Muhammed'siz ve tevhid ile teslis arasında fark görmeyen, diyalog adına her türlü tavizin verildiği ılımlı başkalaştırılmış bir İslâm'dır.

18. İslâm'ın Hedefi İnsanlığın Müslüman Olması Değilmiş

"Polemik Değil Diyalog" adlı kitabın "Ortak Söze Gelmek" başlıklı kısmında H. Karaman ile yapılmış bir sohbetin metni veriliyor. "Polemik"e yol açabileceği düşünülen bazı âyetler diyalog için yorumlanırken, şüphesiz doğru yorumlar da yapılarak güzel şeyler de söyleniyor. Müslümanların kâfirler ve müşriklerle dostluk kurup kuramayacağı meselesi tartışmasını Karaman şu cümleleriyle bitiriyor: "Şimdi tekrar konumuza dönelim. Bütün insanların müslüman olmaları dinin, Kur'an'ın hedefi değildir. Kur'an'ın hedefi; din özgürlüğü ve

adalet çerçevesinde, insanların birbirlerine karşı iyi ilişkiler içerisinde yaşadıkları bir dünya düzenidir. Kur'an bunu istiyor" (s .41).

Cümlenin son ifadelerine bir itiraz olamaz : İslâm kimsenin zorla ve kılıçla da müslüman yapılmasını istemez. Ancak cümlenin anlamadığımız tarafı insanların müslüman olması Kur'an'ın hedefi değildir kısmıdır. Karaman, "Kur'an'ın hedefi insanları Müslüman yapmak değildir." şeklinde bir şeyler söyleseydi belki cümlesinin son kısmıyla birlikte değerlendirildiğinde anlamlı olabilirdi; yani derdik ki Karaman, İslâm insanların özgür iradesine ve seçimine seslenir, dileyen müslüman olur, dileyen olmaz gibi bir düşünceyi ifade etmek istemiştir.

Kur'an'ın hedefi insanların müslüman olması değilse, Kur'an'ın vahyedilmesinin ne anlamı var? Âlemlere rahmet, müjdeci ve uyarıcı olarak Hz. Muhammed'in (s.a.v.) risaletle görevlendirilmiş olması, sadece başka din mensuplarının misyonerlik yapmalarına özgürlükçü bir ortam ve düzen sağlamak için midir? Kur'an'da davet ve tebliğ emri hiç yok mudur? Kur'an'ın hedefi insanların müslüman olması değildir derken Karaman'ın zihninde hidâyet Allah'tandır yargısı; Peygamber'e "Sen dilediğini doğru yola eriştiremezsin, lakin Allah eriştirir" (Kasas 56) şeklindeki âyet veya benzer âyetler düşünülmüş olabilir. Ne var ki, yine de bunlarla Karaman'ın kendi yargısı çelişiktir. Çünkü Allah, Hz. Peygamber'e senin vazifen ancak tebliğdir, hidâyet ancak Ben'im işimdir derken tam da Kur'an'ın hedefinin insanların müslüman olması olduğunu belirtiyor.

Kısaca ifade edecek olursak, Kur'an'ın hedefinin özgür ve âdil bir dünya düzeni olmasıyla, aynı zamanda insanların

müslüman olması veya insanlara müslüman olmaları için teklifte bulunulması çelişki teşkil etmez.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, diyalog düşüncelerinden verdiğimiz bazı örneklerin de gösterdiği gibi, müslüman diyalogcuların yaptıkları diyaloğun Hz. Muhammed'e ve ümmetine bir faydası olmayacağı açıktır.

İSLÂM VAHYİ'NİN HIRİSTİYANÎLEŞTİRİLMESİ GİRİŞİMİ

Yahudi ve hıristiyan bilginleri, İslâm'ın zuhurundan itibaren ve hatta bugüne kadar Kur'ân'ı Allah'ın Hz. Muhammed'e vahyettiği gerçeğini bir türlü kabul etmemişlerdir. Bunun için vahiy eseri Kur'ân'ın varlığını, kendilerince çok çeşitli şekilde izâh etmeye çalışmışlardır. Bunlardan bazılarını şöyle özetleyebiliriz:

"Hz. Muhammed -hâşâ- yalancı bir peygamberdir; Kurân'ı Kitâb-ı Mukaddes'ten çalmalar yaparak oluşturmuştur." Bu, en eski ve yaygın iddialardan birisidir.

"Hz. Muhammed avucuna yem alır ve güvercinler yem vermek için çağırırdı. Omuzuna konan güvercinlerin fısıltılarını ve seslerini vahiy sanardı." Bu iddiaya ünlü Fransız filozofu B. Pascal'ın (1623-1662) bile itibar ettiği söylenir.

"Hz. Muhammed bir sara hastasıydı; Kur'ân onun deli saçmalıklarından ibarettir." Bu iddia XIX. yüzyılın başlarında ortaya atılmıştır. Bu iddiayı ortaya atanlardan birisi Fransız doktor Jean Jacques Beaux'dur. Fransız Kraliyet Tıp Akademisi, bu iddia yaygınlık kazanınca, Hz. Muhammed'in sara hastası olup olmadığını tartışmıştır. 17 Mayıs 1842 günü yayımlanan raporda sara hastası olmadığı ve şuurunun yerinde olduğu yönünde görüş bildirmiştir.[105]

---

[105] Raporu Fransızca aslıyla birlikte F. N. Uzluk Türkçe'ye tercüme etmiştir. Uzluk (F.

"Hz. Muhammed, Kur'ân'ın yazarıdır; dolayısıyla Kurân vahiy değildir." XIX. yüzyıldan beri savunulan bu görüşü, Harald Motzki gibi bazı oryantalistler günümüzde de savunmaya devam etmektedirler.[106]

Bu apaçık asılsız iddialar fazla rağbet görmeyince, W. M. Watt gibi bazı oryantalistler kendilerince daha ustaca bir oyun oynama yoluna gitmişlerdir. Önce Watt'ın 1969 yılında yayınlanan *"Modern Dünyada İslâm Vahyi"* adlı eserinden alıntılar yapalım. İşte Watt'ın kendi ifadeleri: "Kur'ân, Allah'ın insana insan için gönderdiği ezeli bir kelâmdan ibaret değildir. Vahiy ilâhî bir kaynaktan gelmekle beraber, onun insanlara aktarılması olayının son safhaları tamamen beşeri kanallardan geçmektedir...."[107]

Şimdi burada şöyle bir soru ortaya çıkmaktadır: Temel tecrübeyi oluşturan bu sözler veya kelimeler, Muhammed'in şuuruna nasıl ulaştı? O, bu sözlerin kendi düşüncesinin bir ürünü olmadığına kesinlikle inanıyordu. Bizim, onun bu konudaki samimiyetinden şüphemiz yoktur. Modern görüşü savunan biri için cevap pek zor değildir. Bu sözler Muhammed'e kendi şuûr altından gelmektedir."[108]

Anlaşılacağı gibi Watt'ın ustalığı, kendinden önceki Batılılar'ın Kur'ân'ın ilâhî kelâm olmadığı şeklindeki açık iddiaları yerine, bunu dolaylı yapmasıdır. Watt, Hz. Muhammed söylediklerinde samimidir; bundan şüphe etmeye gerek yoktur

---

N.), *Fransız Tıp Akademisine Göre Hazreti Muhammed'in Şuûru Tamdır,* Ankara, Güven Matbaası, tarihsiz (1970?).

[106] Motzki (H.), "Alternative Accounts of the Qur'an's Formation" *The Cambridge Companion to the Qur'an,* ed. By. J. D. Mc Auliffe, Cambridge, 2006, s. 59.

[107] Watt (W.M.), *Modern Dünyada İslam Vahyi,* çev. M. S. Aydın, Ankara 1982, s. 146.

[108] Agy.: *A.g.e.,* s. 149.

diyor. Ancak Watt, son cümlesiyle biz neticede Kur'ân'ın Hz. Muhammed'in bilinç altından geldiğine inanıyoruz demekle, daha önceki Batılılar'ın yukarıda özetlediğimiz iddialarını gizli ve dolaylı bir şekilde savunmuş oluyor. Her ne kadar Watt, Hz. Muhammed kendi sözlerinde samimidir diyorsa da, bunu Hz. Muhammed'in kendisi açısından söylüyor; yani Hz. Muhammed kendi sözlerinin ilâhî olduğunu söylemesinde samimi olduğunu söylüyor; yoksa Watt kendi açısından onun bu samimiyetine katılmıyor. Çünkü Kur'ân'da başta Hz. İsâ'nın çarmıha gerilip öldürülmediği bilgisinin ve Hıristiyanlık'la ilgili diğer bazı bilgilerin İnciller'de uyuşmadığını söyleyerek, Hz. Muhammed'in hatalı bilgiler verdiğini söylemek ister. Papaz olan Watt gibi birisinin Allah kelâmında yanlış olmayacağını bilmesi gerekir; eğer Kur'ân'a Allah kelâmı olarak baksaydı ve Hz. Muhammed'in samimiyetini samimiyetle kabul etseydi bunları söylemezdi.

Zaten Watt, şu sözleriyle Kur'ân'da verilen tarihî bilgilerin Mekke'de o günlerde carî olan bilgiler olduğunu söyleyerek, adeta Hz. Muhammed'in bunları vahiymiş gibi derleyip topladığını söylüyor: "(Kur'ân'da) mazideki olaylar hakkındaki ifâdelere gelince, o (müslüman) bunların Mekke'de cari olan tarihî fikirleri yansıtmaktan başka bir şey olmadığını kabul etmeye hazır değildir. Bu sorunun en çok önem kazandığı nokta, müslümanların Kur'ân'a dayanarak İsâ'nın haça gerilip öldürülmediğini savunmalarıdır."[109]

Görüldüğü gibi Watt, Kur'ân'da verilen tarihî bilgileri vahiy kabul etmiyor. En iyimser ifâdeyle Watt, Kur'ân'ın da İnciller gibi bir tarih kitabı olduğunu söylemek istemiştir. Yani

[109] Agy.: *A.g.e.*, s. 80.

Kur'ân'ı İnciller'e benzetir. Peygamberimize gelen vahyi de, son dönem bazı (hıristiyan) bilginlerinin vahiy anlayışıyla örtüştürüyor. Watt'ın da katıldığı bu modern hıristiyan anlayışı, Tanrı'nın bir faaliyeti olarak Tanrı'nın İsâ şeklinde ete-kemiğe bürünmesidir; yani vahiy Tanrı'nın kendisini İsâ (Oğul Tanrı) olarak göstermesidir. Dolayısıyla R. Bultmann, M. Thomas gibi modernist hıristiyanlara göre İnciller, Tanrı'nın sözlü bir vahyi değildir. İncillerin bilinen yazarları vardır. Onlar İsa hakkında dönemlerindeki bilgileri derleyip toplamıştırlar; İnciller böyle oluşmuştur. Bu açıdan vahiy bir kültürdür. Jung psikolojisi de bu hıristiyanlara, vahiy olgusunu açıklamada yardımcı olmuştur; Jung'a göre şuur altı, ataların ve geçmiş kültürlerin bir birikimidir. İncil yazarları İncil'i, İsa hakkında şuurlarında varolanı açığa çıkarmakla oluşturmuşlardır. Bu anlayışı izah ettikten sonra Watt, şu hükmü verir: "O halde Hıristiyanlık'taki vahiy kavramı hakkında yukarıda söylenenler, İslâmî vahiy kavramı için de aynen söylenebilir."[110]

Biz burada Watt'ın İslâm vahyi hakkında söyledikleri üzerinde duracak değiliz. Onun iddialarından böyle kısa bir özet yapmamızın nedeni, Watt'tan ve diğer hıristiyan yazarlardan etkilenen bazı müslümanların İslâm vahiy anlayışını nasıl hıristiyanlaştırdıklarını göstermeye kanıt olacağını düşünmemizdendir.

Fazlur Rahman'dan Hasan Hanifî'ye, Muhammed Ebû Zeyd'e ve Abdülkerim Suruş'a kadar bazı kişiler adeta Watt'ı tekrar etmişlerdir. Bu kimselerin hepsinin görüşlerine teferruatlı bir şekilde burada yer vermek olanaksızdır. Sadece çok kısa olarak Fazlur Rahman, Hasan Hanefî ve Abdülkerim Suruş

[110] Agy.: *A.g.e.*, s. 25.

örnekleri üzerine duralım. Bu da, konunun ortaya konması bakımından bize yeterli olabilir.

Fazlur Rahman, "İlâhî Vahiy ve Peygamber" adlı makalesinde vahiy meselesini tartıştıktan sonra sözünü şöyle bağlar: "Mana Allah'tandır; manaları aktaran sözler ve kelimeler Peygamber'in kendisinindir."[111] Burada tartışılması gereken birçok mesele vardır; ancak sözü uzatmamak için onlara girmiyoruz. Sadece şunu ifâde edelim ki, kaynaklara göre ilk vahiy peygamberimize geldiği zaman Cebrâil ona "Oku" sözünü söylemiştir ve o da "Ben okuma bilmem" demiştir; bu olay Cebrâil ile onun arasında üç defa tekrarlanmıştır. Bilindiği gibi ilk vahiy olan "Oku" sözü, ilk vahyedilen Alak sûresinin ilk âyeti olarak Kur'ân'da yer alır. Dolayısıyla vahiy Hz. Muhammed'e sadece mana olarak değil mana ve söz (kelime) birlikte gelmiştir.

Fazlur Rahman, Kur'ân'ın sözlerinin Hz. Muhammed'in kendisinden olduğunu söylemesi, yukarıda aktardığımız Watt'ın "Vahiy Muhammed'in şuur altındandır" sözüyle neredeyse birebir uygunluk arz eder. Fazlur Rahman'ın bu görüşü aynı zamanda tam olarak olmasa da en azından yarım olarak Kur'ân'ın yazarı Muhammed'dir diyen diğer Batılılar'ın görüşleriyle de uyuşur.

Her ne kadar Fazlur Rahman, "İslâm" gibi bazı eserlerinde Batılılar'ın Kur'ân ve Peygamberimiz hakkındaki iddialarına cevaplar vermiş ise de, onun *"Ana Konularıyla Kur'an"* adlı eserindeki şu cümleleri cevaplarını anlamsız kılmaktadır: "İslâm'ın Hıristiyanlığa karşı olan tutumu, İslâm'ın kendisi

[111] Fazlur Rahman: "Divine Revelation and the Prophet" *Hamdard Islamicus*, c. 1, sayı 2, 1978, s. 66-72.

kadar eskidir; çünkü kısmî olarak İslâm, bazı önemli fikirleri Yahudilik'ten ve Hıristiyanlık'tan alarak ve diğerlerini de eleştirerek oluşmuştur. Gerçekten İslâm'ın kendi tanımı, kısmen bu iki dine karşı olan tavrının neticesidir..."[112]

Bu, sözüyle Fazlur Rahman, Hz. Muhammed Kur'ân'ı İncil ve Tevrat'tan çaldığı sözlerden oluşturdu diyen yahudi ve hıristiyan din adamlarının söylediklerini, Müslümanlık cephesinden doğrulamış olmaktadır. Aynı zamanda sözlerinden de anlaşılacağı gibi ona göre İslâm kendisini Hıristiyanlık ve Yahudiliğe müracaatla oluşturmuştur.

Gelelim Hasan Hanefî'ye o da Kur'ân'da beşer sözü vardır diyor; Kur'ân bütünüyle Allah'ın sözü vahiy olmadığını söylüyor. Kur'ân'da örneğin "Firavûn dedi ki..." deniliyor; bu Allah'ın değil Firavun'un sözüdür diyor.

Elbette özellikle Kur'ân'ın geçmiş kişiler ve peygamberlerle ilgili kıssalar anlatırken "Firavun dedi ki..."; "Musa dedi ki..."; "Yusûf dedi ki..." gibi cümleleri vardır. Bu tür cümlelerde anlatılan manalar, şüphesiz o kişilere aittir ve sahipleri onlardır. Zaten bizzat Kur'ân bunları böyle anlatıyor. Ancak Hasan Hanefî'nin dediğinin aksine, bunlar beşer sözü sayılamazlar; çünkü manalarını Kur'ân'da olduğu cümle şekilleriyle dile getiren Allah'tır. O manaları onların ağzından naklen aktarsa da, anlatım cümleleri Allah'a ait vahiydir. Kaldı ki, Allah söz konusu kişilerin ve peygamberlerin söyledikleri şeyi bize anlatma da fâildir; Allah bize onları nakletmemiş olsaydı onları bizim bilmemizin imkânı da olamazdı.

Allah sadece Firavun'dan veya Hz. Musâ'dan bahsetmiyor ki, yeryüzündeki ve göklerdeki çeşitli varlıklardan da bah-

[112] Fazlur Rahman, *Major Themes of the Qur'ân,* Chicago, 1980, s. 162.

sediyor; onların çeşitli niteliklerinden ve durumlarından de bahsediyor. Hatta bazen canlı ve cansız tabiî varlıkların "konuşmalarını" da naklediyor. Hasan Hanefî'nin mantığı ve anlayışıyla şunu diyebiliriz: Allah var olan şeylerden bahsediyor; o halde bunun neresi vahiydir?

Vahiy ve ilâhîlik, putperestlikte veya bazı dinlerde anlaşıldığı gibi olmayandan haber vermek değildir; yani kâhinlik değildir. Vahiy, kesin doğru ve tabiî olan bilgilerin Allah tarafından Cebrâil aracılığıyla Peygamberlere ve onların vasıtasıyla da insanlara aktarılmasıdır. Allah bu bilgileri aktarırken, onların kime ve neye at olduğunu da luzumu halinde ismen belirterek aktarmıştır. Bu durum, yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi aktarılan bilgileri vahiy olmaktan çıkarmaz.

Konumuzla ilgili son örnek kişi olarak ve özellikle bu son günlerde İslâm vahiy anlayışını Hıristiyanlık vahiy anlayışı bağlamında açıklamalar yapan İranlı Abdülkerim Suruş'tur. O da diğerleri gibi vahyin, Peygamberimizin şuur altının bir açılımı olduğunu söylemektedir. Kur'ân'da bilgi hataları olduğuna ve bu hataların özellikle Kur'ân'ın tarih, toplum ve diğer dinlerle ilgili âyetlerinde bulunduğuna inanmaktadır.[113]

Kısaca iddialarını özetlemeye çalıştığımız bu kişilerin İslâm vahyi hakkında söyledikleri son devir hıristiyan bilginlerinin İncil hakkında söyledikleriyle birebir uyuştuğu gibi, yahudi ve hıristiyan bilginlerin Kur'ân hakkında daha önceki zamanlarda ifâde ettikleri asılsız iddiaları da doğrulayıcı niteliktedir.

---

[113] A. Suruş, bunlar Hollanda Uluslararası Radyosunda M. Hocbink ile Kur'ân üzerine yaptığı konuşmasında söylemiştir. Söylediklerinin basım aşamasındaki bir kitabının özeti olduğunu belirtmiştir.

KUR'AN ve SÜNNET'İN DİNLERARASI DİYALOĞA ALET EDİLMESİ

Müslüman dinlerarası diyalogcular, diyalog için yaptıkları işlerin İslâm açısından meşru ve doğru olduğunu gösterme gayretiyle, sık sık Kur'ân-ı Kerim âyetlerine ve Hz. Peygamber'in sünnetine başvurmaktadırlar. Elbette bundan daha doğal bir şey olamaz; ancak onlar, âyetleri ve Hz. Peygamber'in kendi zamanında yaptığı bazı faaliyetleri ve söylediği sözleri diyalog için kullanırlarken hem yöntemsel hem de anlamsal hatalar ve yanlışlıklar yapmaktadırlar.

Hatalarının ve yanlışlıklarının sebepleri genel olarak birkaç noktada özetlenebilir.

Yöntemsel olarak: a) Âyetlerde ve Hadislerde seç-meci davranma; b) Kullanılan âyetlerin sebeb-i nuzûl gibi vahyediliş gerekçelerine bakmama; aynı şekilde Hz. Peygamber'in yaptığı bir işin veya söylediği bir sözün vürûdunu göz ardı etme.

Bilgisel olarak: Kur'ân'dan ve Sünnet'ten alınan kavramlara, zaman zaman harici anlamlar yükleme veya zaman zaman anlamlarını keyfi olarak eksiltme veya fazlalaştırma.

Şimdi gerek yöntemsel ve gerekse bilgisel hatalarına örnekler göstererek, bilerek veya bilmeyerek Kur'ân-ı Kerim'i ve Sünnet'i diyalog için nasıl âlet ettiklerini ve çarpıttıklarını ortaya koymaya çalışacağız.

1. Yöntemsel Hatalar ve Yanlışlar

Kur'ân-ı Kerim'de ve Sünnet'te bilindiği gibi, Hıristiyanlık ve Yahudilik hakkında olduğu kadar hıristiyanlar ve yahudiler hakkında oldukça çok sayıda âyet ve hadis vardır. Gerek Kur'ân'da ve gerekse hadislerde öncelikli olarak Allah'ın Hz. Musa'ya ve Hz. İsa'ya vahyettiği kitapları tahrif ettikleri ve onlar adına yanlış inançlar ihdas ettikleri anlatılır. İkinci olarak, hıristiyanların ve yahudilerin olumlu ve olumsuz davranışlarına işâret edilir. Netice olarak da, onlar İslâm'a davet edilir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi müslüman diyalogcular, konuyla ilgili Kur'an âyetlerine ve hadislere toptan bakma yerine, parçacı ve seçmeci bir yaklaşımla, âyetlerin iniş ve hadislerin vurûd sebeplerini de çoğu zaman dikkate almadan, yahudiler ve hıristiyanlar hakkındaki sadece olumlu olanları seçip, istedikleri gibi kullanıyorlar. Bu, tefsirci, hadisçi veya fıkıhçı bir âlim tarafından yapılınca, meseleleri bilmeyen genel diyalogcu kitlenin yanlış yönlendirilmesine yol açıyor. Hatta daha da öte yazdıkları kitaplarda öyle ifâdelerle meseleyi ortaya koyuyorlar ki, sanki yaptıkları tarzdaki dinlerarası diyalogAllah'ın ve Hz. Peygamber'in bir emriymiş! Örnek olarak D. Aydüz'ün kitabından şu arabaşlıkları zikredebiliriz: "Ehl-i Kitap'ta Diyaloğu Emreden Âyetler"[114] "Diyaloğu Emreden Diğer Âyetler."[115]

Hiç şüphesiz ne Allah, ne de Hz. Peygamber meşru bir neden olmadan müslümanların, başka insanlarla veya din mensuplarıyla zıtlaşmaların ve savaşmalarını emretmez; insanlı-

[114] Aydüz (D.), *Tarih Boyunca Dinlerarası Diyalog,* İzmir, 2005, s. 45.
[115] Agy.: *A.g.e.,* s. 54.

ğın sulhu ve selâmeti için var olan İslâm, hakkı, adaleti ve iyiliği emreder; bu temel ilkeler temelinde müslümanların, dini ve kültürü ne olursa olsun her millet veya toplumla ilişkiler kurmalarını yasaklamak şöyle dursun, onları teşvik eder. Bunda şüphe yoktur. İşte bu noktadan hareketle, müslüman diyalogcuların hemen aklına "Ortak Kelime" âyeti gelir. (Âl-i İmrân: 64); sonra "Ehl-i Kitapla en güzel şekilde tartışın" âyeti gelir (Ankebut: 46); sonra da sırasıyla "Mubâhele" âyeti (Âl-i İmrân: 61) gelir, "Ehl-i Kitabı dost edinmeyin" âyetleri (Mâide: 51 ve Âl-i İmrân: 28) gelir. Ancak Ehl-i kitabın olumsuz yönlerini anlatan, onları tenkit eden ve müslümanları onlara karşı uyaran bu son âyetler ve zikrettikleri diğer benzer âyetler "özel yorumlarla" diyaloğu emreden âyetlere dönüştürülüyor.

Ancak, nasıl yorum yapacaklarını merak edip durduğum diğer bazı âyetler var ki; -mübarekler bunları fazla zikretmiyorlar- onlar da Ehl-i kitap'la ilgilidir. Örneğin: "Şüphesiz Meryem Oğlu Mesih, Allah'tır diyenler andolsun ki, kâfir olmuşlardır..." (Mâide:17); "Ey Ehl-i Kitâp! Resûlümüz size Kitap'tan gizlemekte olduğunuz bir çok şeyi açıklamak üzere geldi; birçok (kusurunuzu) da affedecektir. Allah'tan size bir nur ve apaçık bir Kitap geldi." (Mâide:15); "Andolsun Allah, üçün üçüncüsüdür diyenler kâfir olmuşlardır. Oysa Tek Tanrı'dan başka ilâh yoktur. Eğer dediklerinden vazgeçmezlerse, onlardan kâfir kalanlara acı bir azap vardır." (Mâide: 73). Uzatmayalım benzer daha bir çok âyet vardır.

Haksızlık etmemek ve hem de merakımın giderildiğini göstermek için, Aydüz'ün kitabında Ehl-i kitabı olumsuz nitelikleriyle anlatan bu sınıf âyetlerin bazılarına "Kur'ân-ı Kerim'de Ehl-i Kitâb'a Atfedilen Belli Başlı Özellikler" alt başlığında sadece sûre ismi ve âyet numarasını vererek işaret etti-

ğini söylemeliyiz.[116] Ancak Aydüz, "Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i Kitabın Hepsinin Bir Olmadığını Açıklaması" adlı alt başlığın hemen başında bakınız ne diyor? "Kur'ân-ı Kerim'de Ehl-i kitaba yöneltilen bazı suçlamalar bulunmaktadır. Ancak bu suçlamaların onların hepsine yapılmadığı da bir gerçektir..."[117] Aradığım yorumları sanki buldum. "Kur'ân-ı Kerim bu âyetlerde Ehl-i Kitâb'ı suçluyor. Yani Allah'ın onlar hakkında söyledikleri doğru değil..." Böyle bir şey olabilir mi?

Aydüz, eğer bu söyledikleri bir sürçilisan değilse, bir önceki alt başlıkta işaret ettiği âyetlerde Kur'ân-ı Kerim'in Ehl-i kitab'a yönelttiği olumsuz ifâdelerin ve eleştirilerin o kendi ifâdesiyle "belli başlı özelliklerin Kur'ân-ı Kerim'in hâşâ, Ehl-i kitaba karşı bir suçlaması olduğunu söylemiş oluyor.

Suçlama ne demektir? Aslında olmayan şeyleri varmış gibi görmek ve anlatmaktır. Yani başka bir ifâdeyle iftiradır. Allah hiç iftira atar mı?!

Aydüz'ün ifâdesini, iyi niyetle, bir sürçilisan olarak kabul ediyoruz. Aksi takdirde yukarıdaki ifâdesinden: "Kur'ân Ehl-i kitâbı eleştiriyor, olumsuzluklarını ifâde ediyor; ancak onlar anlatıldığı gibi değildir" diyerek, Ehl-i kitabı Kur'ân'a rağmen temize çıkarmak olur.

Diyalog için Sünnet'in ve hadislerin kullanımında da aynı yöntemsel hatalar söz konusudur. Kur'ân âyetlerinde olduğu gibi burada da seçmeci davranılarak Hz. Peygamber'in bazı sözleri ve devrinde yaşanan bazı olaylar ve Ehl-i kitap ile ilişkileri anlatılırken, diğer bazıları gündeme getirilmiyor.

---

[116] Agy.: *A.g.e.*, s. 76-77.
[117] Agy.: *A.g.e.*, s. 78.

Örneğin şu hadiseye müslüman dilayogçuların eserlerinde hiç rastlamadım: "Câbir (r.a.)'dan: Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: Ehl-i kitaba hiçbir şey sormayın. Onlar delâlet içinde ola ola, asla size doğruyu göstermezler. Siz eğer onlara bir şey sorarsanız, ya bâtılı tasdik etmek, ya hakkı yalanlamak mecburiyetinde kalabilirsiniz. Şu gerçeği aklınızdan çıkarmayınız: Eğer Mûsâ aramızda yaşıyor olsaydı, vallahi sadece bana tâbi olurdu."[118]

Sonuç olarak müslüman diyalogcular diyaloğun meşruiyetini ve dayanağını Kur'ân'da ve Sünnet'te ararken, seçmeci davranarak yöntemsel hata yapıyorlar. Daha büyük bir yanlış da, bize göre bugün hıristiyan dünyanın yönlendirmesiyle yaptıkları ve onların misyonerlik ve ekümenizm olarak tanımladıkları dinlerarası diyaloğu sanki Kur'ân'ın ve Sünnet'in bir emriymiş gibi temellendirmeye çalışmalarıdır.

İslâm'ın insanlara tanıdığı inanma veya inanmama hürriyetini, insanlar arasındaki ırkî, dinî ve kültürel farklılıkları dikkate almadan, olması gereken sulh ve esenlik, hoşgörü ilkeleri vazetmesini bugünkü yapılan dinlerarası diyaloğa indirgemek büyük bir hatadır. İslâm'ın müslümanlardan güzel söz ve tatlı dille, bir etik ve estetik ilke olarak, başkalarıyla ilişkide ve sohbette bulunmasını, İslâmî tebliği ve daveti istemesinin mantığı ve amacı dinlerarası diyalog değildir.

Kur'an'da Allah "Ey İnsanlar" şeklindeki hitabıyla bütün insanlara seslenmesi bir diyalog mu, yoksa onları hakka, hakikate, adalete, iyiliğe, kısacası İslâm'a davet midir?

---

[118] Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 3/338; Bezzâr: *Müsned*, İlim, 124; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 4/102.

2. Bilgisel Hatalar ve Yanlışlıklar

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız yöntemsel hatalar müslüman dinlerarası diyalogcuları, dinlerarası diyaloğu İslâmileştirme çabalarında Kur'ân'ı ve Sünnet'i çarpıtmalarına sebep olmuştur. Şimdi bunlardan örnekler verelim.

Kur'ânî Kavramların Çarpıtılması

Özellikle Ehl-i kitap ile ilgili Kur'ân'da geçen bazı kavramları, âyetleri ve Peygamberler'in onlar hakkındaki sözleri ve onlarla kurduğu ilişkileri; dinlerarası diyaloğu İslâmî bir emir gibi gösterme gayretine düşen müslüman diyalogcular tarafından, başlangıçta anlattığımız şekilde keyfî yorumlarla anlam alanlarının dışına çıkarttıklarını görüyoruz.[119] Burada kısaca bunlara işaret edeceğiz.

Ehl-i Kitap Kavramı: Kur'ân-ı Kerim'in sıklıkla kullandığı önemli bir kavram "Ehlü'l-kitâb" kavramıdır. Şimdi de bu kavramı Müslüman dinlerarası diyalogcular sıklıkla kullanmaktadırlar; ancak çoğu zaman çarpıtarak.

Sözlük anlamı "Kitaplılar", "Kitap halkı" veya "Kitap sahipleri" olan Ehl-i kitâb, Kur'ân'da 9 farklı surede 31 farklı âyette geçmektedir. Kavram olarak "yahudiler ve hıristiyanlar" demektir. Allah, yahudileri ve hıristiyanları -aralarında var olan çeşitli aynı ve benzer özelliklerinden ötürü- beraber bir âyette anlattığı zaman, onlara "Ehlu'l-kitâb" demiştir. Farklı özellikleriyle anlattığı zaman da onları "yahudiler" ve / veya "hıristiyanlar" diyerek ayrı ayrı anmıştır.

---

[119] Bu sadece bizim şahsi görüşümüz de değildir; daha önce bazı yazarlar da bu konuya dikkat çekmişlerdir; örneğin bkz. Sezen (Y.), *Dinlerarası Diyalog İhaneti*, 2. baskı, İstanbul 2006, s. 51-98; Karabacak (M.), *Dinlerarası Diyaloğ*, İstanbul 2005, s. 102, 143-210.

Dolayısıyla Ehl-i kitap kavramı, aşağıda kısaca ifâde edeceğimiz gibi yahudilere ve hıristiyanlara tanınan sosyo-hukuki zimmet statüsünü ve cizye hukukunu ve buna bağlı olarak bir kısım sosyal imtiyazlarını belirtmenin ötesinde başka bir şey ifade etmez; yukarıda işaret ettiğimiz nedenden ötürü, yahudileri ve hıristiyanları birlikte ifade etme formülü olarak sadece "yahudiler ve hıristiyanlar" demektir. Kavramdaki "Kitap"a vurgu, ne onların kitaplarının sahihliğine ne de imanlarının doğruluğuna işaret eder. Kavram, hıristiyanları ve yahudileri, kendi dinî kimlikleriyle, diğer farklı inanç grupları arasında belirlemeye yöneliktir.

Ehl-i kitap kavramının geçtiği âyetler tahlil edildiğinde, daha önce de belirttiğimiz gibi[120] Kur'ân'ın indiği zamanki Arap toplumunda var olan farklı inançlara sahip insanları toplumsal (sosyolojik) ve hukuki statüleri ve hatta psikolojik özellikleri ve davranışları bakımından, yahudileri ve hıristiyanları ortak yönleriyle, onlardan ayırmak için kullanıldığını görüyoruz. Dolayısıyla Ehl-i kitap, imanî (kelâmi) bir kavram değil, sosyo-hukuki bir kavramdır. Çünkü gerek Kur'ân-ı Kerim ve gerekse Hz. Peygamber diğer inanç grupları arasında yahudilere ve yıristiyanlara farklı hukuki ve toplumsal statü tanımıştır.

İman nokta-i nazarından Kur'ân, Ehl-i kitap, yani yahudiler ve hıristiyanlar ile diğer dinî gruplar arasında hiç bir fark ve ayrıcalık tanımaz. Diğer putperestler veya inanç grupları gibi onların inancını da küfr ve şirk sayar; elbette onlardan Kur'ân'ı ve Hz. Peygamber'i tasdik etmiş olan çok azı hâriç. Zaten bu çok azı müslüman olmuştur ve öyle kabul edilmiştir.

---

[120] Bayrakdar (M.), *Bir Hıristiyan Dogması Teslis,* Ankara, Ankara Okulu, 2007, s. 239-242.

İslâm kelâmcıları ve fıkıhçıları daha sonra Ehl-i kitap üzerine tartışmışlardır. Ehl-i Kitap kavramı etrafında ortaya çıkan bu tartışmaların temel nedeni kelâmî değil sosyal ve hukukî idi. Hz. Peygamber'den sonra İslâm dünyası yeni bölgelere uzanınca, O'nun zamanında Mekke ve Medine bölgelerinde olmayan sâbiîler, brahmanlar ve mecûsîler gibi farklı inançlı toplumlarla karşılaşıldı; bu dinlerin ilk ikisinin mensuplarının da ayrıca Kur'ân'da yahudiler ve hıristiyanlarla beraberce zikredilmesinden dolayı,[121] sâbiîlerin ve mecûsiler gibi benzer inanç gruplarının sosyal ve hukuki statülerini belirlemek gerekli görüldü. Yani tartışma, Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in Ehl-i kitaba tanıdığı hakların onlara da tanınıp tanınmayacağı ve dolayısıyla onların da Ehl-i kitaba dahil edilip edilmeyeceği tartışmasıydı.

Bilindiği gibi, kelâmcılar ve fakihler arasında konuyla ilgili farklı görüşler vardır. Şâfiîler ve Hanbelîler sadece hıristiyanları ve yahudileri Ehl-i kitap kabul etmişlerdir. Hanefiler'den Ebû Hanife mecûsîler ve sâbiîleri de ehl-i kitaptan sayarken, İmâmeyn, sâbiîleri Ehl-i kitap'tan saymamışlardır. Malikîler, Kureyş müşrikleri hariç hemen her din mensubunu Ehl-i kitap'tan saymıştır. İbn Hazm da aynı şekilde mecûsîler ve sâbiîleri Ehl-i kitap kabul etmiştir. Hatta Brahmanlar'ı da Ehl-i kitap sayan âlimler vardır. Ancak özellikle pratikte zimmet ve cizye söz konusu olunca, bilindiği gibi âlimlerin hemen hepsi onların da Ehl-i kitap sayılması yönünde görüşler serdetmişlerdir. Onların da yahudiler ve hıristiyanlar gibi cizye ödemeleri karşılığında dini inançlarında hür bırakılmışlardır. Ancak çoğu fâkih yahudilere ve hıristiyanlarla müslümanların

[121] Kur'ân-ı Kerim: Bakara 62; Mâide, 69; Hac, 17.

ilişkilerini belirleyen bazı hakları onlara sınırlamışlardır. Örneğin müslüman erkeklerin yahudi veya hıristiyan kadınlarla evlenmelerine izin verilmişken, mecûsî veya sâbiî kadınlarla evlilikleri câiz görülmemiştir. İbn Hazm ise onlarla evliliğe de cevaz vermiştir.

Bizim Ehl-i kitap hakkında kelâmcıların ve fakihlerin yaptığı tartışmayı, böyle kısaca anlatmamızın ve onların Ehl-i kitap kavramına mecûsîlcri, sâbiîleri ve Brahmanlar'ı da dahil etmiş olduklarını zikretmemizin nedeni, bugünkü müslüman dinlerarası diyalogcuların düşündüklerinin aksine, onların "hıristiyanlar ve yahudiler Ehl-i kitap'tır" diyerek inanç ve iman noktayı nazarından onlara ayrıcalıklı bir yakınlık hissi göstermediklerini anlatmak içindir. Onlar için bu açıdan hıristiyanlarla söz gelimi mecusiler arasında hiçbir fark yoktur. Kur'an ve Sünnet'in onlarla ilgili olarak belirlediği bir hukuk düzeni ve adalet içerisinde müslümanlar onlarla ve diğer din mensuplarıyla öteden beri beraber yaşamışlardır.

Bizim burada işaret etmek istediğimiz husus, diyalog adına müslüman diyalogcuların bu Ehl-i kitap kavramını kullanarak, İslâm ile Hıristiyanlık arasında ortak inançlar belirlemeye yönelmeleridir. Adata hıristiyanları da tevhide inananlar olarak görmeye başlamalarıdır.

Zaman Gazetesi yazarlarından Ahmet Kurucan bakınız ne diyor: "... Müslümanlar teorik temellerden uzaklaşarak karşı tarafı, Ehl-i kitap olmalarına rağmen kâfir diye adlandırmıştır. Bu yanlışlığı müdafaa edecek değilim."[122]

---

[122] Kurucan (A.), *Zaman Gazetesi,* 15 Mayıs 2004; bu alıntıyı Y. Sezen'in *Dinlerarası Diyalog İhaneti* (2.baskı, İstanbul 2006) s. 54'ten yaptık.

Teslisçi hıristiyanlara kâfir diyen müslümanlar değil ki, onların yanlışı müdafaa edilsin veya edilmesin. Allah söylüyor. Bunun cevabını Aydüz'den verelim: "yahudi ve hıristiyanları kınayan ve hatta onları inkârcı olmakla, müşrik olmakla suçlayan Kur'ân-ı Kerim yine de bu fiilleri işleyen yahudileri ve hıristiyanları kitap ehlinden saymaktadır. Çünkü kitap ehlinden olmak bir kurtuluş değildir."[123]

Aydüz'ün söyledikleri bir cevaptır ama yine de sorunlu bir cevaptır. Çünkü Aydüz ikinci kez, Ehl-i kitabın inkârcı ve müşrik olmalarını, onlar hakkında Kur'ân'ın bir suçlaması olduğunu söylerse, elbette Kurucan kendi açısından haklı olarak: Siz yahudilere ve hıristiyanlara kâfir diyorsunuz, onlar Ehl-i kitap'tır diyebilecektir.

Kur'an'a göre Ehl-i kitap kavramının sadece hıristiyanların ve yahudilerin tek bir kelimeyle ifade edilmesi olduğu anlaşılırsa, Ehl-i kitap olmakla ehl-i küfr veya şirk olmanın bir çelişki veya tezat olmadığı kendiliğinden anlaşılır. Sıradan müslümanların konuyu anlamada güçlüğü olabilir; ancak tefsir ulemasının ve genelde ilâhiyatçıların meseleyi kavramamış olmaları gerçekten bir sorundur. Böyle bir sorunun varlığını söz gelimi B. Tatar'ın şu cümlelerinde görmek mümkündür: "Kur-an'ın, bir taraftan evrensellik iddiasında bulunması diğer taraftan yahudiler ve hıristiyanları Ehl-i kitap olarak tanımlaması, yani bir taraftan kendi tevhid anlayışı doğrultusunda evrensel otoritesini ileri sürmesi diğer taraftan Tevrat ve İncil gibi metinlerin kısmi otoritesini kabul etmesi bir gerilime ve diyalektik düşüncenin oluşumuna yol açmaktadır..... Bu gerilim ve diyalektik düşünce Kur'an'ın evrensel perspektifi ile Tevrat ve

[123] Aydüz (D.), *A.g.e*, s. 76.

İncil'in tarihsel perspektifleri arasında hem bir birlik (zira bu kitaplara iman bizzat Kur'an'da öngörülmektedir) hem de farklılık (çünkü bu kitapların tahrif edildiği yine Kur'an tarafından bildirilmektedir) tesis etmek zorundadır."[124]

Görüldüğü gibi burada da Ehl-i kitap kavramının tam olarak anlaşılmamasından dolayı, Kur'an ile diğer kitaplar arasında sanki Kur'an'ın ortaya çıkardığı bir gerilimden, hatta bir çelişkinin olduğundan bahsediliyor. Kur'an'da Allah'ın kitaplarına iman edilmesi, inançsal bir ilkedir; bu ilke sadece Ehl-i kitabın Tevrat'ı ve İncil'i ile de sınırlı değildir. Yani müslümanlar Allah'ın Tevrat'ı, İncil'i ve başka kitapları gönderdiğine inanırlar. Bu, zorunlu olarak, yine Kur'an'ın nitelemesiyle tahrif edilmiş bugünkü Tevrat ve İncil'e aslî kitaplar olarak inanılması demek değildir. Kaldı ki, başta kelâmcılar olmak üzere bütün müslüman bilginler Kur'an ile birlikte diğer kitapların nesh edilmiş olduğunu söylerler. Bu görüşün kaynağı hem Kur'an'da hem de Sünnet'te vardır. Kur'an, bir ifade türü olarak yahudilere ve hıristiyanlara Ehl-i kitap demekle, Tatar'ın söylediği gibi onları kitaplarının ne kısmî ne de tam otoritesini kabul etmiş değildir. Yahudilerin ve hıristiyanların Hz. Peygamber ile bazı tartışmaları bağlamında inen bazı âyetlerde Allah onların samimiyetlerini test etme babında "Elinizdeki kitaba bakınız" diyor. Bunu Tevrat ve İncil'in böyle belirli konularda doğruları olduğunu Kur'an'ın tasdik etmesi şeklinde anlasak da, bundan Kur'an'ın evrensel olması ile çelişkili veya gerilimli bir sorunun ortaya çıktığını söyleyemeyiz.

---

[124] Tatar (B.), "Kelam'a Göre Dinlerin Durumu", *İslam ve Öteki*, ed. C. S. Yaran, İstanbul, 2001, s. 287-288.

Burada işaret edilmesi gereken önemli bir nokta daha vardır. Bu da, Nisâ 4, Mâide 48, Yûnus 37 ve Ahkaf 12. âyetlerde Kur'an'ın , "sizinle olan" ve "elinizdeki" önceki Kitabı "musaddıkan" ifadesiyle "tasdik edici" ve "doğrulamak" için indirildiğini anlatan âyetlerin doğru anlaşılmasıdır. Âyetlerde Kitap kelimesinin tekil kullanılması ve Ahkaf 12. âyette de doğrudan Hz. Musa'ya indirilen Kitap'tan bahsedilmesi nedeiyle Kur'an'ın bugünkü Tevrat ve İncil'i tasdik değil onların asıllarını tasdik ve doğrulamak için indirildiğini söylememiz gerekiyor. Ya da, denirse ki, Kitap ile bugünkü Tevrat ve İncil kastedilmiştir –bu bize göre zaten olamaz, çünkü hıristiyanların tek bir İncili yoktur– o zaman "musaddıkan" ibaresini tasdik etmek ve doğrulamak şeklinde değil, düzeltmek anlamına "doğrultmak" veya "doğrulatmak" şeklinde anlamak ve tercüme etmek gerekir. Çünkü musaddıkan kelimesinin türediği **sdk** fiilinin 2. babından olan "saddaka" fiilinin anlamları içerisinde bizim işaret ettiğimiz doğrultmak, doğrulatmak, kontrol etmek anlamları da vardır. Âyetleri böyle anlamazsak elbette hatalar yaparız.

Kaldı ki, bununla birlikte Tatar'ın kendi ifadesiyle "bu kitaplara iman Kur'an'da öngörülmektedir" sözüyle muhtemelen müracaatta bulunduğu Bakara 285. âyette geçen "Kütübihî" ifadesindeki "hî" zamiri Allah'a raci olduğundan "Allah'ın Kitapları", yani Allah'ın gönderdiği aslî kitaplardır; yoksa o ve başkalarının zannettiği gibi eldeki Tevratlar ve İnciller değildir. Dolayısıyla Kur'an, ne Tevrat'ın ne de İncil'in otoritesini tanımış değildir.

Yukarıda da ifâde etmeye çalıştığımız gibi, bugün müslüman diyalogcular Ehl-i kitap kavramını, Kur'an'ın ve ulemânın verdiği anlamın dışına çıkartarak, sanki hıristiyanlarla

diyalog yapmada, kavramı onlara imân konusunda da bir yakınlık sebebi olarak görmeye başlamışlardır. "Hepimiz aynı Allah'a inanıyoruz;" "Yollar farklı, fakat Allah Tek" gibi söylemler bunun işaretleridir. Eğer böyle olsaydı, Allah ve Resûlü, onların inancını küfr ve şirk olarak niteler miydi?

Hiç kimse, diyaloğa diyalog olarak karşı değildir. Bizim karşı olduğumuz, müslüman diyalogcuların diyalog tarzı ve diyalog olarak olmayacak şeyleri malzeme ve vasıta olarak kullanmalarıdır. Mademki diyaloğun meşruluğu için Kur'an'dan ve Sünnet'ten malzeme aranıyor, niçin diyaloğun şekli ve nasıl yapılması gerektiği konusunda Kur'ân'a ve Sünnete bakılmıyor?

Kur'ân'ın Ehl-i kitap'tan bahsettiği bazı âyetlerin nasıl başladığına bakarsak, diyaloğun nasıl olması gerektiğini daha iyi anlarız. Bu âyetlerden örneğin Ankebut 46'da Allah, "Ehl-i kitap"la güzel sözle ve uslupla cedelleşin / diyalektikleşin, tartışın, "Tücadilû" buyuruyor. Çünkü diyalog diyalektiği gerektirir. Diyaloğu bir yöntem olarak benimseyen filozoflardan, en meşhur örnek Eflatun'dur; onda diyalog diyalektikle beraberdir; diyalog diyalektiksiz olmaz. Yani diyaloğun mantığı diyalektiktir. Kur'ân'ın temel diyalog ilkesinden birisi de cedeldir, yani diyalektiktir.

Efendim, cedel olursa tartışma çıkar, anlaşma olmaz diyor, hem müslüman hem de hıristiyan diyalogcular... O halde neyin diyaloğunu yapıyorsunuz? Kardeş olalım! Gelin barışalım! İnançsızlığa karşı birlik olalım! Olalım, buna kim karşı ki! Bunlarla dinler üzerinden müsbet bir diyalog yapılamaz. Müsbet diyalog için dinî emirleri ve yasakları gündeme getirin, adam öldürmek büyük günahtır deyin; ABD Irak'tan çe-

kilsin, çekilsin ki, hem onlardan hem müslümanlardan insanlar ölmesin deyin!

İbrahimî Dinler Kavramı: Kur'ân'da ve Sünnet'te olmayan bir kavramdır. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm arasında iman açısından bir yakınlığın olduğunu söylemek için uydurulan bu kavram da diyalogcular arasında sık sık kullanılan bir kavramdır. Kavramın güncelleştirilmesi L. Massignon'a aittir. İbrahimî din veya dinler her yönden yanlıştır; öncelikle bu kavram, Hz. İbrahim'i bir din tesisçisi gibi göstermektedir; oysa dini vazeden Allah'tır; Batılılar açısından bunun bir sakıncası olmayabilir, çünkü onlara göre bizim Peygamber olarak gördüğümüz kişiler din koyuculardır. Hatta bunun için onlar İslâm'a "Muhammed'in Dini" anlamında çoğu zaman "Muhammadanizm" derler.

İkincisi, her ne kadar Kur'ân ve Hz. Peygamber bir taraftan, Kitâb-ı Mukaddes, diğer taraftan Hz. İbrahim'den bahseder ise de İslâm, Hz. İbrahim vasıtasıyla Hz. Musa sonrası Yahudilik'le de ve Hz. İsa sonrası Hıristiyanlık'la özellikle akide açısından birleştirilemez. Çünkü L. Massignon'dan çok önce yahudilerin ve hıristiyanların Hz. Peygamber'e gelerek ortak ata olarak Hz. İbrahim'den bahsetmeleri üzerine şu iki âyet oldukça mânidardır ve müslüman diyalogculara da bir cevaptır: "İbrahim, ne yahudi, ne de hıristiyandı; o ancak hanif ve müslümandı; o müşriklerden de değildi"[125]; "Ey Ehl-i kitap! İbrahim hakkında niçin tartışırsınız? Halbuki Tevrat ve İncil, kesinlikle ondan sonra indirildi. Hiç akletmez misiniz?"[126]

[125] Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmrân, 67.
[126] Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmrân, 65.

Dinlerarası diyalogcular, akletmeden bu uydurma kavramı sık sık kullanıyorlar. Hz. İbrahim, Hz. Muhammed'in, Hz. İsâ'nın ve Hz. Mûsâ'nın, hem neseb hem de dinî ortak atasıdır. Yukarıdaki âyetlerde belirtildiği gibi Hıristiyanlığın ve Yahudiliğin, Hz. İbrahim ile ve dolayısıyla İslâm ile ne gibi bir ilgisi olabilir? Kur"ân'ın dediği gibi, her konuda olduğu gibi bu konuda da akletmek gerekir.

Ortak Kelime Kavramı: Müslüman dinlerarası diyalogcuların en çok kullandıkları Kur'ânî kavramlardan birisi de, Ortak Kelime (Kelimetün Sevâ'ün) kavramıdır. En son olarak 138 müslümanın imzasıyla Papa XVI. Benedikt'e gönderdikleri mektupta kullanmışlardır. Söz konusu kavram veya ifâde Kur'ân'da bir kere: "De ki: Ey Ehl-i Kitap! Sizinle bizim aramızda eşit (ortak) bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım; O'na hiçbir şeyi şirk koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi rabler edinmesin. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse işte o zaman: Bizim müslüman olduğumuza şahitler olun, deyiniz"[127] meâlindeki âyette geçmektedir.

Görüldüğü gibi âyet her yönden apaçıktır. Evvela Ortak Kelime'nin şıksız ve şeriksiz olarak sadece Allah'a tapma olduğunu, yani Tevhid olduğunu açıklıyor. Sonra Ehl-i kitabı Tevhid'e davet ediniz diyor; yüz çevirdiklerinde biz müslümanız deyiniz bırakınız diyor. Dolayısıyla âyet aynı zamanda olması gereken doğru diyaloğun hem temel konumunu hem de yöntemini belirtiyor.

Şüphesiz dinlerarası müslüman diyalogcular bu âyeti ve Ortak Kelime kavramını kullanacaklardır; buna kimsenin bir söz söylemeye hakkı yoktur.

---

[127] Kur'ân-ı Kerim: Âl-i İmrân, 64.

Ancak bizim itirazımız, Ortak Kelime'yi nasıl kullandıklarıyla ilgilidir. Müslüman dinlerarası diyalogcular bu kavramı kullanırken, sürekli olarak sanki Tevhid'i Teslis'e denk gibi kullanarak, Tevhid ile Teslis'in ortaklığını anlıyor veya anlatıyorlar.

Bu konuyu "Dinlerarası Diyalog ve Başkalaştırılan İslâm" adlı bölümde ele aldığımızdan burada daha fazla bir şey söylemeyeceğiz.

Sünnetin Çarpıtılması

Şimdi de Müslüman dinlerarası diyalogcuların Sünnet çarpıtmalarını anlatmak için bazı örnekler verelim.

Genel olarak, müslüman diyalogcular Hz. Peygamber'i ve Sünnet'ini öyle tanıtıyorlar ki, "Ey Nebi! Biz seni muhakkak bir şâhid, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik"[128] meâlindeki âyetin anlamının zıddına sanki Hz. Muhammed, bunlar gibi bir diyalogcuymuş.

Müslüman dinlerarası diyalogcular, Hz. Peygamber'in yahudiler ve hıristiyanlarla görüşmesini, onlarla antlaşmalar imzalamasını, onların çeşitli heyetleri kabul etmesini, onlara heyetler göndermesini çeşitli dini siyasi liderler mektuplar göndermesini, hatta Medine Vesika'sını dinlerarası diyalog olarak değerlendirmektedirler.

Hz. Peygamber'in bütün bu sünnetiyle amacı, bugünkü gibi müslüman diyalogcuların yaptıkları gibi bir diyalog değil, ya doğrudan İslâm'ı tebliğ ve davettir; ya da bir arada yaşamanın gereği sulhu temin için karşılıklı sözleşmedir ki, bugünkü uluslar arası ilişkilere benzer bir ilişkidir. Hz. Peygamber bun-

[128] Kur'ân-ı Kerim: Ahzâb, 45.

ları yaparken, Kur'ân'ın insanlığa bahşettiği din ve vicdan hürriyeti, adalet ilkesi, insana verdiği değer, savaş ve sulh hukuku gibi en temel ilkeler çerçevesinde hareket etmiştir. Bütün bunlar belki gerçek diyalogla da olması gereken ilkelerdir. Ancak bugünkü hıristiyan diyalogcular diyalog için bir taraftan barış derlerken, diğer taraftan misyonerlik ve ekümeniklik diyorlar. Barışı da, hıristiyan kültürünün İslâm'ı alt etmesiyle tek gücün barışı olarak görüyorlar. (Bunları kendi kaynaklarından "Dinlerarası Diyalog ve Misyonerlik" adlı bölümde anlatmışık).

Şimdi Hz. Peygamber'in Sünnet'inden diyalog için gösterilen uygulamalarından bir kaçı üzerinde örnek alarak duralım:

Medine Vesikası: Bütün Müslüman dinlerarası diyalogcular Medine Vesikası'nı Hz. Peygamber'in yaptığı önemli bir diyalog örneği olarak anlarlar ve anlatırlar.

Hz. Peygamber'in Medineli yahudiler ile yaptığı bu siyasî ve hukukî sözleşme, İbn İshak'ın nakline göre 55 maddeden oluşmaktadır. Biz bu maddeleri burada saymayacağız. Sadece müslüman diyalogculara şu soruları yönelteceğiz:

Bu maddelerin içerisinde:

Sizin Hıristiyanlara veya başka din mensuplarına dediğiniz gibi "Hepimiz aynı tek Allah'a inanıyoruz" gibi bir madde var mıdır?

"Hepimiz Hz. İbrahim'in dinindeniz" gibi bir ifâde var mıdır?

"Yollar ayrı, Allah Tek" gibi bir madde var mıdır?

"Muhammed'ün Resullah"a gerek yok; "Lâ ilâhe illallah" yeter gibi bir ifâde var mıdır?

Hz. Peygamber'in Mektupları: Müslüman dinlerarası diyalogcular diyalog gerekçesi olarak Hz. Peygamber'in çeşitli dinî ve siyasî kişilere yazdıkları mektupları da örnek olarak göstermektedirler. Bu mektuplardan bir-ikisinin metnini örnek olarak aktaralım da, diyalogcular bugün Papalar'a yazdıkları kendi mektuplarıyla karşılaştırsınlar.

a) Hz. Peygamber'in Habeş Hükümdarı Necâşî'ye Mektubu

"Esirgeyen bağışlayan Allah adıyla.

Allah'ın elçisi Muhammed'den Habeş hükümdarı Necâşi Asham'a.

Müslüman ol. Allah'a olan hamdimi sana iletirim. O meliktir, kuddustur, selâmdır, mü'mindir, muheymindir. Îsâ bin Meryem'in Allah'ın ruhu ve kelimesi olduğuna şehadet ederim. Allah onu iffetli, temiz ve korunmuş Meryem'e ilkâ etmiş, o da böylece Îsâ'ya hamile kalmıştır. Allah onu, tıpkı Âdem'i eli ve üflemesiyle yarattığı gibi ruhu ve üflemesiyle yaratmıştır.

Ben seni ortağı olmayan bir Allah'a O'na itaatte devamlı olmaya, bana uymaya ve bana gelene iman etmeye çağırıyorum. Çünkü ben Allah'ın elçisiyim.

Sana amca oğlum Ca'fer'i ve yanında bir bölük müslümanı gönderdim. Geldiklerinde onları ağırla, ceberutluğu bırak. Ben seni ve ordunu Allah'a çağırıyorum. Ben tebliğ etmiş ve öğütlemiş bulunuyorum. Öğüdümü kabul et.

Selam hidâyete tâbi olanlara."[129]

---

[129] Hamidullah (M.), *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, Çcv. V. Akyüz, tz., İstanbul, Kitabevi, s. 114-115.

b) Necâşî'nin Hz. Peygamber'e Cevabı:

"Esirgeyen bağışlayan Allah adıyla.

Allah'ın elçisi Muhammed'e Necâşi Ahsam bin Ebcer'den.

Sana kendinden başka ilâh olmayan ve beni İslâm'a eriştiren Allah'ın selâmını, rahmetini ve bereketini dilerim.

Bana Îsâ'nın durumundan söz ettiğin mektubun geldi ey Allah'ın elçisi. Göğün ve yerin Rabbine and olsun ki, Îsâ, senin anlattığından üzüm çöpü kadar fazla değildir; O senin dediğin gibidir. Bize gönderdiğini tanıdık. Amca oğlun ve arkadaşlarını ağırladık. Ben senin Allah'ın elçisi olduğuna inanarak ve tasdik ederek şehâdet ederim. Sana ve amca oğlun ile arkadaşlarına bey'at ettim. Onun ellerinde âlemlerin Rabbi Allah için Müslüman oldum.

Sana, oğlum Uriba bin Ahsam bin Ebcer'i gönderdim. Ben sadece kendime mâlikim. Eğer sana gelmemi istersen, gelirim ey Allah'ın elçisi! Ben söylediğinin hak olduğuna şehâdet ederim.

Selâm sana ey Allah'ın elçisi!"[130]

c) Hz. Peygamber'in Heraklit'e Mektubu

"Esirgeyen bağışlayan Allah adıyla.

Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed'den Rum'un ulusu Herakl'e. Selâm hidâyete tâbi olanlara...

---

[130] Agy.: *A.g.e.*, s. 117-118.

Seni İslâm'a çağırıyorum. Müslüman ol, kurtul. Müslüman ol ki Allah sana ecrini iki defa versin. Yüz çevirirsen bütün halkının günahı senin boynunadır.

Ey kitap ehli! Sizinle bizim aramızdaki ortak kelimeye, yalnızca Allah'a tapmak, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak, aramızda Allah'tan başka birbirimizi rabler edinmemek üzere gelin. Eğer yüz çevirirseniz 'Tanıklık edin ki biz Müslümanız' deyin."[131]

d) Heraklit'in Hz. Peygamber'e Cevabı

"İsa'nın tebşir ettiği Allah'ın elçisi Ahmed'e Rum Hükümdarı Kayser'den.

Mektubun elçinle bana geldi. Senin Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ederim. Seni elimizdeki İncil'de buluyoruz. Seni bize İsa bin Meryem müjdeledi. Ben Rum'u sana inanmaya çağırdım, kabul etmediler, şâyet bana itaat etseydiler, onlar için iyi olurdu. Yanında olmayı, sana hizmet etmeyi ve ayaklarını yıkamayı isterdim."[132]

e) Hz. Peygamber'in Kıptı Lideri Mukavkıs'a Mektubu

"Esirgeyen bağışlayan Allah adıyla...

Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed'den Kobt'un Büyüğü Mukavkıs'a.

---

[131] Agy.: *A.g.e.*, s. 122. Mektubun son kısmı, Âl-i İmrân Suresinin 64. âyetidir.
[132] Agy.: *A.g.e.*, s. 124.

Selâm hidâyete tâbi olanlara.

Seni İslâm'a çağırıyorum. Müslüman ol, kurtul. Allah da sana ecrini iki kere versin. Eğer yüz çevirirsen, Kobt'un günahı senindir:

"Ey ehli kitap! Bizimle sizin aranızda ortak kelimeye, yalnızca Allah'a tapmak, O'na hiçbir ortak koşmamak ve Allah'tan başka birbirimizi rabler edinmemek üzere, gelin. Yüz çevirirlerse, 'Bizim Müslüman olduğumuza tanıklık edin' deyin."

Mühür:

Allah'ın Rasulü Muhammed"[133]

f) Hz. Peygamber'in Kisra'ya Mektubu

"Esirgeyen bağışlayan Allah adıyla.

Allah'ın elçisi Muhammed'den Faris'in büyüğü Kisrâ'ya.

Selâm, hidâyete tâbi olanlara, Allah'a ve Peygamber'ine iman edenlere, Allah'ı bir bilip ortağı olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet edenlere olsun.

Seni Allah'ın davetine çağırıyorum. Ben diri olanı uyarmak ve kâfirlere azabın hak olması için, Allah'ın bütün insanlara gönderdiği elçisiyim. Müslüman ol, kurtul. Kabul etmezsen, mecusîlerin günahı senindir."[134]

---

[133] Agy.: *A.g.e.*, s. 152.
[134] Agy.: *A.g.e.*, s. 156

DİYALOGCULARIN MÜSLÜMANLARA HEDİYESİ: UYDURMA KUR'AN *"EL-FURKANÜ'l-HAKK"*

Amerikan askerlerinin Irak'ta ve misyonerlerin Kuveyt gibi Körfez ülkelerinde 2000 yılında halka dağıttıkları *"el-Furkânu'l-Hakk"* veya "21. Yüzyılın Kur'an'ı" adlı bir kutsal kitapla sözde yeni bir Kur'an'ın "vahyedildiği" ve "yazıldığı" ortaya çıktı.

Sahte Kur'an olan *"el-Furkânu'l-Hakk"*ın iki yazarı vardır. Birinci, es-Safiyy; ikinci el-Mehdî'dir. Bu takma adlardan Safiyy (Seçilmiş), Tanrı'dan yeni vahiy alan yeni bir peygamber; Mehdî de Safiyy'in söylediklerini yazan vahiy katibi rolünü oynamıştır. *"el-Furkanu'l-Hakk"* Filistin kökenli Amerikalı bir Evangelist rahip Anis Shorrosh tarafından "The True Furqan" adıyla İngilizceye çevrilmiştir. *"el-Furkânu'l-Hakk"*ın Arapça ve İngilizce çevirisi, Nisan 1999 yılında Amerika'da Omega ve Wine Press şirketlerine TBN adlı bir hıristiyan gurup tarafından bastırılmıştır.

*"el-Furkanu'l-Hakk"*ın alt başlığı "21. Yüzyıl Kur'an'ı" adını taşımaktadır. Söz konusu uydurma Kur'an, bir giriş, 77 sûre ve nüslümanlara yönelik birçok önerinin yer aldığı bir sonuçtan oluşmakta ve toplam 368 sayfadır. Dolayısıyla "el-Furkanu'l-Hakk"ın yazımına Amerika'nın 1991 yılındaki Körfez çıkartması ile aynı tarihte başlandığı ortaya çıkmaktadır. Girişte Muhammed'in kendi Kur'an'ını 23 yılda yazdığı halde, yeni Kur'an'ın 7 yılda yazıldığı anlatılmaktadır. Arapça, üslup

ve belagat yönüyle de "el-Furkanu'l-Hakk"ın, Muhammed'in Kur'an'dan daha başarılı olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bununla Kur'an'ı Kerim'in bazı âyetlerde anlattığı (2/23; 11/13; 17/88) taklit edilemez gerçeğinin çürütüldüğüne de işaret edilmektedir.

Sahte Kur'an'ın son bölümünde nüslümanlar için yeni bir kitap gönderildiği; artık ellerindeki Muhammed'in Kur'an'ına değil; bu yeni 21. Yüzyılın Kur'an'ına uymaları çağrısı yapılmaktadır.

Sahte Kur'an'ın esas ana bölümünü oluşturan 77 sureden bazılarının adları Kur'an'da olduğu gibi bırakılmışken, bazılarına yeni adlar verilmiştir. Örneğin, Fatiha, Nisâ, Mâide, Nûr, Müminîn, Kâfirûn gibi adlar bırakılmış; Mesih, Zevâc, Tuhr, Mizân, Şehid, Selâm, Makirûn, Müfterûn, Muharridûn, Müşrikûn, gibi bazı yeni sure adları ilave edilmiştir. Her sure "Besmele" yerine, *"Baba, Kelâm (Logos, İsa), Kutsal Ruh, Bir ve Sadece Gerçek Tanrı Adıyla"* şeklinde "Teslis" ifadesiyle başlamaktadır.

21. Yüzyılın Kur'an'ının surelerinde özel olarak yapılan tahrifat: Kur'an'da Allah'ın helâl dediği şeyler haram, haram dediği şeyler helâl olarak anlatılmıştır; Allah'ın yahudiler ve hıristiyanları, onların bozuk inançlarını tenkit ettiği âyetler ters yüz edilerek müslümanlar eleştirilmiştir. Bütün bunlar yapılırken işlerine geldiği Kur'an âyetlerini aynen bırakmışlar; işlerine gelmeyen âyetlerin olumlu anlamlarını olumsuz, olumsuz anlamlarını ise olumlu şeklinde değiştirmişlerdir. Yine gerekli gördükleri yerlerde Tevrat'tan ve İnciller'den aldıkları cümleleri eklemişlerdir.

Kısaca ifade edecek olursak, taklit ve intihalden oluşan "el-Furkanu'l-Hakk" veya "21. Yüzyılın Kur'an'ı" derleme bir

eserdir. Bunun yazarları Kur'an'da tespit ettikleri kendilerince 100 Arapça hata bu yeni Kur'an'da yoktur demelerine karşın "el-Furkanu'-Hakk", Arapça hatalarla doludur.

Uydurma Kur'an'ın nasıl bir kitap olduğunu anlatma bakımından, içinde nelerin söylendiğini göstermek gerekir. Ancak bu uzun bir konudur. Örnek olarak bazı kısa alıntılarla uydurma yeni Kur'an'ın ne olduğunu göstermeye çalışalım:

1. Hz. İsa'nın Çarmıha Gerilmesi

Uydurma Salb sûresinde geçen *"Meryem Oğlu İsa el-Mesih'i tam bir insan olarak çarmıha gerdiler. Onu kesin olarak öldürdüler"* ifadesi Kur'an'ın Nisâ 126. âyetindeki *"İsa'yı öldürmediler ve çarmıha germediler. Fakat onlara öyle gösterildi."* ifadesinin çarptırılmasıdır.

2. İncil ve Tevrat'ın Tahrif Edilmediği

Mesih adlı uydurma sûrede: *"Siz, İncil'in bir kısmının değiştirildiğini iddia ettiniz ve bu sebeple ona sırt döndünüz, arkanıza attınız."* Bu, Mâide 41. âyette ve diğer bazı âyetlerde sözü edilen Tevrat ve İncil'in tebdil ve tahrifine yönelik ifadelere bir itirazdır. Ancak Kur'ân-ı Kerim'in tahrif hakkında söylediği şeyler bir itiraz değil, tespittir. Daha Hıristiyanlığın başlarından itibaren birçok Kilise Babası ve düşünür İncil ve Tevrat'ın tahrif edildiğini söyleyegelmişlerdir. St. Clement, Marcion, Spinoza, Newton ve Nietzsche bunlardan sadece birkaçıdır.

3. Çokeşlilik Zina Sayılıyor

Uydurma Tuhr sûresinin 12. cümlesinde şöyle deniyor: *"İftira olarak zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur dediniz. Ancak ikişer, üçer ve dörder olmak üzere nikâhlayarak veya sahip olduğunuz cari-*

yelerle evlenebilirsiniz demekle zinayı emrettiniz." (Bu, Kur-ân'ın bir ruhsat olarak öngördüğü çokeşliliğe bir itirazdır.) Ayrıca boşanmış kadınla evlenmek zina sayılıp şöyle deniyor: *"Kim boşanmış kadınla evlenirse zina etmiş olur. Onun bu eylemi küfür ve fücurdur."*

4. Hz. Peygamber'e Sahtekârlık İftirası ve Müslümanların Kâfir Oluşu

"Ey kullarımızdan kâfir olanlar! Sizin öncünüz saptı ve azdı. O nefis arzusuyla konuştu. Onun vahyi sahte bir vahiydir. O açıkça küfrü süslendirdi. Lat ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz? O, onları yüce kuğular olarak gördü. Onların şefaati umulur diye okudu." Bununla da kalmıyorlar uyduruk Enbiyâ suresinin 18. cümlesinde ise, Hz. Peygamber'i Şeytan'ın elçisi olarak tanıtıyorlar: *"Kullarımızı, ... iftiracı peygamberden uyardık ve sakındırdık. Zira o, ... kovulmuş şeytanın elçisidir."* Ayrıca uydurma Esâtir sûresi, Kur'ân-ı Kerim'in efsane ve masal olduğu iftirasıyla doludur.

5. Müslümanların Kıldıkları Namazın, Tuttukları Orucun, Yaptıkları Hacc'ın Değersiz Olduğu İddiası

Uydurma Siyam sûresinin örneğin 3. cümlesinde şöyle deniyor: *"Ey kullarımızdan münafık olanlar! Sizin orucunuz bizim katımızda karşılıksızdır ve makbul değildir."* Uydurma Salat suresinde de şöyle denilmektedir: *"Mescidlerde ve caddelerde insanların kendilerini görmesi için riya olarak namaz kılanlar var ya; onlar gerçekten münafıktırlar. Gerçekte onlar namaz kılmıyorlar."*

6. Cihad'ın Reddedilmesi

Uydurma Muhtedun sûresinin 5. cümlesinde: *"Ey iman edenler, sizinle savaşanlarla savaşmayın, kullarımızdan intikam almayın, saldırmayın, haddi aşmayın. Biz saldırganları sevmeyiz."* Bu adeta, Amerika'nın Irak ve Afganistan işgali dolayısıyla müslümanların onlara karşı direnmemeleri için bir çağrıdır.

Bu türden örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak lafı daha fazla uzatmamak için *"el-Furkanu'l-Hakk"*ın mahiyetini anlama bakımından verdiğimiz örneklerin yeterli olduğunu düşünüyoruz. Burada sadece *"el-Furkanu'l-Hakk"*ın esasen müslümanları İncil'e davet ettiğini gösterme bakımından söz konusu uydurma kutsal kitabın sunuş kısmındaki özet maddelerden 56.'sını hatırlatalım: *"Sözleşmeyi hak olan İncil'de yeniledik ve onu size "el-Furkanu'l-Hakk" ile hatırlattık. Bu yeni ahdimizde, dirileceğiniz güne kadar yenilenme olmayacaktır. Kim bizim bu ahdimize bir harf ilave ederse, Cehennem ateşindeki azabını arttırır. Ve kim de bundan bir harf eksiltirse Naim Cenneti'ndeki payını azaltır."*

Bazı müslüman cemaatlerin ve İslâm ülkesi hükümetlerinin, dinlere saygının ve ahlâkî değerlerin korunması amaçlı olarak gördükleri Medeniyetler İttifakı Projesi ve Dinlerarası Diyalog için canla başla çalışırken, diyalogun karşı tarafı yahudi-hıristiyan dünya, artık bu sözde "el-Furkanu'l-Hakk" ile doğrudan Kur'an'a savaş açmış durumdadırlar. Nüzûlünden yakın zamana kadar aynı taraflar Kur'an'a karşı çok çeşitli iftiralar ve yalanlar ortaya atmışlardır. Ancak onlardan hiçbirisi bu sonuncusu kadar kindar değildi. Yahudi-hıristiyan dünya tâ başından beri, Kur'an olduğu şekliyle müslümanların elinde oldukça müslümanları yenemeyeceklerine ve yahudi-

hıristiyan geleneğe çekemeyeceklerine inanıyorlardı... Yakın zamanlardaki söylemlerine bakınca bunu daha açıkça görebiliriz. Örneğin İngiliz eski Başbakanı W. Ed. Glastone: *"Kur an Müslümanların elinde olduğu müddetçe Avrupa Doğu'ya hakim olamayacaktır."*, Mısır'ın işgali sırasındaki İngiliz vali Lord Cromer de, *"Üç şeyi; Kur'anı, Kâbe'yi ve Ezher'i yıkmaya geldim."* demiştir. Yine *"Cezayirliler, Kur'ân'ı okuyup Arapça konuştukları müddetçe onlara galip gelmemiz mümkün değildir"* Sözü ise Cezayir'in işgaline katılan Fransız komutana aittir.

Evet, Batılılar tâ başından beri Kur'an'a saldırmışlar ve onun bozulup ortadan kaldırılmasını düşünmüşlerdir. Emelleri hep akim ve güdük kalmıştır. Bundan sonra da böyle olacaktır. Uydurma Kur'an *"el-Furkanu'l-Hakk"* da aynı akıbete uğrayacaktır. Bundan kuşkumuz yoktur. Çünkü Kur'an'a inancımıza göre Kur'an'ın korunması onu vahyeden Allah'a aittir.

Korkumuz yahudi ve hıristiyanların bu tür girişimleri değildir. Asıl korkumuz müslüman ülkelerdeki hükümetlerin ve dini cemaatlerin yanlış dış siyaset, yanlış Medeniyetler İttifakı ve Dinlerarası Diyalog gibi benzer yollarla müslümanların zihinlerini Batılı zihniyete dönüştürmeleri ve İslâmî kimliği bozmalarıdır. Bu yapıldıktan sonra, Kur'an olduğu gibi kalsın ya da bozulsun hiçbir şey fark etmez. Müslümanlar Kur'an ile amel etmedikçe veya bizzat Kur'an'a aykırı bir yorum yapıldıkça müslüman olmanın ne anlamı kalır?

Esas tehlike Batılı devletlerin ve Vatikan'ın dinlerarası diyalog çerçevesinde yürüttükleri "inkültürasyon" (inculturasion) projesidir. Yani Batılı kültür değerlerinin İslâm dünyasına aktarımı ve yerleştirilmesidir. Bu da yavaş yavaş yerleşmiş durumdadır. Türkiye'de dini söylemlerde öne çıkan bazı cema-

atleri ve kuruluşlar, bugün büyük holdingleri olan patronlara dönüştüler. Ticareti nasıl yapıyorlar; aynen bir kapitalist zihniyetiyle. Sanmayın ki biz İslâmi usullerle zengin olmaya karşıyız. Hayır. Bir örnek verelim, onlardan bir cemaatin müslüman bir ülkede çok şahane bir Hilton oteline gittim. Baktım içki servisi de var. Yöneticiyle konuştum: *"Siz İslâm davası güden bir cemaatsiniz, içki ne oluyor?"* dedim. *"Efendim otel büyük, herkes geliyor. İçki olmazsa müşteri olmaz"* şeklinde cevap verdi. Bakınız zihniyete! Eminiz ki o yönetici namazlı, abdestli birisidir. *"Oteli böyle büyük değil, küçük yaparsanız gelen müşteri de size yeter"* dedim. Ne olursa, hangi yolla olursa olsun kazanalım mantığının ve zihniyetinin İslâm'da yeri yoktur.

Zaten, doğrudan Hıristiyanlık kokan bazı cümleleri dışta bırakılırsa, *"el-Furkanu'l-Hakk"*ın da esas amacı, müslüman zihniyeti bozmaya yöneliktir. "Ilımlı İslâm" diye ortaya atılan projeyi gerçekleştirmeye hazırlıktır. Bunlar, müslümanları nominal müslüman, yani İslâmi değerleri olmayan kişiler yapmaya yönelik çabalardır.

*"el-Furkanu'l-Hakk"*ı Amerikalı misyoner Evangelistlerin hazırladığında şüphe yoktur. Ancak bunun bizzat Amerika Devleti'nin bir projesi olduğu ve Pentagon tarafından hazırlatıldığı iddiaları da vardır. Amerikalı yetkililer bu iddiaları yalanladılar; ancak bu pek inandırıcı değildir. Çünkü Amerika Irak'ı Ramazan ayında işgale başladı. Bilindiği gibi Kur'an'a göre Ramazan'ın da içinde bulunduğu "Haram Aylar"da savaşmak, insan öldürmek yasaktır. (Bkz. Bakara 192; Mâide 2; Tevbe 36.) Uydurma "el-Furkanu'l-Hakk"ın Selâm suresinde ise tam tersi: *"Siz yalan olarak bize, bizim haram ayda savaşı yasakladığımız iftirasında bulundunuz. Sonra biz, haram kıldı-*

ğımızın hükmünü nesh ettik ve bu ayda büyük bir savaşı helâl kıldık." denilmektedir.

Görüldüğü gibi *"el-Furkanu'l-Hakk",* Amerika'nın Irak Savaş planına göre önceden hazırlanmış olduğu intibaını uyandırıyor. Kur'ân-ı Kerim en azından üç ay için insanlığın savaşmasını yasaklarken, uydurma kitap bu yasağı kaldırıyor. Sonra da hıristiyanlar barış hamisi kesiliyor. Bu nasıl tezat! Halbuki İslâm, savaş ruhu değil, direniş ruhu veren bir dindir. Konuyu Şeyh Abdülhak Bağdadî'nin şu cümleleriyle bitirelim:

"Haçlı savaşlarınızı unutmadık. Haç ile hilâl çekişmesi bugün yüz kat daha iğrenç şekillerde devam ediyor. Siz bütün araç ve silâhlarınızla bizi imha etmeye ve zillete düşürmeye uğraştınız. Dünyanın her tarafından İslâm'ın hududunu daralttınız; henüz elimizde kalan yerleri de diplomatlarınız ve misyonerleriniz fesat ve ihtilale vermekten hali kalmıyorlar. Kendiniz için sizin planınız tertiplenmiş ve karara bağlanmıştır. Siz açıktan açığa ve muntazam bir metotla İslâm'ı tahrip yollarını takip ediyor ve en kuvvetli bir mazeret olmak üzere "medeniyetinize karşı bizim ayak dirememizi" ileri sürüyorsunuz. Evet, direniyoruz, hatta ölünceye kadar da direneceğiz; fakat buna sebep yine siz, yalnızca sizsiniz."[135]

[135] Şeyh Abdülhak Bağdadî, *İslam'ın Çağrısı*, Hüseyin Kazım Kadri, *İslam'ın Avrupa'ya Sözü* içinde, Sadeleştiren Ömer Hakan Özalp, İstanbul: Pınar Yayınları, 1999, s.157.

DİNLERARASI DİYALOĞA KARŞI İNSANÎ DİYALOG

Bugünkü şekliyle yürütülmekte olan dinlerarası diyaloğu ve medeniyetler ittifakını tenkid ettiğimizde, gerek diyalogcu çevrelerden ve gerekse bazı insanlar, bir açıdan haklı olarak: "İnsanlar diyalog yapmasın da dargın mı dursun?", "Birbirleriyle tanışıp fikir alış verişinde bulunmasınlar mı?" gibi sorular yöneltmektedirler.

Aslında bizim tenkitlerimiz anlaşılırsa, bizim farklı dinlere ve kültürlere mensup insanların aralarında diyalog yapılmasına temelde karşı olmadığımız anlaşılır. Bizim karşı olduğumuz şey, Batılılar'ın dinlerarası diyalog adı altında aynı zamanda misyonerlik ve ekümeniklik yapmaları, inkültürasyon adıyla batı yahudi-hıristiyan kültür değerlerini diğer kültürlere yerleştirmelerine ve aynı şekilde dinlerarası diyalog yapıyoruz derken müslüman diyalogcuların İslâm'ın en temel imanî esaslarından bile taviz verir derecesinde diyalog yapma biçimleridir. Dolayısıyla bizim itirazımız bugünkü şekliyle yapılmakta olan dinlerarası diyaloğadır.

Aslında, insanların birbirine daha yakın olduğu ve dünyamızın maddî ve manevî olarak daha çok kirlenmekte olduğu bugün insanlık aşağıda anlatacağımız şekilde müesseseleşmiş bir diyaloğa dünden daha çok muhtaçtır. Bu, inkâr edilemeyecek bir gerçektir.

İster basit anlamıyla insanların tanış olması, isterse daha felsefî anlamıyla meselelerin tartışılarak hakikatin ortaya çıkarılması tanımlı ve amaçlı olsun, diyaloğun dinî veya kültürel, olmasından önce insanî olması gerekir. Aynı şekilde insanlığın bugünkü geldiği aşamada diyalog sadece tarafların iyi niyet ve insiyatifine bırakılmadan karşılıklı sözleşmelerle belirlenecek hukukî ilkelere dayanan bir kurumsal temeli olmalıdır.

İşte bu noktadan hareketle bizim açımızdan olması gereken diyalog konusundaki düşüncelerimizi belirtmeye çalışacağız.

Adı ne olursa olsun, bugünkü yürütülmekte olan diyaloğun, Batılılar tarafından gündeme getirilmiş ve başlatılmış olması diyalog adına bir şansızlıktır. Önce şöyle bir tesbitle konuya girelim. Bu, bizim Batı'ya karşı ön yargı taşıdığımızın bir ifadesi olarak anlaşılmamalıdır. Tarihi bir gerçekliği dile getirmek için bunu söylüyoruz. Bu tarihi gerçekte yahudi-hıristiyan geleneğine dayanan Batı'nın tarihinde "Öteki" veya "Başkası" denen, başta ırkî olmak üzere kendinden olmayan din ve kültür mensuplarıyla birlikte yaşama fikri ve tecrübesinin olmayışıdır.

Dinler tarihi açısından meseleye bakacak olursak, yahudilerin sahip oldukları üstün veya seçilmiş ırk düşüncesiyle yaptıkları etnik ve dini ırkçılık ve ayrımcılık nedeniyle Hz. İsâ'yı ve Hıristiyanlığı tanımamışlardır. Yahudiler ve hıristiyanlar da aynı şekilde İslâm'ın varlığını tanımamışlardır. Sosyal ve siyasî tarih açısından meseleye baktığımızda da, Batı 19. yüzyılda başlayan sömürgecilik hareketiyle işgalci güç olarak Asya'da ve Afrika'da bir çok dinî ve etnik milletle birlikte yaşam "şansını" elde etmiştir; ancak bunu öteki ile birlikte

yapan olarak değerlendirmemiştir. Sömürge altındaki milletlere kendi dinlerini, dillerini ve kültürlerini zorla kabul ettirme yoluna gitmişlerdir. Amerika'da zencileri insan yerine koymamışlardır; beyaz-siyah ayrımı yapmışlardır. Endülüs'ü yeniden ele geçirince, İslâm'a ait ne varsa yerle bir etmişler; müslümanları kılıçtan geçirmişlerdir.

Kısacası Batı'nın tarihinde "öteki" diye bir kavram ve onun işaret ettiği bir anlam olmamıştır. Öteki'nin varlığına tahammülleri olamamıştır. Son elli yılda Batı'da "dinî çoğulculuk", "kültürel çoğulculuk", "dinlerarası diyalog", "medeniyetler ittifakı" gibi söylemlere rağmen, yine de Batı sürekli olarak Avrupa'da yaşayan yabancıları ve özellikle müslümanları asimilasyon siyasetine tâbi tutmakta, hâlâ ötekinin "öteki" olarak varlığını tanımaya bir türlü yanaşmamaktadır.

Buna karşılık İslâm'ın gerek Kur'ân'da ve gerekse Hz. Peygamber'in sünnetinde var olan ilkeler çerçevesinde etnik, sosyal ve hukukî anlamda bir öteki öğretisi vardır. Öteki ile ilgili olarak "Ehl-i kitap" kavramı, "Zimmet / Zimmi" kavramı, Kâfirûn suresindeki "Sizin dininiz size; benimki bana" ifadesiyle sergilenen din ve inanç hürriyeti gibi bir çok öğreti, müslümanlara ötekinin dinî, etnik, kültürel varlığını tanımalarını öğretmiştir. Hz. Peygamber, "Medine Antlaşması" ile Medine'de yaşayan yahudilere yaşam hakkı tanımanın ötesinde onlara din hürriyeti ve kendi hukuklarını uygulamada hukukî serbestlik yani çok hukukluk ilkesini tanımıştır.

Emevîler, Abbasîler, Selçuklular ve Osmanlılar, fethettikleri topraklardaki gayrimüslimlere, Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in öğretileri temelinde ve gelişen İslâm fıkhı çerçevesinde, dâima hukuk temelli ilişkilerde bulunmuşlardır; dillerine ve dinlerine asla karışmamışlardır; onlara din ve kültür

hürriyeti temin etmişlerdir. Hatta zaman zaman İslâm'ı bile onlara tebliğ etmede çekimser kalmışlardır. Bu da bazen, haklı veya haksız, müslümanlar cizye almak için İslâm'ı tebliğden çekinmişlerdir şeklindeki tenkitlere bile konu olmuştur.

Dolayısıyla özetlersek, müslümanların Hz. Peygamber zamanından itibaren öteki ile birlikte yaşam tecrübesi olmuştur. Bu yaşam tecrübesi ötekinin başta varlığına, dinine ve kültürüne tahammülün ötesinde samimi bir saygıdır. Tarihe de yansıdığı gibi bu samimi saygı, yahudi-hıristiyan toplumunu, zaman zaman kendilerinden idareciler yerine müslüman idarecileri tercih etmeye kadar götürmüştür. Çok örnekten birisini zikredelim: Ünlü İtalyan filozofu ve *"Güneş İlkesi"*nin yazarı Campanella Osmanlı'ya Avrupa'ya gelerek adalet dağıtması çağırısında bulunmuştur. İnsanlık için bir diyalog gerekiyorsa, bunu en iyi yapabilecek olanlar müslümanlardır. Ancak İslâm dünyasının ve müslümanların bugün içerisinde bulunduğu sosyal, siyasî ve bilimsel durum ve konum müslümanlara, ne kendilerine ne de başkalarına yön verme imkânı tanımaktadır. Müslümanlar bugün müslüman olma ile olmama veya olduğunu İslâm sanma arasında bir zihniyet krizi yaşamaktadırlar. Oysa Allah, "Sizi insanlar üzerinde şâhitler (gözlemciler) olmanız ve Resûl'ünü de sizin üzerinizde şâhit olması için sizi orta bir ümmet kıldık."[136] "Siz, insanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten sakındırırsınız ve Allah'a inanırsınız"[137] buyurarak, müslümanlardan böylece insanlığın önderi, yöneticisi ve yönlendiricisi olmalarını istemektedir.

---

[136] Bakara, 143.
[137] Âl-i İmrân, 110.

Müslümanlar, Allah'ın onlardan olmalarını istediği bu vasfa sahip değillerse, ister dinlerarası diyalog yapsınlar, isterse başka herhangi bir diyalog yapsınlar, İslâm adına başarılı olma şansları olamaz. Fakat bu, müslümanların öteki ile ne türden olursa olsun hiçbir ilişkiye giremeyecekleri anlamını taşımaz. Aşağıda anlatmaya çalışacağımız ve temelini Kur'an'dan, Sünnet'ten ve akıldan alan bazı önemli ilkeler çerçevesinde müslümanlar başkalarıyla elbette ilişki kurabilirler.

A) İnsanî Diyalog

1. İnsanî Diyaloğun Tanımı

İnsanlığın barışı ve mutluluğu için olabilecek bir diyalog, insanî olmalıdır. İnsanlar diyaloğu ister bugünkü gibi "dinlerarası diyalog" adıyla dinler üzerinden yapsınlar, ister kültürler veya siyasetler üzerinden yapsınlar, diyaloğu yapan insanlar olduğuna göre önce diyaloğun insan ve salt insanî değerler üzerinden yapılması gerekir.

İnsanî diyaloğu şöyle tanımlayabiliriz: "İnsanın doğuştan toplumsal varlık oluşunun gereği olarak toplumsallıkta öteki veya başkasıyla birlikte yaşam ve birliktelikte karşılıklı anlayış ve tabiî iletişim."

2. İnsanî Diyaloğun İlkeleri

İnsanî diyalog için üç temel ilke olmalıdır:

Saygı: Ötekinin varlığını ötekinin hakkı olarak kabul etmektir. İnsanlar birbirlerini sevmeyebilir; sevmeleri de her zaman gerekmeyebilir; ancak diyalog olacaksa insanlar birbirlerinin varlığına saygı göstermek zorundadırlar. Saygının nesnelliğini her zaman gerek ahlâkî ve gerekse hukukî olarak belirleyebiliriz. Fakat sevgi hissi yönü ağır basan bir duygu oldu-

ğu için öznel kalır; sevginin hissiyatını hukukî olarak belirleyemeyiz.

Adalet: Temel varoluşsal ilişkilerde kendisi için hak gördüğü şeyi, öteki için de hak görmektir. Yani öteki ile ilişkilerde tabiî ilişki vasıtaları ve konularında eşitlik ve denge ilkesini benimsemektir. İlişkiler gerek mahiyetsel ve gerekse keyfiyet ve kemiyetsel olarak uzlaşımsal bir biçimde hukuken ve nesnel olarak tespit edilmelidir.

Kimliksel Âidiyet: Her türlü ilişki aslında öteki-öteki ilişkisidir. İlişkilerde ötekinin ötekilik niteliklerini ve aidiyetlerini ötekinin zati kimliği kabul etmektir. Her ötekinin ırkî, dinî, kültürel ve tarihsel bir aidiyeti ve kimliği vardır. İlişkilerde taraflar ötekiler olarak kimliklere hoşgörüsel derecede razı olmalıdır. Hoşgörü (tolerans), ötekinin benzerliklerini değil farklılıklarına rıza gösterme olarak anlaşılması gerekir. Çoğu kez insanlar, hoşgörüden benzerliklere dayanan bir hoşgörü anlayışına sahiptir; bu yeterince hoşgörü değildir. Esas hoşgörü farklılıkların ön şartsız kabulü ve tahammülü olmalıdır.

Kimliksel âidiyet ilkesi, ilk iki ilke gibi, hukukî tespitlere elverişli değildir. Bu açıdan manevî ve ahlâkîdir.

İşte bu temel ilkeler çerçevesinde her türlü ilişki, önce insanî olmak zorundadır. Her türlü ilişki aslında bir diyalog ilişkisidir veya tersi de doğrudur ve aynı şeydir. Dolayısıyla diyalog, ister dinler üzerinden yapılsın, ister herhangi siyasî ve kültürel konular üzerinden yapılsın, uluslararası nitelikte ve kalitede bir ilişki gibi anlaşılması gerekir. Uluslararası demememizin nedeni, özellikle yukarıda bahsettiğimiz ilkeler açısından hem diyaloğun prosedürünün, hem de diyaloğun ilkelerinin hukuksal olarak tesbit edilmiş ve uzlaşılmış olmasıdır.

Dolayısıyla diyalog taraflardan birisinin keyfiliğine bırakılamaz.

Örneğin insanî diyalog anlayışı içerisinde dinler üzerinden bir diyalog yapılacaksa, önce taraflar bu diyaloğun nasıl yapılacağına dair konuya has ilkeler tesbit edip aralarında uzlaşacaklar ve ilkeleri hukukî metin halinde yazıya dönüştüreceklerdir. Aynı şekilde her diyalog akti sonunda alınan kararlar da hukukî metinlere dönüştürülmelidir.

İnsanlar bizim bu insanî diyalog anlayışımıza burada itiraz ederek, biz böyle hukukî normlara ve kaidelere boğulacak bir diyalog istemiyoruz; bu uluslararası antlaşma mı yoksa diyalog mudur şeklinde bir soru sorabilirler. Eğer bugün örneğin dinlerarası diyalogcular dedikleri gibi gerçekten insanlık barışı gibi çok ulvî gayeli bir diyalog yapmak istiyorlarsa bunun yolu burdan geçer.

Eğer belirli dini konu etrafında toplanıp konferanslar ve paneller düzenlemeye diyalog diyorlarsa –ki bugüne kadar yaptıkları bundan öte bir şey değildir– bu diyalog değil konferanstır veya toplantıdır. Hatta birbirlerini kandırmacadır; tabiî ki bugünkü duruma bakıldığında diyalog toplantılarını yöneten ve yönlendiren hıristiyan taraf en çok kandıran taraftır.

3. İnsanî Diyaloğun Türleri

Yukarıdaki açıklamalarımızdan hareketle tanımını daha önce yaptığımız insanî diyaloğun yapılabilmesinin iki türünden bahsedeceğiz: a) Tabiî İnsanî Diyalog; b) Kurumsal İnsanî Diyalog.

a. Tabiî İnsanî Diyalog. Bu tür tabiî insanî diyalog, farklı din ve ırkî kimliklere ait olsalar da farklı halkların toplum olma tabiatları gereği ve tabiî ahlâk gereği birlikte yaşam biçimi

olarak tanımlanabilir. Bu insanlığın başlangıcından bu-güne adı diyalog olmayan bir diyalogtur. Geçmişte savaşlar ve kargaşalar olmuştur; ancak her coğrafyadaki farklı halklar halk olarak büyük ölçüde gerek komşu olarak ve gerekse bir şehrin veya devletin vatandaşı olarak birlikte yaşamışlardır. Bunun en yakın örneği Osmanlı toplumudur.

Tabiî insanî diyaloğun olması, savaşlar ve kavgaların olmadığı anlamına gelmez; nitekim bugün dinlerarası diyalog ve medeniyetler ittifakı olmasına rağmen yine savaşlar ve kavgalar vardır. Hatta bunları çıkaran bu diyalogları başlatan ve yürüten Batılılar'dır. Geçmişte de günümüzde olduğu gibi savaşları çıkaranlar sade halklar değil, siyasiler ve bazen de dinî otoriteler olmuştur. Fakat yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, çoğu zaman halklar, ötekiler olarak, barış içerisinde komşu komşu yaşamışlardır.

O halde bugün dinî ve siyasî otoriteler, eğitim otoriteleri, yerel yönetim yetkilileri olarak kişiler ve kuruluşlar, diyalog adını bile kullanmadan ve hiçbir toplantı ve organizasyona ihtiyaç duymadan dünyanın dört bir yanında, herkes kendi faaliyet alanı içinde hep birlikte, insanların ötekiliğini belirleyen dinsel, ırkî ve kültürel özelliklerini öne çıkarmadan insanlar arasındaki fitrî saygı ve sevgiyi, hoşgörüyü yayarlarsa; herkesin herkes gibi insan olduğunu öğretirlerse; insanların insan olarak biri diğeriyle ilişkisi olması gerektiğini aşılarlarsa, tabiî insanî diyalog günümüzde daha çok canlanacaktır. Bu her türlü diyaloğun ve bugüne kadar yapılmış ve yapılacak olan her türlü insan hakları sözleşmesi gibi kurumsal faaliyetlerin üstünde bir şey olacaktır.

Bu zaten bize göre fıtrî dindir; fıtrî yaşamdır ve fıtrî siyasettir.

b. Kurumsal İnsanî Diyalog. Din de dahil, siyasî, iktisadî, sosyal ve kısaca her türlü alanda, alana özel yapılacak her türlü diyaloğun uluslar arası ilişkiler türünde belirli hukukî ilkeler çerçevesinde düzenlen-mesine ve tertibine kurumsal insanî diyalog diyebiliriz.

Taraftarların karşılıklı sözleşmesiyle ve uzlaşımıyla belirlenecek hukukî ilkeler, kurumsal insanî diyaloğun yönetimi ve iradesine, diyaloğun yapım şekline ve proje sahibine diyalog sonucu alınan kararların uygulanmasına ilişkin olmalıdır. Hukukî alt yapıda tertiplenecek diyalog, böylece tarafların birbirinin anlayışına ve amacına uygun olarak keyfî olmaktan kurtulacaktır. Taraflar diyalogta her yönden eşit başka yükümlülüğe ve sorumluluğa sahip olmalıdırlar.

İnsanî diyalog anlayışı içerisinde, dinler üzerinden diyalog nasıl yapılabilir; anlatırsak, özel bir diyalog şekline bir örnek olarak bugünkü dinlerarası diyalog denen diyaloğun nasıl yapılması gerektiğini de anlatmış oluruz.

c. Dinî Diyalog. Bize göre "dinlerarası diyalog" tabiri yanlış bir tabirdir. Zaten diyaloğu başlatan hıristiyanların resmi belgelerinde bunun adı "dinî / dinsel" veya "dinîlerarası" diyalogtur; tabir, İngilizce olarak resmi belgelerinde "Interreligious Dialog" şeklinde geçmektedir. Religious, "dinî" ve "dindar" demektir; "din" demek değildir. Ne hikmetse Türkiye'de bu dinî diyalog hep "dinlerarası diyalog" şeklinde yaygınlık kazanmıştır.

Biz tek başına dinî diyaloğun, diyalogcular tarafından söylemde dile getirilen yüce amaçları gerçekleştirebileceğine inanmıyoruz. Ayrıca konuyla ilgili diğer yazılarımızda da ortaya koymaya çalıştığımız gibi tarihi 1860'lı yıllara giden bu ha-

reketin esas amacı dinleri kullanarak ve dönüştürerek insanî bir din oluşturmaktır. Buna itildiğini düşündüğümüz kiliseler de bundan kendi hesaplarına misyonerlik ve ekümeniklik için pay alma peşindedirler. Müslüman dinî diyalogcular da bize göre aldanmış taraf olarak İslâm'dan taviz vermeyi diyalog sanmaktadırlar.

İnsanî diyalog ve bu çerçevede dinî diyalog, yapılmasın demeyeceğimize göre, İslâm açısından dinî diyaloğun nasıl yapılabileceğine dair bazı ilkeler tespit edebiliriz. Müslüman dinlerarası diyalogcular, yaptıkları diyaloğun İslâm açısından meşruiyetini göstermek için Kur'ân'a ve sünnete başvuruyorlar; ancak diyaloğun nasıl yapılması ve ilkelerinin neler olması gerektiği konusunda o iki kaynağı kullanmıyorlar. Oysa Kur'an ve Sünnet, yapılacak her türlü insanî diyalog için müslümanlara yol ve yöntem göstermektedir.

B. Kur'ân'a Göre Diyalog

1. Kur'ân'ın Diyalog İçin Öngördüğü Temel İlkeler

a. Tarafların Manavi Yapılarının Tanınması: Diyalog yapılması istenen ötekinin dinsel ve kültürel yapısının ve müslümanlara karşı olan tutumunun bilinmesi ilkesi: "Ehl-i kitap'tan çoğu, kendilerine hak apaçık bu şekilde beyan edildikten sonra, içlerindeki kıskançlık yüzünden sizi imanınızdan tekrar küfre döndürmek isterler."[138] "Yahudiler ve hıristiyanlar biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz dediler..."[139]

b. Taraflara Tâbi Olmama : Diyalog yapmak demek, ötekine tâbi olmak demek değildir: "Ey iman edenler! Kendi-

[138] Bakara: 109. Benzer âyetler için bkz. Bakara: 105; Âl-i İmrân: 69-99; Mâide: 59.
[139] Mâide: 18.

lerine kitap verilenlerden bir guruba uyarsanız, sizi imanınızdan çevirip kâfirler haline getirirler."[140] "Sen onların dinine tâbi olmadıkça, ne hıristiyanlar, ne de yahudiler senden razı olmazlar."[141]

c. Tarafların Genel Ahlâkî ve Psikolojik Davranışlarını Tanıma: "Ey Ehl-i kitap! Neden doğruyu eğriye karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz."[142]

Ehl-i kitap ile ilgili âyetlerden çıkardığımız bu ilkeler temel ilkelerdir. Bu ilkeler diğer din mensupları için de elbette geçerlidir. Müslümanların sadece Ehl-i kitap ile diyalog yapma şartı yoktur; budist, hindu, hatta putperest gibi daha farklı din ve inanç mensuplarıyla da diyalog yapmaları söz konusu olabilir. Ama ifade ettiğimiz gibi bu temel ilkeler her din mensubu için geçerlidir.

2. Kur'ân'ın Diyalog Yöntemiyle İlgili İlkeleri

a. Diyalektik Yöntem: Kur'ân diyalog yöntemi olarak cedeli, yani diyalektiği öngörmektedir: "Ehl-i kitap ile en güzel biçimde diyalektikleşin (cedelleşin) onlardan zulmedenler hariç; onlara deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de imân ettik. Bizim Tanrı'mız da sizin Tanrı'nız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur."[143]

b. Diyalog Tertibinde ve Yönteminde Etkin Olma İlkesi: Sadece diyalog değil, müslümanlar, öteki ile türlü ilişkilerinde ilişkinin yapılmasında, sevk ve idaresinde işe ortak olmaları

---

[140] Âl-i İmrân: 100.
[141] Bakara, 120.
[142] Âl-i İmrân: 71; Ayrıca bkz. Âl-i İmrân: 72, 75, 78; Mâide: 47; Haşr:11; Ankebut: 12; Cum'a: 6.
[143] Ankebut: 46.

gerekir. Diyaloğa bir taraf olarak sadece diyaloğun âleti ve konusu olmamak lazımdır.

3. Diyaloğun Konusu

Diyalog her konuda olabilir. Ancak Kur'ân'a göre seçilen konunun, ister taraflar arasında müşterek ve isterse ihtilâflı olsun, konunun en önemli meseleleri diyaloğa konu olması gerekir. Dinî bir diyaloğa örneğin, en temel konu olan iman meselesinden başlanmalıdır: "De ki: Ey Ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda eşit kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına tapınmayalım; O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım; Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmasın. Eğer onlar yüz çevirirlerse, o zaman, bizim müslüman olduğumuza şâhit olun deyiniz."[144]

Bugün gerek hıristiyan ve gerekse müslüman dinlerarası diyalogcular, diyaloğun imanî ve benzer ihtilâflı konularda olamayacağını, müşterek ahlâkî konularda yapılabileceğini söylerler. Çünkü diyalog bir davet veya tebliğ olmamalı derler. Oysa Kur'ân diyaloğun dinde en önemli mesele olan imân ve imân anlayışı üzerinde olmasını istiyor. Diyaloğu bir dine davet olarak görmesek bile, imânî konularda tartışmaktan, üzerinde akıl yürütmekten çekinmemeliyiz. Esas konular dururken, tâlî meseleler üzerinde tartışmak ne gerçekçilik olur; ne samimiyetle bağdaşır, ne de tarafları bir sonuca götürür.

Kaldı ki, özellikle müslüman dinlerarası diyalogcuların diyalogla ilgili söylediklerine ve yazdıklarına baktığımızda hep imânî konuları dile getiriyorlar ve hep de tavizkârane bir şekilde konuları işliyorlar. Dolayısıyla diyalog imânî ve ke-

---

[144] Âl-i İmrân: 64.

lâmî konularda yapılmıyor ve yapılmaz iddialarında da samimi değiller. Bunun en son örneği 138 müslüman diyalogcunun imzalayıp Papa XVI. Benedikt'e gönderdikleri mektuplarıdır; bu mektupta yukarıda zikrettiğimiz âyette geçen "Ortak Kelime"yi mektuba başlık yapıp sonuçta ortaklaşa Allah'ın vahdaniyetine inanıyoruz diyorlar.

C. Sünnete Göre Diyalog

Hem genel olarak insanî diyalog için, hem de dinî diyalog için, Peygamberimizin bize örnek gösterilen hayatından ve sünnetinden diyaloğun şekline, yöntemine ve amacına ilişkin birçok malzeme çıkarabiliriz. Onun gerek müşrikler ile ve gerekse Ehl-i kitap ile yapmış olduğu antlaşmaları ve sözleşmeleri devrindeki farklı siyasî ve dinî önderlerle mektuplaşmaları uluslararası ilişkiler çerçevesinde değerlendirildiğinde bugün bizim için hayati önemi hâiz ilkeler ve bilgiler ihtiva ettiğini söyleyebiliriz. Bu ilkelerin ve bilgilerin çoğunluğu aynı zamanda yukarıda bahsettiğimiz Kur'ânî ilkelerle aynı olduğu için, burada aynı olanları tekrarlamayacağız. Sadece özellikle diyalog yapmanın psikolojik tutumuyla ilgili bazı önemli gördüğümüz hususlara işaret edeceğiz; çünkü diyalog psikolojisi, diyalog yapmanın en önemli zeminini oluşturmaktadır.

Bunları maddeler halinde sıralamaya çalışalım:

Duygusal Olmamak: Diyalog yapan olarak, karşı tarafa ötekinin siyasi gücü ve iktisadî itibarı veya zayıflığını hesaba katarak ona karşı aşağılık veya üstünlük komplekslerine kapılmamaktır. Çünkü bu tür zafiyetler, diyaloğun akliliğini ortadan kaldırır. Bu açıdan Allah'ın Hz. Peygamber'i Abese sûresinin ilk âyetleriyle uyarması son derece mânidardır. Bilindiği gibi Peygamberimiz, devrin itibarlı müşriklerini İslâm'a kazandır-

mak için onlarla yaptığı bir sohbet esnasında yanına gelen bir âmâyı önemsememesi üzerine bir uyarı olarak söz konusu sûrenin ilk âyetleri nâzil olmuştur. Hz. Peygamber, devrinin görkemli ve ihtişamlı Bizans ve Sasâni krallarına hem de onları açıkça İslâm'a davet eden mektuplarıyla ilişki kurmak istediğini çekinmeden beyan etmiştir.

Hukukî Olmak: Hz. Peygamber, öteki tarafla yaptığı önemli ilişkilerini hukukî sözleşmeler biçiminde yazıyla kayıt altına almıştır. Bunların en önemli örneğini Medine Vesikası teşkil eder. Bu açıdan da Hz. Peygamber bugün pozitif denen hukuk anlayışının öncüsü kabul edilebilir. Hz. Peygamber'in öteki taraflarla yaptığı antlaşmaların bir çoğu günümüze kadar gelebilmiştir.[145] Bugün bütün bu peygamberî vesikalar, gerek insanî diyalog için ve gerekse herhangi bir özel konulu diyalog için, tarihî şartlarını göz önünde bulundurarak doğru değerlendirildiklerinde bize örnek teşkil edebilirler.

Ötekine Benzememek: Diyalog yapmak demek, ötekinin dini ve kültürel kimliğini "Ben"in kendine taşıması veya ona sahiplenmesi değildir. Bu, sadece ötekinin kimliğinin yanlışlığı veya doğruluğu açısından değil, hem ötekinin, hem de "Ben"in kendi kimliklerine saygı ve korunması açısından önemlidir.

Bilindiği gibi hem Allah Kur'ân'da, hem de Resûlu sünnetinde müslümanları ötekine benzememe ve ötekini taklit etmeme konusunda uyarmaktadır. Çünkü ötekine benzemenin bir çok mahzuru yanında en önemli olumsuz tarafı, ötekinin "Ben"i yanlış değerlendirmesine ve algılamasına yol açması-

[145] Bu vesikaların çoğu, rahmetli M. Hamidullah tarafından *"el-Vesâiku's-Siyâsiyye"* adıyla yayınlanmıştır.

dır. Nitekim Hz. Peygamber'e namaz emredildiği zaman, o ilk günlerde yönünü yahudiler ve hıristiyanlar gibi Mescid-i Aksa'ya çevirmişti. Yahudiler ve hıristiyanlar bundan Hz. Peygamber'in kendi dinlerini kabul ettiği gibi bir anlayışa gitmişlerdi. İşte bunun üzerine Allah, Resûlü'ne yönünü artık Mescid-i Haram'a (Kâbe) çevirmesini emretmiştir.[146]

İslâm, özellikle manevî açıdan ve kültürel açıdan müslümanların ötekine benzememesi konusu üzerinde hassasiyetle durduğu için Peygamberimiz de konuyla ilgili bir çok uyarıda bulunmuştur. Konuyla ilgili meşhur hadislerden birisi şöyledir: "Kim bir kavme benzerse, onlardandır."[147]

Bugün maalesef müslüman dinlerarası diyalogcuların diyalog amaçlı söyledikleri ve yaptıkları üzerinde ince düşündüğümüzde bu açıdan sapmaların olduğunu görebiliyoruz. Bunun bir nedeni hıristiyan diyalogcuların sürekli olarak benzerlikler üzerinde diyalog yapılır veya yapalım şeklindeki ilkelerinden ve bu ilkenin yanlış değerlendirilmesi sonucu müslüman diyalogcuların haleti rûhiyelerinde oluşturduğu menfî psikolojiden kaynaklanmaktadır.

Müslüman dinlerarası diyalogcular bir parola gibi hıristiyanlara ve yahudilere sürekli "Aynı Allah'a inanıyoruz" söylemi yapmaktadırlar. Allah aynı Allah'tır; ancak aynı Allah'a imanın mahiyeti ve şekli aynı mıdır? Öyle ki söylemlerinde tevhidi teslise benzeterek her ikisini bir ve aynı görmeye yönelmişlerdir.

Dinlerarası diyalog adına sergilenen bu tür benzeme tavrı, hem gerçekçi değil, hem de bizzat dinlere saygısızlıktır.

---

[146] Bkz. Bakara: 143-151.
[147] Ebû Davûd: *Sünen,* Libas, 5.

Söz gelimi Hıristiyanlık, Hıristiyanlık ise, Yahudilik'ten ve İslâm'dan teslis akidesi ile ayrılık ve farklılık arz eder. Hatta, bu tür benzeme ve benzeşme yaparken, müslüman dinlerarası diyalogcular, farkındadırlar veya değillerdir, İslâm ilkelerini Hıristiyanlığa benzetiyorlar. Bu da önü açık çok tehlikeli bir diyalog söylemi ve biçimidir.

Bu tehlikeyi dile getirme bakımından şu işaret etmek istediğim gözlem önemlidir diye düşünüyorum: Sınıfta veya özel sohbette bazen gerek bir soru üzerine ve gerekse dersin akışı içerisinde yeri gelince Hıristiyanlık eleştirildiğinde, dinlerarası diyalogcu cemaat mensubu bazı öğrenciler yüzlerini ekşitiyorlar. Hatta artık selâm bile vermiyorlar; selâm vermemek için surat değiştiriyorlar.

Bu benim şahsi gözlemim değildir. Fakültemizdeki bazı hocaların da gözlemidir. Bu tutuma öğrenciler niçin giriyorlar? Çünkü onların otoritelerinin yanlış diyalog anlayışının ortaya çıkardığı benzeme ve benzeşme psikolojisiyle öğrenci hıristiyanlığa sahip çıkma psikozuna giriyor; belki bu onun elinde değildir ve bilinçli yapmıyordur; ama etrafından kazandığı haleti rûhiyesi onu buna itiyor diye düşünüyoruz.

Buraya kadar çok kısa olarak Kur'an ve sünnete göre bir diyaloğun nasıl yapılabileceğini anlatmaya çalıştık. Müslümanlar Batı ile özellikle manevî alanda diyalog yapmak istiyorlarsa, günümüzün şartları içerisinde muhatap seçimi de son derece önemlidir. Bugün müslüman diyalogcuların diyalog yaptıkları muhataplarına bakarsak, bunların doğrudan Katolik ve Protestan Kiliseleri misyoner teşkilatları ile Amerika'da Evangelistler olduğunu görüyoruz. Bunların tabiatları gereği müslümanlarla gerçek anlamda bir dinî diyalog yapmaları mümkün değildir. Nitekim bunun böyle olduğunu kardinal

Carlo Caffarra'nın şu ifadeleriyle doğrulamaktadır: "Biz gerçek diyaloğu yahudilerle yapabiliriz; müslümanlarla sadece eğitim ve benzer meselelerde görüş alış-verişinde bulunuyoruz."[148]

Bize göre müslümanların Batı ile yapacakları dini veya genel anlamda insanî diyaloglarında daha çok büyük kiliselerden bağımsız unitarianistler gibi cemaatleri, siyasî ve ideolojik anlamda sosyalistler ve yeşiller gibi sol kesimleri ve hatta ateist grupları tercih etmelidirler.

Böyle bir tercih için bazı nedenleri vardır. Birincisi, bugünün şartları içinde başta dinî açılardan olmak üzere çeşitli açıdan, İslâm'a ve müslümanlara ön yargısız veya en az ön yargıyla bakabilen Batılılar'ın bu kesimler olmasıdır. İkincisi, tarihi açıdan bakıldığında bugün o kesimlerin sahip oldukları hür, liberal ve humanist düşüncelerinin ve zihniyetlerinin gerisinde, Farabi'den İbn Tufeyl ve İbn Rüşd'e müslüman filozofların etkisiyle Ortaçağ Avrupa'sında ortaya çıkan aklî ve hür düşünce akımları vardır. Özellikle Latin İbn Rüşdçüler Kilise'nin otoritesini sarsmışlar; Rönesans ve Reformun kapılarını açmışlardır. Dolayısıyla bugün Batı'daki sol ve liberal kanadı temsil eden grupların çok uzak geçmişlerinde İslâm düşüncesinin tesirleri vardır. Deyim yerindeyse onlar tarihen bizdendirler.

Sadece bu açıdan değil, diğer başka yönlerden de Batılı sol, müslümanlara daha yakındır. Adının sol olması bizim sol ile çağrışım yaptırarak menfi bir tutum yaratmasın. Bugünkü durum açısından, her iki solun yapısal ve zihniyet anatomisi ve toponomisi göz önünde bulundurarak aralarında bir mukayese

[148] *Corriere della Sera,* 14 Aralık 2006, s. 13.

yapacak olursak Batılı solun ancak ¼'ü bizim sol ile örtüşebilir. Batılı sağı, Türk sağıyla aynı olmadığı gibi Batılı sol da Türk soluyla aynı değildir.

Çünkü her şeyden önce Batılı sol, bir proleterya hareketi olarak ortaya çıkmıştır; bizim sol Tanzimat'la birlikte bir burjuva hareketi olarak gelişmiştir. Batılı sol, statükoyu tenkit eder; bizim sol statükocudur. Batılı sol, papalık ve kiliseyi tenkit etmiştir; bizim sol bunu doğrudan din karşıtlığı olarak görüp büyük ölçüde İslâm karşıtlığı yapmıştır. Mahiyetleri farklı olsa da Batılı sol ile bizim solun ¼'lük örtüşmesi işte bu noktadır. Batılı solu, örneğin Nietzsche'den Garaudy'ye aydınları açısından bakıldığında maneviyatı Doğu'da ararken, bizim sol maneviyatı Batılı olmakta aramıştır.

O halde sonuç olarak, sağ-sol derdi olmayan veya olmaması gereken müslümanlara yapacakları gerek insanî diyalog için ve gerekse dinî diyalog için Batılı solun her açıdan daha uygun olduğunu söyleyebiliriz.

KUR'AN'DA DİN KAVRAMI

İslâm'ın din ve dünya olarak doğru anlaşılması, Kur-an'daki din kavramının içlem ve kaplamanın doğru tahliline bağlıdır. Bunun için de Kur'an'da kullanılan din kelimesi anlambilim ve dilbilim açısından önem arz eder. Ayrıca Kurân-ı Kerim'in din kavramının bilinmesi, dinlerarası diyaloğun yapılabilirliliği veya yapılamazlığı ve yapılabilirse hangi anlamda bir diyalog yapılması konusunda bize yol gösterir.

A. Dilbilimsel Açıdan Din Kelimesinin Kur'ân'da Kullanımı

Bilindiği gibi din kelimesi, Arapça üçlü fiil **d.y.n** sözcüğünden bir mastar isimdir. Bu üçlü fiilin ve din kelimesinin birçok sözlük anlamı vardır.[149]

Dyn fiilinin ve din kelimesinin sözlük anlamları arasında şunlar öne çıkmaktadır: İnanmak-inanç; itaat etmek-taat; alışkanlık edinmek-âdet; yasa ve kural koymak-yasa ve kanun; yönetmek-siyaset; yargılamak-ceza; mal ve para ödünç almak veya vermek-borç; yaratmak-yaratılış; tabiî olarak meyletmek-fıtrat; sözleşmek ve bağlanmak-akide; şehirleşmek-medine.

Dyn fiilinin, din kelimesinin ve türevlerinin Kur'ân'-daki kullanımlarına baktığımızda, bütün bu anlamları yansıt-

[149] İbn Manzur, *Lisânu 'l-Arab,* Beyrut, 1968, s. 15 vd.

tıkları gibi bütünü aynı zamanda din kavramının anlam katmanlarını ve ağını da oluşturduğu görülecektir.

Dyn fiilinin türevleri ve din kelimesi, Kur'ân'ın 40 sûresinde 87 farklı âyetinde 118 defa kullanılmıştır. Bu 118 kullanımdan: 11'i din kelimesi yerine kullanılmış zamirdir; 2'si din yerine kullanılmış ism-i mevsuldür; 1'i deyn (borç) yerine kullanılmış zamirdir.

Şimdi de dyn fiilinin, din kelimesinin ve türevlerinin kullanım şekilleri ve anlamlarını sınıflandıralım.

Dyn kökü çekimli fiil halde:

Dine inanmak, din edinmek (yedînûne, 1 defa: Tevbe, 29).

Borçlanmak, borç edinmek (tedâyentüm, 1 defa: Bakara, 282).

Dyn kökünden mefûl isim:

Cezalanacaklar (medînûne ve medînîne, 2 defa: Saffât, 53 ve Vâkıa, 86).

Dyn kökünden ismi mekân:

Medine (Şehir, 1 defa: Tevbe, 120)

Dyn kökünden mastar isimler:

a. Deyn:

Borç (6 defa: Bakara, 282; Nisa, 11 ve 12).

b. Din:

İlâhî olmayan yasa (1 defa: Yusuf, 76; Dînu'l-Melik).

İlahî Yasa (8 defa: Şûrâ, 13).

Din (İslâm) adına sahte yasa koyma (1 defa: Şûrâ, 21).

Doğa Yasası, fıtrat ve Yaratılış (2 defa Tevbe 36; Rûm, 30).

Putperestlik (6 defa: En'âm, 70, 137, 159; A'raf, 51; Rûm, 32; Kâfirûn, 6).

Yahudilik ve Hıristiyanlık (4 defa: Al-i İmrân, 24, 73; Mâide, 77; Nisa 171).

İslâm hariç bütün dinler (3 defa: Tevbe, 33; Fetih, 28; Saff, 9).

İslâm: ed-Din, Dinü'l-Hakk, ed-Dinü'l-Kayyim; Dinu'llah; ed-Dîn İndallah, Dînüküm, Dinî gibi din kelimesinin kullanımlarıyla İslâm kasdedilmiştir.

Âhiret / Hesap Günü (Yevmü'd-Dîn, 12 defa).

Din kelimesinin ve onun türediği fiil kökünün Kur'ân'da hangi anlamlarda kullanıldığını kısa olarak böylece belirttikten sonra, din kavramı üzerinde duralım.

B. Din Kavramları ve Dinler

Din kelimesinin yukarıda verdiğimiz kullanımlarından da anlaşılacağı gibi, Kur'ân farklı din kavramlarından ve onlara göre de farklı dinlerden bahseder. Allah Kur'ân'da din kelimesini kavramlaştırırken ve din kavramının kapsamını ve içlemini belirlerken iki temel ölçütü esas almıştır: Birincisi dinin kurucusunun Allah olmasıdır; ikincisi dinin kurucusunun insan olmasıdır. Böylece iki temel din kavramı ve iki temel din çeşidi vardır: 1. Allah'ın dini; 2. İnsan dini. Şimdi bunları sırasıyla anlatmaya çalışalım.

1. Allah'ın Dini.

Allah'ın dini (Dinu'llâh): (Nur, 2; Nasr, 2 Al-i İmrân, 83), Allah'ın vazettiği ve vahyettiği, kavram an-lamlarını Allah'ın belirlediği dindir. Allah'ın dini, tabiatları ve şekilleri farklı,

fakat ilkeleri aynı olan iki tanedir. Birincisi, yaratılış ve evrendir; biz buna evren-din diyeceğiz. İkincisi İslâm'dır.

a) Evren-Din: Evren, evrenin yaratılışı, evrenin düzeni ve evrendeki insan da dahil her bir varlığın fıtratı yani tabiî yönelimi dindir. "Yüzünü, üzerine insanları yarattığı Allah'ın fıtratı olan doğru dine çevir; Allah'ın yaratmasında değişme yoktur; işte dosdoğru inşa edilmiş din budur; fakat insanları çoğu bilmezler."[150] "Gökleri ve yeri yarattığı gündeki Allah'ın yasasına göre ayların sayısı onikidir; bunlardan dördü haram aydır. İşte doğru din budur..."[151]

Yaratılış ve evren din olduğu için evren ve ondaki her bir varlık:

- Allah'dan vahy alır;[152]
- Allah'ın âyetidir;[153]
- Allah'ı tesbih eder;[154]
- Allah'a boyun eğer;[155]
- Allah'a secde eder;[156]
- Allah'ın emrine uyar;[157]
- Allah'a ibadet eder;[158]
- Allah'a teslim olur.[159]

---

[150] Rûm, 30.
[151] Tevbe, 36.
[152] Nahl, 68 vb.
[153] Enbiya, 32.
[154] Enbiya, 20; Hadid, 1; Haşr, 1; Saff, 1 vb.
[155] Rûm, 26.
[156] Nahl, 48-49; Ra'd, 15; Hacc, 18; Rahman, 6 vb.
[157] Nahl, 50.
[158] Enbiya, 19.
[159] Âl-i İmrân, 83.

Evrenin din oluşuna veya din gibi görülmesine bazı sufi bilginler işaret etmişlerdir. Onlara göre, iki tane Kitap vardır. Birincisi, Tenzîlî Kitap Kur'ân-ı Kerim'dir. İkincisi ise, Tekvînî Kitap evrendir. Kur'an'ın tabiriyle her ikisinde de âyetler vardır. Okumasını bilenler için evrende Kur'an gibi, hatta daha büyük olarak okunması gereken kitaptır.

b) İslâm: Bilindiği gibi Allah'ın Hz. Âdem'den ve Hz. Muhammed'e peygamberler ve kitaplar yoluyla indirdiği ilk ve son din İslâm'dır. Kur'ân-ı Kerim'de İslâm, Allah'ın Dini, Allah indindeki Din;[160] ed-Din;[161] Allah için Din;[162] Dâim Din;[163] Hak Din;[164] Sağlam Din;[165] Doğru Din[166] olarak anlatılır.

İslâm, insanın doğal varlık bakımından sahip olduğu evren-din olan fıtratına uygun dindir. Allah yukarıda da işaret ettiğimiz gibi insanı yaratırken onu fıtrat üzere veya din üzeri yaratır. Ancak insan diğer doğal varlıklardan farklı olarak Allah'ın halifesi[167] olarak yaratılmıştır. Halifelik için de insan "Emanet"[168] kabul etmiştir. Bize göre insanın halifelik için yüklendiği emanet, insanın fıtratı ile uygunluk arz eden İslâm'dır.

Evren-dinde yani fıtratta olan her şey İslâm'da da vardır: Allah'a inanma ve O'na teslim olma; ibadet ve taat; tabiî yasalara uyma gibi. Evren-dinde varlıkların bu dini hayatı ya-

---

[160] Âl-i İmrân, 19.
[161] İnfitar, 9; Şûrâ, 13; Mâ'ûn, 1; Zumer 3, vb.
[162] Bakara, 193; Enfal, 39.
[163] Nahl, 52.
[164] Tevbe, 29, 33; Saff, 9; Nur, 25, vb.
[165] En'am, 161; Rûm, 43; Yûsûf, 40, vb.
[166] Yûnûs, 105; Rûm, 30; Beyine, 5, vb.
[167] Bakara, 30.
[168] Ahzâb, 72.

şamaları yaratılışın gereği tabiî şekildedir veya eskilerin deyimiyle lisan-ı hâl iledir.

Diğer varlıklardan farklı olarak, Allah'a halife olma imkânıyla ve emaneti kabul etmemiş olmakla insan sorumluluklar ve yükümlülükler için yaratılmıştır. İnsanın sorumluluklarını ve yükümlülüklerini fark etmesi ve yerine getirebilmesi hem kendi varlığını hem de evreni ve düzenini anlaya bilmesi gerekir. İşte bunun için Allah insana ayrıca, ilk insanın yaratılışından itibaren İslâm'ı din olarak göndermiştir. İnsanın Emaneti duyularıyla hissetmesi, aklıyla idrak etmesi ve iradesiyle gerçekleştirmesi için Allah İslâm ile insanı eğitmek istemiştir. Böylece İslâm insana doğru düşünmesi, hakikatı idrak etmesi ve iyi olanı yapması için verilmiştir.

Allah, İslâm ile emanetini insana hatırlatmıştır; insanın bu emaneti hatırlayıp hatırlamaması; hatırladığında ne ölçüde bunu yerine getirip getirmemesi, insan için imtihan vesilesi olmuştur. İmtihan da insanın hesaba çekilmesini zorunlu kılmıştır. İşte bunun için de evren-dinde olmayan, fakat İslâm'da olan âhiret hayatı ve hesap günü inancı vardır. Kur'ân'da bu gerçek, "Din Günü" (Yevmü'd-Din) kavramıyla ifade edilmiştir. İslâm'daki bütün imân ilkeleri, ibadet hayatı ve toplumsal ve ahlâkî yasalar sonuçta, insanın hem dünyada hem de âhirette Fârâbi'nin deyimiyle "Yüce Mutluluğu" (es-Saâdetü'l-Kusvâ) kazanması içindir.

İslâm'ı, hem evren-dinden, hem de insan-dinden ayıran en önemli fark bu "Din Günü" inancıdır. İnsan-dinin putperestlik ve şekillerinde âhiret inancı ya hiç yoktur ya da çok bulanık bir şekilde vardır; İslâm'ın bozulmuş şekilleri olan Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi dinlerde ise, bu inanç olmasına rağmen anlamı bozulmuştur. Hıristiyanlıktaki kefaret ve günah

çıkarma öğretileri bunun en önemli göstergesidir. Hinduizm ve Budizm'deki reenkarnasyon düşüncesi de âhiret inancının bozulmuş şekline başka bir örnektir.

2. İnsan Din

İnsan-din, insanların tesis ettiği dinlerdir. Allah'ın ilk insan Hz. Adem'i yaratmasıyla insanlık hayatı başlayınca, ona vahyederek İslâm'ı da vazetmiştir. Ne var ki insan tarih içerisinde çeşitli sebeplerle ya İslâm'ın özünü unutmuştur, ya da onu bozmuştur. Unuttuğu zaman, insan fıtratı veya evren-din gereği kendisi inançlar ve dinler tesis etmiştir ki bunlara putperestlik (şirk) diyoruz. Kur'ân, bunlara sosyolojik ve antropolojik anlamda "Din" diyor.[169] İslâm'ın bozulmasıyla da başta Yahudilik ve Hıristiyanlık ortaya çıkıyor. Aynı şekilde Kur'ân Yahudiliğe ve Hıristiyanlığa da din kelimesiyle işaret etmiştir. Kur'ân'ın bunlara din demesi tarihi anlamda bir vaka olmalarındandır. Bu dinler başlangıçta İslâm idiler; ancak daha sonra zamanla insanlar bunları farklı şekilde tahrif ederek bugünkü şekilleriyle insan-dine dönüştürdüler. Bu dinlerin temel iman ilkeleri, ibadetler; dinsel yasaları ve âhiret inancı tahrif edilmiştir.

"Bütün Din" veya "Her Din" (ed-Din küllühû) deyimiyle Kur'ân insan-dinin bütün şekillerine, yani bütün putperestlik şekillerine ve ilâhi dinlerin bozulmuş şekillerine işaret etmiştir.

O halde buraya kadar kısaca Kur'ân'ın, evrene, İslâm'a, putperestlik ve bozulmuş dinlere din dediğine göre, dinin kavramsal olarak anlamı nedir?

---

[169] Kâfirûn, 6.

C. Din Kavramının Anlamsal Tanımı

Dyn fiilinin ve Din kelimesinin farklı türevlerinin Kur'ân'daki kullanımına baktığımızda, Din kavramını anlamamız mümkündür.

1. Din İmândır

Din bir inanç veya akideyi kabul etmek ve ona inanmaktır. Dolayısıyla din, iman ve akidedir. İmanın konusu ve temel ilkeleri dinden dine değişiklik gösterir. Kur'-an, iman ve akideyi Hak ve bâtıl diye ikiye ayırır. Yukarıda da gördüğümüz gibi Kur'ân'a göre, putperestlik de dahil her türlü inanışa ve dine din demekle birlikte, Hak din sadece İslâm'dır. İslâm'ın dışındaki dinler bâtıl dindir. Kur'ân-ı Kerim dinleri bu şekilde ikiye ayırırken, dinin başlangıç itibariyle sadece insan menşeli veya ilâhi menşeli olup olmadığını değil, öğrettiği iman ilkeleri öğretisini esas almaktadır.

Dinlerde genellikle varılan temel inanç ilkeleri şunlardır:

a. Allah'ın varlığına iman. Bu, şirk şeklinde de olsa putperestlikte bile vardır; küfür şeklinde Hıristiyanlıkta ve bazı yahudi dini akımlarında vardır. Allah'ın varlığına imanın yanında, Allah'ın tekliğine iman da zorunludur. Allah'ın varlığına iman esas belirleyici değildir; imanda esas olan Allah'ın mutlak birliğine veya tekliğine imandır.[170] İşte bu iman ilkesiyledir ki İslâm bütün dinlerden ayrıdır.

---

[170] İhlâs Suresi,

b. Âhiret Gününe İmân: Diğer dinlerde de yukarıda belirttiğimiz gibi az çok âhirete iman varsa da, âhiret günü hesaba çekilmenin kişisel olması sadece İslâm'da vardır.

c. Peygamberliğe İman: Bütün dinlerde ve hatta putperestliklerde peygamberlik anlamına Allah veya kutsal ile insanlar arasında aracı bir varlık inancı vardır. Gerçek anlamda nübüvvet ve risâlete, bütün nebilere ve rusullere iman ise sadece İslâm'da vardır. Bilindiği gibi, İslâm'a göre Peygamberler arasında hiçbir ayırım yapmadan hepsine inanmak gerekir.[171]

Kitaplara İmân: İslâm'a göre Allah'ın peygamberler aracılığıyla insanlara vahyettiği bütün kitaplara iman gereklidir. Kitap, Allah'ın vahyi aracılığıyla hakikatı öğretmesidir. Diğer bir çok dinde de kitap kavram varsa da, bu din mensupları kitabı, doğrudan Allah tarafından gönderildiğine değil, din kurucularının söylemlerinin yazımı olarak görürler.

2. Din, Yaratılış ve Evrendir

Bu, Allah'ın evrenin yaratıcısı olmasına iman etmektir. Evrendeki düzenin ve ilkelerin koyucusu ve idarecisinin Allah olduğunu kabul etmektir. Allah ile evren arasındaki ilişkinin sürekliliğine inanmaktır.

3. Din, Borçtur

Yukarıda da gördüğümüz gibi **dyn** fiilinin bir anlamı da borçlanmak demektir. Deyn şeklinde bundan türeyen kelime de borç ifade eder. Dinde de bu anlam vardır. Borç, borçlu ile borç veren arasında bir ilişki hasıl eder; borçlu borcunu borç verene ödemesi gerekir. Dinin özelliğine göre dinin borç

[171] Bakara, 285

olması değişirse de, esasında bütün dinlerde bir borç, bir borçlu taraf ve bir de borç veren taraf vardır. İs-lâm'a göre borç veren Allah'tır; borçlu insandır; borç Allah'ın insana verdiği iki tane emanetidir. Birincisi Allah'ın, insanın maddi yaşamını sürdürmesi için verdiği evren ve varlıklardır; buna insanın varlığı da dahildir. Allah insana kullanması ve faydalanması için evreni emanet olarak vermiştir. İkincisi, insana aklının yanında manevi hayatını düzenlemesi için de ayrıca İslâm'ı vermiştir. İşte Allah'ın insana verdiği bu iki emanet ve borç, insanın O'na teslim olmasını, hamd etmesini, şükretmesini gerektirir.

Burada bu vesileyle dinin borç olmasını, her dinde istismar eden kesimler ortaya çıkmıştır. Dini bir ticaret metaı haline getirenler olmuştur. Dinin bu manevi ticaret olma tabiatını, maddi ticarete tahvil edenler her devirde varolagelmiştir.

4. Din, Yasa Demektir

Kur'ân, din kelimesini insan menşeli olsun, ilâhî menşeli olsun her türlü yasa için kullanmıştır. Dolayısıyla din, yasa demektir. Hak Din söz konusu olunca yasayı oluşturan temel emirler ve yasaklar ilâhidir. Dinin yasa olması, başta temel ahlâkî, hukukî ve toplumsal ve tarihsel ya-saları kapsaması demektir.

5. Din, Ceza demektir

Kur'ân'da ceza kavramı, bizim Türkçe'de kullandığımız kavramdan biraz farklıdır. Ceza, hem mükâfatı, hem de mücâzatı içermektedir. Yani insanın imanına ve fiillerine göre takdir edilen olumlu veya olumsuz karardır; bu kararla insan ya mükâfatlandırılır ya da Türkçe'deki kullanımıyla cezalandırı-

lır. Dinin, "Din Günü" olması budur. Bu sadece açık-seçik olarak İslâm'da vardır. Allah, hem âhirette ve hem dünyada insanları, imanlarına ve amellerine göre yargılar ve cezalandırır; doğru imanı ve iyi amelleri için mükâfatlandırır, ki âhiret hayatındaki en büyük mükâfat cennettir; yanlış imanı ve kötü amelleri için cezalandırır, ki âhiretteki en büyük ceza cehennemdir. Dolayısıyla din, hesap, yargı ve ceza demektir. Bu, her dinde farklı şekilde vardır. Ancak bu öğreti en doğru şekilde İslâm'ın âhiret inancında vardır.

Din, şehir demektir: Arapça şehir anlamında medine ve medeniyet, aynı din kelimesi gibi **dyn** kökündendir. Dolayısıyla İslâm, zihniyet itibariyle "şehirli" veya "şehir" dini, medeniyet dini demektir. Bilindiği gibi, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden önce, Medine'nin ismi Yesrib'idi. İslâm Medine'den yayıldığı için dinin merkezi ve yayılma yeri anlamına Yesrib'e Medine ismi verildi. İslâm'ın dünya ve medeniyet olduğunu söylediğimiz bu noktadan İslâm'ın nasıl dünya ve medeniyet dini olduğuna geçebiliriz.

D. Evren Olarak İslâm

İslâm, yukarıda din kavramıyla anlattığımız şekilde sadece bir din değildir; aynı zamanda dünyadır, yani medeniyettir. Daha doğru bir ifadeyle İslâm'da din dünya ayırımı yoktur. Biz bu ayırımı sadece konuyu anlatabilmek gayesiyle yapıyoruz.

İslâm'ın temel kaynakları Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünneti, İslâm'ın dünya oluşunun, medeniyet olmasının da kaynağıdır. Bugün müslümanlar zihniyet olarak bu anlayıştan uzaklaşmış iseler de, geçmişte, Hz. Peygamber'in zamanından itibaren müslümanlar Kur'ân ve sünnetten mül-

hem olarak İslâm'ı medeniyet olarak anlamışlar ve hızlı bir şekilde bu medeniyeti oluşturup geliştirmişlerdir.

1. İlim

Müslümanların Kur'ân'dan aldıkları en önemli kavram ilim kavramıdır. Her şeyin temeli bilgi veya ilim olduğu için Kur'an'da ve sünnette ilim kavramı o kadar önem arz eder ki, bazı dinler Tanrı'ya bilmeden iman edilmesini önerirken, İslâm ilimsiz Allah hakkında konuşmayı bile yasaklamıştır: "İnsanlardan, Allah hakkında ilimsiz tartışanlar vardır..."[172] Kur'ân'da ve sünnette ilim birbirini tamamlayan farklı anlamlarda o kadar çok kullanılmıştır. İlimsiz din ve dünya olmayacağından İslâm ilme bilindiği gibi çok önem vermiştir. Burada İslâm'ın ilme verdiği önem üzerinde duracak değiliz. Sadece Rosenthal'ın da belirttiği gibi, İslâm'ın diğer medeniyetlerden ayırıcı özelliğinin "İlim medeniyeti" olduğunu söylemekle yetineceğiz.

Bu bağlamda Kur'ân'ın müslüman bilginler için onların bilimsel görüşlerine ve buluşlarına kaynaklık edip etmediği şeklinde çok sorulan bir soruya olumlu yanıt için bir-iki örnek vermekle yetineceğiz.

Ünlü bilginimiz Fergânî, genelde Batlamyus (Ptolemy) astronomi modelini benimsemesine rağmen yerin yuvarlak olduğu ve döndüğünü, Kur'an'dan ilham alarak ortaya koymuştur. Ondan sonra diğer bir ünlü bilginimiz Bîrûnî, Fergânî'yi tamamlamış ve yer merkezli evren anlayışı yerine güneş merkezli evren anlayışını oluşturmada Kur'ân'dan mülhem olmuştur.

---

[172] Hacc, 3.

Bîrûnî'den İbn Tufeyl'e bir çok bilgin, evrenin ve canlıların yaratılış şeklini açıklama tarzı olarak, tekamül nazariyesini oluşturmada yine Kur'ân'dan ilham almışlardır. Birûnî, Allah'ın evreni yedi günde yaratmasını, bilinen 24 saatlik 7 gün olamayacağını; bunun uzun jeolojik ve astronomik devirler olması gerektiğini söylemiştir. Onlar Allah'ın, evreni canlıları tekamül sürecinde yaratmış olduğu görüşündedirler.

Kur'ân'ın miras taksimi, yani hukûkî adıyla ferâiz, müslüman matematikçilerin kesir ve ondalık sayı sistemini geliştirmesine vesile olmuştur. Bu sayılar, Batı'ya İstanbul yoluyla geçtiği için Yeni Çağda Batılılar bu sayılara "Türk Sayısı" adını vermişlerdir.

2. Siyaset ve Hukuk

İslâm medeniyet olduğu için, toplumsal yaşama önem vermiştir. Toplumsal hayatın en önemli temeli olan ahlâka çok önem verdiği gibi bu temelde siyaset ve hukuk ilkeleri vaz etmiştir; bunların en önemlisi adalettir. Biz burada bunlardan bahsedecek değiliz; sadece müslüman bilginlerin Kur'ân'dan ve sünnetten mülhem olarak geliştirdikleri kavramlardan biriki örnek vereceğiz.

Kur'an'da geçen velî kelimesi, bir çok kavramın oluşmasına ve siyasî düşüncenin gelişmesine vesile olmuştur. Velî kelimesi, siyasi ve idari birim olan vilâyet (il) ve onun yöneticisi vâli kavramlarının oluşmasına ilham kaynaklığı etmiştir. Tasavvufta ise eren, ârif anlamında velî kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Çek ve Noterlik: Bakara Suresi 282. âyetinde borç aldığınız zaman şahitler huzurunda kâtiplere yazdırın ilâhi tavsiyesi, ilk defa İslâm dünyasında çek (Arapça şek) olayının ve no-

terliğin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bütün dünya ülkelerinde çek karşılığı, bugün Arapça asıllı şek kelimesinin az-çok farklı telaffuzu kullanılır.

Siyer (Uluslararası Hukuk): Bilindiği gibi Hz. Peygamber'in hayatını ve yaşam tarzını anlatmaya Siret veya Siyer denir. Bu Siyer kelimesini İslâm hukukçuları Hz. Peygamber'in yaptığı seriyelerini ve gazavatlarını, gayrimüslimlerle yaptığı sözleşmelerini ve anlaşmalarını, diplomatik ilişkilerini esas alarak, savaş hukuku ve uluslararası hukuk geliştirerek siyeri hukukî bir kavram haline getirmişlerdir. Bugün hukuk tarihçilerince, uluslararası hukukun kurucusu olarak başta Şeybanî ve Serahsi olmak üzere İslâm hukukçuları kabul edilir.

Çok Hukuklu Sistem: Ayrıca bugün sözü edilen çok hukukluluk sistemi İslâm'da farklı fıkhî mezheplerin oluşmasıyla hem nazari olarak düşünülmüş, hem de müslümanlar kendi aralarında uygulamışlardır. O kadar ki, aynı cami içinde bile mezheplere ayrılmış mekânlar oluşturmuşlardır. Gayrimüslimler için zimmet hukuk anlayışı geliştirilmiş; onlar da İslâm dünyasında vatandaş olarak kendi aralarında kendi hukuklarını uygulamışlardır.

3. İktisat

İslâm kelâmcıları Kur'ân'da zikredilen rızk kelimesi ve Allah'ın isimlerinden birisi olan Rezzâk kelimesi üzerinde düşünürken farklı iktisadî anlayışlar geliştirmişlerdir. Farklı ahlâkî ve iktisadî gerekçelerle, Mu'tezile, bugünkü anlamda devletçi ve sosyalist iktisad anlayışlarına benzer bir anlayış benimserken, ehl-i sünnet de bugünkü anlamda liberal, serbest piyasa anlayışına benzer bir anlayış tedvin etmiştir.

Verdiğimiz bu örnekler, sanırız İslâm'ın bir medeniyet ve dünya projesi olduğunu göstermeye yeterlidir. İslâm'ı böyle anlayan ilk devir müslümanları İslâm'dan mülhem olarak, akıllarıyla evren-dini kavrayarak, Batı'nın karanlık devrine karşılık olan bir zamanda parlak bir medeniyet oluşturmuşlardır. Bu parlak medeniyetin ışığından Batı da X. yüzyıldan itibaren aydınlanmaya başlamıştır. Bu ışıkla bugünkü medeniyetlerini temellendirmişlerdir. Biz ise, geçmişimizi unutarak, ne yazık ki bugün onların karanlık devrine düştük. İlk hıristiyan teologları gibi ilim ile imanın arasını ayırdık; iman ayrı, ilim ayrı demeye başladık.

Allah'ın var olduğunu, tek olduğunu, Esmâu'l-Hüsnâ'sının olduğunu bilmiyor muyuz! Allah'ı böyle bilip imanımızla öyle tasdik etmiyor muyuz? Demek ki, Allah hakkında bilebileceğimiz kadarını biliyoruz. Allah'ın var olduğunu bilmezsek, O'na iman nasıl olur?! Bilgi imanı, iman bilgiyi besler; niçin aralarında ayırım yapalım? Başka bir ifadeyle müslüman olarak evren-dini bildikçe İslâm'ı, İslâm'ı bildikçe evren-dini daha iyi kavrar ve idrak ederiz.

Konuyu sona erdirmeden konumuzla ilgili olması bakımından son olarak bir de XIX. yüzyılın sonlarında Batı tesiriyle ortaya çıkan "İslâm modernizmi" denen hareket ile bugün onun farklı bir devamı olan ve İslâm'ı "düzeltme" veya Fazlur Rahman'ın deyimiyle "yaşanabilir hale getirme" şeklinde ortaya çıkan tarihselcilik hareketine kısaca değinelim. Bu hareketler, pratikte Batı hayat tarzını esas alarak İslâm'ı ona uydurma girişiminden başka bir şey değildir. Tarihte böyle hareketler ilâhî dine karşı hep olagelmiştir. Yahudilik ve Hıristiyanlık böyle bozulmuştur. Nitekim bu gerçeğe Allah şöyle işaret eder: "Allah'ın izin vermediği şeyleri din yapmada yok-

sa onların ortakları mı vardır."[173] Modernizm ve tarihselcilik düşüncesini Batı'dan alan müslümanlar, Batılı düşünürleri ve oryantalistleri de ortak alarak Kur'ânî hükümlerin çağa uygun hale getirilmesi iddiasıyla, Allah adına din ihdas etme yoluna gitmişlerdir.

Bu kadar anlam katmanları ve zenginliği olan İslâm dini ile diğer dinler bir tutulup, diyalog adına nasıl bütün dinler aynıdır denebilir ki?

[173] Şûrâ, 21.

ÇAĞDAŞ HERMENÖTİK ve TARİHSELCİLİK İLE KUR'ÂN YORUMLANABİLİR Mİ?

Protestan teologlarının 16. yüzyıldan itibaren İncil metinlerine uygulamak üzere geliştirdikleri hermenötik yöntem, 19. yüzyılda genel metin yorum yöntemi olarak geliştirilmiştir. Bu yöntem tabiatı gereği hakikatın zamanla sınırlı ve göreceli olması anlamında tarihselciliği doğurmuştur.

Öyle anlaşılıyor ki, son yarım asırdan beri bazı Hıristiyan teologları ve oryantalistler söz konusu kutsal metin tenkitçiliğini yöntemin bir proje olarak müslümanlar tarafından Kur'ân-ı Kerim'e de uygulanmasını arzulamışlardır. Zira ünlü Protestan teoloğu P. Tillich'in oryantalist A. Jeffery ile yapmış olduğu bir sohbetinden bu anlaşılmaktadır. Jeffery, Tillich'e kendisinin Kur'ân metnine yaptığını yapmak isteyen müslümanların tehlikeli görüldüğünden şimdilik bunun imkansız olduğunu söyler.[174]

Aynı şekilde, ünlü oryantalist ve teolog W. Montgomery Watt, Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi tarafından 16-18 Eylül 1985 tarihleri arasında tertiplenen "Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu" için sunmuş olduğu tebliğinde hıristiyanların çoğunun başta karşı çıkması-

---

[174] Tillich (P.), *A History of Christian Thought,* New York, 1968, s. 244.

na rağmen İncil metinlerine son yüzyılda tarihî ve edebî tenkid yönteminin uygulandığını ve beklenenin aksine din açısından iyi sonuçlar alındığını belirttikten sonra, müslümanları da aynı yöntemleri Kur'ân'a uygulamaları için şöyle teşvik etmektedir: "Bu meseleler burada anımsatıldı, çünkü son yüzyılda veya daha öncesinde hıristiyan bilim sahasında nelerin olduğundan müslümanların farkında olmaları önemlidir. İlk bakışta dini inanca tehlikeli görülen bu bilimsel yöntemler, sonuçta dini hakikatı daha kâmil ve daha derin anlamaya iten yöntemler olarak görülmüştür."[175]

İslâm dünyasında, özellikle Türkiye'de felsefî bir mesele ve konu olarak tarihselciliğin ve çağdaş hermenötiğin bilinmesi, yaklaşık yarım asır önceye kadar gider. Ancak bildiğimiz gibi, bunların Kur'ân'ı anlama bağlamında bir yöntem olarak kullanılabileceği fikri, hıristiyan teologlarının ve oryantalistlerin etkisiyle, Fazlur Rahman ve M. Arkoun tarafından gündeme getirilmiştir. Sayıca önemsiz de olsa bugün İslâm dünyasında bazı kimseler Fazlur Rahman'ı ve M. Arkoun'u izleyerek, sadece Kur'ân'ı anlama yöntemi olarak değil, tarihselciliğin ve hermenötiğin öngördüğü varsayımlarla bizzat Kur'ân'ın tabiatı hakkında konuşmaktadırlar. Bunların ne dediklerini özetlemeden önce, Batı'da çağdaş hermenötik ve tarihselciliğin niçin ve nasıl ortaya çıktığı hakkında kısa bir bilgi vermekte yarar vardır.

Hıristiyanlık tarihindeki en önemli hareketlerden birisi Protestanlık olarak bilinen M. Luther'in hareketidir. Luther, Hıristiyanlık'ta Tanrı'nın yaşayan sözcüsü kabul edilen Pa-

[175] Watt (W. M.), "Western Approach to the Understanding of the Qur'ân", *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir, 1985, s. 26.

pa'nın otoritesini reddedince, tek otorite olarak İnciller'i kabul etti. Böylece Protestanlık'ta kitap kavramı öne çıktı ve önem kazandı. Bu durumda en temel sorun, Protestanlığın dinen meşruluğunun, yani başka bir deyişle bizzat kitap otoritesinin tek kaynak olmasının, bizzat kutsal kitaptan veya kutsal kitap ile gösterilmesi gerekiyordu.

Bunun için de, o zamana kadarki geleneksel İncil yorum anlayışlarından, yöntemlerinden ve yorumlardan farklı anlayışlara, yöntemlere ve yorumlara ihtiyaç hasıl oldu.

Hıristiyan kutsal metinleri için yeni yöntem arayışları, sadece Protestanlığın dinî meşruiyetini sağlamak için gerekli değildi; aynı zamanda Hıristiyanlığın II. yüzyıldan itibaren kutsal metinlerin tarihî ve doğasına ilişkin ihtilafları ve tartışmaları çözüme kavuşturmak için de gerekliydi. Sayıca çok olan İncil metinleri, bilindiği gibi bir çok açıdan da aralarında farklar vardır. Hıristiyan teolojisinin en önemli kavramlarından olan Logos örneğini sadece Yuhanna İncili'nde varken, diğerlerinde yoktur; Hz. İsâ için metinlerde "Davûd Oğlu", "Tanrı Oğlu" ve "İnsan Oğlu" gibi çok farklı ifâdeler vardır. Hıristiyan kutsal metinlerinin her birisi farklı zamanlarda farklı kişiler tarafından yazılmıştır. Kutsal metinin otoritesine dönülünce, örnek olarak zikrettiğimiz meseleler gibi halledilmesi gereken bir çok tarihî ve doktriner sorunla karşılaşıldı.

Dolayısıyla kısaca ifâde edecek olursak Hıristiyan geleneğinde kutsal metinleri yorumlamanın kırılma noktası Protestanlık'la başlar. Clement ve Tertullian gibi kilise babalarıyla başlayan dogmatik ve mecazî yorum geleneğine karşı, Protestanlık kutsal metni sadece kutsal metnin kendisiyle yorumlanması (scriptura sui interpres) yöntemini ortaya atar. Bu

anlayış bizzat Luther'in geliştirdiği bir yöntemdi. Daha sonra Mattias Flacuis, 1567 yılında yazdığı Clavis Scriptura Sacrae adlı eserinde kutsal metinleri, kendi iç bütünlükleriyle ve metinlerin yazıldığı tarihsel dönemin kültürel şartlarına dönülmesiyle yorumlanmasını önermiştir.

Diğer bir gelişme Johann August Ernesti'nin 1761 yılında yazdığı Institutio Interpretis *Novi Testamenti* adlı eserinde sergilenmiştir; bu teolog kutsal metin yorumlamasıyla herhangi bir metin yorumlaması arasında fark olmayacağını ve genel metin yorumlama kurallarının dinî metinler için de geçerli olacağını savunmuştur. Böylece ona göre, yorum açısından kutsal metin ile herhangi bir metin arasında bir fark yoktur. Bu görüş, çağdaş hermenötiğin kurucularından sayılan Schleiermacher'ın da temel hareket noktası olmuştur.

Hegel felsefesi, daha sonra Protestanlığın kutsal metinleri kutsal metinle anlama ve yazıldıkları çağların tarihi ve kültürel şartlarıyla yorumlama yöntemini, çağdaş tarihselciliğe ve hermenötiğe dönüştürmede aracı olmuştur. Çünkü, *Din Felsefesi Dersleri* adlı kitabında da ortaya attığı gibi, Hegel Hıristiyanlığın dogmatik teoloji olarak yorumlanmasının artık sona erdiğine inanarak, Hıristiyanlığın felsefede felsefe ile açıklanması gerektiğini savunmuştur. Hegel için bütün gerçek akıldır ve sadece akıl gerçektir. Dolayısıyla Hegel'e göre varlık ve akıl (düşünce) ayniyeti söz konusudur. Buradan hareketle Hegel insanın, tabiat, devlet, tarih ve insan olarak tezahür eden Mutlak Ruh veya Mutlak Varlık olan Tanrı'yı anlamasını mantıksal bir yönelimle ve yöntemle irtibatlandırmıştır. Böylece Hegel, Hıristiyanlığı felsefî olarak yorumlarken, doğrudan kutsal metinlere başvurmanın gerekliliğini ortadan kal-

dırmıştır. Hegel'e göre hakikatı anlamak ve yorumlamak tarihe ve doğuya uygulanacak sadece panlojizm ile olabilir.

Hegel'in çağdaşı pastör ve teolog F. D. E. Schleiermacher, Hegel'in aksine insanın varlığa yöneliminin mantikî değil, dinî olması gerektiğini savunarak, böylece dinî metinlere olan ihtiyacı yeniden gündeme getirmiştir. Schleiermacher'in önceki Protestan teologlarından ayrıldığı nokta, dinî metinler için özel bir hermenötiğe ihtiyaç olmadığıdır. O kutsal metinler de dahil her türlü metne uygulanabilecek genel bir hermenötiğin kurulmasını yeterli görmüştür. Başta Schleiermacher olmak üzere, W. Dilthey'dan E. Betti ve P. Ricoeur'e H. - G. Gadamer'den, E. D. Hirsch, J. Habermas ve J. Derrida'ya çağdaş hermenötikçi ve tarihselciler çok farklı ve hatta birbiriyle tezat teşkil eden görüşler ortaya atmışlardır. Bizim için burada onların görüşlerini tek tek ele alıp tanıtmak ve tartışmak olanaksızdır.

Burada çağdaş hermenötiğin şu ortak genel ilkelerini hatırlamak yeterlidir.

Metni anlamayı, metni yorumlamadan ayırmak gerekir. Metni bütünlüğü içerisinde ve dilbilgisi kurallarına göre, metnin oluştuğu tarihî ve kültürel şartlara göre, yazarının niyetine ve düşünsel üretim yaparken içinde bulunduğu psikolojik hâle göre anlamak gerekir. Yorumlamak ise, metni anladıktan sonra, günün şartlarına göre anlamlandırmak ve açıklamaktır.

Burada sormamız gereken ilk soru, bugün Kur'ân'ı anlamak için çağdaş hermenötiğe ihtiyaç var mıdır? Müslümanların Kur'ân'ı meâl, tefsir ve te'vil düzeyinde anlama ve yorumlama gibi uzun bir geleneğinin ve bunun yanında Kur-

ân'ın özel konularını anlamayı ve yorumlamayı amaç edinen fıkıh ve kelâm gibi çok gelişmiş bilimleri olduğunu düşünürsek, çağdaş hermenötiğe hiç de ihtiyaç yoktur. Çünkü çağdaş hermenötiğin öngördüğü ve yukarıda özet olarak anlattığımız bütün ilkeleri, geçmişte Müslüman bilginler de fazlasıyla kullanmışlardır. Çok farklı tefsir ve te'vîl ekollerinin var olduğunu biliyoruz. Ayrıca Aristo'dan beri var olan klasik hermenötik de müslümanlarca bilinmekteydi.[176]

Kur'ân'ı anlamak için Arap dilbilgisi geliştirilmiş; Kuran'daki kelimeler için özel sözlükler hazırlanmış; Kur'an'daki bir kelimenin veya âyetin anlaşılması için gerektiğinde cahiliye devri Arap şiirine başvurulmuş; âyetlerin iniş şartlarını ve ortamını anlatan esbâb-ı nüzûl'e başvurulmuş; özellikle eş-Şâtibî ile "Makâsıdu'l-Şârih" anlayışı etrafında Allah'ın bir âyeti veya âyetler sınıfını vahyetmedeki niyeti ve amacı belirlenmeye çalışılmıştır. Metni anlamada yazarın niyetinin ve psikolojik halinin bilinmesinin önemi, kültürümüzdeki "Şiirin anlamı, şâirin batnındadır" sözüyle de vurgulanmıştır. Kısaca ifâde edecek olursak, çağdaş hermenötiğin öngördüğü anlamaya ilişkin yöntemler, müslümanların daha önce kullanmış olduğu ilkelerdendir. Bu nedenle, çağdaş hermenötiğin Kur'ân'ı anlamaya yeni bir katkı sağlayacağını düşünmüyorum.

Çağdaş hermenötik, özellikle Dilthey'de ve daha sonrakilerin anlayışında sadece anlamaya ve yoruma yönelik yöntemsel ilkelerden ibaret değildir. Hermenötikçiler aynı ilkelerle kaçınılmaz olarak hakikat kuramları da inşa etmişlerdir.

---

[176] Aristo'nun mantık kitapları (Organon) içinde yer alan Peri Hermeneias, *"el-İbare"* veya "*et-Tefsir*" adıyla Arapça'ya çevrilmişti. Başta Fârâbî olmak üzere bazı İslâm filozofları ayrıca bu eser üzerine de şerhler yazmışlardır.

Çağdaş hermenötiğin hakikat kurumlarında bizim katılmamızın olanaksız olduğu şu temel yanlışlıklar vardır:

1. Hakikat sâbit, mutlak ve evrensel değil, değişkendir. Her devrin farklı hakikatı vardır. Hakikatı insanın inşâ ettiğini varsayarak hakikatın, hakikatı teşekkül ettiren tarihi ve kültürel şartlara bağlı olarak izafî olduğu öngörülmüştür. Şartların değişmesiyle hakikatte değişir denmiştir.

2. Anlama, anlam ve hakikat ile özdeşleştirilmiştir.

3. Aynı şekilde gerçeklik ve hakikatı aynı sayarak neticede bu ikisi de özdeşleştirilmiştir.

4. Anlam sadece kişinin psikolojik ve psişik haline indirgenmiştir. Oysa anlam esasta nesne ile zihin arasındaki ilişkide anlam kazanır ve şekillenir.

Anlama ve anlamda sadece dilsel ve düşünsel formlar yeterli görüldüğü için, temel mantık ilkeleri ve formları dışlanmıştır. Bunun sonucu olarak da, anlam ve dolayısıyla hakikat öznel olarak görülmüştür. Her öznel veya nesnel anlam da doğru kabul edilmiştir.

Oysa insan dil ve düşünceyle hakikat inşa etmez. Hakikat hakkında konuşur. Dil ve düşünce formları konuşmanın şeklen doğru ve yanlış olduğunu belirleyebilir. Konuşmanın içerik olarak doğruluğunu veya yanlışlığını ancak mantık ve bilimsel tecrübe belirleyebilir.

Konumuz esas olarak doğrudan hermenötiğin hakikat söyleminin tenkidi olmadığından bu kadarla yetinerek ikinci bir soruya geçelim. Tarihselciliğin tenkidi hakkında daha geniş bilgi için örneğin K.Popper'in "Tarihselciliğin Sefaleti" adlı

eserine ve çağdaş hermenötiğin, özellikle de Dilthey'in düşüncelerinin tenkidi için Ed. Husserl'in eserlerine bakılabilir.

Çağdaş hermenötiğin Kur'ân'a uygulanmasını isteyen müslümünlar acaba Kur'ân'ı daha iyi mi anlamışlardır?

Yukarıda çağdaş hermenötik yöntemin Kur'ân'a uygulanmasını ilk isteyenlerin ve bu konuda deneme yapanların M. Arkoun ve Fazlur Rahman olduğunu söylemiştik. Şimdi onların bu bağlamda söylediklerini kısaca değerlendirelim.

Arkoun, Kasimirski'nin Fransızca Kur'an tercümesinin 1970 yılında yapılan yeni baskısı için yazdığı "Comment Lire le Coran?" adlı önsözünde, Y.Congar'dan K.Barth, R. Bultmann ve P. Ricoeur'e kadar çeşitli Hıristiyan teologlarının kendi kutsal kitaplarına ve düşüncelerine uyguladıkları yeni yöntemleri Müslümanların da Kur'ân'a uygulamalarının gerekli olduğunu söyledikten sonra, sözlerini bazı tekliflerle bitirir.[177]

"La Lecture de la Fatiha" (Fatiha Okuması, 1982) adlı diğer bir yazısında Arkoun, J. Derrida ve M. Foucault gibi Fransız düşünürlerinin çağdaş hermenötiğin başka versiyonları olan yapısalcılık (structuralisme) ve yapısal bozumculuk (deconstructionisme) akımlarının etkisi altında, Fatiha örneğiyle, Kur'ân'ın nasıl yorumlanmasına dair bir denemede bulunur.

Arkoun'un her iki yazısında söylediklerini toplu bir şekilde değerlendirdiğimizde, onun doğrudan Kur'ân'ın nasıl anlaşılmasına dair bir yöntem oluşturmaktan ziyade, tefsir

---

[177] Arkoun (M.), "Comment Lire le Coran?" *Le Coran,* Paris, 1970, s. 35-36.

geleneğini tenkid eder. Neticede yorum için tarihi ve filolojik tenkid yöntemi ile diyalektikçi bir akılcılığı teklif eder.

Fazlur Rahman'a gelince, o daha çok Schleiermacher ve Betti çizgisindeki hermenötik yöntemin Kur'ân'a uygulanabileceğini benimsemiştir. Bu yöntemi 1982 yılında yayımladığı "Islam and Modernity" adlı eserinin baş tarafında yaklaşık on sayfada anlatmıştır.[178] Bu yöntem günümüz meselelerini çözmek için Kur'ân'ın indirildiği çağa gitmek, sonra tekrar günümüze dönmek şeklinde bir gidiş ve bir gelişten oluşan bir yolculuktur ki, bu Schleiermacher'in çizdiği bir yöntemdir. Aslında Fazlur Rahman bu eserinden önce de çağdaş hermenötik ve tarihselcilikten etkilenmiştir; ele aldığı çeşitli dini meseleleri bunlara göre çözümlemeye çalışmıştır. Fazlur Rahman'ın Arkoun'dan farkı da buradadır.

Yani Arkoun hermenötik yöntemle ilgili kuramsal akıl yürütmelerde bulunurken, Fazlur Rahman bu yöntemin kavramsal yönünden ziyade, yöntemin ortaya çıkardığı varsayımlarıyla sorun çözümleme yönüne ilgi duymuştur. Dolayısıyla Fazlur Rahman, Kur'ân'ın doğrudan tabiatıyla ilgili meseleleri ele almıştır.

Şimdi onun üzerinde durduğu meselelerden bazılarını kısaca anlatarak hermenötiğin öngördüğü varsayımları nasıl kullandığını gösterelim.

Fazlur Rahman'ın üzerinde durduğu en önemli mesele vahy meselesidir. Ona göre, kısaca ifâde edecek olursak, vahiy mana itibariyle Allah'dandır; manaya uygun sözler ve sesler

---

[178] Fazlur Rahmen, *Islam and Modernity,* Chicago, 1982, s. 1-11.

Hz. Muhammed'dendir.[179] Bu görüşüyle Fazlur Rahman doğrudan demese de dolaylı olarak vahyin yazı olarak yazarının Hz. Muhammed olduğunu söylemek istemiştir. Fazlur Rahman'ı bize göre yanlış olan bu görüşe iten sebep, çağdaş hermenötiğin metni anlamada metnin yazarına verdiği önemden Fazlur Rahman'ın fazlasıyla etilenmiş olmasıdır. Hıristiyan kutsal metinlerinin yazarları vardır; Hıristiyan teologlarının İnciller'i anlamak için yazarlarına ister istemez önem atfetmişlerdir. Ancak Fazlur Rahman'ın Hz. Muhammed'i Kur'ân'ın yazarı gibi görmesi oldukça yanlıştır. Bu yanlış, ondan etkilenen A. Suruş gibi bazı kimselerce daha açıklıkla tekrarlanmıştır; Suruş doğrudan Kur'ân'ın yazarının Hz. Muhammed olduğu garebetini söyleyebilmiştir.

Hz.Muhammed'i Kur'ân'ın yazarı olarak iddia etme yeni bir düşünce değildir. Bütün Ortaçağ boyunca Hıristiyan teologları aynı iddiada bulunmuşlardır. Bugün de bazı oryantalistler hala aynı iddiayı sürdürmektedirler; örneğin H. Motzki "Kur'ân'ın yazarı Muhammed'tir..."[180] demektedir. M. Harnidullah'ın da belirttiği gibi, bir müslümana Hz. Peygamber'in Kur'ân'ın yazarı olduğunu söylemekten daha büyük bir hakaret olamaz.[181] Hele bunu bir müslüman söylüyorsa, bu müslümana değil kendisine hakarettir.

Fazlur Rahman'dan vereceğimiz başka bir örnek, onun Kur'ân'daki hükümler ile ilgili söyledikleri olsun. Fazlur Rahman, Allah'ın evrenle ve tabiatla ilgili vaz ettiği hükümlerin

---

[179] Fazlur rahman: "Divine Revelation and the Prophet", *Hamdard Islamicus,* c. I, sayı 2, 1978, 66-72.

[180] Motzki (H.), "Alternative Accounts of the Qur'ân's Formation", *The Cambridge Companion to the Qur'ân,* ed. J. D. Mc Auliffe, Cambridge, 2006, s. 59

[181] Hamidullah (M.), *Aziz Kur'ân,* çev. A.Hatip ve M.Kanık, İstanbul, 2000, s. 17.

değişmez olduğunu kabul ederken, sosyal ve hukukî alanda vazettiği hükümlerin sadece Kur'ân'ın indiği devir için geçerli olduğunu; günümüzde o devrin şartları değiştiğinden hükümlerin de değiştirilebileceğini söylemiştir. Metafizik anlamda Allah'ın bilgisinin mutlak ve kâmil olmadığı ve dolayısıyla hakikat ifâde etmediği anlamını taşıyan bu görüşe Fazlur Rahman'ın gitmesinin temel nedeni çağdaş hermenötik ve tarihselci anlayışın ortaya çıkardığı hakikatin değişken olduğu varsayımıdır.

Fazlur Rahman'ın bu görüşünü, ondan etkilenen A. Suruş daha da ileri götürerek, Kur'ân'ın tarih, toplum ve sosyal konularda, diğer dinlere ilişkin verdiği bilgilerde hatalar ve yanlışların olduğunu söylemiştir.[182]

Bu iki örnek Müslüman hermenötikçilerin, Kur'ân'ı Allah'ın kitabı olmaktan çıkarıp, herhangi bir metin gibi görmelerini bize göstermeye yeterlidir.

Son sorumuza geliyoruz. Çağdaş hermenötik ve tarihselcilik Kur'ân'ı anlamada ve yorumlamada bir yöntem olarak kullanılabilir mi? Cevabımız hayırdır. Bu hayırı, müslüman hermönetikçiler ve tarihselcilerin bize göre düştükleri yanlışlıklara bakarak söylemiyoruz. Bunu iki açıdan söylüyoruz. Birincisi Kur'ân'ın tabiatıdır; ikincisi çağdaş hermenötikçilerin özellikle yoruma ilişkin yanlış varsayımlarıdır. Bu iki nokta üzerinde kısaca duralım.

Kur'ân her şeyden önce Allah'ın kelâmıdır. Bu özelliğiyle yazarı insan olan herhangi bir kitap gibi değerlendiri-

---

[182] Şuruş'un Hollanda Uluslararası Radyosu'nda Michel Hoebink ile yaptığı Kur'ân üzerine yaptığı sohbet.

lemez. Allah kelâmının doğal olarak insan dilinde, yani Arapçada, vahyedilmiş olması, bu kelâmın hakikat açısından insan kelâmı gibi değerlendirilmesini gerektirmez. Kur'ân'ı anlamak için elbette Arap diline ilişkin her türlü filolojik ve semantik konularla ilgili bilgilere ihtiyaç vardır. Anlamın hakikat ifade edip etmemesi sadece dilsel formlarla sağlanamaz. Allah'ın kelâmının hakikat ifâde ettiği imanla tasdik edilmekle birlikte tasdiğin konusu olan meselenin tabiatına göre ya mantıkla, ya da bilimsel araştırmaya konu edilmekle gösterilebilir.

Nitekim Kur'ân kendisinden bahsederken: "Kitâb'ı sana indiren O'dur. Onun bazı âyetleri muhkemdir; bunlar Kitâb'ın anasıdır. Diğerleri, müteşabihattır. Kalblerinde bozukluk olanlara gelince, onlar fitne çıkarmak için onun te'vîliyle uğraşırlar. Onun te'vîlini ancak Allah ve ilimde derin bilgi sahibi olanlar bilirler; onlar her şeyin Rabbimizden olduğuna inandık derler. Onları ancak akıl sahipleri düşünürler."[183]

Görüldüğü gibi Kur'ân, ayetlerini iki kısma ayırmaktadır. Birinciler hüküm bildiren temel ayetlerdir; bunlar inanç, ibadet, ahlâk ve temel hukuk kurallarıyla ilgilidir. Apaçık oldukları için herkes anlar. İkinci sınıf âyetler dil açısından anlaşılır olmalarına rağmen delalet ettikleri hakikat bakımından anlaşılması zor ayetlerdir. Bunları ancak bilginler anlayabilir. Dolayısıyla Kur'ân'ın bu tür ayetlerinin yorumcusu ilimdir; onların yorumları ancak bilimsel araştırmalarla yapılabilir; çağdaş hermenötiğin ilkeleriyle ve varsayımlarıyla değil.

Diğer taraftan zikrettiğimiz ayet, çağdaş hermenötikçilerin hiç bahsetmediği çok önemli bir anlama ve yorumlama

[183] Kur'ân: Âl-i İmrân, 7.

ilkesine vurgu yapmaktadır. Anlamada sadece metin ve yazarı önemli değildir; aynı zamanda anlayanın da niyeti, psikolojisi ve düşünce yapısı önemlidir. Kur'ân aynı zamanda kendisinin nasıl anlaşılması ve yorumlanması gerektiği konusunda da bizlere ip uçları vermektedir.

Kur'ân, söz gelimi bir çok geçmiş milletten bahseder; bu tür konulardan bahseden ayetlerin cümlesel ve harfî anlamını anlamak zor değildir; ancak daha teferruatlı bir anlama ve yorum için söz konusu kavmin tarihinin ve arkeolojisinin araştırılması gerekir. Veya ay, güneş ve yıldızlar gibi doğa nesnelerinden ve olaylarından bahsediyor. Bunların yorumu hermenötikle yapılamaz; astronomi bilgilerine ihtiyaç vardır.

Birinci nokta hakkında bu kısa açıklamadan sonra, gelelim ikinci noktaya, yani çağdaş hermenötik ve tarihselciliğe.

Anlatma, anlama, konuşma ve düşünme insanın tabiatında olan tabiî yetileridir. İnsanlar, sözgelimi dilbilgisi bilmeden, hatta onun kurallarına uymadan da konuşurlar, anlatırlar ve anlarlar; bunları dilbilgisi kuralları değil insan zihni yapar. Dilbilgisi, dilbilimcilerin tesbit ettiği kurallarla konuşmanın ve yazının ancak şekli düzenini sağlar; konuşmanın veya yazının şekli doğruluk veya yanlışlığını tesbit eder. Aynı şekilde geçmişte olduğu gibi bugünde de insanlar çağdaş hermenötiği bilmeden de düşünürler, konuşurlar, yazarlar, anlarlar ve yorumlarlar. Birbirinden bazen oldukça farklı ve hatta birbiriyle tezat teşkil eden çağdaş hermenötik kuramlar veya yöntemsel öngörüler büyük ölçüde hayal mahsulü öznel söylemlerdir. Yazarın niyetini nasıl tesbit edeceğiz örneğin? Tesbit edildiğini sandığımız niyetin doğruluğunu nasıl kanıtlayacağız? Diğer taraftan Dilthey'in iddia ettiği gibi bir metnin anlamı okuyu-

cunun o metinden anladığı ise, yazarın niyetini anlamaya ve metnin oluştuğu tarihi şartlara inmenin ne anlamı vardır? Aynı şekilde, anlamı sadece öznel psikolojik sürece indirgeyen çağdaş hermenötiğin, velev ki Betti gibi bazıları özellikle yorumun nesnelliğinden bahsetmiş bile olsa, insanî bilimlerde, bilimin gerektirdiği doğruluk ve yanlışlık ölçütü ortadan kalkmış olmakla hiçbir zaman ortak yargıya ulaştırma olanağı olmayacaktır. Her türlü görüş, öznel ve zamanla sınırlı kalıcı değerlendirilecektir. Elbette her görüş doğruluk ve hakikat ifâde etmeyeceğinden böyle olan görüşlerde olacaktır; ancak bütün görüşlere öznel, göreceli ve perspektivist olarak bakamayız. Çünkü her zaman doğruluk ifâde eden görüşler de vardır ve olacaktır. Çağdaş hermenötiğin öngörülerine ve varsayımlarına göre bilim kurmak veya bilimin olabilirliğini temellendirmek imkansızdır.

Oysa tarihselci ve hermenötikçilerin varsayımlarının aksine, doğa bilimlerinde olduğu gibi insanî bilimlerde de değişmeyen hakikatler söz konusudur. İktisattaki söz gelimi arz-talep yasası değişmez; hukukta adalet anlayışı değişmez; temel ahlâkî normlar değişmez.

Kısaca ifâde edecek olursak, çağdaş hermenötik kuramlar anlam ve yoruma dair şu veya bu noktada faydalı açıklamalar da bulunmuyorsalar da, bütün olarak değerlendirildiklerinde hakikat noktayı nazarından sofistik ve şüpheci tabiata sahip yaklaşımlardır; öngördüğü varsayımlar gerçekçi değildir.

İşte bu ve benzeri nedenlerden dolayı çağdaş hermenötik ve tarihselcilik ile Kur'ân'ı anlamaya çalışmak, Kur'ân'ı yanlış anlamak ve yorumlamak olur. Fazlur Rahman gibi çağdaş hermenötikçilerin etkisiyle dinî sorunları ele alanların Kur-

an'dan hareketle nasıl Kur'an'a karşı söylemler oluşturdukları meydandadır. Kur'ân'ın tabiatına aykırı görüşler ve Kur'ânî hükümlerin iptalına yönelik girişimler nasıl olur da Kur'ân'ın yorumları olabilir?

Fazlur Rahman'ın çağdaş hermenötik adına Kur'ân'ın hakikî hükümlerinin iptalı olan görüşleri, İslâm dünyasında, örneğin Türkiye'de laiklikle birlikte, hiçte çağdaş hermenötik bilmeden Atatürk tarafından çok daha önce gerçekleştirilmiştir. Bunun farkında olan Fazlur Rahman, Atatürk ile kendi durumunun farkını şöyle açıklamaya çalışır: Atatürk, devrimleri Batı etkisiyle zorla yapmıştır; ben ise, İslâmî yolla yapıyorum.[184] Fazlur Rahman'ın bu gerekçesine sadece gülünüp geçilir.

Dolayısıyla tekrar edecek olursak, velev ki, çağdaş hermenötik tabiatı itibariyle mükemmel bir anlam ve yorum yöntemi bile olsa veya herhangi bir başka yeni bir yöntem de geliştirsek, bunların hiçbirisi tek başına Kur'ân'ı anlamamıza ve yorumlamamıza yeterli olamayacaktır. Çünkü bu gibi girişimlerde Hz. Peygamber ya Kur'ân'ın yazarı gibi görülüyor, ya da Kur'ân'ı anlamda dışta bırakılıyor.

Hz. Peygamber Kur'ân'ı sadece vahy yoluyla alan değil aynı zamanda onu ilk anlayan, yorumlayan ve uygulayandır. Bunun için, Kur'an'da Müslümanların Allah'a ve Resulü Hz. Muhammed'e uymaları defaten emredilmiştir.[185] Dolayısıyla Kur'ân'ın ibadet ve ahlâkla ilgili ayetlerini bile Hz. Peygam-

---

[184] Fazlur Rahman, *Islam and Modernity,* Chicago, 1982, s. 53-54, 84-85, 91; ayrıca bkz. "Islamic Modernism: *Its.Scope,* Method and Alternatives", *I. Journal of Middle East Studies*, c. I, 1970, s. 317-333.

[185] Kur'ân: Nisâ, 18, 69, 79-80; Meryem, 68; Nûur, 52.

ber'in ve onun Sünneti'ne bakmaksızın tam olarak yorumlamak ve uygulamak mümkün değildir. Örneğin Kur'ân'ın namazla ilgili bütün âyetleri bize, Hz. Peygamber'in tesbit ettiği şekliyle namazın nasıl kılınacağına dair bütün bilgileri vermemektedir. Bugün kıldığımız şekliyle namazın bir çok unsurunu ve şartını Hz. Peygamber belirlemiştir ve "Benim kıldığım gibi namaz kılın" demiştir.

Hz. Peygamber ve Sünneti, sadece tek tek meseleler ve olaylar için örnek teşkil etmez; aynı zamanda bir bütün olarak Kur'ân'ı anlamaya ve yorumlamaya yöntem veya yöntem kurmaya alt yapı teşkil eder.

Fazlur Rahman, M. Arkoun ve onlardan etkilenen bazı tarihselci ve herménötik tezi savunan müslümanlar Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada maalesef Hz. Peygamber'i ve Sünneti'ni dışlamaktadırlar; ya da onu hâşâ Kur'ân'ın yazarı gibi göstererek Kur'ân ile onu aynîleştirmektedirler. Kur'ân ne Hz. Peygamber ve onun Sünneti'dir; ne de Hz. Peygamber Kur'an'dır. Bunlar İslâm'ın birbirini tamamlayan iki kaynağıdır. Nitekim Hz. Peygamber Veda Hutbesinde: "Size iki şey bırakıyorum. Birincisi Allah'ın Kitabı; ikincisi benim sünnetimdir" diyerek, sünnetinin hem kaynak, hem de Kur'ân'ın yorum olarak önemine işaret etmiştir.

Ayrıca, hem Kur'ân hem de Hz. Peygamber Kur'ân'ı anlamanın en iyi yolunun akıl ve akıl ilkeleri olduğunu vurgulamışlardır. Kur'ân'daki yüzlerce âyet insanın düşünmesini istediği gibi özellikle bir kısım âyette Allah insanların doğrudan Kitap hakkında akletmelerini istemektedir, örneğin: "Bun-

lar, apaçık Kitab'ın ayetleridir. Akledesiniz diye biz onu Arapça Kur'ân olarak indirdik."[186]

Hz. Peygamber, Muaz İbn Cebel'i Yemen'e vali gönderirken ona önce "Nasıl hükmedeceksin? diye sorar, "Allah'ın kitabı ile" cevabını alır. İkinci sorusu, "Onda bir şey bulamazsan?" şeklindedir. Muaz bu soruya "Allah Resûlü'nün Sünneti ile" cevabını verir. Hz. Peygamber "Onda da bir şey bulamazsan?" deyince, Muaz, "Aklımla" demiştir.

İşte İslâm'ın üç kaynağı: Kur'ân, Sünnet ve Akıl. Üçü birlikte hem birbirlerini anlar; hem de birbirlerini yorumlarlar. Kur'ân'ın hermenötiği akıl ve akılcılıktır. Bu nedenle Maturidî gibi bir Türk kelâmcısı, "Akla gelince, şüphesiz o dindir" demiştir.[187]

Akılcılık, Protestan teologlarının ve düşünürlerinin çağdaş hermenötiğinden daha derin ve daha geniş bir Kur'ân'ı anlama ve yorumlama yöntemidir. Bazı müslümanların Protestan parolası olan kitaba dönüş kavramından etkilenerek "Kur'ân İslâm'ı" gibi anlamsız şeyler söylemelerine gerek yoktur. İslâm, "Kur'ân, Sünnet ve Akıl İslâmı"dır. Fazlur Rahman'ın dediği gibi bugünden düne gidip tekrar geri gelmeye gerek yoktur. Kur'ân'ı, Sünnet'i ve aklı bilen her zaman günceldir ve geleceğe bakmalıdır. Kur'ân'ı, Sünnet'i ve aklı bilen bugünün ve yarının sorunlarını bugün çözer; Kur'ân'ın ahkâmının tarihselcilikten ve çağdaş hermenötikten mülhem olarak günümüze uyarlamak için değiştirilmesini iddia etmeye gerek yoktur. İslâm, yani Kur'ân ve Sünnet, güncel olmanın çözü-

---

[186] Kur'ân: Yûsuf, 1-2; ayrıca bkz. Bakara: 242; Âl-i İmrân: 65, 118; Enbiyâ: 10; Nûr: 61; Zuhruf: 3; Hadîd: 18.

[187] Mâturîdî: *Kitâbu 't-Tevhîd,* neşr. B. Topaloğlu ve M. Aruçi, Ankara 2003, s. 607.

münü bize zaten baştan göstermiştir. Bir-iki örnek verelim. Kısas bu modern çağda olmaz; bu hükmü değiştirelim diyorlar. Bakınız Kur'ân ne diyor: "... Ancak kim kardeşi tarafından affedilirse kısas düşer..."[188]; "... Kim kısası bağışlarsa kendisi için o keffâret olur."[189] Kısas âyetlerini iyi anladığımız zaman, Allah zorunlu olarak kısası emretmiyor; af etmeyi ve bağışlamayı veya diyet vermeyi de emrediyor. Yani tek seçenekli bir ceza öngörülmüyor. Müslümanların hatası, İslâm'ı anlatırken sürekli kısas üzerinde durmaları, diğer seçenekleri gündeme getirmemeleridir.

Dolayısıyla biz bugün Kur'ân'ı bize izin verdiği seçeneklerden diyeti veya af etmeyi yeğleyebiliriz. Kaldı ki, bazı Batı ülkelerinde bile örneğin ABD'de bugün ölüm cezası ve kısas hâlâ uygulanmaktadır. Görüldüğü gibi Kur'ân'ın kendisi "modern" ve "çağdaş"tır; bizim Kur'ân'ı çağdaş yapmak için çağdaş hermenötikle uğraşmamıza gerek yoktur. Diğer ahkâm âyetleri de böyledir. Sünnet'te de bunun örnekleri çoktur. Başka örnekler de verebiliriz; ancak zamanımız buna burada el vermemektedir.

Bugün için ihtiyacımız olan şey, geçmişin geleneksel hale getirilmiş şu veya bu anlayışlarını yermek veya takdir etmeyle uğraşmak yerine, zihniyetimizi tazeleyip Kur'ân, Sünnet ve akıl üçlüsüyle İslâm'ı bütün genişliğiyle anlama, anlamlandırma ve anlatmadır.

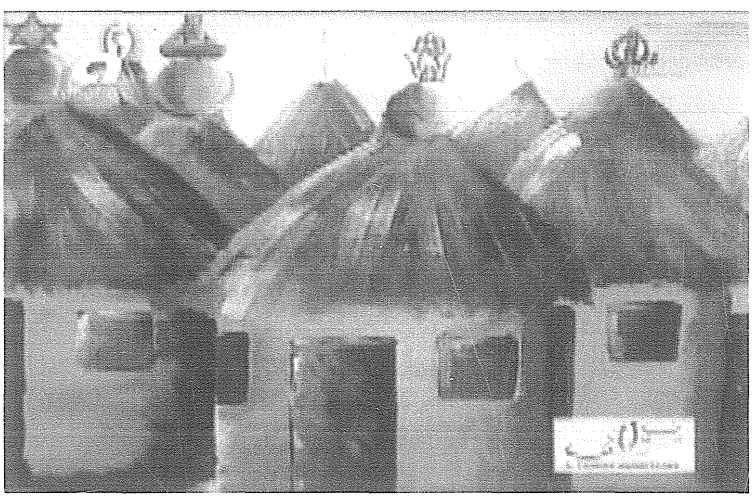

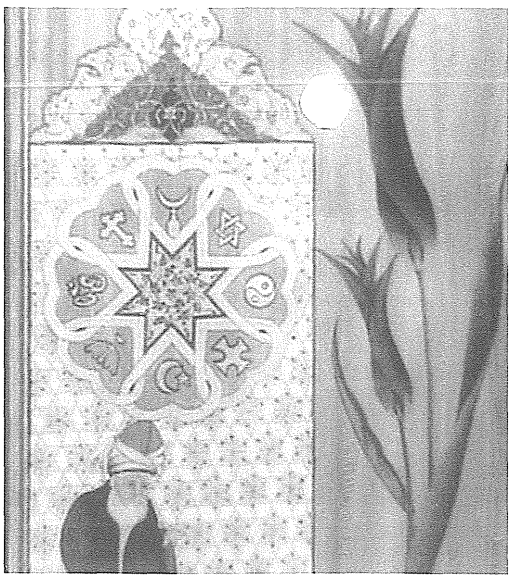
[188] Kur'ân: Bakara, 178.
[189] Kur'ân: Mâide, 45.

Hilâlin içine haç koyarak kitaplarına kapak yapan biraderlerimiz, haçlı ruhunun savaşlarla yapamadığını, camimizin kubbesine haç koyarak sadık bir hıristiyan taşeronu olduklarını ne güzel ifade ediyorlar

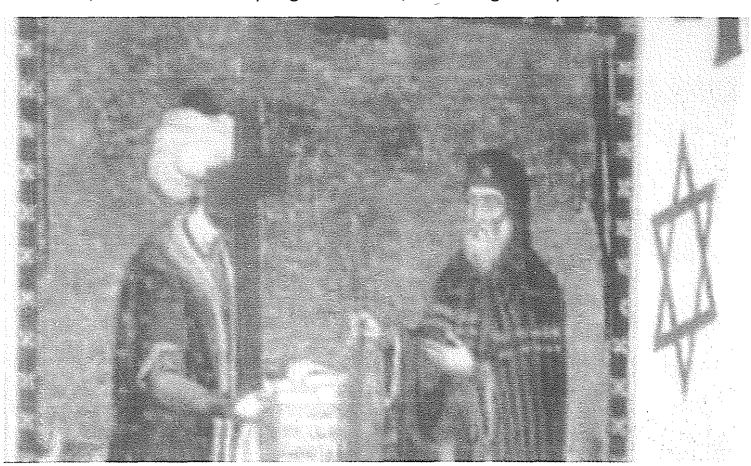
Türkçe Olimpiyatları'nda birincilik kazanan resme bakın. Resmin birinciliğinin haç, put ve siyon yıldızının kubbelerimize montesinden kaynaklandığını görmemek mümkün mü?

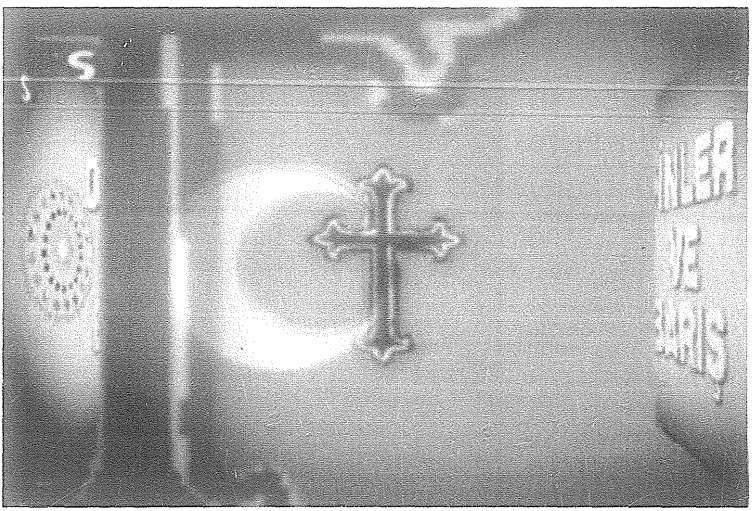

Hz. Mevlânâ bu kompozisyondaki resmini görse mutlaka "men çe gûyem, tamburam çe gûyed = ben ne söylüyorum, tamburam hangi havalardan çalıyor" derdi. Hz. Mevlânâ'nın zikir dergâhını (Yenikapı Mevlevîhânesi'ni), Medeniyetler İttifakı Enstitüsü halin getirenler, ancak bu kadar kasıtlı tahrifat yapabilirler

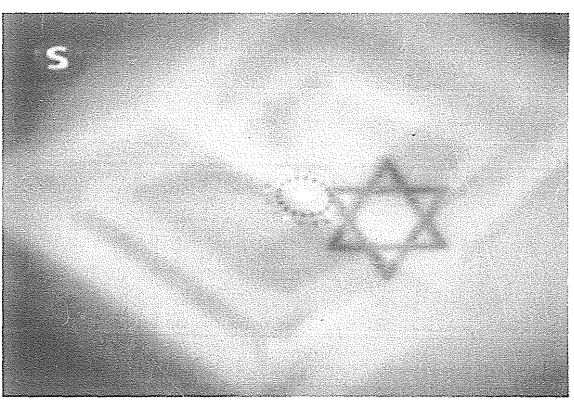
Hz. Fatih'in mübarek yüzünü ve kavuğunu haçın gölgesiyle kapatma fikri, katıksız müslüman düşmanından ve ve diyalogculardan başkasının organizasyonu olabilir mi?

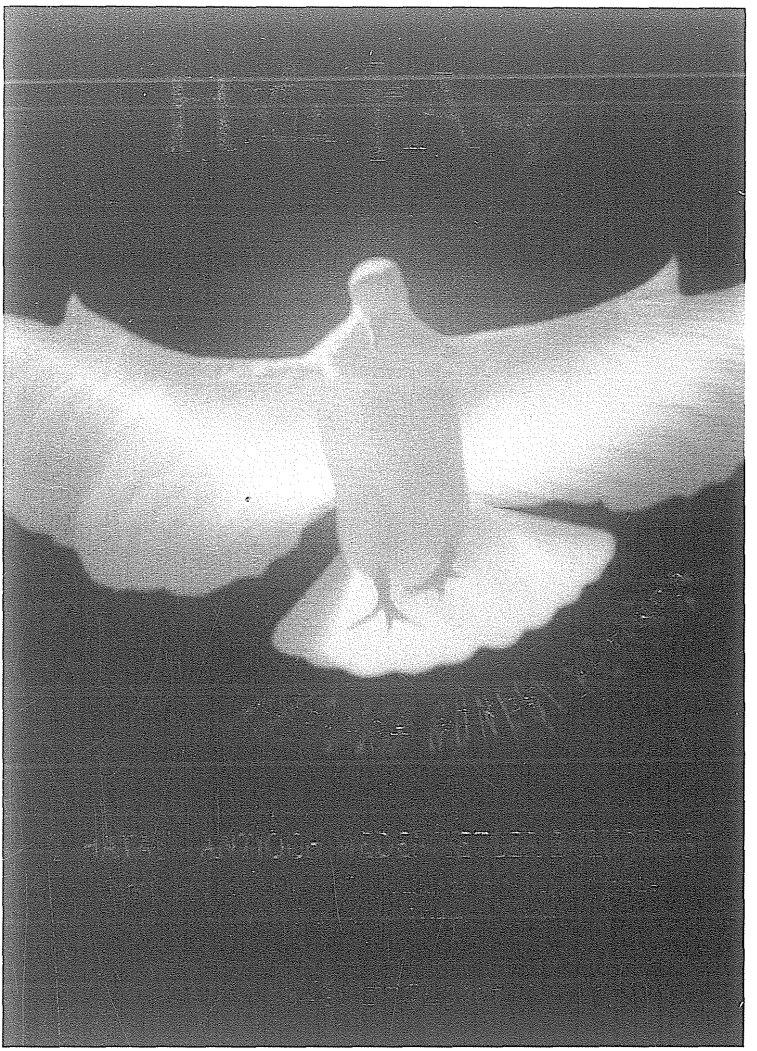

Haçı, Dinin ve barışın yanına monte edenler şu âyetleri bir daha okusunlar: "İbrâhim onlara, 'Siz, sırf aranızdaki, dünya hayatına has muhabbet uğruna, Allah'ı bırakıp, yarattıkları içinden taştan yontularak yapılan heykelleri put edindiniz. Sonra Kıyamet günü gelip çattığında ise, birbirinizi tanımazlıktan gelecek ve birbirinize lânet okuyacaksınız. Mekânınız, ateştir, cehennemdir. Yardım edeniniz de olmayacaktır' dedi." (Ankebût 25)

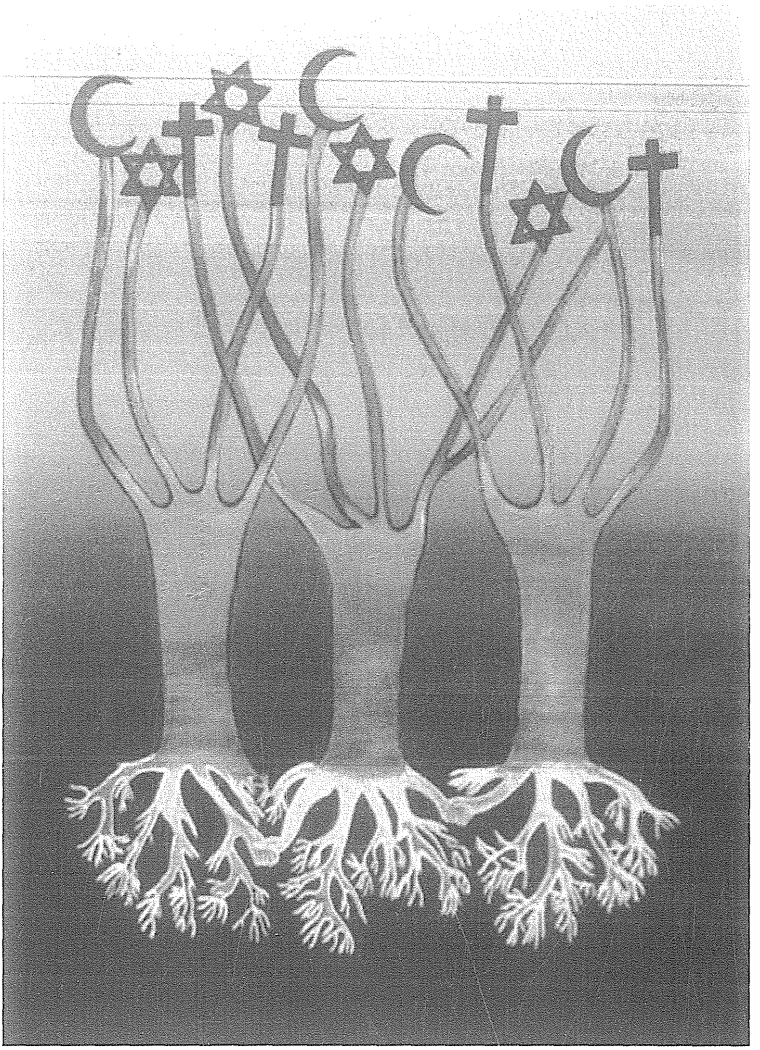
"Emir budur. Kim Allah'ın emir ve yasaklarına şer'î mükellefiyetlere saygı gösterirse, bu kendisi için Rabbinin katında daha hayırlıdır. Haram olduğu size bildirilenlerin dışındaki hayvanlar size helâl kılındı. O halde taştan yontularak yapılan heykellere, putlara tapma gibi yasaklanmış bir amelden, küfürden, Allah'ın lânetinden, gazabından sakının, yalan, iftira, Allah'a şirk koşma ve yalancı şahitlikten kaçının." (el-Hac 30)

Siyon yıldızını ve haçı Kur'ân-ı Kerim'in 2. ve 3. sayfalarının üzerine koyan diyalogcular, ne demek istediklerini müslümanlara anlatma cesaretini kendilerinde bulabiliyorlar mı?

Peygamberler şehri Hatay'ımızın adını haçla ve siyon yıldızıyla yazmak hıristiyanlığın ve yahudiliğin değirmenine su taşımaktan başka bir mana ifade edip edemeyeceğini bir diyalogcu, müslümanlara mutlaka anlatmalıdır.

Hilâlin, siyon yıldızının ve haçın köklerinin ve dallarının sarmaş dolaş olabileceğinin Dinlerarası diyalogla kafası karıştırılan bir müslümandan başkası düşünebilir mi, yapabilir mi? İslâm bunun dışında nasıl başkalaştırılabilir ki?

En altta İncil'e secde eden bir müslüman, müslümanın sırtında bir hıristiyan ve hıristiyanın omuzunda bir yahudi. Görüntüler İspanya'dan... İspanya Türkiye ile, eski adı Dinlerarası Diyalog, yeni adı Medeniyetler İttifakı olan projenin 2 önemli merkezi. Projenin eşbaşkanları ise iki ülkenin başbakanları. İşte bu projenin merkez ülkesi İspanya, müslümanlara çok ağır bir hakarete imza attı. İspanya'nın başkenti Madrit'teki arko-çağdaş sanat fuarında skandal bir heykel sergileniyor. Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de "Allah nezdinde Hak Din İslâm'dır" buyurduğu İslâm'ı, bâtıl dinlerin de aşağısında gösteren bu skandal heykelin adı ise "Cennete Giden Merdiven." Heykelde dikkat çeken bir başka özellikse papazın elinde Tevrat, hahamın elinde Kur'ân-ı Kerim olması. Ve secdede müslümanın alnını koyduğu yerde de İncil'in bulunması. Heykelin yanındaysa, otomatik bir silahın namlusunun ucuna geçirilmiş Mûseviliğin sembollerinden 7 kollu şamdan bulunuyor. Temeli Vatikan'ın hıristiyanlığı yayma hedefine dayanan Dinlerarası Diyalog ya da Medeniyetler İttifakı'nın ana uygulama sahalarından biri Türkiye. Bu projeyle Allah katında tek hak din olan yüce dinimiz İslâm, tahrif edilmiş diğer dinlerden daha aşağı bir seviyeye indiriliyor.

ZAMAN

İbrahim Halilullah, yıllar sonra, ayrı dinlerden insanları birleştirdi

İbrahimî heyecan

Üç büyük semavi dinin temsilcileri, bu kutsi ağacın simgesi Hz. İbrahim'in memleketinde 'kardeşiz' mesajını solukladı.

İş Bankası Gn. Md. Özünce: İhaleye dünya fiyatını verdik

Fiyat makul

Hizmette kalite

Tüketici kazanacak

Büyük rekabet

MHP lideri Bahçeli: Tercihimiz sivil aday

Aday ayrımı yok

Ad geçen isimler

ANAP'ın genel gafı: Meclis geçit vermez

Uçağı havada arıza yaptı

Çiller tehlike adlattı

Mehmed Akif'in son oğlu efendi

Rusya, Çeçenistan savaşını bitiriyor

Kaay Aydın: FP'ye kapı attı

Diyalogdan düğüne

ZAFER ÖZCAN/SELİM BUDAK/MUSTAFA ÖZKE/MEHMET DENER'in SEMPOZYUM haberleri 4 - 5 ve 6'da

Muvahhidin peşinde

"İbrahimi gelenek"

Ortak payda

Hz. İbrahim Türk müydü?

40 milletvekili Leeds maçına gideceğini açıkladı

Devlet sahip çıktı

Çiller Leeds'e gidiyor

Tantan: İsteyen gider

İTO'dan kampanya

DEKORATİF İÇ ve DIŞ CEPHE BOYA VE KAPLAMA MALZEMELERİ

YENBAŞ

Diyalogdan düğüne: Lester ile Mariam'ın nikâhları... Haham, papaz ve müftünün huzurunda kelime-i şehâdet getiren Lester kendini, hem hıristiyan, hem de müslüman ilan etti... Bu yeni dini (!) "İbrahimî heyecan" başlığıyla veren Zaman gazetesi. 14 Nisan 2000.

Hz. Muhammed s.a.'e indirdiği kitabı Kur'an ile, başından sonuna kadar haçla, putla, şirkle mücadeleyi emreden Allah Teâlâ'nın lafza-i celâlini, haçla, siyon yıldızıyla yanyana koyanların ar damarı çatlamış olmalı ki, böyle bir ayıbı, günahı işleyebilsinler...

Ülkemizde son dönemlerde tartışılan konular arasında "Dinlerarası Diyalog" önemli bir yer tutmaya başladı.

Konunun tarafları bellidir. Kimileri söz konusu diyaloğun gerekliliğini, kimileri ise lüzumsuzluğunu savunuyor.

Kuşkusuz bu konuda zihinleri kurcalayan çeşitli sorular var: Kurgulanan bu olayın arka planı nedir? Bununla ne elde edilmek isteniyor? Uluslar ve kıtalar arası yeni bir evrensel din mi inşa ediliyor? İslâm kendi kitabını mutlak hakikatin kaynağı olarak sunmuyor mu? Sunuyorsa İncil ve Tevrat'la Kur'ân'ı eşdeğer tutmak nasıl mümkün? Diyalog İslâm'ın kendini inkâr manasına gelir mi? Ülkemizde diyalog yanlılarının bilgisel yeterlilikleri ve özel hesapları var mıdır? v.b...

Elinizdeki çalışmada Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar, bir felsefeci dikkati ile bu konuları sorguluyor ve alınması gereken doğru tutumu temellendirmeye çalışıyor.

ISBN 978-99-44-457-13-2